

సంస్కృత
వికరణ
ప్రకాశిక
తెలుగులో.

ప్రొ. కె. ఎ. పద్మావతిచెట్టె

సంస్కృత
వ్యాకరణప్రకాశిక
(తెలుగులో)

రచయిత
కె. ఎ. కృష్ణమాచార్యులు, ఎమ్.ఎ.,
విద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ
లెక్చరర్ సంస్కృతశాఖ, ఎ.యు వాల్తేరు.



గంగాధర పబ్లికేషన్స్

విజయవాడ - 520 002

NAVODAYA BOOK HOUSE

STREET OPP ARYA SAMAJ KACH GUDA
HYDERABAD 500 027 ☎ 4652387

ప్రథమ ముద్రణ	ఫిబ్రవరి 1976
ద్వితీయ ముద్రణ	ఆగష్టు 1978
తృతీయ ముద్రణ	జనవరి 1981
చతుర్థ ముద్రణ	అక్టోబర్ 1990
సర్వస్వములు	రచయితవి

R& 90 - 00

G-6440

491.2 415 8275
పుష్పవా - నాటక

ప్రచురణకర్త
కె మురళీకృష్ణ



డిస్ట్రిబ్యూటర్స్
క్వాలిటీ పబ్లిషర్స్
రామమందిరం వీధి, విజయవాడ-2

ముద్రణ
జగదీష్ వేవర్ ప్రాడక్ట్స్ (ప్రై) లిమిటెడ్ విజయవాడ-10

M. R. APPAROW, M.A.,
Vice-Chancellor

Andhra University,
Waltair,
Visakhapatnam - 530 003
Dt. 26-4-1976

శుభాశంసనము

శ్రీ కృష్ణమాచార్యులుగారు గురుకుల్లో పుట్టలై సంస్కృతాంధ్రాలు చక్కగా అభ్యసించి చాలాసంతుష్టులుగా మా విశ్వకళావరిషత్తులో అధ్యాపనం చేస్తూ మంచి ప్రవచన ప్రవీణులని అనిపించుకున్నాడు.

వారి బహుకాలప్రవచన పరితంగా, కరోరపరిశ్రమ పరితంగా ఈ 'సంస్కృత వ్యాకరణప్రకాశిక' అనే గ్రంథం వెలసింది.

ఈనాటికి గ్రంథం యొక్క అవసరం సంస్కృత విద్యార్థుల కెంతైనా ఉన్నదనీ, దాని ప్రణాళిక వటిష్ఠంగా ఉన్నదనీ, గ్రహించి సంతోషించాను.

శ్రీ ఆచార్యులుగారికి నా శుభాశంసనములు.

(సం) యమ్. ఆర్. అప్పారావు

SRI VENKATESWARA UNIVERSITY

Professor
K. Satchidananda Murty
Vice-Chancellor

Tirupati - 517 502
Andhra Pradesh
20 March 1976

FOREWORD

Shri K A Krishnamachayulu is a scholar who after mastering Sanskrit and Telugu in the traditional way took the Master s degree in Sanskrit For many years now he has been a lecturer in Sanskrit and Telugu in the University College at Waltair and then at the P G. Centre, Guntur

Shri Acharyulu is one of the best teachers I have come across He is lucid and clear in his exposition well versed in Vyakarana and devoted to his subject I cannot think of any University teacher with greater integrity, nor can I name another person who is so aloof from all non-academic matters

I am glad he has written a grammar of Sanskrit in Telugu for the sake of University students His book is based upon his deep acquaintance of Paniniya Vyakarana as well as the works of Dr R G Bhandarkar His own long teaching experience has enabled him to write in the way best suited for the Telugu-speaking students I hope his book will serve the needs of Telugu-speaking people who are studying for their higher degrees

(Sd) K SATCHIDANANDA MURTY

Prof G J SOMAYAJI, Vidwan, M A, L. T.,
 Chairman [Retd]
 Commission for Scientific and Technical Terminology,
 Ministry of Education NEW DELHI
 Head of the Dept of Telugu Andhra University [Retd]
 Formerly PRABHATAM
 Chairman, (Academic Sub-Committee) Official Colony
 Board of Governors Visakhapatnam-2
 Telugu Academy Hyderabad Date 14-3-1976

పీఠిక

శ్రీ కృష్ణమాచార్యులుగారు ఎమ్ ఏ తరగతిలో ఆంధ్రవిశ్వకళా పరిషత్తు తెలుగు విద్యార్థులకు, సంస్కృతమును బోధించుచున్నారు. వారి యనుభవము పాండిత్యము, ప్రామాణికత్వము ఈ గ్రంథమునకున్నవి.

దేశభాషలను చక్కగా వశపరచుకొనుట సంస్కృత భాషావ్యాకరణముల పరిచయములేక సాధ్యపడదు అట్టి జ్ఞానమును విద్యార్థులలో కలిగించుటకు, సంస్కృతోపాధ్యాయులకు సంస్కృతభాషాపాటవము మాత్రమేగాక అందరి వ్యాకరణమునందలి ప్రాచీన, నవీన ప్రణాళికలు గూడ సమగ్రముగా తెలిసివంగాని సుకరము గాదనుట వా యనుభవము.

సంస్కృతభాష అనంతమయిన మహాసముద్రమునంటిది అందరి ప్రాచీన వ్యాకరణమార్గములు సువిశాలములు మాత్రామేగాక భిన్నములయిన ప్రణాళికలును గలవి సర్వంకళమైన వివరణమును సంపాదించవలయునని ప్రాచీనుల యాశయము అట్టి వివరణములలో పాణినియ మొక రావరాట. ఇతరము లనేకము లున్నవిగాని అవి అప్రసిద్ధములు. మనకు అందుబాటులో లేనివి ఎం ఏ తెలుగు విద్యార్థులకు గావలసిన విషయములు - సంస్కృత వాక్యరచనాప్రణాళిక, విభక్తి, వివేకము శ్లోకము నవ్యయము చేసికొనగల శక్తి పరిపరచుకొనుట, స్వతంత్రముగా వాక్యరచన చేసికొని భావమును తెలుపుట ఇంతమాత్రము జ్ఞానమునకు పాణినియమునందలి క్రితద్ధిక సమాన రాకు వృత్తులతోడి పరిపూర్ణ

పరివయము అవసరములేని భారము అనేకులను ప్రాచీన సంస్కృత శాస్త్రవండితులను వే నెరుగుదును వారికి సంస్కృతభాషాజ్ఞానములో కొరతలేదు. శాస్త్రవరిభాష పరిపూర్ణముగ నుండినది. కాని, వాక్యరచన గాని, వాదగు వాక్యములను సామాన్య దైనిక విషయములనుగూర్చి చెప్పుటగాని వారికి అంవాటులేనివి. ఈ పనికి అంవాటు విద్యార్థులలో కలిగించుటకు అనువరింపవలసిన విధానము వేరు వ్యాకరణము అనగా లక్షణజ్ఞానము మాత్రముగాదు లక్ష్యము అనగా కావ్యరాశిని వశపరచు కొనుటమాత్రముగాదు ఈ రెండు మార్గములలో నేదో యొకదాని యందు పరిపూర్ణతయుగాదు. ఈ రెంటియొక్క సమన్వయముతోకూడిన జ్ఞానము కొంతయైనను వారి అవసరములకు పరిపడునంతటి పరిధిలో కల్పింపవలెను ఇట్టిపనికి (Grammatical readers) రచనను అంవాటు చేసుకొనుటకు వలసిన యుద్ధావములతోకూడిన ప్రశ్నలు, సమాధానములు, లక్ష్యలక్షణములు జతపరచి యుంచిన పాఠ్యగ్రంథములు గావలెను

ఇంకొక విషయ మేమనగా మనకు పాఠ్యములయిన భండార్కరువారి వ్యాకరణపాఠములు మిక్కిలి ఉపయోగకరములు. అయినను అవి ఆంగ్లములో నున్నవి మనకు ఆంగ్లమురాదు సంస్కృతమునురాదు రెండును నేర్చుకొనవలసివే అప్పుడు ఈ రెండింటిలోను నే యొక్కటి యైనను రెండవదాని సాయమున సాధ్యముగాదు కాబట్టి మనకు పరిచితము లయిన భావములను సంస్కృతములో వ్రాయుటకు నేర్పు మార్గములను చూపించు గ్రంథములు తెనుగున రావలెను

అట్టి వాటిలో కొన్ని మనకు లభించుచున్నవి మనకు లభించు సంస్కృత శబ్దమంజరి, సమాస కుసుమావళి, భాకుస్వరూపసరణియు కొంతవరకు ఉపయోగపడగలవు కాని అవి దాంవనుటమాత్రమేగాదు, అవి సులభముగా బోధపడవు గ్రహించుటకుగాని, భారణచేయుటకుగాని కష్టముమీద వీలగును ఇక తెలుగులోనున్నవి నేను చూచినవి రెండు గ్రంథములు గలవు ఒకటి శ్రీ సన్నిధానమువాద ప్రచురించిన తత్పమ చంద్రిక అది అనేకవిషయ సంతరితము కేవలము కోశములవలె తెలియని విషయములను మాత్రము తెలిసికొన వలయుగింప వనునై నది గ్రహణధారణములకు మిక్కిలియైన ప్రామాణిక ప్రయోజనముల

కుపయోగపడునది. ఇంతకును అది పునర్మద్రణము చేయవలసిన గ్రంథ మనినారు. ఇది సత్యమే కావచ్చును. అట్టి యుత్తమ గ్రంథముల యుపయోగమును గ్రహించి ప్రచురించు సంస్థ లింకను కలుగలేదు కాబోలును. సంస్కృతవ్యాకరణసంగ్రహము, అను గ్రంథము శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచారానిగారు వ్రాసినది తెలుగు అకాడమీవారు ముద్రించి యున్నారు. ఇది తెలుగున నుండు ప్రామాణిక గ్రంథము గావున తప్పక ప్రయోజనకారి కాగలదు కాని దానియందు ప్రాచీన వ్యాకరణములవలె సక్తువుగా పేర్కొనబడిన లక్ష్యైకదేశములేగాని అనేకలక్ష్యములతోకూడి రచనాత్మాసమునకు అనువైన ప్రశ్నలు, సమాధానములు మొదలైనవానితో కూర్చి భండార్కరుగారి గ్రంథము ప్రణాళికతో వ్రాయబడలేదు. ఇంకను ఏవో కొన్ని సంస్కృతవ్యాకరణ ములు తెలుగులో నున్నవని వినుచున్నాను వానిని చూచుటకైగాని పరిశీలించుటకైగాని అవసరమును, అవకాశమును నాకు కలుగలేదు.

ఇక ఆచార్యులవారు వ్రాసిన యీ గ్రంథము పైరీతిని సంస్కృత తాషాత్మాసకుల కనువయిన మార్గమున రచింపబడినది. ఇది భండార్కరు గారి పద్ధతి. వారు స్వోపజ్ఞములయిన ప్రసక్తోదాహరణములను మాత్రమే గాక ప్రాచీన సంస్కృత వాఙ్మయమున మహాకవి విరచితములయిన యుత్తమ మూక్తులను సంగ్రహించి అనువయిన యెడల చేర్చియున్నారు. ఇది చాల ప్రయోజనకరము. అట్టి ప్రామాణికపదసములు, శబ్దమును, అర్థమును సప్రమాణముగా జతపరచి దారణచేయుట కనువుగా నుండి విద్యార్థిచునమున కోశరత్నములవలె ప్రకాశించుచు మార్గదర్శకములయి అమూల్యములుగా శోధించుచున్నవి అట్టి మార్గమునే శ్రీ ఆచార్యులవారు అనుసరించిరి

ఈ గ్రంథము మిక్కిలి ప్రయోజనకరము గావున దీనిని పార్శ్వగ్రంథ ముగా విర్ణయించి, విద్వాయకసభ్యులు తాషాత్థితరణమున కుపయోగించు పాత్రముగా విరూపించవలెను.

గ్రంథ రచయితయైన ఆచార్యులు గారికివి అత్యాసకులయిన విద్యార్థు లకును నా అశీస్సులు.

కు భ ము

విశాలపట్టణము, }
14-3-76.

(సం) విద్వాన్ సోమయాజి

కృతజ్ఞతాభివందనములు

*

తమ అమూల్యాభిప్రాయములతో...

కుఠాశంసనముల వందజేసిన -

నమ్మదయ సార్వభౌములు

శ్రీ యమ్ ఆర్ అప్పారావు మహోదయులకు ;

మున్నుడి దయచేసిన -

ప్రాజ్ఞపారిషదులు, ఆచార్య

శ్రీ కె నచ్చిదానందమూర్తి మహోదయులకు

పీఠికను ప్రసాదించిన -

వందితవరమేశ్వరులు, 'భాషాచరిత్రచతురావన'

విరుదాంచితులు, ఆచార్య

శ్రీ జి జె సోమయాజి మహోదయులకును



కృతజ్ఞతాసహకృత

ప్రణామాంజలులు

ఇట్లు,

రచయిత

‘ఓం నమః పాణిని కాత్యాయన పతంజలభ్యః’

మనవి

ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయములో ఎమ్ ఎ తెలుగు విద్యార్థులకు
చిరకాలమునుండి మహామహోపాధ్యాయ శ్రీ రామకృష్ణగోపాల
భండార్కరుగారి సంస్కృతవ్యాకరణములు పాఠ్యపుస్తకములుగనున్నవి
అవి విశిష్టమగు ప్రణాళికతో రచింపబడినట్టి ఉత్తమ గ్రంథములను
విషయము సర్వసమ్మతము కాని ఆ గ్రంథములను దక్షిణ విద్యుష్టముగ
అవగతము కావించుకొని కృతార్థతను పొందుటలో కొంత కష్టముకూడ
లేకపోలేదు దానికి హేతువులు - విషయము నూతనమగుట, దానిని
వివరించుటాన విదేశీయమగుట, విద్యార్థులు పరీక్షలలో ఆ విషయములను
తెలుగులో వ్రాయవలసినచుట మున్నగునవి

నేను ఎమ్ ఎ తెలుగు విద్యార్థులకు సంస్కృతమును బోధింప
వారంబించినపుడే తెలుగులో సంస్కృతలాషావ్యాకరణముల జ్ఞానము
కలిగించు పుస్తకమున్నచో మిక్కిలి ఉపయోగముండునను తలంపు
కలిగినది వారు అంతకుముందే ఆంధ్రలాషా వ్యాకరణరీతులను
కొన్నింటిని తెలిసికొని యుండువారగుటచే వారికి తగిన పద్ధతిలో
వ్యాకరణ జ్ఞానపురస్కరముగ సంస్కృతలాషాజ్ఞానమును కలిగింపగలుగు
గ్రంథము నొకదానిని తెలుగులో రచించ నంకల్ప మేర్పడినది. దాని
ఫలితమే యీ గ్రంథము

సంస్కృతలాషలోని పదజాలము సుబంధ తిలంబ భేదముచే
ద్వివిధము సామాన్యముగా ప్రతిపదమునందు ప్రకృతి, ప్రత్యయము

అను రెండుభాగములుండును. సుబంశములందలి ప్రత్యకులు ప్రాతిపదికము అవి కృదంత, తద్ధికాంత, సమాస, కేవల ప్రాతిపదిక భేదములచే వాల్గరకములు

వానికి ఏడువిధక్తులలో, మూడు వచనములలో సుప్ ప్రత్యయములుచేరి సుబంశరూపము లేర్పడును తిట్ ప్రత్యయములు దాతువులకు చేరును వానిలోకొన్ని కేవలదాతువులు, కొన్ని సనాది ప్రత్యయాంత దాతువులు ఆ దాతువులన్నింటికిని పది లకారములలో తిజంతరూపము లేర్పడును ఆ పది లకారములకు చేరు తిట్ ప్రత్యయములును సరస్వైపదాత్మినేపద భేదముచే ద్వివిధములు ఒక్కొక్క లకారములో మరల మూడు పురుషములలో, మూడు వచనములలో తిట్ ప్రత్యయములుచేరి తిజంతరూపము లేర్పడును ఇట్టి విషయ విభాగములతో పదస్వరూప నిష్పత్తి ప్రకారము వివరింపబడినది

ప్రతిపారమునకు మొదటిపదముల నిష్పత్తి ప్రకారము, ఏమొక ఉదాహరణములకై కొన్ని వాక్యములు ఆ వాక్యములకు ముందు అందలి అవరిచితపదములు - అనగా వాని యర్థముగాని, లింగముగాని పరిచితము కానివి ఆ వాక్యముల తరువాత అందలి నంది విశేషములు, కారిక విశేషములును వివరింపబడినవి పారముల చివర ఆ పారములలోని విషయములను పునశ్చరణ కావించుకొనుటకు వీలుగ అభ్యాసములు పేర్కొనబడినవి కాని మొదటి కొన్నిపాఠములకు మాత్రమే యిట్టి పద్ధతి ననుసరించి, తక్కినవానికి ఆ మార్గమున విద్యార్థులె స్వయముగ అట్టి అభ్యాసములను కల్పించుకొనవలెనని, ఇతర పార్యగ్రంథములను లక్ష్యములుగా గ్రహించి లక్షణ సమన్వయము కావించుకొనవలెననియు తలంచి చివరిపారములకు అభ్యాసములుగాని, వాక్యప్రయోగములుగాని ఒసంగబడలేదు అందు పదస్వరూపవివరణము మాత్రమే చేయబడినది.

పాణివీయ స్వరూపస్వభావములుకూడ కొంత తెలియవలెననెడి యాశయముతో అచ్చటచ్చట కొన్ని ప్రత్యాహారములు, కొన్ని సూత్రములును యథాతథముగనే యొసంగబడినవి కాని యా సూత్రము లకు శాస్త్రీయవద్దతిలో అర్థబోధకావించుటకై వ్రయత్నము చేయక భావార్థము మాత్రమే వివరింపబడినది సుఖబోధనమువకై కొన్నిచోట్ల పాణివీయములోగల వద్దతులను విడచి ఆధునిక వద్దతులవలంబింపబడినవి. రూపనిష్పత్తి నెఱుంగుటకు ఆవశ్యకములయిన సూత్రములు, ఈ గ్రంథమునందున్న ఆ సూత్రముల క్రమసంఖ్యచే పేర్కొనబడినవి

దాతువులకు పెక్కింటికి, గణనిర్దేశము అర్థవివరణమును ఆయా పాఠములందే కావించబడినది కాని ప్రేరణార్థకములను, అర్థదాతుకము లను వివరించునపుడు ఉదాహరణములుగ వీయబడిన దాతువుల తిజంత రూప నిష్పత్తికి వాని గణనిర్దేశముగాని, అర్థవివరణముగాని యనపేక్షితమగుటచే అట్టివానికి మాత్రము ఆ వివరములు చివర అనుబంధములో పేర్కొనబడినవి అట్లే ఆ యా పాఠములలో వివరింప బడని మరికొన్ని విషయములుకూడ ఆ యనుబంధములోనే వివరింప బడినవి

విశేషశబ్దముల సుబంతరూపములు అనుగమకము కాకపోవుటచే ఇందు వివరింపబడలేదు వానిని శబ్దచుంజవ్యాదులవలన గ్రహింతురుగాక

నా యీ రచనకు శ్రీ భండార్కరుగారి గ్రంథముల బోధ నానుభవమే మూలమనక తప్పదు అట్టి తమ గ్రంథముల మూలమున నా కీ యనుభవమును కలిగించిన శ్రీ భండార్కరుగారికి, ఈ గ్రంథ రచనలో ఎడనెడ కలుగు సందేహములను తీర్చి సహకరించిన గురు కల్పలు బ్రహ్మశ్రీ ఓరుగంటి వీలకంఠశాస్త్రిగారికి, ఈ గ్రంథ

రచనమునకు ముద్రణమునకును అన్నివిధములుగ ప్రోత్సహించిన ఆచార్య శ్రీ యస్వీ జోగరావుగారికి, ఈ గ్రంథముద్రణమునకు రూపమును కల్పించుటయేకాక ముద్రణసమయములో ఆమూల్యములగు సలహాల నొసంగిన డాక్టర్ శ్రీ కొర్లపాటి శ్రీరామమూర్తిగారికి, ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ ముద్రణలను కడు ప్రయాసతో ప్రచురించిన ప్రకాశకులు శ్రీ కప్పగంతుల మురళీకృష్ణగారికి, ముద్రణకర్తలగు నా కృతజ్ఞతా పరంపరలు

నా యీ రచనయందు సృష్ట ప్రతిపత్తికై కొన్నిచోట్ల సమాస మధ్యమునందుకూడ సంది చేయబడలేదు



'కాయేన వాచా మన సేన్ద్రియైర్వా, బుద్ధ్యాత్మనా వా ప్రకృతేః స్వతావాత్
కరోమి యద్యత్ సకలం పరస్మై, వారాయణాయేతి సమర్పయామి '



విషయసూచిక

కార

విషయము - పుటసంఖ్య

సంఖ్య

- 1 తిలంతములు (మొదటి గణము), వర్తమానార్థకము (ఁట్) వరప్రైవదము, ప్రథమపురిష- 7 మధ్యమపురిష- 2 ఉత్తమపురుష-22 నాల్గవగణము-27 ఆరవగణము-30, పదవగణము-32 అధ్యాసము-37
- 2 సుబంతములు ఆకారాంత పుంలింగశబ్దములు ప్రథమావిభక్తి-38 ద్వితీయా విభక్తి - 4 ఆకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములు, ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు-43 ఆకారాంత పుం నపుంసకలింగ శబ్దములు, తృతీయా విభక్తి-45 చతుర్థి విభక్తి-47 పంచమీ విభక్తి-49 షష్ఠీవిభక్తి-5 సప్తమీవిభక్తి-53 అధ్యాసము-56.
- 3 ఆత్మనేపదము (మొదటిగణము) విర్తమానార్థకము, ప్రథమపురుష-81, మధ్యమపురుష-82 ఉత్తమపురుష-82 నాల్గవగణము-85 . ఆరవగణము-86 , పదవగణము-87 కర్మార్థకము, భావార్థకము-88. కర్మార్థకక్రియాపదములు-72 అధ్యాసము-74
- 4 అన్యాయములు - 77 ఇకారాంతపుంలింగ శబ్దములు, ప్రథమా, ద్వితీయావిభక్తులు-80 తృతీయా, చతుర్థి పంచమీవిభక్తులు-82 షష్ఠీ, సప్తమీవిభక్తులు-85 ఇకారాంత నపుంసకలింగశబ్దములు, ప్రథమా ద్వితీయావిభక్తులు-87 తృతీయా చతుర్థి పంచమీ విభక్తులు-88 షష్ఠీ, సప్తమీవిభక్తులు-89 అధ్యాసము-90
ఉదయపదులు - 95 ఉపసర్గలు-97 ద్వికర్మకదాతువులు- 92 . అధ్యాసము- 94
- కొన్ని తద్ధికాంతాన్యాయములు- 96 ఉకారాంతపుంలింగశబ్దములు, ప్రథమా, ద్వితీయావిభక్తులు- 97 తృతీయా, చతుర్థి, పంచమీ

విభక్తులు-108 షష్ఠీ, సప్తమీ విభక్తులు-10 ఉకారాంత నపుంసక
లింగ శబ్దములు - ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తులు - 2 తృతీయా
చతుర్థి పంచమీ విభక్తులు - 2 షష్ఠీ, సప్తమీ విభక్తులు - 3
ఋకారాంత పుంలింగ శబ్దములు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు- 4
తృతీయా చతుర్థి పంచమీ విభక్తులు - 117 షష్ఠీ, సప్తమీ విభ
క్తులు - 118. ఋకారాంత నపుంసక లింగ శబ్దములు ప్రథమా
ద్వితీయా విభక్తులు - 120 తృతీయా చతుర్థి పంచమీ విభ
క్తులు- 2 షష్ఠీ, సప్తమీ విభక్తులు- 22 అధ్యాసము- 25

7 తిజంతములు-అనద్యతన భూతార్థకము (లజ్) - 3 పరస్మై పదము-
ప్రథమ పురుష- 31 మధ్యమ పురుష- 31 ఉత్తమ పురుష- 33,
లజ్, అత్మనేపదము-ప్రథమ పురుష- 35 మధ్యమ పురుష- 35,
ఉత్తమ పురుష- 38 అధ్యాసము- 42

8 కృదంతములు- 43 క్త ప్రత్యయాంతములు-144. కుమున్
ప్రత్యయాంతములు- 44 క్త్వా ప్రత్యయాంతములు- 45 ల్యప్
ప్రత్యయాంతములు - 45. తవ్య (లేక) తవ్యత్ ప్రత్యయాంత
ములు-146 అపీయర్ ప్రత్యయాంతములు-14 యప్రత్యయాంత
ములు-147. ఋర్ ప్రత్యయాంతములు-147. తృచ్ ప్రత్యయాంత
ములు- 48. ల్యప్ ప్రత్యయాంతములు-148 అప్రత్యయాంత
ములు - 49. ఉకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములు-ప్రథమా ద్వితీయా
విభక్తులు - 49. తృతీయా చతుర్థి పంచమీ విభక్తులు-152. షష్ఠీ
సప్తమీ విభక్తులు- 54 ఉకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములు - ప్రథమా
ద్వితీయా విభక్తులు-155. తృతీయా చతుర్థి పంచమీ విభక్తులు- 57.
షష్ఠీ సప్తమీ విభక్తులు- 59. ఉకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములు- 60.
అధ్యాసము- 62

9. ఇకారాంత ప్రీలింగ శబ్దము-166. ఉకారాంత ప్రీలింగ శబ్దము- 67.

- ఋకారాంత శ్రీలింగశబ్దము-188. కృదంతములు క్రిన్
ప్రత్యయంతములు- 72 అభ్యాసము- 76.
10. తిజంతములు-విద్యాద్యర్థకము (లోబ్), పరిపైవదము-ప్రథమ
పురుష- 78 మధ్యమపురుష- 78 ఉత్తమపురుష-179
అత్మనేపదము - ప్రథమపురుష - 180 మధ్యమపురుష- 80
ఉత్తమపురుష - 8 అభ్యాసము - 185
- 11 సుజంతములు-హరింతశబ్దములు-187, తకారాంతశబ్దములు-184
కృదంతములు-శతప్రత్యయంతశబ్దములు- 86. కాపిప్రత్యయం
తములు- 9 . మతుప్రత్యయంతశబ్దములు- 98; కృదంతములు-
క్రవతు ప్రత్యయంతములు-209, అభ్యాసము-208
- 12 సకారాంతశబ్దములు-209 సకారంతశబ్దములు-2 0 ఈయసున్
ప్రత్యయంతశబ్దములు-2 9 . కృదంతములు-క్వసుప్రత్యయంత
ములు-22 అభ్యాసము-228
9. సర్వనామశబ్దములు-228, అభ్యాసము-248
- 14 విద్యాద్యర్థకము విదిలిజ్ : పరిపైవదము ప్రథమపురుష-252
మధ్యమపురుష-253 ఉత్తమపురుష-259 అత్మనేపదము, ప్రథమ
పురుష-254 మధ్యమపురుష-254, ఉత్తమపురుష-255 విశేష
దాతువులు-256 అభ్యాసము-265
- 15 ఐదవగణము-267 పరిపైవదము-268, అత్మనేపదము-27 ,
ఎనిమిదవగణము-280 ఏడవగణము-284 తొమ్మిదవగణము-289,
అభ్యాసము-297
- 6 రెండవగణము-పరిపైవదములు-299 అత్మనేపదము-3 5 ఉభయ
పదములు-318 మూడవగణము-323, దాతులన్నిటికి సామాన్య
నియమములు-323 అభ్యాసకార్య సామాన్యనియమములు-323
పరిపైవదములు-324 అత్మనేపదములు-327 ఉభయపదములు-327,

(రెండవవర్గము దాతువులు) కృదంతములు శతృ శానచ్
ప్రత్యయాంతములు-320 ప్రేరణార్థకములు - 33 అభ్యాసము-
344

- 17 సమాసములు - 346 • ద్వంద్వసమాసము - 347 తత్పురుష
సమాసము - 353 • ద్వితీయాకత్పురుషము - 353 తృతీయా
కత్పురుషము - 354 చతుర్థీకత్పురుషము - 355 పంచమీ
కత్పురుషము-356, షష్ఠీకత్పురుషము-356 ఏకాదేశసమాసము
(లేక) ప్రథమాకత్పురుషము-358 సప్తమీకత్పురుషము-360
నవోకత్పురుషము-361 ప్రాదిసమాసము-361 ఉపపదసమా
సము-362 కర్మధారయసమాసము-364 ఉపమాన పూర్వపద
కర్మధారయము-365 ఉపమేయ పూర్వపదకర్మధారయము-365
విశేషణోత్తరపద కర్మధారయము-366 విశేషణపూర్వపద
కర్మధారయము-368 విశేషణోపయపదకర్మధారయము-367
ద్విగుసమాసము-369 బహుప్రీహిసమాసము-370 అవ్యయాలాప
సమాసము-377 కేవలసమాసము-38 ఏకశేషము-382

- 8 అర్థదాతుక లకారములు-383 లిట్-383 సంప్రసారము-39
లుట్-397 లృట్-40 లృట్-403 ఆశ్రిద్-405, ట్-408.

- 19 విశేషణములు-తరతమభావార్థకములు-4 8, ఈయన్ ఇష్టన్ ప్రత్య
యాంతములు-4 8 తరతమప్రత్యయాంతములు-420 సంఖ్య
వాచకములు-420 సంఖ్యపూరణార్థకములు-424

- 20 సనాద్యంతదాతువులు-426

అనుబంధము-434— పూర్వవారములలో ఉదహరింపబడిన కొన్నిదాతు
వులు హరింత దాతువులలోని అనిర్దాతువులు పుషాది దాతువులు;
ద్యుతాదిదాతువులు ఇదిర్దాతువులు ఇరిద్దాతువులు ప్రత్యాహారసూత్ర
ములు ప్రత్యాహారములు ప్రధానమగు సవరణలు

శ్రీ:

ప్రథమః పాఠః - మొదటిపాఠము

తిజన్తములు

(వర్తమానార్థకము—వరస్సై పదము)

సంస్కృతభాషలోని పదములను ముఖ్యముగా సుబిన్తములు
తిజన్తములు—అవి రెండురకములుగా విభజింపవచ్చును

సూ - 1 సుప్తిజన్తం పదమ్ (పా సూ) = సుబంతము, తిజంతము పద
మనబడును

వసతి = నివసించుచున్నాడు (ఏకవచనము)

వసతః = (ఇద్దరు) నివసించుచున్నారు (ద్వివచనము)

వసన్తి = నివసించుచున్నారు (బహువచనము)

(సంస్కృతభాషలో మూడు వచనములు గలవు—ఏకవచనము,
ద్వివచనము బహువచనము.)

ప్రతి పదమును సామాన్యముగా ప్రకృతి ప్రత్యయముల
కలయికచే ఏర్పడును పదమునందలి మొదటిభాగము ప్రకృతి. చివరి
భాగము ప్రత్యయము. క్రియాపదములందలి ప్రకృతిని ధాతువందురు.
ప్రత్యయమును తిజ్ ప్రత్యయము అందురు. తిజ్ ప్రత్యయము
అంతమందుగల పదములగుటచే వానికి 'తిజన్తములు' అని పేరు.

పై క్రియాపదములలో 'వస్' అనునది ధాతువు తి, తః, అన్తి-
అనునవి ప్రధమపురుష తిజ్ ప్రత్యయములు

వస్+అ+తి=వసతి వస్+అ+తః=వసతః వస్+అ+అన్తి=వసన్తి.

పీవిలో రాకువునకు తిజ్ ప్రత్యయమునకు నడుమ 'అ' అను పర్వము అధికముగా కన్పట్టుచున్నది దానిని వికరణ ప్రత్యయము అందురు

సూ - 2 మొదటి భాగమునందలి రాకువులకు తిజ్ ప్రత్యయములకును నడుమ 'అ' అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును

(సంస్కృతభాషలోని రాకువులు పది గణములుగా విభజింపబడినవి)

సూ - 3 అతోగుణే (పా సూ) = అవదాంతమగు ఆకారమునకు ప్రత్యేయముయొక్క ఆకార ఏకార ఓకారములు పరమగునపుడు పరరూపము ఏకాదేశముగవచ్చును (అనగా అట్టిచోట్ల ప్రత్యేయముయొక్క ఆకార, ఏకార, ఓకారములు నిలిచియుండి దానిముందున్న ఆకారము లోపించునని భావము)

వస్ + అ + అ ని = వస ని

మొదటి గణము నందలి కొన్ని రాకువులు -

వస్ - నివాసే = నివసించుట

వద్ - వక్తాయాం వాచి = పలుకుట చెప్పట

రక్ష - పాలనే = రక్షించుట

పత్ - గతౌ = పడుట

చర్ - గతౌ, భక్షణే చ = సంభరించుట, మేయుట

జీవ్ - ప్రాణదారణే = జీవించుట

త్యక్త్ - హానౌ = విడచుట

దహ్ - భస్మీకరణే = కాల్చుట

నమ్ - ప్రహ్వత్యే = నమస్కరించుట

చర్ - కమ్పనే = చలించుట, కదలుట

నిస్త్ - కుశ్చాయామ్=విందించుట.	నిస్త్తి
పర్ - వ్యక్తాయాం వాచి=వదుపుట	పరతి
క్రిద్ - విహారే=ఆడుట.	క్రిదతి
భేర్ - చలనే=ఆడుట	భేంతి
కాంక్ష - కాంక్షయామ్=కోరుట.	కాంక్షతి
వాఙ్ - ఇచ్ఛాయామ్=కోరుట	వాఙ్ఘ్రి
భాద్ - భక్షణే=తినుట.	భాదతి
పత్ - నిష్పత్రై, విశరణే చ=వలించుట, వండుట.	వంతి
అట్ - గతౌ=తిరుగుట, వర్తయించుట.	అటతి
జర్స్ - వ్యక్తాయాం వాచి=వాగుట, దంబములు వలుకుట	జర్వతి

పులింగము	ప్రీలింగము	వపుంసకలింగము
సః=ఆకడు	నా=ఆమె	తత్=ఆది
తౌ=వారిద్దరు	తే=వారిద్దరు (ప్రీయ)	తే=ఆవి రెండు
తే=వారు	తాః=వారు (ప్రీయ)	తాని=ఆవి.

సూ - 4 శేషే ప్రథమః (పా సూ) = యుష్మదస్మ చ్చర్దిరూపములు
కాక తక్కిన పదములు కర్తృవాచకములుగా ఉన్నప్పుడు
క్రియా పదము ప్రథమ పురుషయం దుందును

సః వసతి=ఆకడు నివసించుచున్నాడు.

తౌ వసతః=వారిద్దరు నివసించుచున్నారు.

తే వసన్తి=వారు నివసించుచున్నారు.

(ఈవిధముగనే పై రాకువు లన్నింటికి ప్రథమపురుష క్రియాపద
రూపములను వాని ప్రయోగములను అభ్యాసము చేయువది)

సంస్కృతభాషలో క్రియాపదరూపములు మూడు లింగము
యందును సమానముగనే యుండును

సా వసతి=అమె నివసించుచున్నది.

తే వసతః=వారిద్దరు (స్త్రీలు) నివసించుచున్నారు.

తాః వసన్తి=వారు (స్త్రీలు) నివసించుచున్నారు

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది —

వారు చెప్పుచున్నారు

వారు రక్షించుచున్నారు

అవి పడుచున్నవి

అతడు సంపదించుచున్నారు

అతడు జీవించుచున్నాడు

ఆమె త్యజించుచున్నది

వారిద్దరు దహించుచున్నారు

వారిద్దరు నమస్కరించుచున్నారు

అవి చలించుచున్నవి

వారు నిందించుచున్నారు

వారిద్దరు పరించుచున్నారు

వారిద్దరు ఆడుచున్నారు

ఆమె వాంఛించుచున్నది

వారిద్దరు తినుచున్నారు

అవి ఫలించుచున్నవి

వారు కాంక్షించుచున్నారు

వారు పర్యటించుచున్నారు

వారు వాగుచున్నారు.

మధ్యమ పురుష

వససి=నివసించుచున్నావు

వసథః=(మీరిద్దరు) నివసించుచున్నారు

వసథః=(మీరు) నివసించుచున్నారు

ఈ పదములలో సి, థః, థ - అనునవి మధ్యమ పురుష తిజ్ ప్రత్యయములు

వస్+అ+సి=వససి, వస్+అ+థః=వసథః, వస్+అ+థ=వసథ

త్వమ్=నీవు, యువామ్=మీరిద్దరు, యూయమ్=మీరు (యుష్మ చ్చర్జిరూపములు మూడు లింగములయందును సమానముగనే యుండును)

సూ - 6 యుష్మద్భ్యవసదే సమానాదికరణే స్థానివ్యసి మధ్యమః (పా సూ)=యుష్మ చ్చర్జిరూపములు (అవగా త్వమ్, యువామ్, యూయమ్ - అనునవి) కర్తృవాచకములుగా నున్నపుడు క్రియాపదము మధ్యమపురుషయం దుండును

త్వం వససి=నీవు నివసించుచున్నావు

యువాం వసథః=మీ రిద్దరు నివసించుచున్నారు

యూయం వసథః=మీరు నివసించుచున్నారు

(ఈవిధముగనే పై రాతువు లన్నింటికి మధ్యమపురుష క్రియాపద రూపములను, వావి ప్రయోగములను అభ్యాసము చేయునది)

సూ - 6 మోఽనుస్వారః (పా సూ) = పదాంత మకారమునకు హల్ల పరమగునపుడు అనుస్వారాదేశము వచ్చును

ఉదా - త్వమ్+వససి=త్వం వససి

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది . —

మీరు చెప్పుచున్నారు

నీవు రక్షించుచున్నావు

మీ రిద్దరు పడుచున్నారు
 మీరు సంచరించుచున్నారు
 నీవు జీవించుచున్నావు
 మీరిద్దరు దహించుచున్నారు
 నీవు త్యజించుచున్నావు
 మీరు నమస్కరించుచున్నారు
 మీరిద్దరు చలించుచున్నారు
 నీవు గిరించుచున్నావు
 మీరు పఠించుచున్నారు
 మీరిద్దరు ఆడుచున్నారు
 నీవు వాంఛించుచున్నావు
 మీరిద్దరు తినుచున్నారు
 మీరు కాంక్షించుచున్నారు
 మీరు పర్యటించుచున్నారు
 మీరిద్దరు వాగుచున్నారు

ఉత్తమ పురుష

వసామి=నివసించుచున్నాను

వసావః = (మే మిద్దరము) నివసించుచున్నాము

వసామః=నివసించుచున్నాము

వివిలో మి, వః, మః - అనునవి ఉత్తమపురుష తిజ్ఞ
 ప్రత్యయములు

సూ - 7 అతో దీర్ఘో యజ్ఞీ (పా సూ) = మకార వకారాదులగు తిజ్ఞ
 ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అకారమునకు దీర్ఘము
 వచ్చును

వస్+అ+మి=వసామి వస్+అ+వః=వసావః . వస్+అ+మః=వసామః.

అహమ్=నేను ఆవామ్=మేమిద్దరము ; వయమ్=మేము
(అస్మచ్చర్ది రూపములు మూడు లింగములయందును సమానము
గనే యుండును)

సూ - 8 అస్మద్యత్తమః (సా సూ) = అస్మచ్చర్ది రూపములు (అనగా-
అహమ్ ఆవామ్, వయమ్ అనునవి) కర్తృవాచకములుగా
నున్నపుడు క్రియాపదము ఉత్తమపురుషయం దుండును.

అహం వసామి=నేను నివసించుచున్నాను

ఆవాం వసావః=మే మిద్దరము నివసించుచున్నాము

వయం వసామః=మేము వివసించుచున్నాము

(ఈవిధముగనే పైరాకులు లన్నింటికి ఉత్తమ పురుష క్రియా
పద రూపములను, వాని ప్రయోగములను అధ్యానము చేయునది.)

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది —

నేను చెప్పుచున్నాను

నేను రక్షించుచున్నాను

మే మిద్దరము పడుచున్నాము

మే మిద్దరము సంవరించుచున్నాము

మేము జీవించుచున్నాము

మేము త్యజించుచున్నాము

నేను దహించుచున్నాను

మే మిద్దరము ననుస్కరించుచున్నాము

మేము చలించుచున్నాము

నేను విండించుచున్నాను

మే మిద్దరము పరించుచున్నాము
 మేము అడుచున్నాము
 మే మిద్దరము కాంక్షించుచున్నాము
 నేను తినుచున్నాను
 మేము వాంఛించుచున్నాము
 నేను పిర్యటించుచున్నాను
 మేము వాగుచున్నాము

మొదటిగణము నందలి మరికొన్ని దాతువులు —

భూ - సంత్రయామ్=ఉండుట, అగుట	భవతి
జి - జయే, అభిభవే చ=ఉత్కృష్టము పొందుట జయించుట	జయతి
శ్రే - చింత్రయామ్=స్మరించుట	స్మరతి
క్షి - క్షయే=క్షీణించుట	క్షయతి
స్య - గతౌ=కదలుట ప్రాకుట	సరతి
తక్రా - వ్లవస తరణయోః = ఈడుట దాటుట	తరతి
కృష్ - విరేఖనే=ద్రుష్టుట, లాగుట	కర్షతి
వృష్ - పేదనే=వర్షించుట	వర్షతి
రుహ - బీజజన్మని ప్రాదుర్భావే చ=మొలకెత్తుట	రోహతి
గై - శదే=పాడుట	గాయతి

నూ - ౪ వికరణ ప్రత్యయము పరమగునపుడు మొదటి గణమునందలి
 దాతువుల చివరి ఇక్కులకు, ఉపధావర్ణములగు హ్రస్వము
 లైన ఇక్కులకును గుణము వచ్చును

(ఇ ఈ ఉ ఊ య యా యా - అను వర్ణములకు ఇక్కులని
 పేరు అచ్చ హల్ అను సంజ్ఞలవలెనే ఇక్ యజ్ మున్నగు సంజ్ఞలు
 కూడ పాణినియ వ్యాకరణములో ఉపయోగింపబడినవి
 ప్రత్యాహారములని పేరు)

సూ - 10 అలోఽన్త్యాక్ పూర్వ ఉవతా (పా సూ) = తుదివర్ణము
నకు ముందు వర్ణము ఉవద యసబిరుసు

సూ - 1 అదేజ్ఞాః (పా సూ) = అ ఏ ఓ అను వర్ణములకు గుణమవి
పేరు.

(ఏ ఓ లకు ఏజ్ అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)

ఇ ఈ లకు ఏకారము, ఉ ఊ లకు ఓకారము, ఋ ఌ లకు
అ (ఓ) అనునది య కారమునకు అ (ఓ) అనునది గుణము

స్మృ+అ+తి=స్మరతి త్వా+అ+తి=తరతి రుహ్+అ+తి=
రోహతి కృష్+అ+తి=కర్షతి జి+అ+తి=జే+అ+తి భూ+
అ+తి=భో+అ+తి

సూ - 12 ఏవోఽయవాయావః (పా సూ) = ఏ ఓ ఐ ఔ లకు అచ్చు
వరమగునపుడు వరుసగా అయ్, అవ్, ఆయ్, ఆవ్ - అను
అదేశములు వచ్చును

(ఏ ఓ ఐ ఔ లకు ఏవ్ అనునది ప్రత్యాహారసంజ్ఞ)

+అ+తి=జయతి భో+అ+తి=భవతి గై+అ+తి=గాయతి

కుదటి గణమునందలి మరికొన్ని దాతువులు -

గమ్ (గచ్ఛ) - గతౌ=పోవుట	గచ్ఛతి
దృక్ (దక్ష్) - ద్రేక్షజే=చూచుట	దక్షతి
పా (పిచ్) - పానే=త్రాగుట	పిబితి
స్థా (తిష్ఠ) - గతినివృత్తై=నిలబడుట ఆగుట	తిష్ఠతి
దా (యచ్ఛ) - దానే=ఇచ్చుట	యచ్ఛతి

కొన్ని దాతువులకు వికరణ ప్రత్యయము వరమగునపుడు మరి
ంక రూపము అదేశముగా వచ్చును. అట్టి అదేశములు దాతువు

ప్రక్కనే కుండలీకరణములో చూపబడినవి పైవానిలో గమ్ దృక్ -
మున్నగువానికి గచ్ఛ, వక్ష్-మున్నగునవి అదేశములు

గమ్ + అ + తి = గచ్ఛ + అ + తి = గచ్ఛతి దృక్ +
అ + తి = వక్ష్ + అ + తి = వక్ష్తి

సః భవతి

తౌ జయతః

తే స్మరన్తి

సా శ్రియతి

సః సరతి

అహం తరామి

తే కర్షన్తి

తాః గాయన్తి

సః ప్రితి

యవాం గచ్ఛతః

అవాం వక్ష్వతః

యూయం పిబథ

వయం తిష్ఠామః

తాః యచ్ఛన్తి

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది .

వారు ఉన్నారు

వీవు జయించున్నావు

మేమిద్దరము స్మరించుచున్నాము

నేను కదలుచున్నాను

మీరు తరించుచున్నారు

అకడు లాగుచున్నాడు
 మే మిద్దరము పోవుచున్నాము
 మీరు చూచుచున్నారు
 ఆమె పాడుచున్నది
 వారు ఊహించుచున్నారు
 వీవు నిలబడుచున్నావు
 నేను త్రాగుచున్నాను
 వారిద్దరు ఇచ్చుచున్నారు

నాల్గవ గణము

	ఏక	ద్వి.	బహు
(1వ పు)	కుష్మతి	కుష్మతః	కుష్మన్తి
(2వ పు)	కుష్మసి	కుష్మతః	కుష్మతః
(3వ పు)	కుష్మామి	కుష్మావః	కుష్మావః

వీవిలో 'కుష్' అనునది రాకువు - 'య' అనునది వికరణ
 కాయేహ తి, తః అన్తి - మున్నగునవి తిజ్ ప్రత్యయములు

- 19 నాల్గవగణము నందలి రాకువులకు తిజ్ ప్రత్యయములకును
 నడుమ 'య' అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును ఈ వికరణ
 ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాకువులకు గణము రాదు
 కుష్+య+తి=కుష్మతి మొ

నగణము నందలి కొన్ని రాకువులు —

కుష్ - ప్రితౌ=సంతోషించుట	కుష్మతి
పుష్ - పుష్టౌ=పోషించుట	పుష్మతి
సృత్ - గృత విక్షేపే=నాట్యమాడుట	సృత్మతి

వారిద్దరు దొడ్లుచున్నారు
 మేము శ్రమించుచున్నాము
 చేను క్షమించుచున్నాను
 నీవు ద్రోహము చేయుచున్నావు
 మీరు శాంతించుచున్నారు
 వారిద్దరు గర్వించుచున్నారు

అరవ గణము

	విక	దివ్.	బహు
(ప్ర పు)	వికతి	వికతః	వికన్తి
(మ పు)	వికసి	వికథః	వికధ
(త పు)	వికామి	వికావః	వికామః.

వీనిలో విక అనునది రాతువు 'అ' అనునది వికరణ ప్రత్యయము తి తః, అన్తి - మున్నగునవి తిజ్ ప్రత్యయములు

సూ - 4 అరవగణమునందలి రాతువులకు తిజ్ ప్రత్యయములకును నడుమ 'అ' అను వికరణప్రత్యయము చేరును ఈ వికరణ ప్రత్యయము పరమగునపుడు అరవగణమునందలి రాతువు లకు గుణము రాదు విక + అ + తి = వికతి మొ॥

అరవగణమునందలి కొన్ని రాతువులు —

విక - ప్రవేశవే = ప్రవేశించుట	వికతి
స్పృక్ - సర్గే = స్పృశించుట	స్పృశతి
స్పృశ్ - సంస్పృశ్యనే = స్పృశించుట	స్పృశతి
లిఖ్ - అక్షరవిన్యాసే = వ్రాయుట	లిఖతి
స్ఫుట్ - వికసనే = వికసించుట	స్ఫుటతి
స్ఫుర్ - స్ఫురణే = స్ఫురించుట, ఆదరుట	స్ఫురతి

ఇష్ (ఇచ్ఛ) - ఇచ్ఛాయామ్ = ఇచ్ఛగించుట, కోరుట	ఇచ్ఛతి
ప్రచ్ఛ (ప్రచ్ఛ) - ప్రచ్ఛాయామ్ = ప్రశ్నించుట	ప్రచ్ఛతి
ఉచ్ఛ - ఉచ్ఛే - ఏరుకొనుట	ఉచ్ఛతి
మజ్జ - శుద్ధా = మునుగుట, స్నానముచేయుట	మజ్జతి

తే విశన్తి
 సః సృజతి
 వయం స్ఫుకామః
 శ్వం లిలిసి
 తాని స్ఫుటన్తి
 తత్ స్ఫురతి
 అహమ్ ఇచ్ఛామి
 యాయం పృచ్ఛధ
 తే ఉచ్ఛన్తి
 సా మజ్జతి

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది
 మీరు ప్రవేశించుచున్నారు
 అతడు సృజించుచున్నాడు
 మీరిద్దరు స్ఫులిించుచున్నారు
 నేను వ్రాయుచున్నాను
 మేము ఎరుకొనుచున్నాము
 నేను కోరుచున్నాను
 వారు ప్రశ్నించుచున్నాడు
 అవి వికసించుచున్నవి
 అవి అదురుచున్నవి
 వారు మునుగుచున్నారు

పదవ గణము

విక.	ద్వి	బహు.
(ప్ర పు) పూజయతి	పూజయతః	పూజయన్తి
(మ పు) పూజయసి	పూజయథః	పూజయథ
(ఉ. పు) పూజయామి	పూజయావః	పూజయామః

వీనిలో 'పూజ' అనుపది రాకుండు 'అయ' అనుపది వికరణ ప్రత్యయము. తి, తః, అన్తి - మున్నగునవి తిజ్ ప్రత్యయములు

సూ - 16 పదవగణమునందలి రాకుండు తిజ్ ప్రత్యయములకును నడుమ 'అయ' అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును.

పూజ + అయ + తి = పూజయతి మొ॥

పదవగణము నందలి కొన్ని రాకుండులు —

పూజ్ - పూజాయామి=పూజించుట	పూజయతి
పీడ - అవగాహనే=పీడించుట	పీడయతి
సాన్త్వ - సామ ప్రయోగే=ఓదార్చుట	సాన్త్వయతి
చిన్త్ - స్మృత్యామి=వ్యానించుట, తలచుట	చిన్త్వయతి
ప్రీ (ప్రీణ) - తర్పణే=సంతోష పెట్టుట	ప్రీణయతి
వర్ణ - వర్ణనే=వర్ణించుట	వర్ణయతి
భూష్ - అలంకరణే = అలంకరించు	భూషయతి
భక్ష - ఆదనే=తినుట	భక్షయతి
మార్గ - అన్వేషణే=వెదకుట	మార్గయతి
అర్జ - ప్రతియత్నే = ఆర్పించుట	అర్జయతి
పార్ - రక్షణే=పాలించుట	పాలయతి

తే పూజయన్తి
తౌ పీడయతః
త్వం సాన్త్యయసి
వయం చిన్తయామః
యూయం ప్రీతయథ
యూవాం వర్జయధః
అహం భక్షయామి
అవాం మార్గయావః
యూయమ్ అర్జయథ
సః పాలయతి

పదవగణమునందలి మరికొన్ని రాకువులు —

చుర్ - పైయే=చొంగిరించుట	చోరయతి
తుర్ - ఉత్కానే=కూచుట	తోలయతి
ముష్ - వికల్పనే=దాటించుట	మోషయతి
చుద్ - సంచోదనే=తోలుట, నడపుట	చోదయతి

సూ - 16 'అయ' అను వికరణ ప్రత్యయము వరమగునపుడు రాకువు
యొక్క ఉపధయగు ప్రహస్య ఇక్కునకు గుణము వచ్చును
ఉదా - చుర్+అయ+తి=చోరయతి.

పదవగణమునందలి మరికొన్ని రాకువులు —

కద్ - అఘాతే=కొట్టుట	తాడయతి
ప్రవత్ - ప్రవృత్తానే=ప్రకటించుట	ప్రసాదయతి
క్షర్ - శౌచకర్మణి=కడగుట	క్షౌలయతి
ఛచ్ - అపవారణే=కప్పట	ఛాదయతి
పీ - ద్రవీకరణే=కరగించుట	లాయయతి

సూ - 17 'అయ అనునది వరమగునపుడు రాకువుయొక్క ఉపర యగ్న
అకారమునకు, రాకువు చివరి ఇక్కునకును వృద్ధి వచ్చును.

సూ - 8 వృద్ధి రాదైచ్ (పా సూ) = ఆ ఐ ఔ లకు వృద్ధియని పేరు
(ఐ ఔ లకు ఐచ్ అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)

అకారమునకు వృద్ధి అకారము ఇ ఈ ఏ లకు వృద్ధి ఐ కారము,
ఉ ఊ ఓ లకు వృద్ధి ఔ కారము య యూ లకు వృద్ధి ఆ (ర్) అనునది.
ఇ కారమునకు వృద్ధి/ఆ (ర్) అనునది

కద్+అయ+తి=కాదయతి లీ+అయ+తి = లై+అయ+తి =
లాయయతి (సూ - 2)

(ప్రథ రాకువునకు ఉపరావృద్ధి రాని 'ప్రథయతి' మున్నగు
రూపములుగూడ కలవు)

తే చోరయన్తి
త్వం తోరయసి
యూయం హోషయథ
అహం చోదయామి
తౌ కాదయతః
త్వం ప్రాథయసి }
త్వం ప్రథయసి }
అవాం జెలయాః
వయం భాదయామః
సా లాయయతి

పదవగణమునందలి మరికొన్ని రాకువులు —

గణ - సంఖ్యానే = లెక్కించుట

గణయతి

కథ - వాక్యప్రబంధనే = చెప్పుట

కథయతి

రచ - వ్రతయత్నే = రచించుట	రచయతి
స్పృహ - ఈష్పాయామ్ = కోరుట	స్పృహయతి
దణ్డ - దణ్డినిపాతనే = దండించుట	దణ్డయతి

సూ - 19 'అయ' అనునది వరమగునపుడు ధాతువు చివరి అకారమునకు లోపము వచ్చును.

(గణ మున్నగు ధాతువులు కొన్ని అకారాంతము లగుటచే చివరి అకారమునకు ముందున్న హల్లు ఉపద యగునుగాని, ఆ హల్లునకు ముందున్న అచ్చు ఉపద కానేరదు కావున ఆ ధాతువులకు ఉపదా వృద్ధి గాని, గుణముగాని రాదు)

గణ + అయ + తి = గణ్ + అయ + తి = గణయతి.

త్వం గణయసి
 యూయం కథయథ
 తే రచయన్తి
 యవాం స్పృహయథః
 అహం దణ్డయామి
 సా రచయతి
 తాః కథయన్తి
 తే గణయతః

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది .—

వారిద్దరు పూజించుచున్నారు
 వారు పీడించుచున్నారు
 వీవు ద్యానించుచున్నావు
 మే మిద్దరము సంతోషపెట్టుచున్నాము

మేము వర్ణించుచున్నాము
 వారిద్దరు అలంకరించుచున్నారు
 మీరు భజించుచున్నారు
 నేను నెడకుచున్నాను
 వారు ఓదార్చుచున్నారు
 నేను అర్థించుచున్నాను
 వారు పాలించుచున్నారు
 వారిద్దరు దొంగిలించుచున్నారు
 మేము తూచుచున్నాము
 నీవు హెచ్చించుచున్నావు
 వారు నడపుచున్నారు
 మీరు కొట్టుచున్నారు
 అరడు ప్రకటించుచున్నారు
 నేను కడుగుచున్నాను
 వారిద్దరు ఆచ్ఛాదించుచున్నారు
 నీవు కరగించుచున్నావు
 వారు గణించుచున్నారు
 మేమిద్దరము చెప్పుచున్నాము
 మేము రచించుచున్నాము
 మీరు కోర్చుచున్నారు
 వారిద్దరు దండించుచున్నారు
 ఆమె గణించుచున్నది
 వారు (ప్రీతి) రచించుచున్నారు
 వారిద్దరు (ప్రీతి) కోరుచున్నారు

అ భ్యాసము 1

[వర్తమానార్థకము (లట్) — పరస్మైవదము]
తిజ్ ప్రత్యయములు

	ఏక.	ద్వి.	విహ.
(ప్ర. పు)	తి	తః	అన్తి
(మ. పు)	సి	థః	థ
(ఉ. పు)	మి	వః	మః

క్రియాపదములు

(మొదటి గణము) జి - జయే

(ప్ర. పు)	జయతి	జయతః	జయన్తి
(మ. పు)	జయసి	జయథః	జయథ
(ఉ. పు)	జయామి	జయావః	జయామః

వాక్యప్రయోగములు

సః జయతి , తౌ జయతః , తే జయన్తి
త్వం జయసి , యువాం జయథః , యాయాం జయథః ;
అహం జయామి , అవాం జయావః ; వయాం జయామః ;

(ఇట్లే అన్ని రాతుపుల క్రియాపద రూపములను, వాక్య ప్రయోగములను అభ్యాసము చేయునది)

క్రింది పాఠినీయసూత్రముల య్మును సోదాహరణముగా వివరించునది.

1 ను వీజ్యం పదమ్ . 2 అతో గుణే . 3 యుష్మద్యుపపదే సమానాదికరిణే స్థానిన్యసి మధ్యమః ; 4 అన్మద్యుత్తమః ; 5 శేషే ప్రథమః . 6. మోఽనున్వారః . 7. అతోదీర్ఘాయణః ; 8. అలోఽన్త్యాకో పూర్వ ఉపదా . 9 అదేర్ణః . 10. ఎవోఽయవాయవః ; 11. వృద్ధి రాదైవ .

క్రింది ప్రత్యాహారములను వివరించునది —

ఏజ్ - ఏవ్ - ఐచ్ - ఇక్.

అయా గణముల ప్రత్యేక లక్షణములను సోదాహరణముగా వివరించునది.

ఓతీయః పాఠః - రెండవ పాఠము

సుబ్రహ్మణ్యములు

సంస్కృతభాషలో సామాన్యముగా పురుషవ్యక్తులను బోధించు శబ్దములు పుంలింగమునందు, స్త్రీ వ్యక్తులను బోధించు శబ్దములు స్త్రీ లింగమునందును ఉండును ఉదా:- రామశబ్దము పుంలింగము సీతాశబ్దము స్త్రీ లింగము

కావి తక్కిన శబ్దములలో కొన్ని పుంలింగమునందు, కొన్ని స్త్రీ లింగమునందు, కొన్ని సపుంసకలింగమునందును ఉండును. ఉదా:- వృక్షశబ్దము పుంలింగము, లకాశబ్దము స్త్రీలింగము, పలకశబ్దము సపుంసకలింగము కావున అట్టి శబ్దముల లింగములను ప్రయోగాదులను బట్టి తెలిసికొనదగును

1 అకారాంత పుంలింగశబ్దములు — ప్రథమా విభక్తి.

బాలః = బాలుడు

బాలో = బాలు డిద్దరు

బాలాః = బాలురు

నామవాచక, పర్వనామ, విశేషణ పదములయందలి ప్రకృతిని ప్రాతిపదిక మందురు. ప్రత్యయమును సుప్ ప్రత్యయమందురు సుప్ ప్రత్యయములు అంతమండుగల పదములగుటచే వానికి 'సుబ్రహ్మణ్యములు' అని పేరు

పై పదములలో 'బాల' అనునది ప్రాతిపదికము నే, ఓ, అస్ అనునవి ప్రథమావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

సూ - 20 వదాంత నకారము విసర్గగా మారును బాల+న్=బాలః

సూ - 21 వృద్ధిరేచి (పా సూ) = అకారమునకు అకారమునకును
ఏ ఐ యి వరమగునపుడు ఐకారమును, ఓ ఔయి వరమగు
నపుడు ఔకారమును ఏకాదేశముగ వచ్చును బాల+ఔ=బాలౌ

సూ - 22 అకః సవర్ణే దీర్ఘః (పా సూ) = అ ఇ ఉ ఋ లకు గాని
వాని దీర్ఘములకుగాని సవర్ణములు వరమగునపుడు వాని
దీర్ఘములు ఏకాదేశముగా వచ్చును

(అ అ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ - వానికి అక అనునది
ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)

అకారమునకు, అకారమునకు అ అయి సవర్ణములు. ఇకారము
నకు ఈకారమునకును ఇ ఈ యి సవర్ణములు. ఉకారమునకు ఊకారము
నకు ఉ ఊ యి సవర్ణములు. ఋకారమునకు, ౠకారమునకును
ఋ ఱ్ యి సవర్ణములు

బాల + అన్ = బాలాన్ = బాలాః (సూ - 20)

హే బాల = ఓ బాలదా

ప్రథమా విరక్తివి సంబోధమునందు ఉపయోగించునపుడు
ఏకవచన రూపములందు మాత్రము కొన్ని శబ్దములకు భేదముండును
ద్వివచన బహువచనములలో అన్ని శబ్దములకు ప్రథమా విరక్తి
రూపములే ఉపయోగింపబడును సంబోధనమునందు సామాన్యముగా
హే యనునది మొదట ప్రయోగింపబడును. అది లేకుండకూడ
ప్రయోగింప వచ్చును

సూ - 23 ఏజ్ హ్రస్వాక్ సంబుద్ధేః (పా సూ) = సంబోధము నందు
హ్రస్వముకంటె, ఏకార ఓకారములకంటెను వరమయిన
ఏకవచన ప్రత్యయమునకు లోపము వచ్చును.

హేబాల + న = హేబాల

(సం. 12 ఏ) హేబాల - హేబాల - హేబాల

మేఘః = మేఘము

పాదః = పాదము

అనలః = అగ్ని

ప్రేషః = దొంగ

మయూరః = నెమలి

కూర్మః = కాబేరి

హస్తః = చేయి

కింకరః = పేవకుడు

రామః జయతి

మేఘః వర్షతి

అనలః దహతి

మయూరః వృక్కతి

ప్రేషః రక్షతి

హస్తౌ యచ్ఛకః

పాదౌ చరతః

కాలౌ క్రిడతః

ప్రేషౌ చోరయతః

కూర్మౌ పరతః

జనాః వదన్తి

మూర్ఖాః కున్యన్తి

సరాః వతన్తి

కింకరాః నమన్తి

భక్తాః పూజయన్తి

సంస్కృతభాషలో తద్దర్శార్థక రూపములు వేరుగలేవు వర్త
మానార్థకములే తద్దర్శార్థకమునుగూడ బోధించును ఉదా - జయతి =
జయించుచున్నాడు, జయించును.

ద్వితీయా విభక్తి

బాలమ్ = బాలని

బాలౌ = బాలరిద్దరిని

బాలాన్ = బాలరను

పీనిలో మ్, లౌ, న్ - అనునవి ద్వితీయావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

సూ - 24 నకారాది బహువచన సుప్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు
ముందున్న అచ్చునకు దీప్తిము వచ్చును.

బాల + న్ = బాలాన్

అదార్యః = గురు

విప్రః = బ్రాహ్మణుడు

జనకః = తండ్రి

వేదః = వేదము

బుధః
ప్రజ్ఞః } = పండితుడు

గ్రామః = గ్రామము

శరః = బాణము

మోక్షః = మోక్షము

మర్కటః = కోతి

శిష్యా ఆదార్యం పృచ్ఛన్తి

తక్తా ఈశ్వరం పూజయన్తి

పృత్రా జనకం నమన్తి

మూర్ధా బుధాన్ నిష్ఠన్తి

ప్రజ్ఞా మోక్షమ్ ఆచ్ఛన్తి

విప్రా వేదం పఠన్తి

పురుషా గ్రామం గచ్ఛన్తి

యోధాః శరాన్ అస్యన్తి

నృపాః చోరాన్ దణ్డయన్తి

వేదాః సూర్యం వర్ణయన్తి
అహం పాదౌ జ్వలయామి
ఇతౌ మర్కటాన్ శతయతః

సూ - 25 ఆకారముకంటె వరమయిన విసర్గకు అచ్చుగాని నాద
హల్లాగాని వరమగునపుడు లోపమువచ్చును ఉదా - శిష్యాః +
అచార్యమ్ = శిష్యాఅచార్యమ్ పుత్రాః + జనకమ్ = పుత్రా
జనకమ్

విసర్గ లోపించిన తరువాత వరుసగా వేర్పడిన రెండచ్చులకును
మరల సందిరాదు అందుచే శిష్యాఅచార్యమ్ అనుచోట సప్తద్వీప్యము
రాదు.

(వర్గ కృతీయ చతుర్థ పంచమాక్షరములు, హయ వర లకా
రములును నాదహల్లులు నాదహల్లులకు 'హౌ' అనునది ప్రత్యాహార
సంజ్ఞ తక్కినవి అనగా వర్గప్రథమ ద్వితీయాక్షరములు, శ ష స లును
శ్వాస హల్లులు శ్వాసహల్లులకు 'అర్' అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)

వాక్యమునందు రెండు వదముల నడుమ సందికార్యము వివిజ్ఞ
దీనము. కావున అట్టిచోట్ల సంది చేపియు, సంది చేయకయుగూడ
వాక్యములను ప్రయోగింపవచ్చును అనగా శిష్యాఅచార్యమ్ అని సంది
కార్యముతోడను, శిష్యాః అచార్యమ్ అని సందిరేకుండగనుగూడ
ప్రయోగింపవచ్చును తక్కిన వాక్యము లన్నింటిలోగూడ ఇట్లే
గమనింపదగినది

సూ - 26 గత్యర్థ కర్మణి ద్వితీయాదశుర్థ్యో చేష్టాయా మనధ్వని
(పా సూ) = గత్యర్థక రాశువుల యోగమునందు ద్వితీయా
విభక్తిగాని, చతుర్థి విభక్తిగాని వచ్చును. నగరం గచ్చన్తి
రేక నగరాయ గచ్చన్తి

2 అకారాస్త నపుంసకలింగ శబ్దములు -

ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తులు

నపుంసకలింగ శబ్దములన్నింటికి ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్త్యస్త
పదములు ఒకే విధముగ ఉండును సందర్భమునుబట్టి అర్థభేదమును
గుర్తించవలెను

ఫలమ్ = పండు పండును

ఫలై = రెండుపండ్లు రెండుపండ్లను

ఫలాని = పండ్లు, పండ్లను

వీనిలో ఫలం అనునది ప్రాచీనదికము మ్, ఈ, ని - అనునవి
ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తుల సుప్రత్యయములు.

సూ - 27 ఆద్యంతః (పా సూ) = అకారమునకు, అకారమునకును
ఇ ఈ లు పరమగునపుడు ఏకారము ఉ ఈలు పరమగునపుడు
ఓకారమును ఏకాదేశముగ వచ్చును

ఉదా - ఫల + ఈ = ఫలై. ఫల + ని = ఫలాని (సూ-24).

సూ - 28 రషాభ్యాం నోః సమానవదే (పా సూ) = ఏకవిధమునందు
రేఫషకారములకంటె పరముగా నున్న నకారమునకు
అకారాదేశమగును

ఋవర్ణాన్తస్యంత్యవ్యాప్తమ్ (వార్తికమ్) = ఋ ఋల
కంటె పరమయిన నకారమునకు అకారాదేశమగును

సూ - 29 అదౌకుప్వాజ్నుమ్ వ్యవాయేఽపి (పా సూ) = ఆ రేఫ షకార
ఋకార ఋకారములకు, నకారమునకును నడుమ అదౌ
కవర్గ పవర్గాక్షరములతో వ్యవధాన మున్నప్పటికిని అకా
రాదేశము వచ్చును ఉదా - గృహ + ని = గృహణి వక్ర + ని =
వక్రణి . పుష్ప + ని = పుష్పాణి (సూ - 24)

(అచ్చులకు హయవర అమ హల్లలకును 'అట్' అనునది
వ్రత్యాహార సంజ్ఞ)

మా - 90 వ పదాంతస్య (పా సూ) = పదాంత నకారమునకు జకా
రాదేశము రాదు ఉదా - రామాన్ విప్రాన్

స్నేహితుడు అను అర్థమునందు మిత్రకర్త మెల్లప్పుడు వపుంసక
లింగమందుండును పుంలింగమునందు మిత్రకర్తము సూర్యుడు అను
వర్ణము విచ్ఛిన్నము

మిత్రమ్ = స్నేహితుడు , మిత్రః = సూర్యుడు

ధనం నశ్యతి

స్త్రేనో ధనం చోరయతి

జలం కుష్యతి

నరా జలం పిబన్తి

ఫలాని వతన్తి

జనాః ఫలాని భక్షయన్తి

రామో రాజ్యం పాలయతి

మిత్రాణి సత్యం వదన్తి

హృదయం కుష్యతి

మనుష్యా హృదయాని ప్రీణయన్తి

మూర్ఖా అసత్యం వదన్తి

వయం వగరం గచ్ఛామః

కమలాని మృతన్తి

నేత్రే శుష్మాణి పశ్యతః

బాలో ముఖం జ్వలయతి

వ్యాఘ్రో మాంసం భేదతి

సూ - 31 అకారముకంటె పరమయిన విసర్గకు నాదహల్లు పరమగు
 శవుడు ఉకారాదేశమగును ఉదా - ప్రేనః + ధనమ్ =
 ప్రేన + ఉ + ధనమ్ = ప్రేనోధనమ్ (సూ - 27)

తృతీయా విధక్తి

తృతీయాది విభిక్త్యంత పదములు అకారాంత పుంలింగ ఋద్ధి
 ములకు, అకారాంత నపుంసకలింగములకును ఒకే విధముగ నిష్పన్న
 మగును

పుంలింగము	నపుంసకలింగము
బాలేన - బాలించే	ఫలెన = ఫలముచే
బాలాభ్యామ్ = బాలరిద్ధరిచే	ఫలాభ్యామ్ = రెండుఫలములచే
బాలైః = బాలరచే	ఫలైః = ఫలములచే

ఏనిలో ఇన, భ్యామ్ ఐన్ - అనునవి తృతీయా విధక్తి సుప్
 ప్రత్యయములు

బాల + ఇన = బాలేన , ఫల + ఇన = ఫలేన (సూ - 27)

సూ - 32 సుపి చ (చా సూ) = య, భ్యామ్ అను సుప్ ప్రత్యయములు
 పరమగునపుడు అకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును

ఉదా - బాలా + భ్యామ్ = బాలాభ్యామ్ . ఫల + భ్యామ్ =
 ఫలాభ్యామ్

బాల + ఐన్ = బాలైః ఫల + ఐన్ = ఫలైః (సూ-21, 20)

పుంలింగము	నపుంసకలింగము
వసస్త్రః = వసంతము	వర్షమ్ = అకు
ఉపహారః = కామర	అర్ఘ్యమ్ = పూజాద్రవ్యము
ఉద్యోగః = ఉద్యోగము	అన్నమ్ = అన్నము

ః = శ్లోకము	శరీరమ్ = శరీరము
నః = అన్నము	భూషణమ్ = ఆభరణము
హః = శరీరము	వత్సమ్ = బిడ్డ
అబ్ధిరః = అభరణము	శ్రోత్రమ్ = చెవి
దంతః = కిరీటము	
కాణః = గ్రుద్దివాడు	
విరిరః = చెవిదివాడు	
శిష్టః = కుంటివాడు	

వనస్తః పరైః పృథివీ భూషయతి
 మాంసేన వ్యాధౌ జీవన్తి
 వేదాధ్యాయం పశ్యతి వరః
 పృథివీ ఉపహరైః కిరీటాన్ ప్రణయన్తి
 దాం పాదాధ్యాయం చరతి
 ఉద్యోగేన వరా దవ మర్తయన్తి
 దాం పృథుం శ్లోకైః వర్ణయతః
 అర్చ్యేణ సూర్యం పూజయతి మమవ్యః
 ఉదయేన మామనా జీవన్తి
 అన్నేన శరీరాణి పుష్కన్తి
 ఆరింకరైః దేహాన్ భూషయన్తి వరః
 భూషణైః పుష్కన్తి జిహ్వః
 ప్రేమం పురష ప్రార్థయతి దక్షిణ
 వేదాధ్యాయం రథశ్చరతి
 జిహ్వ దేహాన్ పుష్కన్తి శ్లోకయన్తి
 వేదేణ కాణః శ్రోత్రేణ విరిరః, హః

సూ - 33 విసర్గకు తకార తకారములు పరమగునపుడు సకారము
చకార చకారములు పరమగునపుడు శకారము టకార
తకారములు పరమగునపుడు షకారమును ఆదేశమగును
ఉదా - పురుషః + తాడయతి = పురుషస్తాడయతి రథః +
చరితి = రథశ్చరితి, ప్రదమః + గః = ప్రదమష్టకారః

సూ - 34 యేనాణ్వికారః (పా నూ) = ఏ అవయవము వికృత
మగుటచే శరీరమునకు వికారము సూచింపబడునో ఆ
అవయవ వాచక శబ్దమునకు తృతీ. విధక్తి ఎచ్చును
ఉదా - నేత్రేణ కాణః

చతుర్థి విధక్తి

పుంలింగము	సమంశకలింగము
బాలాయ = బాలని కొలుకు	ఫలాయ = ఫలముకొలుకు
బాలాభ్యామ్ = బాలరిద్దరికొలుకు	ఫలాభ్యామ్ = రెండుఫలముల కొలుకు
బాలేభ్యః = బాలర కొలుకు	ఫలేభ్యః = ఫలములకొలుకు

బాల+య=బాలాయ ఫల+య=ఫలాయ (సూ - 32)

బాల + భ్యామ్ = బాలాభ్యామ్ ఫల + భ్యామ్ = ఫలాభ్యామ్ (సూ-32)

సూ - 35 బహువచోర్లుత్యేత్ (పా నూ) = భ్యన్, ను అను సుప్
ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అకారమునకు ఎకారము
ఆదేశమగును

పులింగము	వపునకలింగము
విష్కః = బింగునాజెము	భేరినమ్ = ఆడుట
మోదకః = కుడుము ల్ద	
కాసారః = సరస్సు	వరనమ్ = చదువుట
అవణః = దుకాణము	
విద్యాలయః = బడి	ఉపవనమ్ = ఉద్యానము
అలః = దుర్జనుడు	

యావతేభ్యో దనం యచ్చతి ధనికః
 భోజనాయ గృహం గచ్ఛన్తి బాలాః
 రామో బ్రాహ్మణేభ్యో నిష్కాన్ యచ్చతి
 మోదకేభ్యః స్నృహయన్తి బాలాః
 పుత్రాన్ ద్యాం కువ్యతి జనకః
 భేరినాయ బాలకా ఉద్యానం విళన్తి
 ఐథో మోక్షాయ దేవం పూజయతి
 మృగా జలేభ్యః కాసారం మార్గయన్తి
 అలా మిత్రేభ్యో ద్రుహ్యన్తి
 నరాః పరేభ్యో వనం గచ్ఛన్తి
 స్పృహః కింకరేభ్యో దనం యచ్చన్తి
 సతనాయ విద్యాలయం గచ్ఛామః
 నగరాయ గచ్ఛన్తి దవికాః
 యావతాభ్యా మన్నం యచ్చసి
 పరేభ్యో అవణం గచ్ఛామి
 బాలకాః కుసుమేభ్యో ఉపవనం విళన్తి

సూ - 36 అకారముకంటె వరమయిన విసర్గకు అకారేతరాచ్చు వరమగు నపుడు లోపము వచ్చును

ఉదా - ఫలేభ్యః + ఆవణమ్ = ఫలేభ్య ఆవణమ్

సూ - 37 స్పృహే రిప్సితః (పా సూ) = స్పృహే రాకువుయొక్క ప్రయోగమునందు కోరబడు పదార్థమును తెలుపు పదము నకు చతుర్థి విభక్తి వచ్చును ఉదా - మోదకేభ్యః స్పృహయన్తి

సూ - 38 క్రుదద్రుహేర్హ్యసూయార్థానాం యం ప్రతికోపః (పా సూ) = క్రోధము ద్రోహము, ఈర్ష్య, అసూయ అను ఆర్థములుగల రాకువుల ప్రయోగమునందు ఏవ్యవయందు క్రోధాదు లందునో తద్వాచకమునకు చతుర్థి విభక్తి వచ్చును. ఉదా - పుత్రాభ్యాం కున్యతి.

పంచమీ విభక్తి

పుంలింగము	నపుంసకలింగము
బాలాత్ = బాలులన	ఫలాత్ = ఫలములన
బాలాభ్యామ్ = బాలరిద్దరినన	ఫలాభ్యామ్ = రెండుఫలములనన
బాలేభ్యః = బాలరవలన	ఫలేభ్యః = ఫలములనన

పీఠో అత్, భ్యామ్, భ్యన్ - అనునవి పంచమీ విభక్తి సుప్ ప్రత్యయముల

బాల + అత్ = బాలాత్ ఫల + అత్ = ఫలాత్ (సూ - 22)

బాల + భ్యామ్ = బాలాభ్యామ్ ఫల + భ్యామ్ = ఫలాభ్యామ్ (సూ - 32)

బాల + భ్యన్ = బాలేభ్యః . ఫల + భ్యన్ = ఫలేభ్యః (సూ - 35 20)

పులింగము	నపుంసకలింగము
ప్రాసాదః = మేడ	యోజనమ్ = ఎనిమిది మైళ్ళు
క్రోశః = క్రోసుదూరము	సంకటమ్ = ఆవద
క్రోధః = కోపము	గృహః (పుం) } = ఇల్లు
వాతః = గాలి	గృహమ్ (స) } = ఆశ్రయము
నిర్ద్విరః = పెరియేరు	గృహశబ్దము పులింగమునందు
అహ్లాదః = ఆనందము	నిత్యబహువచనానము
సమైహః = మూర్ఖు, అజ్ఞానము	అకాశః (పుం) } = ఆకాశము
కుక్కురః = కుక్క	అకాశమ్ (స) } = ఆకాశము
రోగః = రోగము	
అగదః = ఔషధము	

అహం నగరాత్ గ్రామం గచ్ఛామి
 ప్రాసాదాత్ జనం పశ్యతి నరపాలః
 వృక్షేభ్యః పంత్రి పదాని
 పర్వతానముద్రాత్ క్రోశా
 నగరం వనాత్ యోజనమ్
 క్రోధాత్ భృత్యం తాదయతి
 అకాశాత్ నక్షత్రాణి పతన్తి
 వృక్షేభ్యః పర్ణాని
 నిర్ద్విరః పర్వతాత్ పతంతి
 క్రోధాత్ భవతి సమైహః
 దేవిః సంకటేభ్యో జవాన్ రక్షతి
 కుక్కురా శ్చోరేభ్యో గృహాణి రక్షన్తి

గృహాత్ గృహం యాచకోఽటతి
 వైవికోఽత్వాత్ వతతి
 రోగోఽగదేభ్యో వశ్యతి

సూ - 39 అకారముకంటె వరమయిన విసర్గకు అకారము వరమగు నపుడు ఉకారాదేశమగును ఉదా - యాచకః + అటతి = యాచక + ఉ + అటతి = యాచకో + అటతి (సూ - 27)

సూ - 40 ఏజః పదాంతాంతి (పా సూ) = పదాంత మందలి ఏ ఓ లకు అకారము వరమగునపుడు పూర్వరూపము ఏకాదేశముగ వచ్చును (అనగా అట్టిచోట్ల ఏ ఓ ల నిలిచి అకారము లోపించునని భావము) ఉదా - యాచకో + అటతి = యాచకోఽటతి సామాన్యముగా ఇట్లు లోపించిన అకారమునకు విడుదల వ్రాతలోఽగుదురు ఉండవిడుచుండును దానికి ఉచ్చారణలేదు యాచకోఽటతి

వష్టి విధక్తి

పులింగము	నపుంసకలింగము
బాలస్య = బాలనియొక్క	ఫలస్య = ఫలముయొక్క
బాలయోః = బాలరిద్దరియొక్క	ఫలయోః = రెండుఫలములయొక్క
బాలానామ్ = బాలరయొక్క	ఫలానామ్ = ఫలములయొక్క
పీనిలో స్య ఓస్ నామ్ - అనునవి వష్టి విధక్తి సుప్ ప్రత్యయములు	
సూ - 4 ఓసి చ (పా సూ) = ఓస్ అను ప్రత్యయము వరమగు నపుడు అకారమునకు ఏకారము ఆదేశమగును ఉదా - బాల + ఓస్ = బాలే + ఓస్ = బాలయ్ + ఓస్ = బాలయోః ఫల + ఓస్ = ఫలే + ఓస్ = ఫలయ్ + ఓస్ = ఫలయోః (సూ - 12, 20)	



మా - 42 నామి (పా మా) = నామ్ అమ ప్రత్యయము వరమగున
అచ్చునకు దీర్ఘము వచ్చును. బాల + నామ్ = బాలానా
పరి + నామ్ = ఫలానామ్.

పులింగము	నపుంసకలింగము
ప్రకాశః = వెలుగు	పాపమ్ = పాపము
అభ్యుదయః = అభివృద్ధి	బౌషధమ్ = మందు
అగ్రజః = అన్న	తటాకిః (పుం) } = చెఱువు
జయః = జయము	తటాకమ్ (న) }
ప్రసాదః = అనుగ్రహము	విశేషణములు -
సావః = సాపాక్షుడు	స్వల్ప = తక్కువ
రథః = రథము	కోమల = మృదువైన
	చల్ల = తీక్షణమైన
	లవణ = ఉప్పుని
	మధుర = తియ్యని

'యల్లిజ్ఞః, యద్వచనం, యాచ విభక్తి ర్విశేష్యస్య
తల్లిజ్ఞః, తద్వచనం, సాచ విభక్తి ర్విశేషణస్య'

(విశేష్యము ఏలింగమునందు, ఏ వచనమునందు, ఏ విభక్తియ
ఉండునో విశేషణమునుగూడ అదే లింగమునందు, అదే విభక్తియ
అదే వచనమునందు ప్రయోగింపవలెను అని భావము)

నక్షత్రాణాం ప్రకాశః స్వల్పః
మిత్రాణాం మభ్యుదయం కాంక్షమః
బాలస్య హస్తౌ కోమలౌ భవతః
బలరామః కృష్ణస్యాగ్రజః

నృవస్య జయే జనా మృత్యున్వి
 సూర్యస్య ప్రకాశ శృణో తవతి
 సముద్రస్య జలం లవణమ్
 దేవస్య ప్రసాదేన జీవానుః
 దేవః పాపానాం పాపాని జ్ఞామ్యతి
 నరపాలస్య పేవకో గ్రామం గచ్ఛతి
 నరాణాం పాలకో నరపాలకః
 తటాకస్య జలం మధురమ్
 సజ్జనానాం దుర్జనేభ్యో భయం భవతి
 వందీతా నృపాణాం చరితం శ్లోకై ర్వర్ణయన్వి
 మానవానాం రోగా బాషతై ర్నశ్యన్వి
 నృవస్య మిత్రాణి రథై రటన్తి

సూ - 48 అ ఆ ఇ తప్ప తక్కిన అచ్చులకంటె వరమయిన వినర్గకు
 అచ్చుగాని నాదహల్లాగావి వరమగునపుడు రేపాదేశ మగును.

ఉదా - రథై + అటన్వి = రథైరటన్వి శ్లోకైః + వర్ణ
 యన్వి = శ్లోకైర్వర్ణయన్వి

సప్తమీ విభక్తి

పుంలింగము	నపుంసకలింగము
బాలే = బాలునియందు	ఫలే = ఫలమునందు
బాలయోః = బాలురిద్దరియందు	ఫలయోః = రెండు ఫలములయందు
బాలేషు = బాలురయందు	ఫలేషు = ఫలములయందు

పీనిలో ఇ, ఓన్, సు - అనునవి వస్త్రమీ విధక్తి సుప్ ప్రత
యములు బాల + ఇ = బాలే . ఫల + ఇ = ఫలేః (సూ - 27)

బాల + ఓన్ = బాలే + ఓన్ = బాలయోః ఫల + ఓన్ = ఫలే
ఓన్ = 2వలయోః (సూ - 4 , 12, 20)

బాల + సు = బాలే + సు ఫల + సు = ఫలే + సు (సూ - 45)

సూ - 44 ఆదేశ ప్రత్యయయోః (పా సూ) = ఇచ్ఛో, కవర్గాక్షరము,
కంటె పరమయవ ఆదేశ సకారమునకు ప్రత్యయ సకారవ
నకును సకారాదేశ మగును

(అ అ త వృ తక్కిన అచ్చులకు హయవరలకారములకున
ఇచ్ఛో అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)

బాలే + సు = బాలేసు ఫలే + సు = ఫలేసు

పులింగము	వపుంసకలింగము
మేషః = మేక	యూథమ్ = మంద
గ్రీష్మః = గ్రీష్మర్తువు, వేసవి	గహ్వరిమ్ = గుహ
సరిషః = మంత్రి	క్షేత్రమ్ = పొలము
అదరః = అదరము	వీజమ్ = విత్తనము
వరాక్రమః = వరాక్రమము	క్రీడాజ్ఞమ్ = ఆటస్థలము
కూషః = మయ్య	
గుణః = గుణము	శిఖరః (పుం) } = శిఖరము
విహగః = పక్షి	శిఖరమ్ (న) }
	వల్లరః (పుం) } = వీటిగుంబ
	వల్లరిమ్ (న) }

వర్తకస్య శిఖరే మేషాణాం యూథం చరతి

కాపాలేసు కమలావి రోహన్తి

వర్వతానాం గహ్వరేషు సింహా వసన్తి
 గ్రీష్మే తటాకేషు జలం శుష్కతి
 ఉద్యానేషు వృక్షైన్ శుశుమాని భూషయన్తి
 వరహాగ్గవల్వలేషు జలం నిబన్తి
 మనుష్యేషు రామ శ్రేష్ఠః
 వృక్షేషు విహగా స్త్రిష్ఠన్తి
 జలే పద్మాని స్ఫుటన్తి
 ధనికాః ప్రాసాదేషు వసన్తి
 క్షేత్రేషు దీణాని రోహన్తి
 సచివేషు నృపన్యాదౌ భవతి
 జనా లోకే వీరాణాం పరాక్రమాన్ ప్రథయన్తి
 క్రీడాజ్ఞితే బాలాగ్గళేన్తి
 కూపే కూర్మా స్ఫురన్తి
 అచార్య కృష్యాణాం గుణాన్ ప్రథయతి

సూ - 45 కుప్వోగ్గకగ్గపౌ చ (పా సూ) = కఠ వస అను హల్లులు
 వరమగునపుడు విసర్గకు వికల్పముగా అర్థవిసర్గలు ఆదేశ
 మగును

ఉదా - వరాహః + వల్వలేషు = వరాహాగ్గవల్వలేషు
 బాలాః + గళేన్తి = బాలాగ్గళేన్తి

సూ - 46 విసర్గకు శ ష స లు వరమగునపుడు వరుసగా శ ష స లు
 వికల్పముగా ఆదేశములగును

ఉదా - రామః + శ్రేష్ఠః = రామశ్రేష్ఠః,
 కూర్మాః + స్ఫురన్తి - కూర్మాస్ఫురన్తి.

అ భ్యాసము 2

అకారాస్త పుంలింగము - రామశబ్దము

	ఏక	ద్వి.	బహు
(ప్ర వి)	రామః	రామౌ	రామాః
(సం. ప్ర)	(హే) రామ	"	"
(ద్వి వి)	రామమ్	"	రామాన్
(తృ వి)	రామేణ	రామాభ్యామ్	రామైః
(చ వి)	రామాయ	"	రామేభ్యః
(పం వి)	రామాత్	"	"
(ష వి)	రామస్య	రామయోః	రామాణామ్
(స వి)	రామే	,	రామేషు

ఈవిధముగనే తక్కిన అకారాస్త పుంలింగ శబ్దముల రూపములను గూడ అభ్యాసము చేయువది

అకారాస్త నపుంసకలింగము - వనశబ్దము

(ప్ర వి)	వనమ్	వనే	వనాని
(సం. ప్ర)	(హే) వన	"	"
(ద్వి వి)	వనమ్	,	,
(తృ వి)	వనేన	వనాభ్యామ్	వనైః
(చ వి)	వనాయ	"	వనేభ్యః
(పం వి)	వనాత్	"	"
(ష వి)	వనస్య	వనయోః	వనాణామ్
(స వి)	వనే	"	వనేషు

ఈవిధముగనే తక్కిన అకారాస్త నపుంసకలింగ శబ్దముల రూపములను గూడ అభ్యాసము చేయువది.

అకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు చేరు సెస్ ప్రత్యయములు			అకారాంత నపుంసకలింగశబ్దములకు చేరు సెస్ ప్రత్యయములు		
(ఏక)	(ద్వి)	(బహు)	(ఏక)	(ద్వి)	(బహు)
న్.	ః	ఆస్	మ్	ః	ని
మ్		న్	,		,
ఇన	భ్యామ్	భిన్	శృతీయాది విభక్తులలో అకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు వలెనే యుండును.		
య	,	భ్యస్			
అత్	,	,			
స్య.	ఓన్	వామ్			
ఇ	,	సు			

ఈక్రింది పాణినీయ సూత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ వివరించునది

వృద్ధిరేచి 2 అకః సవర్ణేద్ద్విః 3 ఏచ్ఛ హ్రస్వాత్ సంబుద్ధేః 4 గత్యర్థకర్మణి ద్విశీయా చక్షుర్భ్యా చేష్టాయా మనద్వని 5 అద్గుణః 6 రషాభ్యాం నో ణః సమానవదే 7 అచ్ఛపాప్యాత్ సుమ్ వ్యవాయేఽపి 8 స వదాంతస్య 9 సుపి చ 10 యేవాన్గ వికారః 11 బహువచననే యుల్బేత్ , 12 స్పృహేరీప్పితః . 13 క్రుతద్రుహేర్వ్యాసూయార్థానాం యం ప్రతి కోపః 14. ఏజః వదాంతాదతి 5. ఓపి చ 6 నామి 17 అదేశ ప్రత్యయయోః 18 కుప్రోక్కకల్గపా చ

ఈ క్రింద పేర్కొనబడినవానికి ఎట్టి మార్పుకలుగునో నే
హరణముగ వివరించునది

పదాంత సకారమునకు

- 2 నకారాది దిహువదన ప్రత్యయమునకు ముందున్న అచ్చునకు
- 3 ఆకారముకంటె వరమయిన విసర్గకు అచ్చుగాని నాదహల్లా వరమగునపుడు
- 4 ఆకారముకంటె వరమయిన విసర్గ నాదహల్లా వరమగునపుడు
- 5 విసర్గకు త థ య వరముగా నున్నప్పుడు
- 6 విసర్గకు డ ణ య వరముగా నున్నప్పుడు
- 7 విసర్గకు ట త య వరముగా నున్నప్పుడు
- 8 ఆకారముకంటె వరమయిన విసర్గకు ఆకారేతరాచ్చు వరమగునప్పుడు
- 9 ఆకారముకంటె వరమయిన విసర్గకు ఆకారము వరమగునపుడు
- 10 అ అ య తప్ప కక్రిత అచ్చులకంటె వరమయిన విసర్గకు అచ్చుగాని నాదహల్లాగాని వరమగునపుడు
- 11 విసర్గకు శ ష స య వరమగునపుడు

(పైవాని కన్నింటికిని మీ పాఠ్యములోగల యేకోదాహరణములను సంగ్రహించునది)

క్రింది ప్రత్యాహారములను వివరించునది
అక - హ - య - ఆ - ఇ

సమావర్తములలో క్రింది శబ్దముల లింగభేదములను గుర్తించునది—

దేహః (పుం) }
శరీరమ్ (న) } = శరీరము

ఓదనః (పుం) }
అన్నమ్ (న) } = అన్నము

ఋణః (పుం) }
ఋణమ్ (న) } = బీజగుంఠ

శిఖరః (పుం) }
శిఖరమ్ (న) } = శిఖరము

$$\left. \begin{array}{l} \text{తటాకః (పుం)} \\ \text{తటాకః (న) } \end{array} \right\} = \text{చెఱువు} \qquad \left. \begin{array}{l} \text{అకాశః (పుం)} \\ \text{అకాశః (న) } \end{array} \right\} = \text{అకాశము}$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{అలంకారః (పుం)} \\ \text{అలంకారః (న) } \end{array} \right\} = \text{అలంకారము}$$

ఈ క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది—

తటాకములందు జలమును మనుష్యులు త్రాగుదురు
 బాదరిద్దరు వదుషటకొఱకు విద్యాలయమునకు పోవుచున్నారు
 దుర్జనులు సజ్జనులకు ద్రోహము చేయుదురు
 క్రీడాంగణమునందు ఆడుకొనుటకొఱకు బాలురు పోవుచున్నారు
 గ్రీష్మమునందు సూర్యుని వ్రతాశముచే తటాకములయందు నీరు
 కుష్కించుచున్నది

రాముడు లక్ష్మణుడు భరతుడు, శత్రుఘ్నుడు దశరథునియొక్క
 పుత్రులు

కుళుడు లవుడు రామునియొక్క పుత్రులు
 నృపునియొక్క పుత్రుడు రథముతో నగరమునందు తిరుగుచున్నారు
 మేషములయొక్క యూధములు వర్షతములయొక్క శిఖరములయందు
 సంచరించును

నరులు పండితులయొక్క చరితమును లోకమునందు ప్రకటింతురు
 బాలురు విద్యాలయమునుండి భోజనముకొఱకు ఇంద్రుడు పోవుచున్నారు
 పండితులు పుస్తకములను రచించుచున్నారు
 కునకములు, వరాహములు గ్రామములందు సంచరించును
 వ్యాఘ్రములు, సింహములు వనములందు సంచరించును
 కాసారములయొక్క జలములయందు పద్మములు వికసించును

నరపాలునియొక్క పై నికులు వగరములను చోరులనుండి రక్షింతురు.
 బాలురు పుస్తకములకొఱకు దుకాణములవద్దకు పోవుచున్నారు
 బాలరయొక్క హృదయములు ఉపహారిములచే తుష్టినందచున్నవి
 రోగములు వఱచును పీడించును
 సజ్జనులు మిత్రులను స్మరింతురు.
 వృషభులు బుధులకొఱకు ధనమును ఇచ్చుచున్నారు
 గ్రీష్మమునందు జనులు దప్పిగొనుచున్నారు
 బాలురు దండములతో మర్కటములను కొట్టుచున్నారు
 వేను రెండు వత్తములతో దేహమును అచ్చాదించుకొనుచున్నాను
 మానవులు ధనముకొఱకు శ్రమించుచున్నారు
 జనకుడు పుత్రులనిద్దరిని క్షమించుచున్నాడు
 సృషుడు భృత్యులను కోపించుచున్నారు
 మనుష్యులు మిత్రులయొక్క అభ్యుదయమును కాంక్షింతురు
 మేకలయొక్క మందల యందలి శునకములు, మేకలను కాపారును
 మీరు శరీరములను అలంకారములతో భూషించుచున్నారు
 అమె పిటికొఱకై తటాకమునకు పోవుచున్నది
 జనకుడు పుత్రులయొక్క అభ్యుదయమును కాంక్షించును
 బాలకులయొక్క పాదములు కోమలములై యుండును
 వనంతము ఉద్యానమునందలి వృక్షములను వర్షములతో పుష్పములతో
 భూషించును.
 శిష్యులు ఆచార్యులను ప్రశ్నించుచున్నారు.



కృతీయః పాఠః - మూడవ పాఠము

ఆత్మనేపదము

పంస్కృతభాషలో రెండురకముల తిజ్ ప్రత్యయములు కలవు—

(1) పరస్మై పదములు , (2) ఆత్మనేపదములు.

కొన్ని దాతువులకు పరస్మైపదప్రత్యయములు మాత్రమే చేరును. కొన్నిదాతువులకు ఆత్మనేపదప్రత్యయములు మాత్రమే చేరును. కొన్ని దాతువులకు రెండును చేరుచుండును పరస్మైపద ప్రత్యయములు మాత్రమే చేరు దాతువులు పరస్మైపదదాతువులు లేక పరస్మైపదలు అనబడును ఆత్మనేపదప్రత్యయములు మాత్రమే చేరు దాతువులు ఆత్మనేపదదాతువులు లేక ఆత్మనేపదలు అనబడును. రెండురకముల ప్రత్యయములును చేరు దాతువులు ఉభయపదదాతువులు లేక ఉభయపదలు అనబడును కావున దాతువులకు చేరు తిజ్ ప్రత్యయములనుబట్టి దాతువు లను - పరస్మైపదలు, ఆత్మనేపదలు, ఉభయపదలు, అని మూడు రకములుగా విభజింపవచ్చును అన్ని గణములందును ఈ మూడురకముల దాతువులును ఉండును (కాని పదవగణములో కేవల పరస్మైపది దాతువులు లేవు)

ఇంకకుముందు పేర్కొనబడిన దాతువులన్నియు పరస్మైపదములు. తిజ్ ప్రత్యయములన్నియు పరస్మైపదములు

వర్తమానార్థకము - ప్రథమ పురుష

వస్తతే = వందనము చేయుచున్నారు

వస్తేతే = (ఇద్దరు) వందనము చేయుచున్నారు

వస్తస్తే = వందనముచేయుచున్నారు

ఏనిలో వస్త అనునది యిరువురు అ' అనునది ఏకరణ
యము తే ఇతే అస్తే - అనునవి ఆత్మనేపద ప్రథమపురుష
ప్రత్యయములు

వస్త + అ + తే = వస్తతే వస్త + అ + ఇతే = వస్తేతే (సూ-1)
వస్త + అ + అస్తే = వస్తస్తే (సూ-1)

సః వస్తతే తా వస్తేతే తే వస్తస్తే

మధ్యమ పురుష

వస్తస్థే = వందనము చేయుచున్నావు

వస్తేతే = (మీరిద్దరు) వందనము చేయుచున్నారు

వస్తస్తే = (మీరు) వందనము చేయుచున్నారు

ఏనిలో వే ఇతే ద్వే - అనునవి ఆత్మనేపద మధ్యమపురుష
తీర్థ ప్రత్యయములు

వస్త + అ + వే = వస్తవే వస్త + అ + ఇతే = వస్తేతే (సూ-2)
వస్త + అ + ద్వే = వస్తద్వే

త్వం వస్తవే యావాచి వస్తేతే యాయాచి వస్తద్వే

ఉత్తమ పురుష

వస్తే = వందనము చేయుచున్నాను

వస్తావహే = (మేమిద్దఱు) వందనము చేయుచున్నాము

వస్తామహే = వందనము చేయుచున్నాము

వీవిలో ఏ, వహే, మహే - అనునవి ఆత్మనేపద ఉత్తమపురుష తిజ్ఞ ప్రత్యయములు

వన్ + అ + ఏ = వన్దే (సూ-7) వన్ + అ + ఎహే = వన్దావహే (సూ-7).
 వన్ + అ + మహే = వన్దామహే (సూ-7) .

అహం వన్దే . ఆహం వన్దావహే . వయం వన్దామహే .

మొదటిగణమునందలి కొన్ని ఆత్మనేపదరూపములు -

వన్ - అభివాదనస్తుత్యః = వందనముచేయుట	వన్తే
వాసే - వ్యక్తాయాం వాచి = మాటలాడుట	వాషతే
కత్ - క్లామాయామ్ = పొగడుకొనుట	కత్తతే
కమ్ - చంసే = కంపించుట, కదలుట	కచ్చతే
యత్ - ప్రయత్నే = యత్నించుట	యతతే
క్షమ్ - సహనే = క్షమించుట, సహించుట	క్షచుతే
లభ - ప్రాప్తౌ = పొందుట	లభతే
వేష్ - కచ్చనే = కంపించుట, వణకుట	వేషతే
శక్ - శక్తాయామ్ = శంకించుట	శక్కుతే
శిక్షే - విద్యోపాధానే = నేర్చుకొనుట	శిక్షతే
క్లాభే - కత్తనే = పొగడుట	క్లాభుతే
సహే - చుర్షణే = ఓర్చుట	సహతే
వేష్ - వేషనే = వేషచేయుట	వేషతే
దీ - విహాయసా గతౌ = ఆకనమునందు ఎగురుట	దయతే
ముద్ - హర్షే = సంతోషించుట	మోదతే
వృత్ - వర్తనే = ఉండుట	వర్తతే
రచ్ - దీప్తౌ, అభిప్రీతో భ = ప్రకాశించుట, ఇష్టమగుట	రోచతే

వృద్ - వృద్ధా = వృద్ధిలు

వర్ణతే

బిక్ష - బిక్షయామ్ = బిచ్చమెత్తుట, యాచించుట

బిక్షతే

శుభ - దీప్తా = శోభిల్లుట

శోభతే

వయం దేవం వందామహే
 ఐదాః సత్కం తాషస్తే
 మూర్ధాః స్వగుణాన్ కత్తస్తే
 పృక్షో వారేన కమృతే
 సరా ధనాయ యతస్తే
 దేవః పాపానాం వాపావి క్షమతే
 సరా ఉద్యోగేన ధనం లభస్తే
 హృదయావి భయాద్యవస్తే
 మూర్ధ్వా మిత్రాణి శక్కుతే
 తాః సృత్యం శిక్షస్తే
 జనా సృపాన్ శ్లాఘస్తే
 మూర్ధ్వా త్వం పుత్రాణాం పాపావి సహపే
 పేవకా సృపం సేవస్తే
 విహగా అకాశే దయస్తే
 శిష్యాణా మత్యుదయాదాచార్యో మోదతే
 వయం నగరే వర్తామహే
 బాలకేభ్యః ఫలాని రోచస్తే
 విద్యాలయేషు పఠనేన బాలానాం జ్ఞానం వర్ణతే
 భిక్షుకా అన్నం బిక్షస్తే
 వసస్తే పృజః పుష్పై శోభతే

సూ - 47 యులాం జకోఁడనే (పా సూ) = వదాస్తమందలి అనువాపిక
భిన్న పెర్గీయాక్షరములకు ఆచ్చుగాని వాదహల్లుగాని పరమగు
నపుడు అవనానమునందును ఆయా పెర్గీల మూడవ
యక్షరములు (గజడదబలు) ఆదేశమగును

ఉదా - అభ్యుదయాత్ + ఆచార్యః = అభ్యుదయాదాచార్యః ,
భయాత్ + వేషస్తే = భయాద్వేషస్తే (జబగడద అను హల్లులకు
జకో అనునది ప్రత్యాహారసంజ్ఞ)

సూ - 48 రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణః (పా సూ) = రుచ్యర్థకదాతువుల
ప్రయోగమునందు ఇష్టపడువానిని తెలుపు పదమునకు చతుర్థి
విభక్తి వచ్చును

ఉదా - బాలకేభ్యః రోచస్తే = బాలకులకు ఇష్టమగుచున్నవి

నాల్గవ గణము

	ఏక.	ద్వి	బహు.
(ప్ర పు)	యుద్యతే	యుద్యేతే	యుద్యంతే
(మ పు)	యుద్యతే	యుద్యేతే	యుద్యంతే
(ఉ పు)	యుద్యే	యుద్యంతే	యుద్యంతే

వీనిలో యుద్ అనునది దాతువు య అనునది వికరణ
ప్రత్యయము తే ఇతే అస్తే మున్నగునవి ఆత్మనేపద లిజ్ ప్రత్య
యములు

నాల్గవ గణము నందలి కొన్ని ఆత్మనేపదదాతువులు -

యుద్ - సంప్రహరే = యుద్ధముచేయుట యుద్యతే

దీప్ - దీప్తా = ప్రకాశించుట దీప్యతే

విద్ - సత్తాయామ్ = ఉండుట	విద్యతే
జన్ (జా) - ప్రాదుర్వాసే = పుట్టుట, కలుగుట	జాయతే
దూ - పరితాసే = పరితపించుట	దూయతే
మన్ - జ్ఞానే = తలంచుట	మన్యతే
భిష్ - రైన్యే = భేదమును బొందుట	భిష్యతే

ఆరవ గణము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	లజ్జతే	లజ్జతే	లజ్జన్తే
(మ పు)	లజ్జసి	లజ్జధే	లజ్జర్వే
(ఉ పు)	లజ్జే	లజ్జావహే	లజ్జామహే

పీర్ 'లజ్జ' అనునది రాతువు 'అ' అనునది ఏకరణప్రత్యయము, తే, ఇతే అస్తే - మున్నగునవి ఆత్మనేపది తిప్రత్యయములు

ఆరవ గణమునందలి కొన్ని ఆత్మనేపదిరాతువులు -

లజ్జ - ప్రీతాయామ్ = సిగ్గుపడుట	లజ్జతే
మృ - ప్రాణత్యాగే = మరణించుట	మ్రయితే
దృ - అవస్థానే = జీవించియుండుట	ద్రయితే

సూ - 49 ఏకరణప్రత్యయము వరమగునపుడు ఆరవ గణమునందలి రాతువుల చివరి ఋకారము 'రియ్' అగు మార్పును ఉదా:- మృ + అ + తే = మ్రయితే

పదవ గణము

	ఏక	ద్వి.	బహు
(1వ పు)	అర్థయతే	అర్థయేతే	అర్థయన్తే
(2వ పు)	అర్థయపే	అర్థయేచే	అర్థయధ్వే
(3వ పు)	అర్థయే	అర్థయావహే	అర్థయామహే

వీనిలో 'అర్థ' అనునది ధాతువు 'అయ' అనునది వికరణ ప్రత్యయము తే, జతే, అన్తే — మున్నగునవి ఆత్మనేపద తిజ్ ప్రత్యయములు

అర్థ + అయ + తే = అర్థ + అయ + తే = అర్థయతే (సూ- 9)

పదవ గణమునందలి కొన్ని ఆత్మనేపద ధాతువులు —

అర్థ - ఉపయాధాయాపి = అర్థించుట కోరుట	అర్థయతే
మన్ - గుప్తపరిధాషణే = మన్తాలోచనముచేయుట	మన్తయతే
తర్జ - తర్జనే = భయపెట్టుట	తర్జయతే
తన్ - కుటుంబధారణే = పెంచుట, సాకుట	తన్తయతే
మృగ - అన్వేషణే = వెదకుట	మృగయతే

(మృగధాతువుల ఆకారాంత మగుటచే గకారము ఉపధయగును గాని ఋకారము ఉపధి కానేరదు కావున దానికి గుణమురాదు)

యోధా స్సమరాజ్ఞే యుధ్యన్తే
 ఆకాశే చన్ద్రో రీవ్యతే
 అదార్యస్య గృహే పుస్తకాని విద్యన్తే
 జ్ఞానా నోక్ష్ జాయతే
 సజ్జనానాం హృదయాని పాపైర్హినున్తే
 పయం సూర్యం దేవం సువ్యామహే

మిత్రాణాం దుఃఖైర్నరస్య హృదయం విద్యతే
 మూర్ధ్నా అజ్ఞానాల్లజ్జనే
 వ్యాధానాం శరై రిరద్యే మృగా మ్రియన్తే
 దేవస్య ప్రసాదేన ద్రియన్తే జీవాః
 నృపస్య సచివా మస్త్రయన్తే
 చోరా నరాన్ తస్యన్తే
 నరా గృహేషు కుక్షరాన్ తస్మయన్తే
 బాలాః పిఠనాయుషాశ్రాణి మృగయన్తే
 యాచకా ధన మర్చయన్తే

సూ - 60 యదోఽనునాసికేఽనునాసికో వా (వా సూ) = అనునాసిక
 హల్లాదు పరమగునపుడు ఎక్కియందలి మొదటి నల్లుపిట్ట
 ములకును అపరియందలి అనునాసికకాక్షరము వికల్పముగా
 అదేశమగును
 ఉదా - జ్ఞానాత్ + మోక్షః = జ్ఞానాన్మోక్షః లేక జ్ఞానాన్మోక్షః
 (సూ - 47)

సూ - 6 తోర్లి (పా సూ) = తస్మాక్షరమనకు లకారము పరిమగు
 నపుడు పరసంజ్ఞము (అనగా లకారము) అదేశమగును
 ఉదా - అజ్ఞానాత్ + లజ్జన్తే = అజ్ఞానాల్లజ్జన్తే
 (సకారమునకు లకారము పరిమగున అనునాసిక లకారము
 అదేశమగును ఉదా - పుస్తకాన్ + లిఖతి = పుస్తకాల్లిఖతి)

కర్కారకము - భావార్థము

కర్కరీ ధాతువులకు కర్కరీమునందు కర్కరీమునందును,
 అకిర్మక ధాతువులకు కిర్కరీమునందు భావార్థము నందును లిక్త
 రూపము చేర్చబడును

సూ - 52 లః కర్మణి చ భావే చాకర్మకేభ్యః (పా సూ) = సకర్మక
 భావపులకు కర్తృత్వమునందును కర్మార్థమునందును,
 అకర్మక భావపులకు కర్తృత్వమునందు భావార్థమునందును,
 లకారములు చేరును

కర్తృత్వక క్రియాపదములచే కర్త అతడు చేయు పని బోధింప
 బడును అందుచే ఆ క్రియాపదముల పురుషవచనములు కర్తను
 అనుసరించి యుండును ఉదా - పఠతి=చదువుచున్నాడు దీనిచే చదువు
 చున్నవాడు, అతడు చేయుపని బోధింపబడుచున్నది అందుచే కర్త ఏ
 వచనమునందుండనో క్రియాపదముకూడ అదే వచనమునం దుండును
 కర్త ఏ పురుషకు సంబంధించునో క్రియాపదముకూడ అదే పురుషమునం
 దుండును. తౌ పఠతః = వారిద్దరు చదువుచున్నారు . తే పఠన్తి = వారు
 చదువుచున్నారు త్వం పఠసి=వీవు చదువుచున్నావు ఆహం పఠామి =
 నేను చదువుచున్నాను

ఇంతకుముందు చెప్పబడిన క్రియాపదములన్నియు కర్తృత్వకములు.

కర్మార్థక క్రియాపదములచే కర్మ, అది పొందు పని, బోధింప
 బడును అందుచే ఆ క్రియాపదముల పురుషవచనములు కర్మననుసరించి
 యుండును ఉదా - పఠ్యతే = చదువబడుచున్నది దీనిచే చదువుచున్న
 కర్త బోధింపబడుటలేదు చదువబడుచున్నదియు (పాఠము), అది పొందు
 పలికమును (చదువబడుట) బోధింపబడుచున్నది అందుచే కర్మ ఏ
 వచనమునందుండనో క్రియాపదముకూడ అదే వచనమునందుండును.
 కర్మ ఏ పురుషకు సంబంధించునో క్రియాపదముకూడ అదే పురుషము
 నందుండును పాఠః పఠ్యతే = పాఠము చదువబడుచున్నది పాఠౌ
 పఠ్యతే = రెండుపాఠములు చదువబడుచున్నవి వాతాః పాఠ్యన్తే =
 పాఠములు చదువబడుచున్నవి

కర్మార్థక క్రియాపదములచే కర్మ బోధింపబడుటచే సకర్మక రాతువులకే కర్మార్థకరూపము లేర్పడును అకర్మరాతువులకు భావార్థక రూపము లేర్పడును

కర్మార్థకరూపములు భావార్థకరూపములను సమానముగనే యుండును కాని భావార్థకములకు ప్రధమ పురుషైక వచనమునందు మాత్రమే ప్రయోగముండిను తక్కిన పురుషవచనములలో భావార్థక రూపము లుండవు

రాతువైనది య అను దానిని చేర్చుటచే కర్మార్థక భావార్థక రాతు రూపము లేర్పడును వీనికి ఎల్లప్పుడును అశ్మనేపద ఓజ్ ప్రత్యయములే చేరును వికరణప్రత్యయములు చేరవుగనుక ఇందు గణముల ఎలన కలుగుభేదములేదు ఉదా - వర్ + య + తే = చర్యతే = చదువబడుచున్నది లిభ్ + య + తే = లిఖ్యతే = వ్రాయబడుచున్నది హ + య + తే = భూయతే = ఉన్నాడు అగుచున్నాడు (ఉండుట అగుట అను భావార్థములు మాత్రమే ఇచ్చట ప్రధానముగా బోధింపబడును)

య అను ప్రత్యయము మూలరాతువులకే చేరును వికరణ ప్రత్యయములు ఎరమగునపుడు కలుగు రాత్వాదేశము లిందురావు ఉదా - గమ్ + య + తే = గమ్యతే - ఇచ్చట గమ్ అను ఆదేశమురాదు ద్యౌ + య + తే = ద్యౌతే - ఇచ్చట య్ అను ఆదేశమురాదు

య అను ఈ ప్రత్యయము ఎరమగునపుడు —

1) రాతువు చివరి ఇకార ఉకారములకు దీర్ఘమువచ్చును
ఉదా - జి + య + తే = జీయతే శ్రు + య + తే = శ్రూయతే

2) అసంయుక్త పూర్వకవయిన ఋకారమునకు యి అను ఆదేశము వచ్చును ఉదా - కృ + య + తే = క్రియతే

3) సంయుక్త పూర్వకమైన ఋకారమునకు జాగృ ఋ దాతువుల ఋకారమునకును గుణము వచ్చును ఉదా - స్మృ+య+తే=స్మర్యతే
జాగృ+య+తే=జాగర్యతే ఋ+య+తే=అర్యతే

4) పదవ గణమునందలి దాతువుల ఆపరిమిగు అకారమునకు చివరి ఇక్కునకును వృద్ధి ఆపదయగు అకారేతర హ్రస్వమునకు గుణమును వచ్చును
ఉదా - తద్+య+తే=తద్యతే చుర్+య+తే=చోర్యతే

5) దా దే దో దా ధే మా స్థా గా పా హా సా — అను దాతువుల చివరి అచ్చునకు ఈకారాదేశ మగును
ఉదా - దా+య+తే=దీయతే స్థా+య+తే=స్థీయతే పా+య+తే=పీయతే

(కాని దా-లవనే హా-గతౌ — అను దాతువుల అచ్చునకు ఈకారాదేశము రాదు)

6) శంస్ దంఱ్ రిచ్ఛే - మున్నగు కొన్ని దాతువుల అనునాసికమునకు లోపము వచ్చును ఉదా - శంస్+య+తే=శస్యతే దంఱ్+య+తే=దశ్యతే రిచ్ఛే+య+తే=రిజ్యతే

7) వచ్ స్వచ్ యచ్ పచ్ వస్ ప్రచ్ఛ్ — మున్నగు కొన్ని దాతువులయందలి యకారి వకార రేఫములకు వరుసగా ఇ ఉ, ఋ అను ఆదేములగును అప్పుడు వానితో గూడియున్న అచ్చు లోపించును ఉదా - వచ్+య+తే=ఉచ్యతే
స్వచ్+య+తే=ఋచ్యతే యచ్+య+తే=ఇజ్యతే వస్+య+తే=ఉష్యతే ప్రచ్ఛ్+య+తే=ప్రచ్చ్యతే

8) ఋకారాంత దాతువుల చివరి ఋకారమునకు ఈ ర్ అను ఆదేశమగును ఉదా - తృ+య+తే=తీర్యతే

కర్కార్యక్రమ క్రియాపదములు

	నిక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	పూజ్యతే	పూజ్యతే	పూజ్యంతే
(మ పు)	పూజ్యసే	పూజ్యం	పూజ్యర్హే
(ఉ పు)	పూజ్యే	పూజ్యావహే	పూజ్యామహే

కర్కార్యక్రమ ప్రయోగ వాక్యమునందు కర్కపదము ప్రథమావిభక్తి యందు కర్మపదము ద్వితీయావిభక్తి యందును ఉండును క్రియాపదము యొక్క పురుషపదములు కర్తనినుసరించి యుండును

కర్కార్యక్రమ ప్రయోగ వాక్యమునందు కర్కపదము తృతీయావిభక్తి యందు కర్మపదము ప్రథమావిభక్తియందును ఉండును క్రియాపదము యొక్క పురుషపదములు కర్మణనుసరించి యుండును

కర్కార్యక్రమ ప్రయోగ వాక్యమునందు కర్కపదము తృతీయావిభక్తి యందును, క్రియాపద మెల్లప్పుడు ప్రథమ పురుషైక వచనమునందే యుండును

పులింగము	త్రీలింగము	నపుంసకలింగము
కః = వానిని	తాం = ఆమెను	తత్ = దానిని
తౌ = వారిద్దరిని	తే = వారిద్దరిని	తే = ఆ రెంటిని
తాన్ = వారిని	తాః = వారిని	తాని = వాటిని
తేన = వాచి	తయా = ఆమెచే	తేన = దానిచే
తాభ్యాం = వారిద్దరిచే	తాభ్యామ్ = వారిద్దరిచే	తాభ్యామ్ = ఆరెంటిచే
తైః = వారిచే	తాః = వారిచే	తైః = వాటిచే

త్వయి=నిన్ను యువామ్ = మీ యద్దరిని యుష్మాన్ = మిమ్ములను
 త్వయా=నీచే యువాభ్యామ్=మీయద్దరిచే యుష్మాభిః=మీచే మా=నా
 నన్ను అవామ్=మీయద్దరిని అన్మాన్=మిమ్ములను మయా=నాచే
 అవాభ్యామ్=మీయద్దరిచే అన్మాభిః=మాచే

కర్తృర్థకము—

బాలః పాఠం పఠతి
 బాలౌ పాఠం పఠతః
 బాలాః పాఠం పఠన్తి
 త్వం పాఠం పఠసి
 అహం పాఠం పఠామి
 నః పాఠా పఠతి
 నః పాఠాన్ పఠతి
 త్వం పాఠాన్ పఠతి
 అహం పాఠా పఠామి
 పుత్రః జనకం నమతి
 ప్రేతాః దాస్యం చోరయన్తి
 సేనాధ్యక్షం యద్యతః

కర్తృర్థకము —

నః భవతి
 తా భవతః
 నే భవన్తి
 త్వం భవసి
 అహం భవామి
 నయం నగరే ననామః
 కూర్మాః పఠన్తి
 మర్త్యైః మ్రియంతే

కర్మార్థకము—

బాలేన పాఠః పఠ్యతే
 బాలాభ్యాం పాఠః పఠ్యతే
 బాలైః పాఠః పఠ్యతే
 త్వయా పాఠః పఠ్యతే
 మయా పాఠః పఠ్యతే
 తేన పాఠా పఠ్యతే
 తేన పాఠాః పఠ్యంతే
 త్వయా పాఠాః పఠ్యంతే
 మయా పాఠా పఠ్యంతే
 పుత్రేణ జనకః నమ్యతే
 ప్రేతైః దాస్యం చోర్యతే
 దళికాభ్యాం దళనం దీయతే

భివార్థకము —

తేనమాయతే
 తాభ్యాం మాయతే
 తైః మాయతే
 త్వయా మాయతే
 మయా మాయతే
 అన్మాభిః నగరే ఉష్యతే
 కూర్మైః స్రీయతే
 మర్త్యైః మ్రియతే

అభ్యాసము 3

[వర్తమానార్థకము(అప్) — ఆత్మనేపదము]

తీర్థ ప్రత్యయములు

	ఎక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	తే	ఇరే	అస్తే
(మ పు)	సే	ఇసి	దేస్వ
(ఉ పు)	ఎ	ఎహ	మహ

క్రియాపదములు

(ప్ర పు)	వర్తతే	వర్తేతే	వర్తన్తే
(మ పు)	వర్తసే	వర్తేదే	వర్తదేస్వ
(ఉ పు)	వర్తె	వర్తావహ	వర్తామహ

వాక్యప్రయోగములు

సః వర్తతే	తౌ వర్తేతే	తే వర్తన్తే
త్వం వర్తసే	యవాం వర్తేదే	యూయం వర్తదేస్వ
అహం వర్తె	అవాం వర్తావహ	వయం వర్తామహ

క్రింది పాటివి సూత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ వివరించునది

ఒకాం ఇహోఽస్తే 2 రుద్యరానాం ప్రేయమాణః
 3 యదోఽనునాసికేఽనునాసికోవా 4 తోర్ణి 5 లఃఃర్మణి చ
 భావే చాకర్మకేభ్యః

ఆరవ గణమునందలి రాతిపుల తుది ఋకారమునకు ఏకరిణ ప్రత్యయము పరమగునపుడు కలుగు మార్పును సోదాహరణముగ వివరించునది

నకారమునకు లకారిము పరమగునపుడు కలుగు మార్పును సోదాహరణముగ వివరించునది

ఎన్నిరకముల తీర్ ప్రత్యయములు కలవో తెలిపి వానినిబట్టి
రాతువుల నెన్నిరకములుగా విభజింపవచ్చునో వివరించునది

కర్మార్థక భావార్థక క్రియాపద రూపము లెట్లేర్పడునో సోదా
హరణముగ వివరించునది

కర్మార్థకములకు భావార్థకములకునుగల నామ్యభేదములను
సోదాహరణముగా వివరించునది

కర్మార్థక భావార్థకరూపము లేర్పడునపుడు మూలదాతురూపము
లలో కలుగు మార్పులను సోదాహరణముగ వివరించునది

కర్మార్థక వాక్యమును కర్మార్థక వాక్యముగా మార్పుటకు చేయ
వలసిన మార్పులను వివరించునది

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది

నరా దేవం వందన్తే

బాలః హస్తౌ జలేన జలయతి

జనాః యుష్మాన్ మృగయన్తే

భృత్యాః మాం పేషన్తే

దేవః అస్మాక్ రుచితి

భిక్షుకాః అన్నమ్ ఆర్జయన్తే

అన్నం శరీరం పుష్యతి

కృష్ణస్య దేహం అలజ్కారై ర్హృషయతి

వృషాణాం గుణాన్ బుధాః వ్రథయన్తి

చోరాన్ వృషాః రణయన్తి

నరాః సుఖం వాఙ్మనీ

పేనానాయకః సైనికాన్ గణయతి

సదాచారః దేవాన్ ప్రీణయతి

బాలాః క్రీడాజ్ఞే తిష్ఠన్తి

వరికాః జలం పిబన్తి

గృహధృహం యాచకోఽటతి

యాయం జనకం నమః
 యోదాః సమరాక్షసే యుద్ధస్తే
 గృహేషు అస్త్రశాస విద్యస్తే
 నరాః ఫలాని భక్షయన్తి

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది —

కాచారములు పద్యముతో నొల్లదున్నవి
 స్వయంయొక్క సైనికులు సమరాంగణమునందు యుద్ధముచేయుచున్నవి
 దుష్టులు అస్త్రమును బాపించుచున్నారు
 యుక్తులయొక్క అభ్యుదయమునందు బుధులు సంతోషించుచున్నారు
 వివాగములు పృథ్వీనుండి పృథ్వీపద్ధకు ఎగురుచున్నవి
 పసంతమునందు వృక్షములు పుష్పములే మాపింపబడును
 మూర్ఖులచే స్వగుణములు పొరుగునవియును
 జనకుడు పుత్రులయొక్క దురాచారములచే పరితపించును
 సమరాంగణమునందు సైనికులు మంజించుచున్నారు
 యాదకులచే అన్నము యాపింపబడుచున్నది
 సృష్టించే బుధులకొఱకు ధనము ఇయ్యబడుచున్నది
 నడులు సజ్జనులను శ్లాఘించుచున్నారు
 మీదే దేవుడు నమస్కరింపబడుచున్నాడు
 జనకునిచే పుత్రులిద్దరు క్షమింపబడుచున్నారు
 మూర్ఖులయొక్క హృదయములు దుఃఖముచే కేదపరుసె
 రాముడు విశ్వామిత్రునివలన అత్రములను నేర్చుకొనుచున్నాడు
 క్రోధమువలన దుఃఖము కలుగును
 పసంతమునందు కుసుమములను పొందుచున్నాము
 దండనమువలని భయముచేత హృదయము వణకుచున్నది
 జనులయొక్క సుఖముకొఱకు సృష్టించు యత్నించును

చతుర్థః పాఠః - నాలుగవ పాఠము

అవ్యయములు

సర్వకం త్రిషు లిజ్గేషు సర్వాసు చ విభక్తిషు
వచనేషు చ సర్వేషు యన్న వ్యేతి తదవ్యయమ్ '

మూడు లింగములయందు అన్ని విభక్తులయందు అన్ని
వచనములయందును మార్పును చెందక ఏకరూపముగా నుండునది
అవ్యయమని భాషము

(లిజ్గ విభక్తి వచన భూస్యా న్యవ్యయాని)

లింగ విభక్తి వచన బోధకములు లేనివి అవ్యయము లని
భాషము ఆ ప్రత్యయములు పరమందు లేకపోవుటచేతనే అవ్యయములు
మార్పులేక ఎల్లప్పుడు ఏకరూపముగా నుండును

ప్రతిపదోక్తావ్యయములు, లాక్షణికావ్యయములు అని అవ్యయ
ములను రెండురికములుగా విభజింపబచ్చును ప్రతిపదోక్తావ్యయములనే
కేవలీకావ్యయములు అని కూడ అందురు

కొన్నిటిని ప్రతి పదమును గణములలో పేర్కొని ఆ గణము
లందరి శబ్దము లన్నియు అవ్యయములని చెప్పబడుటచే అట్టివి
ప్రతిపదోక్తావ్యయము లనబడును

కృదంతములలో కొన్ని అవ్యయములు కలవు తద్దితాంతములలో
కొన్ని అవ్యయములు కలవు సమాసములో కొన్ని — అనగా
అవ్యయాలివి సమాసములు — అవ్యయములు

లక్షణములచే సిద్ధించునవి లాఙ్ఘికములు లక్షణము లనగా సూత్రములు కృత్ప్రకృత్యయ విధాయక సూత్రములచే తద్విత ప్రత్యయ విధాయక సూత్రములచే సమాస విధాయక సూత్రములచేతను నిష్పన్నములైన శబ్దస్వరూపముగల అవ్యయములు - లాఙ్ఘికావ్యయము లనఁబడును లాఙ్ఘికావ్యయములను కృదంతావ్యయములు తద్వితాంతావ్యయములు, అవ్యయాలావావ్యయములు - అని మూడు రకములుగా విభజింపవచ్చును

సూ - 52 స్వరాది విపాత మవ్యయః (పా సూ) = స్వరాది గణము నందలి శబ్దములు విపాతములును (అనగా చాది గణము నందలి శబ్దములు) అవ్యయములు

సూ - 53 తద్వితశ్చ సర్వ విభక్తిః (పా సూ) = అన్ని విభక్తి ప్రత్యయములును చేరినట్టి త. ౨ మున్నగు తద్విత ప్రత్యయములు అంతమందుగల శబ్దములు అవ్యయములు

సూ - 54 కృన్నేజస్తః (పా సూ) = మకారము, ఏ ఓ ఐ ఔలును అంతమందుగల కృత్ప్రత్యయాంత శబ్దములు అవ్యయములు

సూ - 55 క్త్వా తోసున్ కసునః (పా సూ) = క్త్వా, తోసున్ కసున్ - అను కృత్ప్రకృత్యయములు అంతమందుగల శబ్దములు అవ్యయములు

(క్త్వా ప్రత్యమనకు బదులుగా వచ్చునట్టి ల్యప్ ప్రత్యయము అంతమందుగల శబ్దములు కూడ అవ్యయములై)

సూ - 56 అవ్యయాః షావశ్చ (పా సూ) = అవ్యయ భావసమాసము కూడ అవ్యయము

ఈ అవ్యయములన్నియును పాణినీయ వ్యాకరణములో సుబంత
ములుగనే పరిగణింపబడును సుబంతత్వసిద్ధికై అవ్యయము లన్నిటికిని
మొదట ఓతి సుప్ ప్రత్యయము చేరి ఏమట అది లోపించును

సూ - 57 అవ్యయాదాప్పుడః (పా సూ) = అవ్యయముకంటె పరముగా
నున్న లప్ ప్రత్యయమునకు సుప్ ప్రత్యయమునకును
లోపము వచ్చును

సుప్ ప్రత్యయము లోపించినను “ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయ
లక్షణమ్” అను వ్యాయముచే అవ్యయము సుబంతముగా పరిగణింప
బడుచున్నది

కొన్ని కేవలావ్యయములు —

ద = (నమచ్చయార్థము)

వా = కావి రేక

(ఈ రెండును వానితో సంబంధించు ప్రతి పదమునకు పరముగా
గావి అట్టి పదములలో చివరి పదమునకు మాత్రము పరముగాని ప్రయో
గింపబడును ఉదా - రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ వనం గచ్ఛతః (లేదా)
రామో లక్ష్మణశ్చ వనం గచ్ఛతః అట్లే ‘రామోవా లక్ష్మణోవా అని
గాని ‘రామో లక్ష్మణోవా’ అనిగాని ప్రయోగింపవచ్చును)

న = లేదు కాదు

అపి = కూడ

సహ = తోడ

ఇవ = ఎలె

చిన = చిదచి లేకుండ

ఏన = ఏ (అవదాడార్థము)

హ = కదా (ప్రసిద్ధార్థము)

హే = ఓ (సంబోధనార్థము)

నమః = నమస్కారము

స్మస్తీ = శుభము

అలస్ = సమర్థుడు బలము

ఎదా = ఎల్లప్పుడు

ఎవమ్ = ఊరీతిగ

ఇతి = అని

3 ఇకారాంత పుంలింగ శబ్దములు -

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	కవిః	కవీ	కవయః
(సం ప్ర) (హే) కవే			
(ద్వి వి)	కవిమ్		కవీన్

పై పదములలో కవి అనునది ప్రాతిపదికము న్ బా అన్ -
అనునవి ప్రథమా విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు యై, యౌ న్ - అనునవి
ద్వితీయా విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

కవి + న్ = కవిః (సూ - 20)

సూ - 58 ఇకారాంత ఉకారాంత శబ్దములకంటె పరమయిన ప్రథమా,
ద్వితీయా విభక్తుల ద్వీవచన ప్రత్యయమునకు లోపము
దానికి ముందున్న ఇకార ఉకారములకు ద్విమును వచ్చును
కవి + యై = కవీ

సూ - 59 జసి చ (పా సూ) = అన్ అను ప్రథమా బహువచన
ప్రత్యయము పరమగునపుడు అకారేతర ప్రాస్యమునకు
గుణము వచ్చును

కవి + అన్ = కవే - అన్ = కవయ్ + అన్ (సూ - 2) =
కవయః (సూ-20)

సూ - 60 ప్రాస్యస్య గుణః (పా సూ) = సంబోధనమునందు ఏకవచన
ప్రత్యయము పరమగునపుడు (అకారేతర) ప్రాస్యమునకు
గుణము వచ్చును

హేకవి+న్=హేకవే+న్=హేకవే (సూ-23)

కవి+న్=కవీన్ (సూ-24)

ఘర్జణిః = ఈశ్వరుడు	వ్యాధిః = రోగము
కపిః = కౌతి	గిరిః = వర్షకము
అరిః = శత్రువు	కలిః = జగదము
అలిః = తుమ్మెద	అగ్నిః = అగ్ని
ప్రేహిః = రాన్యము	కిరిః = అడవివంది
రాశిః = బ్రోగు, కుప్ప	పాణిః = చేయి

భక్తాః ధూర్జటిం పూజయన్తి
 బాలాః కపిన్ తాడయన్తి
 యోధోఽరీన్ జయతి
 కమల మలీన్ ప్రీణయతి
 విజితా ప్రేహీన్ ఉజ్జయన్తి
 కృషీవతో రాన్యన్య రాశీన్ రచయతి
 వ్యాధయో వరాన్ పీడయన్తి
 సృవతయోఽపి యతీన్ సమన్తి
 దశరథన్య పుత్రో దాశరథిః
 ఋషయో గిరీన్ గచ్ఛన్తి
 రామో లక్ష్మణశ్చ వనే మునీన్ సమతః
 సృవతి రువహరై స్సదా కపిన్ ప్రీణయతి
 వరా అతిథిం దేవమివ పూజయన్తి
 బుధాః కలీన్ వ వాజ్మయన్తి
 బ్రాహ్మణా అగ్నిం పూజయన్తి
 మాతలి రిన్ద్రన్య సారధిః
 వ్యాధః కిరీ అరణ్యే పశ్యతి
 పాణీ ఈశ్వరం సమతః

సూ - 81 ఈదూడేద్ది వచనం ప్రగృహ్యమ్ (పా సూ) = ఈకార, ఊకార, ఏకారములు అంశమందుగల ద్వివచన వదములకు 'ప్రగృహ్యము' లని పేరు

సూ - 82 ప్లుత ప్రగృహ్య అచి నిత్యమ్ (పా సూ) = ప్లుతములు, ప్రగృహ్యములును అచ్చు వరమగునపుడు ప్రకృతి భావమును పొందును (అనగా వానికి సంధి రాదని భావము)

ఉదా - కిరీ + అరజ్యే = కిరీ అరజ్యే.

తృతీయా చతుర్థీ పంచమీ విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి	త్రయ
(కృ వి)	కవినా	కవిభ్యామ్	కవిభిః
(చ వి)	కవయే	,	కవిభ్యః
(పం. వి)	కవేః	,,	,

వీనిలో వా, భ్యామ్ భిన్ - అనునవి తృతీయా విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు సా, భ్యామ్ భ్యన్ - అనునవి చతుర్థీ విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు అన్, భ్యామ్, భ్యన్ - అనునవి పంచమీవిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

సూ - 83 పేర్జీరితి (పా సూ) = చతుర్థీ పంచమీ, షష్ఠీ విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయములు వరమగునపుడు కేవల పరిశబ్దము సఖి శబ్దములవపు తక్కిన ఇకారాంత ఉకారాంత శబ్దముల చివరి ఇకార, ఉకారములకు గుణము వచ్చును

కవి+ఎ=కవే+ఎ=కవయే (సూ- 2) కవి+అన్=కవే+అన్

సూ - 84 జపి జప్తోశ్చ (పా సూ) = ఏకార, ఓకారములకు వంచమీ
 షష్ఠీ విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయముల అకారము వర
 మగునపుడు పూర్వరూప మేకాదేశముగ వచ్చును. (అనగా
 ఏకార ఓకారములు విలచియుండి అకారము లోపించునని
 రావము)
 కవే + అస్ = కవేన్ = కవే (సూ-20)

పుంలింగము —

మణిః = మణి

విదిః = వేదినీయమము, అదృష్టము
 బ్రహ్మ

అసిః = అర్థము

పదాతిః = కాలిబంటు

వవిః = వజ్రాయుధము పిడుగు

బలిః = బలి

అగ్రిః = పర్వతము

అజ్జలిః = దోసిలి

రవిః = సూర్యుడు

అస్తకారః = చీకటి

ఋష్యమూకః = ఋష్యమూక
 పర్వతము

సప్తంశకలింగము : —

సమరాజ్ఞిమ్ = యుద్ధభూమి

కావనమ్ = వనము.

నృపతి శృరీరం మణిభి ర్భూషయతి

బ్రాహ్మణో విదినా దేవం పూజయతి

రామః కపిభిస్సహ ఋష్యమూకే వసతి

నృపా అరీన్ అసిభి స్తాడయన్తి

సేనాపతిః పదాతిభి స్సహ సమరాజ్ఞిం గచ్ఛతి

త్వగ్నిః పవినాద్రీన్ తాడయతి

బలిలి రిహగాన్ ప్రీతియతి నరః
 అజ్ఞలివార్హ్యం యచ్చన్తి పురుషాః
 అరిత్యాం కువ్యతి వృషతిః
 మునిభ్యో నమః
 స్వప్తి కవిభ్యః
 దాశరథి రరిభ్యోఽరమ్
 మణిభ్యః స్పృహయన్తి నరాః
 కవిభ్యః పలాని రోచన్తే
 వ్యాధః కిరిభ్యః కావనం గచ్ఛతి
 యతిత్యాం పలాని యద్దామః
 గోతే రవే రస్తకారో వశ్యతి
 కలిభ్యో దుఃఖాని జాయన్తే
 చోరా రాశిభ్యం దాన్యం చోరయన్తి
 కవయో వృషతిభ్యో ధన మర్జయన్తి
 వృషతయ అరిభ్యో రాజ్యం రక్షన్తి
 వ్యాధిభ్య కృరీరాణి కువ్యన్తి

సూ - ౪౪ సహాయక్తేఽప్రదానే (పా సూ) = సహ అను అవ్యయము
 యొక్క యోగమునందు తృతీయావిభక్తి వచ్చును
 ఉదా - కవిభిః సహ పదాతిభిః సహ

సూ - ౪౪ నమః స్వప్తి స్వాహా స్వరాఽలంఘ్యద్యోగాచ్చ (పా సూ) =
 నమః, స్వప్తి, స్వాహా, స్వరా, అరమ్, వషట్ అను అవ్యయ
 ముల యోగమునందు చతుర్థీ విభక్తి వచ్చును
 ఉదా - మునిభ్యో నమః, స్వప్తి కవిభ్యః, అరిభ్యోఽరమ్

షష్ఠీ సప్తమీ విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి.	త్రివి.
(ష వి)	కవేః	కవోః	కవీనామ్
(స వి)	కవౌ	కవోః	కవిషు

పీనిలో అన్, ఓన్, నామ్ - అనునవి షష్ఠీ విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు
 ఓ ఓన్, సు - అనునవి సప్తమీ విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

$$\text{కవి} + \text{అన్} = \text{కవే} + \text{అన్ (సూ-83)} = \text{కవేన్ (సూ-84)} = \text{కవేః (సూ - 20)}$$

సూ - 87 ఇకో యజచి (పా సూ) = అనవర్తాచ్చ వరచగువపుడు ఇ ఈ లకు యకారము, ఉ, ఈ లకు వకారము, య యూ లకు రేఫము ఇ కారమునకు లకారమును అదేశమగును.

(య, వ, ర, ల - అను హల్లులకు యచ్ అనునది ప్రత్యాహారసంజ్ఞ)

$$\text{కవి} + \text{ఓన్} = \text{కవోన్} = \text{కవోః (సూ-20)}$$

$$\text{కవి} + \text{నామ్} = \text{కవీనామ్ (సూ-42)}$$

సూ - 88 'ఓ' అను సప్తమీ ఏకవచన ప్రత్యయము వరచగువపుడు .
 కేవల పతిశబ్దము, సఖి శబ్దముతప్ప తక్కిన ఇకారాంత పులింగ శబ్దముల చివరి ఇకార ఉకారములకు లోపము జచ్చును

$$\text{కవి} + \text{ఓ} = \text{కవ్} + \text{ఓ} = \text{కవౌ.}$$

(కేవల పతిశబ్దము తప్ప అని చెప్పుటచే మరియొక శబ్దముతో గూడియున్న పతిశబ్దముయొక్క ఇకారమునకు అనగా భూవతి, పేనాపతి మున్నగు శబ్దముల ఇకారమునకు గూడ లోపము జచ్చునని భావము.

$$\text{కవి} + \text{సు} = \text{కవిషు (సూ-44)}$$

పుంలింగము	విశేషణములు
అంబురి: } = సముద్రము	వ్రశస్య = కొనియాడదగిన
ఉదరి: }	శ్రేష్ఠ = శ్రేష్ఠమైన
హిమ: = మంచు	నపుంసకలింగము
అశ్రమ: = అశ్రమము	పుత్రమ్ = నేయి
అదేశ: = అడ్డ	వచనమ్ = మాట
తిమిజ్గిరి: = తిమింగిలము	
శ్వావద: = క్రూరజంతువు	
సింహ: = సింహము	
యజ్ఞ: = యజ్ఞము	

దాకరథే శృరితమ్ వ్రశస్యమ్
 కవీనా జ్ఞానిదాసః శ్రేష్ఠః
 గిరిజాం శిఖరేషు హిమః పతతి
 ఋషీణాం వచనమ్ వ్రహ్మణ మితి వదన్తి
 అరీణాం పైనికా భూపతినా జీయన్తే
 హరేః వ్రసాదేన జనా జీవన్తి
 దాకరథేః పుత్రౌ వాల్మీకే రాశ్రమే వసతః
 నరపతే రాదేశేన పైనికా స్పృశరాజ్ఞానం గచ్ఛన్తి
 గిరిషు సింహా వసన్తి
 అమృతౌ తిమిజ్గిలా శృరన్తి
 ఉదధౌ లవణం జలం వర్తతే
 ఆద్రీషు శ్వావదా వసన్తి
 యోధః కిర్యో ర్పాతాన్ అస్యతి

భూర్జటౌ యశీవాం చి త్రం తవతి
యజ్ఞేష్వగ్నో హృత మవ్యచి
యోరావాం సాణి శ్వనయో విద్యనే

సూ - ౪౪ వా వదాస్తవ్య (పా సూ) వదాంతమందలి అనుస్వారమునకు వర్గీయాక్షరములు, య వ ర అను హల్లులును వరమగునపుడు వికల్పముగా వరసవర్ణము ఆదేశమగును. (అనగా వర్గీయాక్షరములు వరమగునపుడు ఆ యా వర్గల పంచమాక్షరములు, య వ ర లు వరమగునపుడు వరుసగా అనువాసిక య వ ర లును వికల్పముగా ఆదేశమగునని భావము)

ఉదా - కవీనామ్ + కాళిదాసః = కవీనాక్కాళిదాసః (లేక)
కవీనాం కాళిదాసః (సూ-౪)

(య వ ర ల అను హల్లులకు వర్గీయాక్షరములకును, 'యయ్' అనునది వ్రత్యాహారసంజ్ఞ)

4 ఇకారాంత వస్తుసకలింగ శబ్దము -

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి.	బహు.
(ప్ర వి)	వారి	వారిజీ	వారిజీ
(సం. ప్ర)	(హే) వారే (హే) వారి }	"	"
(ద్వి వి)	వారి	"	"

ఏనిలో 'వారి' అనునది ప్రాతిపదికము వ్ ఈ, ని - అనునవి ప్రథమా విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు మ్, ఈ, ని-అనునవి ద్వితీయా విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

సూ - 70 స్వమోర్నపుంసకాత్ (పా సూ) = అకారాంతములుతప్ప
తక్కిన నహార్యలింగ శబ్దములకంటె పరమయిన వ్రధమా
ద్వితీయా . త్తల యేకవచన ప్రత్యయములకు లోపము
వచ్చును

వారి + న్ = వారి వారి + మ్ = వారి

సూ - 7 సంబోధనమునందు ఏకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు
నపుంసకలింగ శబ్దముల చివరనున్న అకారేతర హ్రస్వము
లకు గుణము వికల్పముగా వచ్చును

హే వారి + న్ = హేవారే + న్ = హే వారే (సూ-70) (లేదా)

హే వారి + న్ = హే వారి (సూ-70)

సూ - 72 ఇకోఽచి విభక్తై (పా సూ) = అకారీప్రత్యయములు పరమగు
నపుడు ఇక్కులు అంతమందుగల నపుంసకలింగ శబ్దములకు
పరమగా నకారాగ్రము వచ్చును

వారి + ఈ = వారీన్ + ఈ = వారీణి (సూ-29) .

వారి + వి = వారీణి (సూ-24, 29)

తృతీయా, చతుర్థీ, పంచమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు.
(తృ వి)	వారిణా	వారిణ్యామ్	వారిణిః
(చ వి)	వారిణే	"	వారిణ్యః
(పం వి)	వారిణః	,	"

వీనిలో వా, ణ్యామ్, ణిన్ - అనునవి తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయములు ;

ఏ, ణ్యామ్, ణ్యన్ - అనునవి చతుర్థీ విభక్తిప్రత్యయములు ,

అన్, ణ్యామ్, ణ్యన్ - అనునవి పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయములు.

వారి+నా=వారిణా(సూ-29) వారి+ఏ=వారిన్+ఏ (సూ-72) =
వారిణి (సూ-29) వారి + అస్ = వారిన్ + అస్ (సూ-72) = వారిణః
(సూ-29 20)

వచ్చే, సప్తమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు
(ష వి)	వారిణః	వారిణోః	వారిణామ్
(స వి)	వారిణి	,,	వారిషు

వారి+అస్=వారిన్+అస్ (సూ-72)=వారిణః (సూ-29 20)
వారి + ఓస్ = వారిన్ + ఓస్ (సూ-72) = వారిణోః (సూ-29, 20)
వారి + నామ్ = వారిణామ్ (సూ-42, 29) వారి + ఇ = వారిన్ + ఇ
(సూ-72)=వారిణి (సూ-29) వారి+ సు=వారిషు (సూ-44)

నపుంసకలింగము —

వారి = ఏరు

పాదపాణి = కాలుపేకులు

పుంలింగము —

ఆతపః = ఎండ

వాయసః = కాకి

ఘటః = కుండ

విశేషణములు

అదిక = ఎక్కువ

తృషిత = దప్పిగొన్న

సురభి = పరిమళముగల

నిధిః = నిధి

వారినిధిః = సముద్రము

మత్స్యః = చేప

గ్రీష్మే వర్షలేషు వారిణి కుష్మన్తి

కాసారేషు సదా వారి వర్తతే

ఆతపే జనా అదికం వారి ఏదిన్తి

తృషితేభ్యో జనేభ్యో వారి యద్భామః

పద్మావి సురభీణి భవన్తి

వాయసో మతే వారి విదితి
 మేఘా వారి వర్షన్తి
 వృక్ష వారిణా రోహన్తి
 వారిణా పాదపాణి జ్ఞకయామి
 సురతిభ్యః కుసుమేభ్యః స్పృహయామః
 జనా వారిణ ఇన్ద్రం పూజయన్తి
 వారిభ్యః కూపం తటాకం వా గచ్ఛామః
 వారీణాం విది ర్వారివిదిః
 కమలాని వారిషు రోహన్తి
 వారిషు మత్స్యా వసన్తి
 బాలా వారిషు క్రిడన్తి

సూ - 73 రోహః కాకల్యస్య (పా సూ) = అకారముకంటె పతముగా
 మన్న యకార వకారములకు ఆచ్చు పరమగునపుడు విక
 ల్పముగా రోహము వచ్చును.

ఉదా.- వారిణే+ఇన్ద్రమ్=వారిణయ్+ఇన్ద్రమ్ (సూ - 12) =
 వారిణ ఇన్ద్రమ్ (లేక) వారిణయిన్ద్రమ్

అ భ్యా స ము 4

ఇకారాంత పుంలింగము - హరికబ్జము

	ఏక.	ద్వి.	బహు.
(ప్ర. వి)	హరిః	హరీ	హరయః
(సం ప్ర)	(హే)హరే	„	„
(ద్వి వి)	హరిమ్	„	హరీన్
(తృ వి)	హరిణా	హరిభ్యామ్	హరిభిః
(చ. వి)	హరయే	„	హరిభ్యః

(వం వి)	హరే:	హరిభ్యామ్	హరిభ్యః
(ష వి)	„	హర్యోః	హరిణామ్
(స వి)	హరౌ	„	హరిషు.

ఇకారాంత నపుంసకలింగము-వారికబ్దము.

	ఏక.	ద్వి.	బహు
(ప్ర వి)	వారి	వారిణి	వారిణి
(నం. ప్ర)	(హే)వారే } (హే)వారి }	„	„
(ద్వి వి)	వారి	„	„
(తృ. వి)	వారిణా	వారిణ్యాం	వారిణిః
(ఘ. వి)	వారిణే	,	వారిభ్యః
(వం. వి)	వారిణః	„	„
(ష వి)	వారిణః	వారిణ్యోః	వారిణామ్
(స వి)	వారిణి	„	వారిషు

ఇకారాంత పుంలింగ కబ్దములకు
చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు

(ఏక)	(ద్వి)	(బహు)
న	ఓ	అన్
మ్	„	న్
న	భ్యామ్	భిన్
ఏ	„	భ్యన్
అన్	„	„
„	ఓన్	వామ్
ఓ	„	షు

ఇకారాంత నపుంసకలింగకబ్దములకు
చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు

(ఏక.)	(ద్వి.)	(బహు)
న	ఈ	వి
మ్	„	„
న	భ్యామ్	భిన్
ఏ	„	భ్యన్
అన్	„	„
„	ఓన్	వామ్
ఇ	„	షు.

అవ్యయములనగా నేమియో వివరించునది

అవ్యయముల నెన్ని రకములుగా విభజింపవచ్చునో సహేతు
క్రముగా వివరించునది

క్రింది పాటిని సూత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ
వివరించునది —

- | | |
|------------------------------|------------------------|
| 1) స్వరాదినిపాత మన్వయమ్ . | 11) మేర్జితి |
| 2) తద్దితశ్చాసర్వవిభక్తిః . | 12) జఃజిసోశ్చ . |
| 3) కృష్ణేజస్తః | 13) సహాయతేఽప్రదాన్ ; |
| 4) క్వాతోసున్ కసునః | 14) నమః స్వస్తి స్వాహా |
| 5) అవ్యయాభావశ్చ | స్వరాఽఽం వష ద్యోగాచ్చ |
| 6) అవ్యయాదాపువః | 5) ఇకోయజిచి |
| 7) జసిద | 16) వా వదాన్తస్య |
| 8) హ్రస్వస్యగుణః | 17) స్వమోర్నపుంసకాత్ . |
| 9) ఈదూదే ద్వివిలనం | 18) ఇకోఽచి విభక్తౌ |
| ప్రగృహ్యమ్ | 19) రోషః కాకల్యస్య |
| 10) పుతప్రగృహ్యో ఆచి నిత్యమ్ | |

ఇకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తుల
ద్వివచన ప్రత్యయములు పరమగునపుడు కలుగు మార్పులను
సోదాహరణముగా వివరించునది

సప్తమీ ఏకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఇకారాంత
పుంలింగ శబ్దములకు కలుగు మార్పును సోదాహరణముగా వివరించునది

సంబోధమునందు ఏకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఇకార
ఉకారములకు కలుగు మార్పులను సోదాహరణముగా వివరించునది.

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది :-

గ్రీష్మమునందుకూడ కాసారములయందు నీరుండును.
 ఆమె నేతిని అగ్నియందు కరగించుచున్నది
 భక్తులయొక్క చిత్తములు ఎల్లప్పుడు హరియందుండును
 భూపతియొక్క ఆదేశముచే సైనికులు సమరాంగణమునకు పోవుచున్నారు
 అడవిపందులయొక్క యూధములు వనమునందు చరించుచున్నవి
 నృపతియొక్క సైనికులు శత్రువులను జయించుచున్నారు
 కృషివలుడు వ్రీహులకొఱకు క్షేత్రమును దున్నుచున్నారు
 కవులు ఎల్లప్పుడు భూపతులను శ్లోకములతో వర్ణింతురు
 ఉదదియందు నీరు జనులచే త్రాగబడుటలేదు
 శత్రువులయొక్క సైనికులు సమరాంగణమునందు భూపతిచే జయింప
 బడుచున్నారు
 గిరులయొక్క గహ్వరములందు శ్వాపదములు ఉండును
 బలంచేత వాయసములు సంతోషించుచున్నవి
 పిడుగు ఆకాశమునుండి వడుచున్నది
 వీటిచే అగ్ని కాంతించుచున్నది
 గాలిచే అంబుది షోభిల్లుచున్నది
 వజ్రాయుధమువలన గిరులకు భయము కలుగును
 గిరి ఉదదినుండి రెండు క్రోసుల దూరము
 అదిపతియొక్క ఆదేశముచే కింకరులు గ్రామమునకు పోవుచున్నారు
 బాలుడు నీటితో కాలు నేతులను కడుగుకొనుచున్నాడు
 వసంతమునందు జనులు సురభిశములగు పుష్పములను పొందుచున్నారు.

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది

సారథిః రథం చోదయతి

కృషివరో అవ్యవ్య రాశీన రచయతి

యతయో వ్యాధీన్ స గణయన్తి

సరవతి రుహహరైః కపిన్ ప్రీతయతి

భూవతయః వడ్డితై స్సహ తాషన్తే

మణిభ్యః స్పృహయన్తి నరాః

బ్రాహ్మణా స్సంపత్తిభ్యో రవ మర్జయన్తి

అరజ్యేషు క్వావదా వసన్తి

అశపే జనా అధికం వారి ఏదన్తి

రవి రాకాశే చరతి

తృషితేభ్యోజనేభ్యో వారి యచ్ఛామః

హరేః క్రసాదేన జనా జీవన్తి



వజ్రము: పాఠ: - ఐదవ పాఠము

ఉభయపదులు

వరప్రై వదము			అత్మనేవదము		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి.	బహు.
వచతి	వచతః	వచన్తి	వచతే	వచేతే	వచన్తే
వచసి	వచథః	వచధ	వచసే	వచేథే	వచధ్వే
వచామి	వచావః	వచామః	వచే	వచావహే	వచామహే.

(ఉభయపది రాతువులకు క్రియాఫలము వరగామి అయినపుడు వరప్రై వద ప్రత్యయములు, అత్మగామి అయినపుడు అత్మనేవద ప్రత్యయములు చేరుననెడి సామాన్య వియమముకలదు కాని ప్రయోగమునందు అట్టి అర్థ వియమము కచ్చితముగా వాటింపబడుటలేదు)

మొదటి గణమునందలి కొన్ని ఉభయపది రాతువులు .

వచ్ - పాకే = వండుట	వచతి - వచతే
బుధ్ - బోధనే = తెలిసికొనుట	బోధతి - బోధతే
భజ్ - సేవాయామ్ = భజించుట, సేవచేయుట,	భజతి - భజతే
యజ్ - దేవపూజాయామ్ = యజ్జముచేయుట, దేవపూజ చేయుట	యజతి - యజతే
రాజ్ - దీప్తా = విరాజిల్లుట	రాజతి - రాజతే
శ్ర - సేవాయామ్ = సేవచేయుట, ఆశ్రయించుట	శ్రయతి - శ్రయతే
హృ - హరణే = హరించుట, తీసికొనిపోవుట	హరతి - హరతే
హ్వ - స్పర్థాయాం, శబ్దేభ = పిలచుట	హ్వయతి - హ్వయతే
ఋన్ - అవహరణే = ధరించుట	ఋనతి - ఋనతే

ధృ - దారణే = ధరించుట	ధరతి - ధరతే
ఏ - ప్రాపణే = వెంటతీసికొనిపోవుట	నయతి - నయతే
రాన్ - గతిశుద్ధ్యోః = వరుగెత్తుట, ఉతుకట	రావతి - రావతే
వహ్ - ప్రాపణే = మోయుట తీసికొనిపోవుట	వహతి - వహతే
యాచ్ - యాచ్ఛాయాచ్ = యాచించుట	యాచతి - యాచతే
వస్ - వీజనస్తానే = విశ్రవములు చల్లుట, నాటుట	వసతి - వసతే

జ్ఞానగణము నందలి కొన్ని ఉభయవది రాకువులు —

కుచ్ - పూతీలావే = కుచియగుట తడియుట	కుచ్యతి - కుచ్యతే
మృష్ - తితిజ్ఞయాష్ = సహించుట	మృష్యతి - మృష్యతే
రజ్ఞ్ (రజ్) - రాగే = రంజింపజేయుట ఎఱునగుట	రజ్యతి - రజ్యతే
శక్ - మర్షణే = సమర్థుడగుట	శక్యతి - శక్యతే

అరవగణమునందలి కొన్ని ఉభయవది రాకువులు —

కృష్ - విరేణనే = దున్నుట	కృషతి - కృషతే
ముచ్ (ముచ్చ) - మోక్షణే = విడచుట	ముష్యతి - ముష్యతే
సచ్ (పిచ్) - క్షరణే = (వీటిని)చల్లుట, తడపుట	సిష్యతి-సిష్యతే
మిర్ - సజ్గమే = కలియుట	మిరితి - మిరితే
క్షిప్ - ప్రేరణే = విసరుట శ్రోపివేయుట	క్షిపతి - క్షిపతే
విద్ (విద్) - లాభే = పొందుట	విస్తతి - విస్తతే

పదవగణమునందు ఆత్మనేపదులుతప్ప తక్కిన రాకువులన్నియు ఉభయపదులే అందు కేవల పరస్పైపదులు లేవు అందుచే పరస్పై పదులలో నొసంగబడిన పదవగణమునందలి రాకువులను అన్నింటిని ఉభయపదులుగనే గ్రహింపదగును

ఉదా - పూజయతి - పూజయతే చోరయతి - చోరయతే తాడయతి - తాడయతే ; గణయతి - గణయతే - మొదలగునవి.

శాస్త్రాణాం తత్త్వం ప్రజ్ఞా బోధస్తే
 యాచకా అన్నం యాచస్తే
 భారం వహతి కింకరః
 జనకః పుత్రాన్ హ్వయతి
 మోక్షయ హరిం భజస్తే భక్తాః
 సేనావతి సైనికాన్ నయతి
 ఏయం దేవం యజామహే
 వదికా అన్నం పచస్తే
 సరా వస్త్రాణి ఆభరణాని చ దరస్తే
 బాలాః క్షీరాజ్ఞే రావన్తి
 కుసుమైః పలైశ్చ వృక్షై రాజస్తే
 కవయః పండితాశ్చ కూపతే ర్థనం విస్తస్తే
 యతిర్దేహం ముచ్చతి
 యోధా అరిషు శరాన్ క్షిపన్తి
 కృషీవలాః క్షేత్రాణ్ కృషస్తే : వీజాని వపస్తే చ
 సరాః స్నానేన శుద్ధ్యస్తే
 గ్రీష్మ ఉద్యానస్య వృక్షేషు వారి నిచ్చామః
 ఉద్యానే వారిభ్యః కూపం తనన్తి
 జ్ఞానాయ శిష్యా ఋషీన్ శ్రయస్తే
 ఉద్యానస్య పౌర్వర్యం చిత్తం హరతి.

ఉ ప స ర్గ లు

క్రియాపదముతో కలిపి ప్రయోగింపబడు ప్ర, వరా, అప —
 మున్నగునవి ఉపసర్గలనబడినవి అవి క్రియాపదమునకు ముందే చేర్చ
 బడును. ఉపసర్గకు క్రియాపదమునకు నడుమ మరియొక పదమును

ప్రయోగించరాదు. ఉపసర్గకు క్రియాపదమునకును సంది విత్యము. ఉపసర్గ చేరుటవలన సామాన్యముగా రాకుండు యొక్క అర్థము మారుచుండును అరుదుగా రాకుండునకు జేరు తిజ్ ప్రత్యయము (వరస్యై పదము-అత్మనేపదము) మారుచుండును.

ఉదా - భవతి = ఉన్నాడు, అగుచున్నాడు. అనుభవతి = అనుభవించుచున్నాడు ఉద్యవతి = పుట్టుచున్నాడు. అభిభవతి పరిభవతి = తిరస్కరించుచున్నాడు. సంభవతి = సంభవించుచున్నది పరాభవతి = పరాభవించుచున్నాడు

గచ్ఛతి = పోవుచున్నాడు సంగచ్ఛతే = కలియుచున్నాడు. అనుగచ్ఛతి = వెంటబడించుచున్నాడు. అధిగచ్ఛతి = ప్రొందుచున్నాడు అవగచ్ఛతి = తెలిసికొనుచున్నాడు ఆగచ్ఛతి = వచ్చుచున్నాడు ప్రత్యాగచ్ఛతి = మరలి వచ్చుచున్నాడు, ప్రతిగచ్ఛతి, అభిగచ్ఛతి = ఎదురు వెళ్ళుచున్నాడు

జయతి, విజయతే = జయించుచున్నాడు పరాజయతే = ఓడి పోవుచున్నాడు

రమతే = రమించుచున్నాడు విరమతి = విరమించుచున్నాడు వహతి వహతే = వహించుచున్నాడు ప్రవహతి = ప్రవహించుచున్నది

సూ - 74 ఉపసర్గః క్రియా యోగే (పా సూ) = క్రియా యోగమునందు ప్రాదులు ఉపసర్గ లనబడును

(ప్రాదులు ఇరువది యొకటి - ప్ర, పరా, అప, సమ్, అను అప, విస్, నిర్, దుస్, దుర్, వి, అజ్, ని, అధి, అపి, అతి, సు, ఉచ్, ప్రతి, పరి, ఉప - అనునవి)

సూ - 75 తే ప్రాగ్ధాతోః (పా సూ) = ఉపసర్గ రాతువులకు ముందే ప్రయోగింపబడవలెను.

రాత్వర్థం బారతే కక్చిత్ కక్చిత్ తమను వర్తతే,
తమేవ విశేషస్త్వన్యః ఉపసర్గ గతిప్రథా

ఉపసర్గయొక్క ప్రవృత్తి మూడువిధములుగా ఉండును. అది కొన్నిచోట్ల రాత్వర్థమును బాదించి అన్యార్థమును బోధింపజేయును. కొన్నిచోట్ల రాత్వర్థమునే అనుసరించి యుండును అచ్చట ఆ ఉపసర్గవలన అర్థము మారదు కొన్నిచోట్ల ఉపసర్గ రాత్వర్థముయొక్క విశేషమును బోధింపజేయును

ఉదా - తిష్ఠతి = నిలిచుచున్నాడు, ప్రతిష్ఠతే = బియ్యదేరి పోవుచున్నాడు

మౌఞ్చతి = విడచుచున్నాడు ఆమౌఞ్చతి = ధరించుచున్నాడు. ఇచ్చట ఉపసర్గవలన రాత్వర్థమునకు బాధ్యతగి మరియొక అర్థము బోధింపబడుచున్నది

యాతి, ప్రయాతి = పోవుచున్నాడు. విళతి ప్రవిళతి = ప్రవేశించుచున్నాడు ఇచ్చట ఉపసర్గవలన అర్థము మారలేదు

హసతి = నవ్వుచున్నాడు, ప్రహసతి = బిగ్గలుగా నవ్వుచున్నాడు . విహసతి పరిహసతి = పరిహాసపూర్వకముగా నవ్వుచున్నాడు - ఇచ్చట రాత్వర్థముయొక్క విశేషము బోధింపబడుచున్నది

(అస్) - ప్రాస్యతి = పోయుచున్నాడు, వడవేయుచున్నాడు .
నిరస్యతి = నిరసించుచున్నాడు

(నిష్) - అవసమతి = పంగుచున్నాడు ప్రణమతి = నమస్కరించుచున్నాడు

- (ఏ) - అపనయతి = తొలగించుచున్నాడు అనయతి = తీసికొని వచ్చుచున్నాడు పరిణయతి = వివాహమాడుచున్నాడు ప్రణయతి = రచించుచున్నాడు వినయతి = శిక్షణనిచ్చుచున్నాడు
- (వత్) - అవతతి = సంభవించుచున్నది ఉత్పతతి = ఎగిరిపడుచున్నది అనుపతతి = (ఒకదాని) వెంటనే పడుచున్నది
- (త్య) - అవతరతి = దిగుచున్నాడు వితరతి = ఇచ్చుచున్నాడు
- (దా) - ప్రతియచ్చతి = (ఒకదానికి) బదులుగా ఇచ్చుచున్నాడు
- (తాష) - ప్రతితాషతే = బదులుపలుకుచున్నాడు సంతాషతే = సంతాపించుచున్నాడు
- (ప్రచ్ఛ) - అప్రచ్ఛతే = (వెళ్ళుటకు) సెలవు గైకొనుచున్నాడు సంప్రచ్ఛతి = అడుగుచున్నాడు
- (మద్) - ప్రమాద్యతి = తప్పుచేయుచున్నాడు, పొరబడుచున్నాడు
- (మన్) - అనుమన్యతే = అనుమతించుచున్నాడు అవమన్యతే = అవమానించుచున్నాడు
- (విశ్) - ఉపవిశతి = కూర్చొనుచున్నాడు ఆవిశతి = ఎవేళించుచున్నాడు ప్రవిశతి = ప్రవేశించుచున్నాడు
- (వృత్) - నివర్తతే ప్రతినివర్తతే = మరలుచున్నాడు పరావర్తతే = వెనుదిరుగుచున్నాడు ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నాడు
- (స్థా) - అనుతిష్ఠతి = పఠించుచున్నాడు ఉత్తిష్ఠతి = లేచుచున్నాడు ప్రతిష్ఠతే = బియ్యదేరుచున్నాడు
- (స్మృ) - విస్మరతి = మరచిపోవుచున్నాడు సంస్మరతి = సంస్మరించుచున్నాడు
- (స్మ) - అనుసరతి = అనుసరించుచున్నాడు ప్రసరతి = ప్రసరించుచున్నది సంసరతి = సంసారము చేయుచున్నాడు

- (స్పృ) - విస్పృజతి, ఉత్పృజతి = విడచిపెట్టుచున్నాడు .
 ఆతిస్పృజతి = ఇచ్చుచున్నాడు
- (స్మి) - విస్మయతే = అచ్చెరువొందుచున్నాడు
- (హృ) - సంహరతి = చంపుచున్నాడు . ప్రహరతి = కొట్టుచున్నాడు ;
 ఆహరతి = తినుచున్నాడు, అపహరించుచున్నాడు, బలిఇచ్చు
 చున్నాడు విహరతి = విహరించుచున్నాడు . పరిహరతి =
 విడచిపెట్టుచున్నాడు అవహరతి = దొంగిలించుచున్నాడు.

పుంలింగము :—

మాషా = మినుములు

తిలాః = నువ్వులు

యజమానః = యజ్ఞముచేయుచున్నవాడు

బారః = బరువు

ఉద్గమః = బయలు వెడలుట

భౌగః = భౌగము

సంగ్రామః = యుద్ధము

లోకః = లోకము

నపుంసకలింగము :—

చాతుర్యమే = నేర్పు

ఆర్యనమే = పూజించుట

కీర్షమే = తల

కింకరా స్పదాధిపతీన్ ఆనుసరన్తి
 బుధాః శాస్త్రైస్తత్వ మవగచ్ఛన్తి
 పల్వరేభ్యో వరాహా ఉత్తిష్ఠన్తి
 సూర్యాల్లోక స్ఫుట మధిగచ్ఛతి
 కాసారే కమలా మ్యద్భవన్తి
 అననేషు భూవాలా ఉపవిశన్తి
 కృష్ణస్య చాతుర్యేణ విస్మయన్తే జనాః
 దేవస్మార్చనాయ ఫిష్టాన్యాయామి

దట్టై కపిన్ ప్రహరన్ బాహా
 యజమానో మృక మగ్నో ప్రాస్యతి
 శీర్షం తారేణావనమతి
 వావికా స్పముద్రం ప్రవిశన్
 పుష్పాణా ముద్గమేన పృజ్ఞ విరాజన్తే
 యతయో భోగాన్ పరిహరన్
 శరా బదా నవచన్యన్తే
 మూర్ధ్నా మిత్రాణి విస్మరన్
 చోరాః క్షేత్రే దాన్య మవహరన్
 యోధా అరీన్ సంహరన్ సంగ్రామే
 నరా స్పముద్రస్య తీరే విహరన్
 కృషీవం సేవేభ్యః ప్రతియచ్ఛతి మాషాన్

ద్వికర్మక ధాతువులు

కొన్ని క్రియలను బోధించు రాతువులకు రెండుకర్మలు ఉండును
 ఆ రాతువులను ద్వికర్మ రాతువులందురు అట్టి రాతువుల కర్మవదములకు
 రెంటికిని ద్వితీయావిభక్తి వచ్చును అందొకటి ముఖ్యకర్మ రెండవది
 అముఖ్య కర్మ అముఖ్య కర్మనే 'గౌణకర్మ' అని, 'అకథితకర్మ'
 అనియు వ్యవహరింతురు అవాదానము మున్నగు కారకవిశేషములుగా
 వివక్షింపబడని కారకము 'అకథితకర్మ' అనబడుచున్నది అందుచే
 అచ్చట పంచమి మున్నగు విభక్తులకు బదులు ద్వితీయావిభక్తి వచ్చును.
 'దుహౌ యాచ్ వచ్ దణ్ణో రుద్ ప్రచ్ఛి చి బ్రూ కాసు జి మచ్ ముషామ్
 కర్మయక్స్యా దకథితం తథాన్యా న్ని హృ కృష్ వహమ్ '

దుహౌ మున్నగు వదునారురాతువులు వాని యర్థములుగల
 రాతువులును అకథిత కర్మకలవి అనగా ద్వికర్మకరాతువులని భావము

దుహ్ = పితుడు : యాచ్ = యాచించుట : వచ్ = వండుట :
 దణ్డో = దండనము విధించుట : యుద్ = అర్థగించుట . ప్రచ్ఛ = ప్రశ్నిం
 చుట . చి = (పువ్వులు మున్నగువానిని) కోయుట : బ్రూ = చెప్పుట .
 కాప్ = కాపించుట, జి = జయించుట; హత్ = హఠించుట, ముష్ = దొంగ్గి
 లించుట , వీ = తీసికొనిపోవుట : హృ = హరించుట, తీసికొనిపోవుట .
 కృష్ = లాగుట : వహ్ = మోయుట, మోసికొనిపోవుట.

యాచకా ధనం దధికం యాచ॒న్తే
 వయం తద్దాలాకా ఓదనం పదామః
 తూపాః గర్గాన్ శతం దణ్డయతి
 పథికో మాణవకం మార్గం పృచ్ఛతి
 అవార్యః శిష్యాన్ ధర్మం వదతి
 దేవదత్తో యజ్ఞదత్తం శతం జయతి
 ప్రేనా పథికాన్ దనాని చోరయన్తి
 పేనానాయకః ప్రేనికాన్ సమరాక్షణం వయతి
 బాలాః పుస్తకాని విద్యాలయం హరన్తి
 గోపాలో మేషం గ్రామం కరతి
 కిక్కిరో భారం గృహం వహతి
 భిక్షకా అస్మాన్ అన్నం విక్ష॒న్తే

దుహ్ మున్నగు వన్నెందు రాతువులు, వాని యర్థముగల
 రాతువులును కర్మార్థమునందు ప్రయోగింపబడినపుడు అముఖ్యకర్మ
 ప్రథమా విభక్తియందు, ముఖ్యకర్మ ద్వితీయావిభక్తి యందును
 ప్రయోగింపబడును వీ, హృ, కృష్, వహ్ — అను రాతువులు వాని
 యర్థముగల రాతువులును కర్మార్థమునందు ప్రయోగింపబడినపుడు
 ముఖ్యకర్మ ప్రథమావిభక్తియందు, అముఖ్యకర్మ ద్వితీయావిభక్తి
 యందును ప్రయోగింపబడును

యాచక్రైర్దవికో దనం యాచ్యతే
 అగ్మాభి స్తణ్ణులా ఓదవం పచ్యన్తే
 భూపాలేన గర్భాః శతం దణ్డ్యన్తే
 పథితేన మాణవకః మార్గం పృచ్ఛ్యతే
 ఆచార్యేణ శిష్యా దర్శమ ఉద్యన్తే
 దేవదత్తేన యజ్ఞదత్తః శతం జీయతే
 ప్రేమైః పథికా దనాని చోర్యన్తే
 పేనానాయకేన సైవికాః సమరాజ్ఞానం వీయన్తే
 బాలైః పుస్తకాని విద్యాలయం హ్రీయన్తే
 గోపాలేన పేషో గ్రామం కృష్యతే
 కిజ్జరేణ బారో గృహం ఉహ్యతే
 బిజ్జితైర్వయ మన్నం బిజ్జమహే

అ భ్యా స ము 5

ఉపసర్గలనగా నేమి ? అవి యెన్ని ? వివరించునది
 ఉపసర్గల ప్రయోగమునగల విశేషములను వివరించునది
 ద్వికర్మకదాతువు లనగా నేమి ? అవి యేవి ? వివరించునది
 ద్వికర్మకదాతువుల కర్మార్థక ప్రయోగమునందు వాక్యములో చేయ
 వలసిన మార్పులను వివరించునది

క్రింది పాణినిసూత్రముల యుక్తములను సోదాహరణముగా వివరించునది

1 ఉపసర్గాః క్రియా యోగే 2 తే ప్రాగ్దతోః

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది —

కుచేదాడు దనమును కృష్ణుని యాచించుచున్నాడు
 పృవలియైక్క అదేశము పేనాపలిచే ఆచరింపబడుచున్నది

భూపతులు పుత్రులతోడ ఉద్యానములందు విహరించుచున్నారు
విద్యాలయములందు వరించుటచేత బాలురు జ్ఞానమును పొందు
చున్నారు

యతులచే సుఖము, దుఃఖమునుకూడ పరిహరింపబడుచున్నది
మణులయొక్క ప్రకాశముచే భూపతులయొక్క ప్రాసాదములు విరాజిల్లు
చున్నవి.

కవులు వృక్షములందు కూర్చొనుచున్నవి.

బాలురు ఆడుటకొఱకు క్రిడాంగణముగురించి బయలుదేరుచున్నారు.

సంగ్రామమునందు పై నికులచే శత్రువులు సంహరింపబడుచున్నారు.

బుధులను మూర్ఖులు నిరసించుచున్నారు

విద్యాలయమునుండి బాలురు మరలి వచ్చుచున్నారు.

పర్వతములనుండి నిర్ర్లుములు ప్రవహించుచున్నవి.

బుధులచే కాత్తములయొక్క శత్రువులు తెలిసికొనబడుచున్నది.

రామునియొక్క సారథిచే రథము వనమునకు తీసికొని పోబడుచున్నది.

చోరులచే రాన్యము ఆపహరింపబడుచున్నది.

మూర్ఖులచే మిత్రులు విస్మరింపబడుచున్నారు

ప్రాజ్ఞులు నరులను అవమానింపరు.

మీదే మాషములు తిరిగి బయలుగా ఇయ్యబడుచున్నవి.

మాచే ఉద్యానమునుండి పుష్పములు తీసికొనిరాబడుచున్నవి.

బుధులు, మానవులకు ధర్మమును చెప్పుచున్నారు



షష్ఠః పాఠః - అరవ పాఠము

కొన్ని తద్ధితాంతావ్యయములు —

అతః = ఇందువలన ఇచ్చటనుండి

అత్ర } = ఇచ్చట ఇచ్చటికి
ఇహ }

అధనా } = అప్పుడు
ఇదాపిమ్ }

ఇత్థమ్ = ఈవిధముగ

తతః = అందువలన అచ్చటనుండి

తత్ర = అచ్చట అచ్చటికి

తదా } = అప్పుడు
తదాపిమ్ }

తథా = అవిధముగ

సర్వతః = అన్నింటివలన
(అంతటినుండి

సర్వత్ర = అంతట

సర్వదా } = ఎల్లప్పుడు
సదా }

సర్వథా = అన్నివిధములుగ

(ప్రశ్నార్థకములు)

కుతః = ఎందువలన? ఎచటినుండి

కుత్ర } = ఎచ్చట? ఎచ్చటికి?
క్వ }

కదా = ఎప్పుడు?

కథమ్ = ఏవిధముగ?

(సంబంధార్థకములు)

యతః = { ఎందువలన
ఎచ్చటనుండి

యత్ర = ఎచ్చట, ఎచ్చటికి

యదా = ఎప్పుడు

యథా = ఎవిధముగ

5 ఉకారాంత పుంలింగ శబ్దములు -

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి.	బహు.
(ప్ర. వి)	గురుః	గురూ	గురవః
(సం ప్ర)	హేగురో	„	„
(ద్వి వి)	గురుమ్	„	గురున్

పై పదములలో 'గురు' అనునది ప్రాతిపదికము. న్, ఓ, అన్ అనునవి ప్రథమావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు. మ్, ఓ, న్ - అనునవి ద్వితీయావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

గురు+న్=గురుః (సూ - 20) . గురు+ఓ=గురూ (సూ - 58) ;
గురు+అన్=గురో+అన్ (సూ - 59)=గురవః (సూ- 2, 20) ; (హే)
గురు+న్ = (హే) గురో + న్ (సూ-60) = (హే) గురో (సూ-23) .
గురు + న్ = గురున్ (సూ-24)

శరుః = చెట్టు

నాధుః = మంచివాడు, సాధువు

బిస్తుః = బిందువు

జస్తుః = జంతువు, ప్రాణి

శిశుః = శిశువు

ఇషుః = బాణము

అసాధుః - చెడ్డవాడు

రిపుః = శత్రువు

దర్శుః = దర్శము

మాతులః = మేనమామ

తైలః = పర్వతము

గజః = ఏనుగు

తూలః = దూది

విశేషణములు :-

నమ్ర = వంగిన

బహు = ఎక్కువ

సాధు = మంచి

లఘు = తేలికయైన

తరహః సలై ర్మమా భవన్తి
 దుఃఖేపి దర్శం న క్యజన్తి సాదహః
 మేమేభ్యో వారిణో బిష్టహః పతన్తి
 శిఖానపి మూర్ధ్నాః ప్రహరన్తి
 యోరా ఆరిష్విషూన్ శివన్తి
 పరవతే సైనినికా శ్శత్రూన్ జయన్తి
 కృష్ణో జనకే సాధుః ఆసాదుర్మాతురే
 సంగ్రామే రిపూన్ సంహరన్తి వీరాః
 నముద్రేపి బహవో జన్తవో చన్తి
 యదాలోకే దర్శో న క్యతి తదా విష్టురవతరతీతి పదన్తి
 'తైరే తైరే న మాణిక్యం, మౌక్తికం న గజే గజే
 సాదవో నచ సర్వత్ర చన్తవం ప వనే వనే
 తృణాదపి లఘు స్తూరిః తూలాదపి చ యాచకః'
 వాయు ర్వహతి రేణూన్

సూ - 76 సాధ్వనాదు ప్రయోగేద (వార్తికమ్) = సాధు ఆసాదు
 అను శబ్దముల యోగమునందు సప్తమీ విభక్తి పచ్చును
 తదా - కృష్ణోజనకే నాథుః ఆసాదుర్మాతురే

సూ - 77 వీస్సార్థమునందు పదము ద్విరుక్తమగును
 తదా - తైరే తైరే = అన్ని వర్వతములయందు
 తృతీయా చతుర్థీ పంచమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు
(తృ వి)	గురుణా	గురుభ్యామ్	గురుభిః
(చ వి)	గురవే	"	గురుభ్యః
(వం వి)	గురోః	"	,

వీనిలో నా, థ్యామ్, థిస్ - అనునవి తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయములు ఏ, థ్యామ్, థ్యస్ - అనునవి చతుర్థి విభక్తి ప్రత్యయములు. అస్, థ్యామ్, థ్యస్ - అనునవి పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయములు.

గురు+నా=గురుణా (సూ-29) గురు+థిస్=గురుభిః (సూ-20)
గురు+ఏ=గురో+ఏ (సూ-63). = గురవే (సూ-12). గురు+థ్యస్ =
గురుభ్యః (సూ-20) గురు + అస్=గురో + అస్ (సూ-61)=గురోస్
(సూ-64) = గురోః (సూ-20)

వాయుః = గాలి

అభిషేకః = అభిషేకము

పశుః = పశువు, జంతువు

హేమస్తః = హేమంతఋతువు

పరశుః = గండ్రగొడ్డలి

పరాజయః = ఓటమి

సూనుః = కొడుకు

కృషిః = వ్యవసాయము

శమ్ముః = శివుడు

మృత్యుః = మరణము

వాయునా తరవః కమ్పంతే

గుణేన హీనాః పశుభిః సమానాః

ప్రభుభిర్నరా రక్షంతే

పరశురామః పరశునా శత్రూన్ ప్రహరతి

సూనుభి స్సహ జనక స్సమ్భాషతే

గురుభిః పారా బోధ్యంతే విద్యాలయేషు

అభిషేకః శమ్పువే రోచతే

అర్చనం విష్ణవే రోచతే

రిపుభ్యో క్రుద్యతి వీరః

హేమస్తే తరుభ్యః పర్తాని పతంతి

గురుభ్యః శిష్యా జ్ఞానం లభంతే

పుత్యోర్పయం వ గణయన్తి సాధవః
 వ్రాజ్ఞః శాస్త్రే సూనుభ్యః పరాజయ మిచ్చతి
 అన్నాద్దేతోః కృషి మాచరన్తి కృషీవలాః
 జ్ఞానాద్దేతోః విద్యాలయం గచ్ఛన్తి బాలాః

సూ - 78 తక్కువయైన, లేని అను అర్థములుగల శబ్దముల యోగము నందు తృతీయా విభక్తి ఎచ్చును ఉదా - గుజేన హీనాః

సూ - 79 హేతుశబ్దము తత్పర్యాయములగు నిమిత్తాది శబ్దములును తఱచుగ తృతీయాది విభక్తులన్నింటియందును ప్రయోగింప బడును అప్పుడు అవి యే విభక్తియందుండునో హేతు వాచకముకూడ అదే విభక్తియందుండును ఉదా - అన్నాత్ హేతోః జ్ఞానాత్ హేతోః

సూ - 80 యుయో హోఽన్యతరస్యామ్ (పా సూ) = అనునాసికములు తప్ప తక్కిన వర్గీయాక్షరములకంటె పరమయిన హకారము నకు పూర్వ సవర్ణము అనగా ఆవర్గ యందలి వర్గవ అక్షరము వికల్పముగా ఆదేశమగును ఉదా - అన్నాత్+హేతోః = అన్నాద్+హేతో (సూ-47) = అన్నాద్దేతోః

వషట్, సప్తమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	త్రయ
(ష వి)	గురోః	గుర్వోః	గురుణామ్
(స వి)	గురౌ	,,	గురుషు

వీనిలో అన్, ఓన్, వామ్ - అనునవి వషటవిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు బౌ ఓన్, సు - అనునవి సప్తమీవిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

గురు + ఓన్ = గుర్వః (సూ - 87 20) గురు + వామ్ :
 గురువామ్ (సూ-42, 29) గురు + సు = గురుసు (సూ-44)

పుంలింగము

పాణ్డుః = పాండురాజు

బాహుః = బుజము బాహువు

ఇన్దుః } = చంద్రుడు
 విదుః }

పాంసుః = ధూళి

బిన్దుః = బిందువు

అభిలాషః = కోరిక

కల్కః = మచ్చ

శుక్లపక్షః = శుక్లపక్షము

పాదవః = చెట్టు

స్నేహః = స్నేహము

విశేషణములు

వరమ = ఎక్కువ గొప్ప

నపుంసకలింగము

కారుణ్యమ్ = దయ

బిచ్ఛమ్ = బింబము

శిశిః (పుం) } = శిశిరముచువు
 శిశిరమ్ (స) }

వల్రః (పుం) } = వల్రాయుధము
 వల్రమ్ (స) }

పాణ్డోః పుత్రాః పాణ్డవాః

విష్టోః ప్రసాదేన నరాణాం నిఖం జాయతే

ప్రభు ర్వాహ్వో ర్భరేన రాజ్యం రక్షతి

గురుణా మాదేశాన్ అనుతిష్ఠామః

సాధూనాం జన్తుషు వరమం కారుణ్యం వర్తతే

మోక్షే నాహునా మభిలాషోఽరికః

ఇన్దో కలజ్కో దృశ్యతే

విదోర్బిచ్ఛం శుక్లపక్షే వర్తతే

బాలాః సర్వదా పాంసుషు క్రిడన్తి

గురోః సృత్రమపి గురుమివ పూజయన్తి

‘పాదపానాం భయం వాయోః పద్మానాం శిశిరా ద్భయమ్
వర్షతానాం భయం వజ్రాత్, సాయానాం దుర్జనాద్భయమ్’
సజ్జనా బిందువు స్నేహేన ఎంతవే

8 ఉకారాంత నపుంసకలింగళబిందులు —

ప్రథమా ద్వితీయా విధక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	మడు	మడువి	మడుని
(సం ప్ర)	(హే) మధో (హే) మడు	,	,
(ద్వి వి)	మడు	,	,

వీనిలో మడు అనునది ప్రాతిపదికము న్ ఈ ని - అనునవి
ప్రథమావిధక్తి సుప్ ప్రత్యయములు మ్, ఈ ని - అనునవి ద్వితీయా
విధక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

మడు+న్ = మడు (సూ-70) మడు + ఈ = మడునీ (సూ-72)
మడు + ని = మడుని (సూ-24), (హే) మడు + న్ = హేమధో + న్
(సూ-71) = హేమధో (సూ-23) (లేదా) (హే) మడు + న్ = (హే)
మడు (సూ-23) మడు + మ్ = మడు (సూ-70)

తృతీయా, చతుర్థీ పంచమీ విధక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు
(తృ వి)	మడునా	మడున్యామ్	మడుభిః
(చ వి)	మడునే	,	మడుభ్యః
(పం వి)	మడునః	,	,

ఏనిలో నా, థ్యామ్, థిస్ - అనునవి తృతీయావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు. ఏ, థ్యామ్, థ్యన్ - అనునవి చతుర్థీవిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు. ఆస్ థ్యామ్, థ్యన్ - అనునవి పంచమీ విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

మధు+ఏ=మధునే (సూ-72) మధు + అస్ = మధువః (సూ-72, 20)

వక్త్రీ సప్తమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి.	ఐహం.
(ష వి)	మధువః	మధునోః	మధూనామ్
(స. వి)	మధుని	,,	మధుషు.
<u>సప్తమీవిభక్తిః:-</u>		<u>విశేషణములు:-</u>	
అక్ర = కన్నులు		వల్ల = మందరిమైన	
మధు = తేనె		స్వాదు = రుచియైన	
వస్తు = వస్తువు		హిత = మేలునుకలిగిండుట	
అవస్తు = వస్తువు కానిది		దుర్లభ = పొందశక్యముకాని	
అమ్బు = నీరు		దారు = అందమైన	
వసు = ధనము		తను = సూక్ష్మమైన, తక్కువయైన	
జిహ్వగ్రమ్ = నాలుక కొన		<u>పుంలింగము -</u>	
హలాహంమ్ = విషము		ఆరోవః = ఆరోపము	
పుచ్చమ్ = తోక		త్రమరః = తుమ్మెద	
మాధుర్యమ్=తీయ్యదనము		విభవః = సంపద.	

నేత్రాభ్యామ్ ఆశ్రూణి ముఖ్యతి బాలః
 శిలానాం జిహ్వగ్రే మధు హృదయే హలాహలంచ విద్యతే
 వస్తుని అవస్తున ఆరోపోఽజ్ఞానమ్
 వల్గనా వద్మేన చిత్తం హ్రీయతే
 స్వాదు హితం చ భేషరం దుర్లభం భవతి
 భ్రమరా మధునే తుభ్యన్తి
 మయూరస్య పుచ్చం బాధు వర్తతే
 మధుని మాధుర్యం వర్తతే
 అమ్బుని కమలాని రోహన్తి
 భ్రమరాః పుష్పేషు మధు పిబన్తి
 వసూని వాఙ్మన్తి మానవాః
 కమప విభవేషు బిస్తుభిః పరిహ్రీయన్తే నరాః

7 ఋకారాంత పుంలింగశబ్దములు.

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక	ద్వీ	బహు
(ప్ర వి)	నేతా	నేతారౌ	నేతారః
(సం ప్ర)	(హే) నేతః	,	,
(ద్వీ-వి)	నేతారమ్		నేత్యాన్

వీనిలో 'నేతృ' అనునది ప్రాతిపదికము ఏ ఔ, ఆప్ - అనునవి
 ప్రథమావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు, అమ్ ఔ, న - అనునవి ద్వితీయా
 విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

సూ - 8 ఋకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు ప్రథమైక వచన ప్రత్య
 యము వరమగునపుడు ఋకారమునకు ఆకారాదేశము సుప్
 ప్రత్యయమునకు లోపమును వచ్చును
 ఉదా - నేతృ + స = నేతా

- సూ - 82 సంబోధనమునందు ఏకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు,
 నస్తమీవిభక్తి ఏకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడును
 ఋకారాంత శబ్దముల ఋకారమునకు గుణమువచ్చును
 (హే) నేత్య + స్ = (హే) నేతర్ + స్
- సూ - 83 హల్లకంబై పరమయిన ప్రరమైక వచన ప్రత్యయమునకు
 రోపము వచ్చును ఉదా - (హే) నేతర్ + స్ = (హే) నేతర్
- సూ - 84 ఖరవసానయోర్విసర్జనీయః (పా సూ) = శ్వానహల్లా (అర్)
 పరమగునపుడు, ఏఃయు పరముగా లేనప్పుడును లేవము
 నకు వినగ్గాదేశమగును ఉదా - (హే) నేతర్ = (హే) నేతః
- సూ - 85 విరామోఽనసానమ్ (పా సూ) = వర్జములు లేకుండుటకు
 అవసానమని పేరు
- సూ - 86 ప్రథమావిభక్తి ద్వీవచన బహువచన ప్రత్యయములు,
 ద్వితీయా విభక్తి ఏకవచన ద్వీవచన ప్రత్యయములును
 పరమగునపుడు ఋకారాంత పుంలింగ శబ్దముల ఋకారము
 నకు 'ఆర్' అను ఆదేశమగును
 ఉదా - నేత్య + ఓ = నేతారౌ నేత్య + అస్ = నేతారస్ =
 నేతారః (సూ-20) నేత్య + అమ్ = నేతారమ్
 నేత్య + న్ = నేత్యాన్ (సూ-24)
- సూ - 87 పితృ భ్రాతృ జామాతృ, దేవ్య, స్వ సవ్యేష్ట్య మున్నగు
 కొన్ని శబ్దములకు ప్రథమావిభక్తి ద్వీవచన బహువచన
 ప్రత్యయములు, ద్వితీయావిభక్తి ఏకవచన ద్వీవచన ప్రత్యయ
 ములును పరమగునపుడు ఋకారమునకు గుణము వచ్చును
 ఉదా - పితృ + ఓ = పితరౌ పితృ + అస్ = పితరస్ = పితరః
 (సూ-20) . పితృ + అమ్ = పితరమ్

	ఏక.	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	ఏకా	ఏకరౌ	ఏకరః
(సం. ప్ర)	(హే) ఏకః	„	„
(ద్వి. వి)	ఏకరమ్	„	ఏకరన్

ఋకారాంత శబ్దములలో ఏకృ, బ్రాకృ, జామాకృ, దేవృ, నృ, సవ్యేష్టృ - మున్నగు సంజ్ఞావాచకములు పులింగములు, నేకృ కర్తృ ద్రష్టృ - మున్నగునవి రాకువునకు కర్తృత్వములో 'కృ' అను కృత్ ప్రత్యయము చేరుటచే ఏర్పడిన శబ్దములగుటచే విశేష్యవిష్ణుములు కావున విశేష్య వాచకముయొక్క లింగమునందు ప్రయోగించబడును

(ఏకృ శబ్దము ద్వివచనమునందు ప్రయోగింపబడినపుడు తల్లి దండ్రులు అను అర్థమువిచ్చును ఏకరౌ = తల్లిదండ్రులు)

పులింగములు -

నస్తా = మునిమనుషుడు

కర్తా = చేయువాడు

జామాతా = అల్లుడు

ద్రష్టా = చూచువాడు

భర్తా = ధరించువాడు, భర్త యజమాని

దాతా = ధరించువాడు, బ్రహ్మ

ద్యేష్టా = ద్వేషించువాడు, శత్రువు

వక్తా = చెప్పువాడు

శ్రోతా = వినువాడు

సపుంసకలింగము

బ్రాతా = సోదరుడు

వధ్యమ్ = మేలునుకలిగించునది

నేకా = తీపికొనిపోవువాడు, నాయకుడు

ఋణమ్ = అప్పు

మస్త్రః = మస్త్రము

వ్యాసో వశిష్ఠస్య వస్త్రా
 పుత్రేణ పికరా వస్త్యేతే
 రామో జనకస్య జామాతా
 భర్తారమ్ అనుసరన్తి కింకరాః
 రాతా జనాన్ సృజతి
 వీరాః సంగ్రామే ద్వేష్ట్యాన్ జయన్తి
 ఋషయో మన్తాదాం ద్రష్టారః
 జనా దాత్యాన్ జ్ఞాతున్తే
 వద్యస్య ఏకైశ్రోతావ దుర్లభః
 లక్ష్మణో భరత శృత్రుమ్నశ్చ రామస్య త్రాతరః
 హేవితః, అగ్రజేన సహాహం వగరం గచ్ఛామి.

సూ - 88 కృత్సృక్యయాంతముల యోగమునందు వాని కర్మవాచకము లకు షష్ఠీభక్తి వచ్చును.

ఉదా - ఋణస్య కర్తా = ఋణమును చేయువాడు

సూ - 89 గుణకర్మణి వేష్యతే (వార్తికమ్ = కృత్సృక్యయాన్త
 యోగమునందు వాని అముఖ్యకర్మకు షష్ఠీవిభక్తి వికల్ప
 ముగా వచ్చును ఉదా - సారథిః రథస్య సమరాజ్ఞస్య
 నేతా (లేక) సారథిః రథస్య సమరాజ్ఞం నేతా

తృతీయా చతుర్థీ పంచమీ విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి	త్రయ.
(కృ వి)	నేత్రా	నేతృత్వామ్	నేతృభిః
(చ వి)	నేత్రే	"	నేతృభ్యః
(సం. వి)	నేతుః	"	"

పీవిలో ఆ, త్యామ్, బిన్ - అనునవి తృతీయావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు. ఏ త్యామ్, త్యస్ - అనునవి చతుర్థి విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు అన్, త్యామ్, త్యస్ - అనునవి పంచమీవిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

నేతృ+అ=నేత్రా (సూ-87) నేతృ+బిన్=నేతృభిః (సూ-20)

నేతృ+ఏ=నేత్రే (సూ-87) . నేతృ+త్యస్=నేతృత్యః (సూ-20)

సూ - 90 ఋకారాంత శబ్దములకు పంచమీ షష్ఠీ విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఋకారమునకు ఉర్ అను అదేశము సుప్ ప్రత్యయమునకు లోపమును పచ్చును

ఉదా - నేతృ + అస్=నేతుర్=నేతుః (సూ-84)

గన్తా = పోవువాడు

పవ్యేష్టా = సారథి

శ్వకురః = మామ { తర్కకంఢి లేః
తర్కకంఢి

రక్షితా = రక్షించువాడు

దాతా = ఇచ్చువాడు

వక్తా = వండువాడు

పఠితా = చదువువాడు

మార్గే గన్తుభిః తటాకేషు జలం పీయతే

లక్ష్మణో బ్రాత్రా సహ వనం గచ్ఛతి

జ్యేష్ఠో బ్రాతా పిత్రా సమో భవతి

జమాతృభిః శ్వకురస్య గృహశం స్వర్గేణ తుల్యం మన్యతే

వక్తృభిః ఓదనః పఠ్యతే

విద్యాలయేషు పఠిత్వభిః గురుణా మాదేశా అనుప్రియస్తే

స్మవతిః సమరాగ్గణే సవ్యేష్టృభిః సహ సమ్పాషతే

స్మవతే రాదేశాద్ రక్షిత్వభిః నగరం రక్ష్యతే

జామాత్రే శ్వరురః పారితోషికం యచ్ఛతి

పితృభ్యం నమః

దాతృభ్యో దనం లభన్తే యాచకాః

పితుః త్రాతుర్వా దనం లభన్తే బాలాః

సూ - 91 తుల్యార్థై రకులోపమాభ్యాం తృతీయా న్యతరస్యామ్
(పా సూ) = 'సమాజమైన అను అర్థముగల శబ్దముల
యోగమునందు వికల్పముగా తృతీయావిభక్తి వచ్చును.
ఉదా - పిత్రా నమః త్రాత్రా స్వదృశః స్వర్గేణతుల్యమ్
తృతీయావిభక్తి రాని పక్షమున పక్షవిభక్తి వచ్చును. తులా,
ఉపమా అను శబ్దముల యోగమునందు పక్షవిభక్తి మాత్రమే
వచ్చును ఉదా - పితుః నమః త్రాతుః సదృశః. స్వర్గస్య
తుల్యమ్ కృష్ణస్య తులా కృష్ణస్య ఉపమా

వస్త్రీ, సస్త్రమీ విధ క్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు
(ష వి)	నేతుః	నేత్రోః	నేత్యాణామ్
(స వి)	నేకరి	,	నేకృషు

ఏనిలో అస్, ఓస్ నామ్ - అనునవి పక్షవిభక్తి సుప్ ప్రత్య
యములు ఇ, ఓస్, ఎ-అనునవి సప్తమివిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

నేకృ + అస్ = నేతుః (సూ-80, 84) నేకృ + ఓస్ = నేత్రోః
(సూ-87, 20) - కృ + నామ్ = నేత్యాణామ్ (సూ-42 28). నేకృ +
ఇ = నేకరి (సూ-82) నేకృ + షు = నేకృషు (సూ-44)

సూ - 92 నృశబ్దమునకు నామ్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు దీర్ఘము
వికల్పముగా వచ్చును
ఉదా - నృ + నామ్ = నృణామ్ (లేక) నృణామ్ (సూ-28)

బ్రాతృవ్యః } = సోదరువిపుత్రుడు ప్రపితామహః = ముత్తాత
 బ్రాత్రీయః } దేవా = మరది
 పితృవ్యః = పితృ , పితృకండ్రి వా = నరుడు
 పితామహః = తాత (తండ్రి తండ్రీ) స్రష్టా = సృజించువాడు

బ్రాతృః పుత్రో బ్రాతృవ్యో బ్రాత్రీయో వా భవతి
 పితృః బ్రాతా పితృవ్యః
 పితృర్వననేషు రామస్యాదరోఽపికః
 న పుత్రః లాభేన తారతదేశీయా ఆధికం మోదస్తే
 ద్వేష్ట్యాణామ్ ఆభ్యుదయం న వహస్తే వీరాః
 పితృఃపితా పితామహః పితామహస్యపితా ప్రపితామహః
 భర్తృః బ్రాతా దేవా : భర్తృ ర్జనకో శ్వశురః
 నృణామ్ ఆధిపతి ర్మృషపతిః
 నేతృణామ్ ఆదేశాన్ ఆచుసరన్తి పైవికాః
 లోకానాం స్రష్టాః వచసం ప్రమాణామ్
 ద్వేష్టుషు శరాన్ ఓపన్తి యోధాః
 పిత్రోః వచనమనుతిష్ఠన్తి పుత్రాః

8 ముకారాంత వపుంసకలింగ శబ్దములు.

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	కర్తృ	కర్తృణి	కర్తృణి
(సం ప్ర)	(హే) కర్తృ (హే) కర్తృ	(హే) కర్తృణి	(హే) కర్తృణి
(ద్వి వి)	కర్తృ	కర్తృణి	కర్తృణి

వీనిలో కర్తృ అనునది ప్రాతిపదికము న్, ఈ వి - అనునవి ప్రథమావిధక్తి సుప్ ప్రత్యయములు మ్ ఈ, ని - అనునవి ద్వితీయా విధక్తి సుప్ ప్రత్యయములు.

కర్తృ + న్ = కర్తృ (సూ-70) కర్తృ + ఈ = కర్తృణీ (సూ-72 28) కర్తృ+ని=కర్తృణి (సూ-24 28) (హే)కర్తృ+న్ = (హే) కర్తృ + న్ (సూ-71) = (హే)కర్తృ (సూ-83) = (హే) కర్తృ (సూ-84) (లేదా) (హే) కర్తృ+న్=హేకర్తృ (సూ-70) కర్తృ+మ్=కర్తృ (సూ-70)

తృతీయా చతుర్థి వంచమీ విధక్తులు

	ఏక	ద్వి	విహ
(తృ వి)	కర్తృణా	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభిః
(చ వి)	కర్తృణే	,	కర్తృభ్యః
(వం వి)	కర్తృణః	,,	,,

వీనిలో ఆ, భ్యామ్, భిన్ - అనునవి తృతీయావిధక్తి ప్రత్యయములు ఏ భ్యామ్, భ్యన్ - అనునవి చతుర్థివిధక్తి ప్రత్యయములు. అన్, భ్యామ్ భ్యన్ - అనునవి వంచమీవిధక్తి ప్రత్యయములు.

కర్తృ+ఆ=కర్తృణా (సూ-72 28). కర్తృ + భిన్ = కర్తృభిః (సూ-20). కర్తృ + ఏ = కర్తృణే (సూ-72 28) కర్తృ + భ్యన్ = కర్తృభ్యః (సూ-20) కర్తృ + అన్=కర్తృణః (సూ-72 28, 20).

వ్యక్తి సప్తమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	త్రయ
(ష వి)	కర్తృణః	కర్తృణోః	కర్తృణామ్
(స వి)	కర్తృణి	కర్తృణోః	కర్తృణు

ఏనిలో అస్ ఓస్, నామ్ - అనునవి షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయములు,
ఇ, ఓస్ సు - అనునవి సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయములు

కర్తృ+ఓస్=కర్తృణోః (సూ-72 28 20) కర్తృ+నామ్ =
కర్తృణామ్ (సూ-42, 28) కర్తృ+ఇ = కర్తృణి (సూ-72 28)
కర్తృ+సు=కర్తృణు (సూ-44)

నపుంసకలింగము

దైవకమ్ = దేవుడు
శీకమ్ = నరి

ముఖమ్ = నోరు

అవత్యమ్ = సంతానము

కళత్రమ్ = తారక

విమానః (పుం) }
విమానమ్ (స) } = విమానము

కుటుమ్బః (పుం) }
కుటుమ్బమ్ (స) } = కుటుంబము

పుంలింగము

ఉపకారః = ఉపకారము

విశేషణములు -

సవల = సఫలమైన
క్లామ్య = కొనియాడదగిన

అపియ = అనిష్టమైన

దేవస్య ద్రష్టృణి నేత్రే సవరే ఇతి భక్తేన మన్యత
అపియస్యాపి యధ్యన్యైవ వక్తృణి మిత్రాణి
శీతా ద్వితా దాతపాదపి మానవానాం రక్షితృణి గృహాణి
వేదానాం పరితృణి ముఖాని ప్రకన్యాసే

కావ్యానాం శ్రోతృణీ శ్రోత్రే క్లామ్యే భవతః
 కామానాం దాతృణీ దైవతావి పూజయన్తి నరాః
 అకాశే గన్తుభిష్యమాన్తైర్విహరన్తి దేవాః
 ఉపకారస్యైవకర్తృణీ మిత్రాయాపి ద్రుహ్యతి మూర్ఖః
 నృణాం నేతృణీ అవత్యాయ స్పృహయతః పితరౌ
 దర్శస్య ద్వేష్టుణః కళత్రాత్ కులం విసశ్యతి
 కుటుమ్బస్య భర్తృణీ వత్సస్య గుడాన్ క్లామన్తే వరాః
 లోకానాం స్రస్త్వణీ దైవతే భక్తావాం చిత్రాని రమన్తే

సూ - 93 తృతీయాఽమ తాపితపుంస్కం పుంవద్గలవస్య (పా సూ) =
 తాపితపుంస్కమగు ఇగంత నపుంసలింగ శబ్దములకు
 తృతీయాది విభక్తులయందలి అజాది ప్రత్యయములు పరమగు
 నపుడు వికల్పముగా పుంవద్భావము కలుగును (అనగా
 విశేషణ వాచకములగు ఇకారాంత ఉకారాంత, ఋకారాంత
 నపుంసకలింగశబ్దములకు తృతీయాది విభక్తులయందలి అజాది
 ప్రత్యయములు పరమగునపుడు వికల్పముగా ఆయా పుంలింగ
 శబ్దములకువలె గూడ రూపవిషృత్తి కలుగునని భావము)

ఉదా — సురభి = సువాసనకలది

(చ వి)	సురభిణీ సురభయే	}	సురభిత్వామ్	సురభిభ్యః
(పం వి)	సురభిణః సురభేః	}	"	,
(ష వి)	"		సురభిణోః సురభ్యోః	సురభీణామ్
(స వి)	సురభిణీ సురభౌ	}	"	సురభిషు

మృదు = మెత్తవిది

విక	ద్వి	బహు
(చ వి) మృదునే మృదవే }	మృదుల్కామ్	మృదుల్కః
(మ వి) మృదునః మృదోః }	"	"
(ష వి) మృదునః మృదోః }	మృదునోః మృదోవోః }	మృదునామ్
(స వి) మృదుని మృదౌ }	"	మృదుషు

కర్తృ = చేయునది

(తృ వి) కర్తృణా కర్త్రే }	కర్తృల్కామ్	కర్తృల్కః
(ద వి) కర్తృణే కర్త్రే }	"	కర్తృల్కః
(మ వి) కర్తృణా కర్త్రః }	కర్తృణోః కర్త్రోః }	కర్తృణామ్
(స వి) కర్తృణి కర్త్రి }	,	కర్తృషు

తరుచుగా ఋకాంశ వపుంసకలింగ శబ్దములన్నియు లాపిత పుంస్కములే. అందుచే ఆ శబ్దములన్నింటికి తృతీయాది విభక్తులలో అజాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు పై విధముగ రెండు రూపము లేర్పడును.

అ భ్యాస ము 6

ఉకారాంత పుంలింగము - తరు శబ్దము

ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి) తరుః	తరూ	తరవః
(సం ప్ర) (హే) తరో	(హే) తరూ	(హే)తరవః
(ద్వి వి) తరుమ్	తరూ	తరున్
(తృ వి) తరుణా	తరుణ్యామ్	తరుణిః
(చ వి) తరువే		తరుభ్యః
(పం వి) తరోః		”
(ష వి) ,	తరోః	తరుణామ్
(స వి) తరో		తరుషు

సఖి పతి శబ్దములుతప్ప తక్కిన ఉకారాంత పుంలింగశబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు ఉకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములును ఎకరూపముగనే యుండును ఆ ఉకారాంత పుంలింగ శబ్దరూపము లేర్పడునపుడు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములు ఉకారాంత పుంలింగ శబ్దరూపము లేర్పడునపుడు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములును సమానముగనే యుండును

అట్లే ఉకారాంత నపుంసక లింగ శబ్దములకు, ఉకారాంత నపుంసక లింగ శబ్దములకును చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు ఆ రెండు శబ్దములకు విభక్తి ప్రత్యయములు చేరునపుడు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములును సమానముగనే యుండును

ఉకారాంత నపుంసకలింగము - వస్తుశబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	వస్తు	వస్తువీ	వస్తుని
(సం ప్ర)	(హే)వస్తుః (హే)వస్తుః	(హే)వస్తుని	(హే)వస్తుని
(ద్వి వి)	వస్తు	వస్తువీ	వస్తుని
(తృ వి)	వస్తునా	వస్తుర్యామి	వస్తుభిః
(చ వి)	వస్తునే		వస్తుభ్యః
(వం వి)	వస్తునః	,	వస్తుభ్యః
(ష వి)	,	వస్తునోః	వస్తునామ్
(స వి)	వస్తుని	,	వస్తుసు

ఋకారాంత పుంలింగము—దాతృశబ్దము

(ప్ర వి)	దాతా	దాతారా	దాతారః
(సం ప్ర)	(హే) దాతాః	(హే) దాతారా	(హే)దాతారః
(ద్వి వి)	దాతారమ్	దాతారా	దాతారాన్
(తృ వి)	దాత్రా	దాతృర్యామి	దాతృభిః
(చ వి)	దాత్రే	"	దాతృభ్యః
(వం వి)	దాతూః	,	దాతృభ్యః
(ష వి)	,	దాత్రోః	దాతృణామ్
(స వి)	దాతరి	,	దాతృసు

ఋకారాంత నపుంసకలింగము—దాతృశబ్దము

(ప్ర వి)	దాతృ	దాతృణి	దాతృణి
(సం ప్ర)	(హే) దాతృః (హే) దాతృః	(హే) దాతృణి	(హే)దాతృణి

	ఏక.	ద్వి.	త్రయ.
(ద్వి వి)	దత్త	దత్త	దత్త
(త్వ వి)	దత్త	దత్త	దత్త
(ప్ర వి)	దత్త	దత్త	దత్త
(సం వి)	దత్త	దత్త	దత్త
(స వి)	దత్త	దత్త	దత్త
(స వి)	దత్త	దత్త	దత్త
(స వి)	దత్త	దత్త	దత్త

ముక్తాంత పులింగ శబ్దములకు చేరు సుప్ ప్రత్యయములు			ముక్తాంత పులింగ శబ్దములకు చేరు సుప్ ప్రత్యయములు		
(ఏక)	(ద్వి)	(త్రయ)	(ఏక)	(ద్వి)	(త్రయ)
న	న	న	న	న	న
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఉ	ఉ	ఉ	ఉ	ఉ	ఉ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ

భాషిత పుంస్కము లనగా నేమి : భాషిత పుంస్కములైన ఇగంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ఎచ్చ తెచ్చు పుంవద్భావము కలిగి పుంలింగ శబ్దములకువలె వికల్పరూపము లేర్పడును : వివరించునది

క్రింది పాణినీయ మాత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ వివరించునది.

1 యయోహుఽన్యతరస్యామ్ 2 అరవసానయో ర్విసర్జ పీయః . 3 విరామోఽవసానమ్ . 4 తుల్యార్థైరేకమిదం తృతీయాఽన్యతరస్యామ్ 5 తృతీయాఽను భాషితపుంస్కం పుంస ద్ధాంవన్యః 6 సాద్యసాదు ప్రయోగేవ (వా) . 7 గుణకర్మణి వేష్య తే (వా) .

తక్కువయైన, లేని అను అర్థములు గల శబ్దముల యోగము నందు వచ్చు విభక్తిని సోదాహరణముగ వివరించునది

హేత్వర్థశబ్దములు, హేతువాచక శబ్దములును ఏయే విభక్తుల యందు ప్రయోగింపబడునో సోదాహరణముగ వివరించునది.

కృత్ప్రకృత్యయంతముల కర్మవాచకమునకు వచ్చు విభక్తిని సోదా హరణముగ వివరించునది

క్రింద పేర్కొన్న సందర్భములలో ఋకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములను సోదాహరణముగ వివ రించునది.

1 ప్రథమైకవచన ప్రత్యయము వరమగునపుడు -

2 సంబోధనమునందు ప్రథమైకవచన ప్రత్యయము వరమగు నపుడు, సప్తమీ ఏకవచన ప్రత్యయము వరమగునపుడును -

3. ప్రథమా విభక్తి ద్వితీయ చహువచన ప్రత్యయములు, ద్వితీయా విభక్తి ఏకవచన ద్వితీయవచన ప్రత్యయములును వరమగునపుడు -

4 విత్తు, త్రాత్తు, జామాత్తు-మున్నగు శబ్దములకు ప్రథమా విభక్తి ద్వివచన బహువచన ప్రత్యయములు, ద్వితీయా విభక్తి ఏకవచన ద్వివచన ప్రత్యయములును పరమగునపుడు -

5 వంచమీ, పష్టి విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయములు పరమగు నపుడు -

6 నృ శబ్దమునకు 'నామ్' ప్రత్యయము పరమగునపుడు -

ఈ సాతములోని వాక్యములలో తాపిత పుంస్కములగు ఇగంత శబ్ద రూపములకు బదులు వాని ఏకల్పరూపములను (అనగా పుంబద్ధావమువలన కలిగిన రూపములను) చేర్చి వ్రాయునది.

సమానార్థములో క్రింది శబ్దముల లింగ భేదములను గుర్తించునది —

శిశిరః (పుం)	} = శిశిరముకుపు	విమానః (పుం)	} = విమానము
శిశిరమ్ (న)		విమానమ్ (న)	
వజ్రః (పుం)	} = వజ్రాయుధము	కుటుంబః (పుం)	} = కుటుంబము
వజ్రమ్ (న)		కుటుంబమ్ (న)	

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది . —

తరువులయందు పుష్పములు వికసించుచున్నవి

నజ్జనులు సాధువులయొక్క వచనములను అనుసరింతురు

యోధులు బాణము (ఇసు) లతో శత్రువులను సంహరింతురు

తక్కువయైన సంపదలందు బిందువులు వరులను పరిహరింతురు

దుఃఖములందుకూడ సాధువులచే ధర్మము త్యజింపబడదు

వాయువుచే ధూళియొక్క రేణువులు హరింపబడును

బారు గురువులవలన పారములను తెలిసికొనుచున్నారు
 ప్రభువులచే రాజ్యము శత్రువులనుండి రక్షింపబడును
 వశిష్ఠునియొక్క మునిమనుమడగు వ్యాసుని సమస్కరించుచున్నాను
 దాతచే మనుజులు సృజింపబడుచున్నారు
 ఋణమును చేయునట్టి తండ్రిని శత్రువుతో సమానునిగా తలంతురు
 పుష్పములయందలి మరుపును భ్రమరములు త్రాగును
 తల్లిదండ్రులచే శిశువులు పోషింపబడుచున్నారు
 జ్యేష్ఠుడగు పోదరుని తండ్రితో సమానునిగా చెప్పుచున్నారు
 వినాయకుడు శంభువుయొక్క సూనుడు
 అన్నమును ఇచ్చువాడుకూడ తండ్రితో సమానుడు అగును
 పుత్రులు తల్లిదండ్రులయొక్క ఆదేశములను ఆచరింతురు
 గురువుయొక్క గురువునుకూడ గురువునువలె పూజింతురు
 ప్రసితానుహారు మునిమనుమలకొఱకు మోదకములను తెచ్చుచున్నారు
 తరువులయందు విహంగములు నివసింపును.



కాలార్థమును వివక్షించినపుడు, లిట్ భూతానద్యతన వరోఽర్థములను వివక్షించినపుడును వచ్చును

భవిష్యదర్థమునందు వచ్చునట్టి మూడు లకారములలో లృట్ భవిష్యదర్థమును మాత్రము వివక్షించినపుడు లిట్, అనద్యతన భవిష్యత్కాలార్థమును వివక్షించినపుడు, లృట్ కార్యకారణ భావమును వివక్షించినపుడును వచ్చును

ఇంతకుముందు పారములలో చెప్పబడిన క్రియాపదములన్నియు లడంత రూపములు తిజ్ ప్రత్యయము లన్నియు లట్టనకు వచ్చునట్టి తిజ్ ప్రత్యయములు

లజ్ - పరస్మైపదము

ప్రథమ పురుష

అవసత్ = వివసించెను

అవసశామ్ = (ఇద్దరు) వివసించిరి

అవసన్ = వివసించిరి

పీవిలో 'వస్ అనునది రాకువు త్, శామ్ అన్ - అనునవి (పరస్మైపదములో) ప్రథమ పురుష లజ్ ప్రత్యయములు

సూ - 94 లజ్ లజ్ లృజ్ క్ష్యరుదాత్తః (వా సూ) = లజ్ లజ్ లృజ్ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు హలాది రాకువులకు ముందు అకారము అగమముగా వచ్చును

అ + వస్ + అ + త్ = అవసత్ అ + వస్ + అ + శామ్ = అవసశామ్ అ + వస్ + అ + న్ = అవసన్ (సూ-94)

(లజ్ రూపములయందు వలెనే లజ్ రూపములయందు గూడ వికరణప్రత్యయము చేరుట మున్నగు గణకార్యములు ప్రవర్తించును)

సః అవసత్ తౌ అవసశామ్ తే అవసన్

మధ్యమ పురుష

అవసః = వివసించితివి

అవసతమ్ = (మీరిద్దరు) వివసించితిరి

అవసత = వివసించితిరి.

వీనిలో వ, తమ్, త - అనునవి (పరస్మైవదములో) మధ్యమ పురుష లక్ష ప్రత్యయములు

అ + వన్ + ఆ + న్ = అవసః (సూ-20) అ + వన్ + ఆ + తమ్ = అవసతమ్ అ + వన్ + ఆ + త = అవసత

త్యమ్ అవసః యువామ్ అవసతమ్ యూయమ్ అవసత.

ఉత్తమ పురుష

అవసమ్ = వివసించితివి

అవసావ = (మేమిద్దరము) వివసించితిమి

అవసామ = వివసించితిమి

వీనిలో అమ్, వ మ - అనునవి (పరస్మైవదములో) ఉత్తమ పురుష లక్ష ప్రత్యయములు

అ + వన్ + ఆ + అమ్ = అవసమ్ (సూ-3) అ + వన్ + ఆ + వ = అవసావ (సూ-7) అ + వన్ + ఆ + మ = అవసామ (సూ-7)

అహమ్ అవసమ్ అవామ్ అవసావ వయమ్ అవసామ.

సూ - 98 అదజాదీవామ్ (పా సూ) = ఇట్లే ఇట్లే, లృక్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అజాది రాతువులకుండు అకారము అగమముగా వచ్చును

సూ - 99 అదిక్య (పా సూ) = రాతువునకు ముందుచేరిన అకారమునకు రాతువు మొరటి అచ్చునకును కలిసి వృద్ధి ఏకాదేశముగా వచ్చును

కాలార్థమును వివక్షించినపుడు, లిట్ భూతానద్యతవ సరోజార్థములను వివక్షించినపుడును వచ్చును

భవిష్యదర్థమునందు వచ్చునట్టి మూడు లకారములలో లృట్ భవిష్యదర్థమును మాత్రము వివక్షించినపుడు లిట్, అనద్యతవ భవిష్యత్కాలార్థమును వివక్షించినపుడు లృట్ కార్యకారణ భావమును వివక్షించినపుడును వచ్చును.

ఇంతకుముందు పారములలో చెప్పబడిన క్రియాపదములన్నియు లడంత రూపములు తిజ్ ప్రత్యయము లన్నియు లట్టినకు వచ్చునట్టి తిజ్ ప్రత్యయములు

అజ్ - పరస్మైపదము

ప్రథమ పురుష

అవసక్ = నివసించెను

అవసామ్ = (ఇద్దరు) నివసించిరి

అవసన్ = నివసించిరి

ఏవిలో 'వస్' అనునది రాకున్న త్ తామ్ అన్ - అనునవి (పరస్మైపదములలో) ప్రథమ పురుష లజ్ ప్రత్యయములు

సూ - 84 లజ్ లృజ్ క్షిరుదాత్తః (వా సూ) = లజ్ లృజ్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు హలాది రాకున్నలకు ముందు అకారము అగమముగా వచ్చును

అ + వస్ + అ + త్ = అవసక్ అ + వస్ + అ + తామ్ = అవసామ్ అ + వస్ + అ + స్ = అవసన్ (సూ-84)

(లజ్ రూపములయందు వలెనే లృజ్ రూపములయందు గూడ వికరణప్రత్యయము చేరుట మున్నగు గణకార్యములు ప్రవర్తించును)

సః అవసక్ తౌ అవసామ్ తే అవసన్

మధ్యమ పురుష

అవసః = వివసించితివి

అవసతమ్ = (మీరిద్దరు) వివసించితిరి

అవసత్ = వివసించితిరి.

వీనిలో న్, తమ్, త - అనునవి (వరస్థైవదములో) మధ్యమ పురుష లక్ష ప్రత్యయములు

అ + వన్ + అ + న్ = అవసః (సూ-20) అ + వన్ + అ + తమ్ = అవసతమ్ అ + వన్ + అ + త = అవసత్

త్వమ్ అవసః యువామ్ అవసతమ్ యూయమ్ అవసత్.

ఉత్తమ పురుష

అవసమ్ = వివసించితివి

అవసావ = (మేమిద్దరము) వివసించితిమి

అవసామ = వివసించితిమి

వీనిలో అమ్, వ, మ - అనునవి (వరస్థైవదములో) ఉత్తమ పురుష లక్ష ప్రత్యయములు

అ + వన్ + అ + అమ్ = అవసమ్ (సూ-31) అ + వన్ + అ + వ = అవసావ (సూ-?) అ + వన్ + అ + మ = అవసామ (సూ-?)

అహమ్ అవసమ్ అవామ్ అవసావ వయమ్ అవసామ.

సూ - 32 అదజాదీవామ్ (పా సూ) = ఇజ్, జేజ్, లృజ్ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు అజాది రాతువులకముందు ఆకారము ఆగమముగా వచ్చును

సూ - 33 అకళ్ళ (పా సూ) = రాతువునకు ముందుచేరిన ఆకారాగమమునకు రాతువు మొదటి అచ్చునకును కలిపి వృద్ధి ఏకాదేశముగా వచ్చును

ఉదా - ఆ + అదో + అ + తో = అదోతో ఆ + ఇచ్చో +
అ + తో = ఇచ్చోతో ఆ + ఉచ్చో + అ + తో = ఉచ్చోతో

	ఏక	ద్వి	త్రయ
(ప్ర. పు)	ఇచ్చోత	ఇచ్చోతామ్	ఇచ్చోన్
(మ. పు)	ఇచ్చో	ఇచ్చోతమ్	ఇచ్చోత
(ఉ. పు)	ఇచ్చోమ్	ఇచ్చోన	ఇచ్చోమ

ఉపసర్గం పరివిప్లవములై న క్రియాపద రూపములకే చేరును

ఉదా - ప్ర + అవిళత్ = ప్రావిళత్

రాకా లోకే జనాన్ అస్మజత్

పేనావతి ర్యుద్ధాయ పైవికాన్ నమరాజ్జిమ్ అనయత్

మూర్ఖ ఉపకారస్య కర్తృ మిత్రం వ్యస్మరత్

ఏతరో మోదతైః పుత్రాన్ ఆప్రీతయితామ్

జాలాః శేంనాయ క్షీరాజ్జం ప్రావిళన్

రామో లక్ష్మణశ్చ వవే వ్యవసతామ్

యూయం హరిమ్ అనమత

పరికా నగరాన్నగరం వర్యాదన్

యూవాం భోజనాయోదనమ్ అవచకమ్

త్వం దైవతావాం ప్రనాదేన రిపూన్ అజయః

అనాం విష్ణాన్ అగణయాన

లక్ష్మణోఽపి బ్రాత్రా సహ ఏనమ్ అగచ్ఛత్

వయం విద్యాలయే పారాన్ అవరామ

అహం వ్యాకరణస్య పుస్తకమ్ అరచయమ్

రక్షితాః నగరే జనాన్ చోరేభ్యోఽరక్షన్

విద్యాలయే పరికారో జాలాః పారితోషికాన్ ఇచ్చన్

అహం హస్తై పాదౌప ప్రాజ్ఞకాయమ్
 తౌ హరే కువచనాత్ కుశుమా న్యానయతామ్
 ప్రేనాః నారాయణస్య గృహాద్వస్తూ న్యపాహరన్
 శ్వశురస్యాదరేణ జామాతా తుష్యత్

లెజ్ . ఆత్మనేపదము

ప్రథమ పురుష

అవస్తత = వందనము చేసెను

అవస్తేతామ్ = (ఇద్దరు) వందనము చేసిరి

అవస్తస్త = వందనము చేసిరి

వీనిలో త, ఇతామ్ అస్త - అనునవి (ఆత్మనేపదములో) ప్రథమ పురుష లెజ్ ప్రత్యయములు

అ + వన్ + అ + త = అవస్తత అ + వన్ + అ + ఇతామ్ =
 అవస్తేతామ్ (సూ-27) అ + వన్ + అ + అస్త = అవస్తస్త (సూ-3)
 సః అవస్తత తౌ అవస్తేతామ్ . తే అవస్తస్త

మధ్యమ పురుష

అవస్తథాః = వందనము చేసితివి

అవస్తేథామ్ = (మీరిద్దరు) వందనము చేసితిరి

అవస్తర్వమ్ = వందనము చేసితిరి

వీనిలో థాః, ఇథామ్ ర్వమ్ - అనునవి (ఆత్మనేపదములో) మధ్యమపురుష లెజ్ ప్రత్యయములు

అ + వన్ + అ + థాః = అవస్తథాః అ + వన్ + అ + ఇథామ్ =
 అవస్తేథామ్ (సూ-27) అ + వన్ + అ + ర్వమ్ = అవస్తర్వమ్
 త్వమ్ అవస్తథాః యావామ్ అవస్తేథామ్ యాయామ్ అవస్తర్వమ్

ఉత్తమ పురుష

అవస్థే = వందనము చేసితిమి

అవస్థావహీ (మేమిద్దరము) వందనము చేసితిమి

అవస్థామహా = వందనము చేసితిమి

వీనిలో ఇ వహీ మహా - అనునవి (అత్మనేపదములో) ఉత్తమ పురుషుని ప్రత్యయములు

అ + వన్ + అ + ఇ = అవస్థే అ + వన్ + అ + వహీ =
అవస్థావహీ (సూ-7) అ + వన్ + అ + మహా = అవస్థామహా (సూ-7)

అహమ్ అవస్థే. అహమ్ అవస్థావహీ. వయమ్ అవస్థామహి

రామో లక్ష్మణశ్చ వనే రాక్షసైస్సహ యుధ్యేతామ్

పాండవాః కౌరవాశ్చ ద్రోణాదార్య దప్త్రాణ్యశ్చ

కృష్ణో మిత్రస్యాత్మరయేన అమోదక

స్వపర్యరేణేన శరో యోదేనా కాద్యక

చోరేణ గృహం ప్రావిశ్యక

అవాం వజ్రేస్సహ అణషావహి

యవాం మిత్రైస్సహ దుఃఖాన్యసహేతామ్

జాలైర్భూతవాని పుత్రా న్యైశ్యస్త

యోరావాం శరైః పృథురాక్షణే నివహేన్మయైస్త

యూయం గురూన్ అవస్థవ్యమ్

వ్యాధాః వనే వ్యాఘ్రాన్ అమృగయైస్త

వాల్మీకినా రామాయణం వ్యరచ్యక

భక్తా విష్ణుం మోక్షమ్ అయాచైస్త

వయం దేవం దుఃఖేషు రక్షితారామ్ అమన్యామహి

మరికొన్ని పరస్పైపది చాతువులు —

(మొదటి గణము)

లద్ - లజ్

చిత్ - సంజ్ఞానే=తెలివినందుట గుర్తించుట	చేశతి - అచేశత్
సన్ద్ - సమృద్ధౌ=వర్ధిల్లుట సంకోషించుట	నన్దతి - అనన్దత్
క్రన్ద్ - అహ్వనే రోదనే చ=పించుట ఏర్చుట	క్రన్దతి - అక్రన్దత్
అర్చ - పూజాయామ = పూజించుట	అర్చతి - అర్చత్
మార్ - మోహసముచ్చాయయోః = మూర్ఛిల్లుట పెరుగుట }	మార్చతి - అమార్చత్
వ్రజ - గతో = వెళ్ళుట	వ్రజతి - అవ్రజత్
జవ - మానసే = జపించుట	జవతి - అజవత్
చుమ్ప్ - వక్త్రసంయోగే = చుంబించుట	చుమ్పతి - అచుమ్పత్
కృత్ - అహ్వనే, రోదనేచ = పించుట ఏర్చుట	క్రొశతి - అక్రొశత్
శంస్ - స్తుతౌ = స్తుతించుట	శంసతి - అశంసత్
లగ్ - సంగే = లగ్నమగుట కలియుట	లగతి - అలగత్
ధ్వన్ - శబ్దే = ధ్వనించుట	ధ్వనతి - అధ్వనత్
జ్వల్ - దీప్తో = మండుట	జ్వలతి - అజ్వలత్
గ్ - హర్షక్షయే = వాదిపోవుట అలసిపోవుట	గ్లయతి - అగ్లయత్
జ్జ - హర్షక్షయే = వాదిపోవుట అలసిపోవుట	జ్జయతి - అజ్జయత్
ల్యై - చిన్తాయామ = యోనించుట	ల్యయతి - అల్యయత్
స్నై - వేష్టనే, శోచేచ = స్నానముచేయుట	స్నయతి - అస్నయత్
స్య - గతో = ప్రసరించుట	ప్రసవతి - అప్రసవత్
తర్ - తర్త్యనే = భయపెట్టుట	తర్జతి - అతర్జత్
కుత్ - శోకే = శోకించుట	శోచతి - అశోచత్

(నాల్గవ గణము)

లదో - లడో

పుష్ప - వికసనే = పూయుట	పుష్పతి - అపుష్పత్
దుష్ - వైకృత్యే = చెడిపోవుట	దుష్పతి - అదుష్పత్
కుద్ - కౌచే = పరిశుద్ధమగుట	కుద్యతి - అకుద్యత్
సిద్ - సంరాద్ధౌ = సిద్ధించుట	సిద్యతి - అసిద్యత్
తృప్ - పీఠనే = తృప్తినందుట తృప్తిపరచుట	తృప్యతి - అతృప్యత్
స్నిహ - ప్రీతౌ = ప్రేమించుట	స్నిహ్యతి - అస్నిహ్యత్
త్రాప్ (త్రామి) - అనవస్థానే = తిరుగుట	త్రామ్యతి - అత్రామ్యత్
మద్ (మాద్) - హర్షే = సంకోపించుట మత్తిల్లుట	మాద్యతి - అమాద్యత్
కృక్ - తనూకరణే = కృశించుట, కృశింపజేయుట	కృక్యతి - అకృక్యత్
హృష్ - హృష్టా = సంకోపించుట	హృష్యతి - అహృష్యత్

(ఆరవ గణము)

లదో - లడో

గుచ్ఛ - గ్రస్థే = కూర్చుట	గుచ్ఛతి - అగుచ్ఛత్
ఉజ్జ - ఉత్సర్గే = విడచుట	ఉజ్జతి - అఉజ్జత్
కుచ్ - సంకోచనే = ముడుచుకొనుట	కుచ్ఛతి - అకుచ్ఛత్
మృక్ - అచర్యనే = స్పృశించుట	మృశతి - అమృశత్
కిర్ - విక్షేపే = చల్లుట	కిరతి - అకిరత్

వయం మిత్రస్యాబ్యుదయేన అనన్తాప

యాదా శిశు రక్రస్థత్ తదా వేత్రాభ్యామ్ అశ్రూణి అననన్

తక్తా దేవాన్ అర్చన్, తేన తే అకృప్యన్

ఏతా పుత్రస్య శీరోష్ఠి అమృశత్ అమహ్నుర్పు

దళరధస్య మరణేన రామో లక్ష్మణశ్చ వనే ఆశోచతామ్ అమూర్షకాంవ
 కవయః సర్వదా నృపతీన్ శంసన్తి, తే కవిషు స్నిహ్యన్తి చ
 బ్రాహ్మణాస్తటాకే స్నాయన్తి శుర్యన్తి మన్త్రాః జపన్తి చ
 కృష్ణో బిష్ణుభిస్సహ బృన్దావనమ్ అరణ్యే, తత్రతైః సహ అబ్రాహ్మణ్
 యదా చంద్రస్య ప్రకాశో లగతి తదా వద్యాని సంకురన్తి
 యతశ్చోర ఆవామ్ అశర్పిత్ తత ఆవామ్ ఆక్రోశావ
 యజమానా మృత మగ్నోప్రాప్యన్తి తతోఽగ్నిస్సర్వదా జ్వలతి
 యూయం దేవమ్ అవ్యాయత్ తేన దేవోఽహృష్యత్
 వసన్తే వృషేః పుష్ప్యన్తి పుష్పేషు భ్రమరా మధు విబన్తి మాద్యన్తి చ
 త్వం లలిన్య స్నేహేన అనుష్యః
 యత్యైః కార్యాణి సిద్ధ్యన్తి
 గ్రీష్మే చక్షేమాకపేన బాలానాం ముఖాన్యగ్లాయన్
 ఆకపేన కుసుమాని మ్లాయన్తి
 యదా ఆకాశే మేఘాః ధ్వనన్తి తదా మయూరా నృత్యన్తి
 వ్యాధిభిర్నరాః కృశ్యన్తి
 కాః పుష్పాణి గుచ్ఛన్తి
 యతయః కామాన్ ఉజ్జన్తి
 కృషీవరాః క్షేత్రే వీజాన్యకీరన్

సూ - 97 స్తోః శ్చునా శ్చుః (పా సూ) = సకారతవర్గాక్షరములకు
 శకార చవర్గాక్షరములతో కలయిక యున్నపుడు వరుసగా
 శకార చవర్గాక్షరములు అదేశములగును

ఉదా - అచుచ్ఛత్ + చ = అచుచ్ఛచ్చ, మన్త్రాన్ + జపన్తి = మన్త్రా
 జ్జపన్తి.

మరికొన్ని ఆత్మకేపదిధాతువులు -

(మొదటిగణము)

లట్ - లజ్

స్వాద్ - అస్వాదనే = అస్వాదించుట

స్వాదతే - అస్వాదత

లోక్ - దర్శనే = చూచుట

లోకతే - అలోకత

లజ్జ - గతౌ, తోజననివృత్తైద = గెంతుట
దాచుట, లంఘనము చేయుట }

లజ్జతే - అలజ్జత

లమ్ప్ - అవప్రసవనే = ప్రేలాడుట

లమ్ప్తే - అలమ్ప్త

ఈక్ష - దర్శనే = చూచుట

ఈక్షతే - ఐక్షత

ణస్ - దీప్తౌ = ప్రకాశించుట

ణసతే - అణసత

కాక్ - దీప్తౌ = ప్రకాశించుట

కాకతే - అకాకత

ద్యుక్ - దీప్తౌ = ప్రకాశించుట

ద్యోకతే - అద్యోకత

ప్రసం - అవప్రసవనే = క్రిందవడుట

ప్రసంసతే - అప్రసంసత

రమ్ - క్రిడాయామ్ = రమించుట ఆడుట

రమతే - ఆరమత

స్మిడ్ - ఈషద్ధసనే = చిరునవ్వునవ్వుట

స్మయతే - అస్మయత

త్రై - పాలనే = రక్షించుట

త్రాయతే - అత్రాయత

కృప్ - సామర్థ్యే = సమర్థుడగుట

కల్పతే - అకల్పత

త్రప్ - లజ్ఞాయామ్ = సిగ్గువడుట

త్రపతే - అత్రపత

(నాల్గవగణము)

లట్ - లజ్

మా - ప్రాణేననవే = కనుట

మాయతే - అమాయత

మా - మానే = కొలుచుట

మాయతే - అమాయత

వద్ - గతౌ = పొందుట

వద్యతే - అవద్యత

ప్రి - ప్రీతో = సంతోషించుట

ప్రియతే - అప్రియత

(ఆరవగణము)

లబ్ - లబ్

దృ - ఆదరే = ఆదరించుట

ద్రీయతే - అద్రీయత

(ఉదో+)విజ్ - భయచలనయోః = భయపడుట

ఉద్విజతే - ఉదవిజత

బాలకా మోదకాన్ అస్వాదస్త

అజ్ఞనేయః సముద్రమ్ అలఙ్ఘత

భక్తాన్ సంకపేభ్యో క్రాయతే విష్టుః

ఆకాశే విమానమ్ ఐక్షమహి

రామస్య శరీరే భూషణాని మణిః ద్యోతస్తే

విఘ్నాద్యయేన కార్యం నారథతే మూర్ఖః

అజ్ఞానేన త్రవస్తే బాలాః

భక్తానాం చిత్తాని సర్వదా ఈశ్వరే రమస్తే

పుష్పేభ్యో మధునో విస్తూన్యనంసస్త

జ్ఞానం మోక్షయ కల్పతే

శిశవః సదా న్మయస్తే

నగరేషు ప్రాసాదా తానస్తే

అనణేషు చిత్రాణి వస్త్రాణి లమ్పస్తే తాని జనాలోకస్తే

ఆకాశే నక్షత్రాణి ప్రకాశస్తే

దిలీపస్య కళత్రం త్రణస్యం పుత్రమ్ అమాయత

ఉద్యోగస్య వలం ప్రతిపద్యస్తే నరాః

శేంనేన సర్వదా ప్రియస్తే బాలకాః

క్షేత్రే రాన్యమ్ అమాయస్త కృషీవలాః

యదా శ్వాపదాన్ లోకస్తే తదా జనా ఉద్విజస్తే

న్యవతయో లోకాశ్చ బుధాన్ సదా అద్రీయస్తే

అ భ్యాస ము ౭

వరప్తే వద ల్లో ప్రత్యయములు			అత్మవేద ల్లో ప్రత్యయములు		
ఏక.	ద్వి.	విహ.	ఏక.	ద్వి.	విహ.
(ప్ర. పు) క్	తామ్	అన్	త	ఇతామ్	అన్
(మ పు) వ్	తమ్	త	తాః	ఇతామ్	ర్వమ్
(శి పు) అమ్	వ	మ	ఇ	వహి	మహి

దశవిద లకారములను పేర్కొని అవి ఏ అర్థములో రాకుపులకు చేరువో వివరించునది.

క్రింది పాణినిసూత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ వివరించునది -

1. ఇల్ ఇల్ లుల్ క్షరుదాత్తః ; 2 ఆదజాదీనామ్
3 అదిక్ , 4 స్తోక్తు వా క్తుః

వరప్తే వదమునందును, అత్మవేదమునందును లఙంత రూప విష్పత్తి ప్రకారమును వివరించునది.



అష్టమః పాఠః - ఎవిమిదవ పాఠము

కృదంతములు

సంస్కృతభాషలో నువ ప్రత్యయములకు ప్రకృతులయిన ప్రాతిపదికములు నాలుగు రకములు గలవు—కృదంతములు, తద్ధికాంతములు, సమాసములు, కేవల ప్రాతిపదికములు.

సూ - 98 అర్థవదరాశురప్రత్యయః ప్రాతిపదికమ్ (పా సూ) = రాశువు, ప్రత్యయము, ప్రత్యయాంతముతప్ప అర్థవంతమైన తక్కిన శబ్దస్వరూపము ప్రాతిపదికము అనబడును

సూ - 99 కృత్తద్ధికసమాసాశ్చ (పా సూ) = కృదంతము, తద్ధికాంతము, సమాసముకూడ ప్రాతిపదికము లనబడును.

అందు కృదంతములనగా కృత్ ప్రత్యయములు అంతమందుగల శబ్దములని యర్థము. రాశువునకు చేరునట్టియు, ప్రాతిపదికత్వ సంపాదక మగునట్టియు, తిట్టిన్న ప్రత్యయములకు కృత్ ప్రత్యయములని పేరు.

సూ - 100 కృదంతిన్ (పా సూ) = రాశువునకు విధింపబడిన తిన్ బిన్నమైన ప్రత్యయము 'కృత్' అనబడును

క్ర, క్రవక్, శక్ర శానచ్ క్రాన్, ల్యన్, తవ్య, అవీయర్, యత్ శృచ్ ణ్వర్, య్యచ్, ఆ తి - మున్నగునవి కృత్ ప్రత్యయములు.

కృదంతములలో కొన్ని విశేషణ వాచకములు కావున అవి విశేష్యనిఘ్నములు. అందుచే అవి విశేష్యముయొక్క లింగవచన విభక్తుల ననుసరించి ప్రయోగింపబడును.

కొన్ని కృదంతములు విశేష్యవాచకములు అందుచే అవి నియత లింగములుగ నుండును.

కొన్ని కృదంతములు అవ్యయములుగ ప్రయోగింపబడుచున్నవి

(కృదంతములను గురించి కొన్ని నామాన్య నియమములు ఇచ్చట పేర్కొనబడును విశేషములు మున్ముందు వివరింపబడును)

1) క్రప్రత్యయంతములు —

భూతకాలార్థమునందు రాతువునకు 'త' అను దానిని చేర్చుటచే క్రప్రత్యయంతకల్పము లేర్పడును ఈ ప్రత్యయము సకర్మకరాతువులకు కర్మార్థమునందును ఆకర్మక రాతువులకు భావార్థమునందును చేరును

ఉదా - జి + త = జిత = జయింపబడిన భూత + త = భూత = అయిన, ఉండిన

కొన్ని రాతువులకంటె పరమగునపుడు 'త' అను ఈ ప్రత్యయమునకు ముందు ఇకారమాగమముగా చేరును (దీనిని ఇదాగమ మందును) ఉదా - పర్ + త = పరిత = చదువబడిన పత్ + త = పతిత = వడిన

'త' అను ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు కొన్ని రాతువులలో గల యకార వకార రేఫ లకారములకు వరుసగా ఇ ఉ, ఋ ౩ అను వర్ణము లాదేశములగును అప్పుడు వానితో చేరియున్న అచ్చు లొపించును ఉదా - వద్ + త = వద్ + ఇత = ఉదిత = చెప్పబడిన, వస్ + త = ఉత్త = నాటబడిన

2) కుమున్ ప్రత్యయంతములు .

కొలకు అను అర్థములో రాతువునకు 'కుమ్' అనునది చేరి కుమున్ ప్రత్యయంతరూపము లేర్పడును ఉదా - గమ్ + కుమ్ = గస్తమ్ = వెళ్ళుటకొలకు దా + కుమ్ = దాకుమ్ = ఇచ్చుటకొలకు .

తుమ్ అనునది పరమగునపుడు రాకువు తుది ఇక్కునకు, ఉపదయగు
ప్రహస్య ఇక్కునకును గుణము వచ్చును ఉదా - వి + తుమ్ = నేతుమ్ =
తీసికొనిపోవుటకొఱకు భుజ్ + తుమ్ = భోక్తుమ్ = భుజించుటకొఱకు

కొన్ని రాకువులకంటె పరమగునపుడు 'తుమ్' అనుదానికి
ముందు ఇకారమాగమముగా చేరును ఉదా - పర్ + తుమ్ = పరి
తుమ్ = చదువుటకొఱకు చర్ + తుమ్ = చరితుమ్ = చరించుటకొఱకు.
తుమున్ ప్రత్యయంతములు అవ్యయములు (సూ-54)

3) క్త్వప్రత్యయంతములు —

సూ - 0 సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే (పా సూ) = సమాన
కర్తృకములైన రెండు క్రియలలో మొదటిక్రియను తెలుపు
రాకువునకు త్వా అను ప్రత్యయము చేరును.
ఉదా - జి + త్వా = జిత్యా = జయించి (జిత్యా గచ్ఛతి = జయించి
పోవుచున్నాడు)

కొన్ని రాకువులకంటె పరమయినపుడు త్వా ప్రత్యయమునకు
ముందు ఇకారమాగమముగా చేరును

ఉదా - పర్ + త్వా = పరిత్వా = చదివి చర్ + త్వా = చరిత్వా =
చరించి

4) ల్యప్రత్యయంతములు -

సూ - 02 ఉపసర్గ పూర్వకమైన రాకువుకంటె పరమయిన త్వా
ప్రత్యయమునకు ియ అనునది ఆదేశమగును
ఉదా - అను + భూ + త్వా = అనుభూయ

క్త్వప్రత్యయంతములు ల్యప్రత్యయంతములును అవ్య
యములు (సూ-55)

6) తవ్య ప్రత్యయంతములు (లేక) తవ్యక్ ప్రత్యయంతములు —

తవ్య అను ప్రత్యయము సకర్మక రాతువులకు కర్మార్థము నందును అకర్మక రాతువులకు తావార్థమునందును చేరును తావార్థమునను చేరువుడు ఆ పద మెల్లప్పుడును నపుంసకలింగ ప్రథమైః పదసమునందే యుండును ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాతువు చివరి ఇక్కునకు ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్కునకును గుణము వచ్చును కొన్ని రాతువులకంటె పరమగునపుడు ఈ ప్రత్యయము నకు యుండు ఇకారము అగమముగా చేరును. ఉదా - జి + తవ్య = జేతవ్య = జయింపబడదగిన బుద్ధి + తవ్య = బోధతవ్య = తెలిపికొనబడదగిన పరీ + తవ్య = పరీతవ్య = చదువబడదగిన ఏదీ + తవ్య = ఏదీతవ్యమై = ఎద్దిల్లదగినది టూ + తవ్య = టవీతవ్యమై = ఉండదగినది

పన్ రాతువులకు మాత్రము ఈ తవ్య ప్రత్యయము కర్తృత్వము నందు చేరును ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు పన్ రాతువు ఆకారము నకు వృద్ధి అనగా ఆకారమువచ్చును

ఉదా - పన్ + తవ్య = వాస్తవ్య = నివసించునట్టి

7) అవీయర్ ప్రత్యయంతములు —

సకర్మక రాతువులకు కర్మార్థమునందు అకర్మక రాతువులకు తావార్థమునందు అవీయ' అనునది చేరును ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాతువు తుది ఇక్కునకు ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్కునకును గుణము వచ్చును తావార్థమునందు చేరునపుడు ఆ పద మెల్లప్పుడు నపుంసకలింగ ప్రథమైః పదసమునందే ఉండును

ఉదా - పరీ + అవీయ = పరివీయ = చదువబడదగిన కృ + అవీయ = కరణీయ = చేయబడదగిన ఎద్ + అవీయ = ఎధీయమై = వడిుదగినది

7) 'య ప్రత్యయాంతములు —

య అనునది రాతువునకు చేరబడి యి ప్రత్యయాంత రూపము లేర్పడును ఇదికూడ సకర్మక రాతువులకు కర్మార్థమునందు అకర్మకరాతువులకు తావ్తామునందును చేరును ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాతువు చీవరి ఇ ఈ లకు ఓ ఓ లకును ఉపర యగు ఇకార ఉకారములకును గుణము వచ్చును ఓకారమునకు అవ్ అను అదేశమగును ఉదా - ఏ + య = నేయ = తీసికొనిపోదగిన భూ + య = దో + య = భవ్య = ఉంచదగిన కాదగిన బుద్ధ + య = బుద్ధ్య = తెలిసికొనదగిన

ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాతువు తుది ఆకారమునకు ఏకారాదేశము ఋకారమునకు వృద్ధియు వచ్చును ఉదా - రా + య = రేయ = ఇవ్వబడదగిన కృ + య = కార్య = చేయబడదగిన

ప్రహస్యముకంటె పరమగునపుడు ఈ ప్రత్యయమునకు ముందు తకారము అగమముగా చేరును

ఉదా - స్తు + య = స్తుత్య = స్తుతింపబడదగిన (ఇ స్తు ప్పుడో దృ జుష్ అను రాతువులకును ఋకారోపధములగు రాతువులకును య' ప్రత్యయము పరమగునపుడు అచ్చునకు మార్పురాదు)

ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములను బట్టి ఇది కొన్నిచోట్ల యత్ ప్రత్యయముగ, కొన్నిచోట్ల జ్యైత్ ప్రత్యయముగ కొన్నిచోట్ల క్విప్ ప్రత్యయముగ పేర్కొనిబడుచున్నది

8) జ్యైత్ ప్రత్యయాంతములు —

జ్యైత్ ప్రత్యయము రాతువునకు కర్తృత్వమునందు చేరును రాతువునకు చేరినవెంటనే దీనికి అక అను అదేశమువచ్చును 'అక

అనునది పరమగునపుడు రాకువు తుది యచ్చునకు ఉపదయగు అకారము నకు వృద్ధియు ఉపదయగు అకారేతర హ్రస్వమునకు గుణమును వచ్చును (కాని కొన్ని మకారాంత రాకువుల అకారమునకు వృద్ధిరాదు)

ఉదా - వీ + అక = నై + అక = నాయక = వెంటతీసికొనిపోవునట్టి
వచ్ + అక = పాచక = వండునట్టి పుష్ + అక = పోషక = పోషించునట్టి

అక అనునది పరమగునపుడు అకారాంత రాకువుల చివర యకారము అగమముగా చేరును ఉదా - స్థా + అక = స్థాయక = నింది యుండునట్టి . దా + అక = దాయక = ఇచ్చునట్టి

౪) తృప్ ప్రత్యయాంతములు —

రాకువునకు కర్తృర్థమునందు 'తృ' అనునది చేరి తృప్ ప్రత్య యాంత రూపము ఏర్పడును ఈ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాకువు చివరి ఇక్కునకు ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్కునకును గుణము ఎచ్చును

ఉదా - వీ + తృ = నేతృ = వెంటతీసికొనిపోవునట్టి (నాయకుడు)
వచ్ + తృ = పక్తృ = ఎండునట్టి

౫) ట్యుట్ ప్రత్యయాంతములు —

రాకువునకు భావార్థమునందు ట్యుట్ ప్రత్యయము చేరను ఏమైత దీనికి 'అన' అను అదేశము వచ్చును అన అనునది పరమగు నపుడు రాకువు చివరి ఇక్కునకు ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్కునకును గుణము ఎచ్చును ఈ ట్యుట్ ప్రత్యయాంతములు సామాన్యముగా నిత్యసంపంసకలింగములు ఉదా - షర్ + అన = పరన = చదువుట స్మృ + అన = స్మరణ = స్మరించుట పుష్ + అన = పోషణ = పోషించుట

1) అప్రత్యయాంతములు —

రాకువునకు భావార్థమునందు చేరు మరియొక ప్రత్యయము 'అ' అనునది ఈ ప్రత్యయము చేరునప్పుడు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములలోగల భేదమునుబట్టి ఇది కొన్నిచోట్ల ఘో ప్రత్యయముగ కొన్నిచోట్ల జ ప్రత్యయముగ, కొన్నిచోట్ల క ప్రత్యయముగ, కొన్నిచోట్ల అప్రత్యయముగ - ఈవిధముగ వేర్వేరు రూపములలో వ్యవహరింపబడుచున్నది

అ అను ప్రత్యయము పరమగునపుడు కొన్ని రాకువులలో అచ్చునకు గుణము కొన్ని రాకువులలో అచ్చునకు వృద్ధియు వచ్చును.

అ' ప్రత్యయాంత శబ్దములన్నియు నిత్యపులింగములు.

ఉదా - జి + అ = జయః = జయము. పచ్ + అ = పాకః = వంట యుజ్ + అ = యోగః = కలయిక.

2) ఆకారాంత ప్రిలింగ శబ్దములు —

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర వి)	లతా	లతే	లతాః
(సం ప్ర)	(హ) లతే	,	„
(ద్వి. వి)	లతామ్	„	„

ఏనిలో 'లతా' అనునది ప్రాతిపదికము న్ ఈ, అన్ - అనునవి ప్రథమా విభక్తి సుప్రత్యయములు మీ, ఈ, న్ - అనునవి ద్వితీయా విభక్తి సుప్రత్యయములు

సూ - 03 ఆకారాంత, ఈకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములకంటె పరమయిన
ప్రత్యక్షకవచన ప్రత్యయము లోపించును

ఉదా - లతా + స్ = లతా

లతా + ఈ = లతే (సూ-27) లతా + అన్ = లతాః (సూ-22,

21) లతా + స్ = లతాః (సూ-20) కాని లక్ష్మీ శబ్దముకంటె పర
మయిన ప్రత్యక్షక వచన ప్రత్యయమునకు లోపమురాదు

ఉదా - లక్ష్మీ + స్ = లక్ష్మీః (సూ-20)

సూ - 04 సంబుద్ధౌచ (పా సూ) = ఆకారాంత ప్రీలింగ శబ్దముల
ఆకారమునకు సంబోధనైకకవచనమునందు ఏకారాదేశ
మగును ఉదా - (హే) లతా + స్ = (హే)లతే + స్ =
(హే)లతే (సూ-23)

సూ - 05 అమృతనద్యోర్హస్యః (పా సూ) = సంబోధనైక వచ
నమునందు అంబి (అమ్మ) అను అర్థముగల శబ్దముల ఆకా
రమునకు నిత్య ప్రీలింగములైన ఈకారాంత ఊకారాంత
శబ్దముల ఈకార ఊకారములకును ప్రాప్త్యము వచ్చును
ఉదా - (హే) అమ్మ + స్ = (హే) అమ్మ + స్ = హే
అమ్మ (సూ-23)

ప్రీలింగము

చన్దికా = వెన్నెల

విద్యా = విద్య

ప్రజా = ప్రజ

లలనా = ప్రీ

పుంలింగము

అర్థిః = రథము సౌత్తు

చకోరః = చకోరపక్షి

జడః = హందబుద్ధికలవాడు

ఉద్యమః = ప్రయత్నము

మనోరథః = కోరిక

ప్రయాగః = ప్రయాగయనెడి స్థలము

అవ్యయములు -

గుమ్మ + త్వా = } = కూర్చి
గుమ్మిత్వా

క్రీడ్ + తుమ్ = } = ఆడుటకొఱకు
క్రీడితుమ్

విశేషణములు -

వరకీయ = ఇతరులకు
సంబంధించినది

స్వప్ + త = సుప్త = నిద్రించిన
ఆత్మీయ = తన సంబంధమైన

విశేషణవాచక ప్రాతిపదికములను ప్రీతింగములో ప్రయోగింపవలెనన్నచో వానికి ఒకానొక ప్రత్యయమును చేర్చినచో అవి ప్రీతింగ ప్రాతిపదికములుగా మారును అట్టి ప్రత్యయములను ప్రీ ప్రత్యయములందురు. ఆ, ఈ, ఊ, యి - లనుపై ప్రీ ప్రత్యయములు

అందు సామాన్యముగ అకారాంత శబ్దములకు 'ఆ అను ప్రీ ప్రత్యయమువేరును ఉదా. ఆదితి + ఆ = ఆదితా. ఆర్ప + ఆ = ఆర్పా

లోవాముద్రా ఆగస్త్య తార్క

గంగా చ యమువా చ ప్రయాగే సంగచ్ఛేతే

'అర్థో హి కన్యా పరకీయ ఏవ

చకోరా శృన్వీకాం ఓబిన్తి

'వికరతి గురుః ప్రాజ్ఞే విద్యాం యతైవ తథా జడే

'ఉద్యమేన హి విద్యన్తి కార్యాణి వ మనోరథైః

సహ సుప్తస్య సింహస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః'

ఉద్యానే నృపతేః కన్యాః క్రీడన్తి

ఆత్మీయాన్ పుత్రావివ నృపతిః ప్రజా స్తన్త్రీయతే

పుష్పాణి గుమ్మిత్వా కీర్ణే దిర నై లంబాః

ఉపవనే క్రీడితుం కన్యే అగచ్ఛతామ్

రామో జనకస్య కన్యాం పర్యణయత్

తృతీయా చతుర్థి, పంచమీ విభక్తులు

	ఎక	ద్వి	త్రహ
(తృ వి)	లకఱ్	లకాభ్యామ్	లకాభిః
(చ వి)	లకా		లకాభ్యః
(పం వి)	లకాయః		

ఏనిలో ఆ ల్యామ్ లిస్ (ఓః) అనునవి తృతీయావిభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు ఎ ల్యామ్ భ్యస్ (భ్యః) అనునవి చతుర్థి విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు అస్ ల్యామ్, భ్యస్ (భ్యః) అనునవి పంచమీ విభక్తి సుప్ ప్రత్యయములు

సూ - 09 ఆజీ దాపః (పా సూ) = ఆ, ఓస్ అను ప్రత్యయములు పరమగుణపుడు ఆకారాంత ప్రీలింగ శబ్దముల ఆకారమునకు ఏకారదేశమగును

ఉదా - లకా + ఆ = లకే + ఆ = లకయా (సూ-12)

సూ - 07 యాదాపః (పా సూ) = ఆకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములకంటె పరమయిన చతుర్థి పంచమీ షష్ఠీ సప్తమీ విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయములకు ముందు 'యా' అనునది అగమముగా చేరును ఉదా - లకా + ఏ = లకా + యా + ఏ = లకాయై (సూ-2) లకా + అస్ = లకా + యా + అస్ = లకాయాః (సూ-22, 20)

ప్రీలింగము

వాదా = మాట

మాలా = మాలిక, దండ

క్రీడా = ఆట

దేవతాః = దేవతలు

పూజా = పూజ

పుంలింగము

లాభః = లాభము

ఉత్సాహః = ఉత్సాహము

కలహః = కలహము

అనురాగః = అనురాగము

ఫీలింగము -

ప్రణ = కాన్తి

పారకాల = పారకాల బడి

కథ = కథ

చిన్త = విచారము

ప్రణ = కాన్తి

నష్టంశకలింగము -

స్వాస్థ్యమ్ = కాన్తి

అవ్యయములు -

ఆ+చర్+తుమ్ = } = అచరించుటకు
అచరితుమ్

ఆ+వి+తుమ్ = } = తెచ్చుటకు
అనేతుమ్

కృ+తుమ్ = } = చేయుటకు
కర్తుమ్

విద్యయా సమో బిష్టర్నవర్తతే
మిత్రం వాదాది ర్కామ్ అనాస్త్వయత్
మాలాః గుమ్మిత్వా కన్యాభ్యోఽయచ్చత్
కన్యాః క్షీరాభిర్జనకం ప్రీణయన్తి
దేవతాభ్యోబలిం యచ్చన్తి మానవాః
చన్ద్రికయా తూష్యతే ఆకాశః
దేవస్యపూజామ్ అచరితుమ్ తుసుమాన్యావయమ్
దేవస్య పూజాయాశ్చిత్తస్య స్వాస్థ్యం లభ్యతే
పూజాయై పుష్పాణ్యానేతుమ్ ఉపవస మగచ్ఛామ
సరాదేవతాభ్యః సుతస్య లాభం వాఞ్మన్తి
మణీనాం ప్రలాభిర్నూపాణాం ప్రాసాదా విరాజన్తే
బాలికా భోజనం కర్తుమ్ పారకాలయా అగచ్ఛన్తి
ప్రజాభ్యః స్వప్తి
వీరాణాం కథాభ్యో బాధేమాత్మాహో వర్తతే
కలహ ఇతాసురాగోఽపీవాచయా ఏవోద్భవత
ఽన్తాయాః శరీరం కృశ్యతి

వక్రీ, సప్తమీ విధ క్తులు

	ఏక	ద్వి	తద
(ష వి)	లకాయాః	లకయోః	లకావామ్
(స వి)	లకాయామ్	"	లకాసు

ఏవిలో అన్ ఓన్, వామ్ - అనునవి వక్రీ విధక్తి ప్రత్యయములు అమ్ ఓన్ సు - అనునవి సప్తమీవిధక్తి ప్రత్యయములు

లకా + ఓన్ = లకే + ఓన్ = లకయోః (సూ- 2 20)

లకా + అమ్ = లకా + యా + అమ్ (సూ-107) = లకాయామ్ (సూ-22)

ప్రీతింగము -

మిథిలా = మిథిలానగము

రథ్యా = రాజమార్గము

చాయా = నీడ

కలా = కళ

అలకా = అలకానగరము

గంగా = గంగానది

త్రపా = పిగ్గు

అజనా = తీ

నికా = రాత్రి

జరా = ముసలితనము

కృష్ణా = కోరిక, ఆళ

పుంలింగము -

నికాచరః = రాక్షసుడు

విశేషణములు -

త్రమ్ + త = త్రాన్త = అరిసిన

పావన = పవిత్రమైన

లకావాం పుష్పాణి సురభీణి భవన్తి

మిథిలాయాః వృక్షో జవకః

చార్యాయాః పితా శ్వశురుః

విద్యాయాం ప్రజ్ఞానామాదరోఽదికః
 రథాయాం రథాస్సంవరన్తి
 క్రాంతాః పథికా మృతస్య వాయూయామ్ ఉపావిశన్
 చంద్రః కలానాం విదిః అతః కలావిదిరితి కథ్యతే
 అంకాయాం కుబేరో వసతి
 గంగాయా జలం పావనమ్ ఇతి మన్యతే
 క్రపాజ్ఞనాయాః పరమం విభూషణమ్
 విశాయాం చరన్తి విశాచరాః
 జరాయామపి నరాణాం తృప్తా నశామృతి

10 ఈకారాంత ప్రీలింగశబ్దము —

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర వి)	నదీ	నద్యౌ	నద్యః
(సం ప్ర)	(హే) నది	,	,
(ద్వి వి)	నదీమ్	,,	నదీః

పీనిలో నదీ అనునది ప్రాతిపదికము. న్, ట్, ఆన్ - అనునవి
 ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయములు మ్, ట్, న్ - అనునవి ద్వితీయావిభక్తి
 ప్రత్యయములు

నదీ + న్ = నదీ (సూ- 03) నదీ + ట్ = నద్యౌ (సూ-87).
 నదీ + అన్ = నద్యః (సూ-87 0) (హే) నదీ + న్ = (హే) నది + న్
 (సూ- 05) = (హే) నది (సూ-23).

ప్రీలింగము -

జనని = తల్లి
 నాపి = దిగుడుబావి
 తారా = నక్షత్రము

పులింగము -

భవః
 మృతః
 శర్యః } = శుభ్రుడు

శ్రీలింగము -

రజవీ = రాత్రి

నారీ = స్త్రీ

మహీ = భూమి

విశేషణములు -

$\left. \begin{array}{l} \text{ప్ర} + \text{స్థా} + \text{క} \\ = \text{ప్రస్థిత} \end{array} \right\} = \text{వియలుదేరిన}$

పులింగము -

మాతురః = మేనమామ

ప్రారంభః = ప్రారంభము

సంక్రమః = వంతెన

అవ్యయములు -

$\left. \begin{array}{l} \text{అ} + \text{హ్య} + \text{తుమ్} \\ = \text{అహర్తుమ్} \end{array} \right\} = \text{తెచ్చుటకు}$

$\left. \begin{array}{l} \text{గమ్} + \text{తుమ్} \\ = \text{గస్తుమ్} \end{array} \right\} = \text{వెళ్ళుటకు}$

ఇన్ద్రస్య పత్నీ ఇన్ద్రాణీ వరుణస్య పత్నీ వరుణావీ
కౌసల్యా కైకేయా సుమిత్రా చ దశరథస్య పత్న్యః
యదా రామో నీతయా లక్ష్మణేన చ సహ వనం గస్తుం
ప్రస్థితోఽభవత్ తదా జనన్యో అశోచతామ్
శర్వస్య పత్నీ శర్వాణీ దుద్రస్య పత్నీ దుద్రాణీ మృదస్య
పత్నీ మృదావీ భవస్య పత్నీ భవావీ
నాటకస్య ప్రారంభే మాత్రదారో వటీమ్ అహ్వయతి
నార్యో జంమ్ అహర్తుం నావీమ్ అగచ్ఛన్
వశిష్ఠస్య పత్నీ అరస్థతీ . తాం జానకీ వనే అననుత్
జనకస్య పుత్రీ జానకీ తాం దాశరథిః వర్యణయత్
వర్వతేభ్యో వద్య ఉద్భవన్తి
చస్త్రేణ తారాలిక్ష్మ రజవీ శోభతే
మాతురస్య పత్నీ మాతులావీ అదార్యస్యపత్నీ అదార్యావీ
మహీం పాలయన్తి మహీపాలాః
సంక్రమేణ వదీం తరన్తి జనాః

తృతీయా చతుర్థీ పంచమీ విభక్తులు

	ఏక.	ద్వి.	త్రయ.
(కృ వి)	నద్యా	నదీత్యామ్	నదీభిః
(చ వి)	నద్యై	,	నదీభ్యః
(పం వి)	నద్యాః	,,	,

వీనిలో ఆ త్యామ్, భిస్ (భిః) - అనునవి తృతీయావిభక్తి ప్రత్యయములు ఏ, త్యామ్ భ్యస్ (భ్యః) - అనునవి చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములు అస్ త్యామ్ భ్యస్ (భ్యః) - అనునవి పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయములు నదీ + ఆ = నద్యా (సూ-67)

సూ - 08 అణ్ణద్యాః (పా సూ) = ఈకారాంత ఊకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములకంటె పరమయిన చతుర్థీ పంచమీ పట్టి (నవమీ) విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయములకు ముందు ఆకరము అగమముగా చేరును

నదీ + ఏ = నదీ + ఆ + ఏ = నదీ + ఐ (సూ-2) = నద్యై (సూ-67)

నదీ + అస్ = నదీ + అ + అస్ = నదీ + అస్ (సూ-12) = నద్యాః

(సూ-67, 20)

ప్రీలింగము -

పుత్రీ = కూతురు

మహిషీ = (పట్టపు) రాణి

దాసీ = దాసి

సఖీ = చెలికత్తె, స్నేహితురాలు

నగరీ
పురీ } = పట్టణము

సహచరీ = స్నేహితురాలు, భార్య

నవుంసకలింగము -

గీతమ్ = పాట

జాంమ్ = పం

పుంలింగము:-

కపోతః = పావురము

దూతః = దూత

ప్రీతింగము -

పత్ని = భార్య
 కౌళామీ = కౌళాంబీనగరము
 గృహిణీ = ఇల్లాల
 పంచవటీ = పంచవటియను ప్రదేశము
 ఆఙ్గా = ఆఙ్గ

విర్ + గమ్ = వెరలిపోవుట
 ప్రతి + ఆ + గమ్ = తిరిగివచ్చుట
 ఉచ్ + రీ = పైకి ఎగురుట

అవ్యయములు -

ఆ + దా + య = } = తీసికొని
 ఆదాయ }

త్యజ్ + త్వా = } = విడచి
 త్యక్తా }

లట్ - లజ్

విర్గచ్ఛతి - విరగచ్ఛత్
 ప్రత్యాగచ్ఛతి - ప్రత్యాగచ్ఛత్
 ఉద్దయతే - ఉదదయత్

రీరా మహ్యః స్వర్గం గచ్ఛన్తి
 జననీ పుత్రీ సహ ఆవణి మగచ్ఛత్
 మహిషీ దాసీత్యామ్ అక్రద్యత్
 సీతాయః సఖై గీతా న్యరొచన్త
 వేనావతే రాజ్యయా సైవికా నగర్యాః సమరాజ్ఞణమ్ అవ్రజన్
 శకున్తలా సహచరీత్యామ్ అన్వగమ్యత్
 జాలమ్ ఆదాయ కప్రోతా మహ్య ఆకాశే ఉదదయన్త
 వాపీత్యో వార్యో జలమ్ ఆనయన్
 పంచపట్యాః రామో లక్ష్మణేన సహ విరగచ్ఛత్
 కదాత్వమ్ అవప్రీమ్ అగచ్ఛతి మహిష్యా దాన్యఅపృచ్ఛత్
 రామన్య వత్సై పలా న్యరొచన్త
 కౌళామ్యౌ దూతః ప్రత్యాగచ్ఛ దితి సచివో నృపమ్ అవదత్
 యతో రామః పరురాజ్యయా పుర్యా వన మగచ్ఛత్ తతో
 లక్ష్మణః సీతా చ పురో త్యక్తౌ తమన్వగచ్ఛతామ్

సరః వత్సై పుష్పాద్యానయత్
 గృహిణ్యా గృహే అన్నమ్ అపచ్యత
 పృవస్య సత్త్వా దాస్యై పారితోషికమ్ అదీయత

వస్తీ సప్తమీ విభక్తులు

	ఏక	ద్వి	త్రయం.
(వ వి)	వద్యాః	వద్యోః	వదీనామ్
(స వి)	వద్యామ్	,,	వదీసు
వీనిలో అస్, ఓస్ నామ్ — అనునవి	వస్తీ విభక్తి ముప్		
ప్రత్యయములు అమ్, ఓస్, సు — అనునవి	సప్తమి విభక్తి ఒప		
ప్రత్యయములు			

వదీ + అస్ = వదీ + ఆ + అస్ (సూ 108) = వదీ + అస్
 (సూ 22) = వద్యాః (సూ 87, 20)

వదీ + ఓస్ = వద్యోః (సూ 87 20) వదీ + అమ్ =
 వద్యామ్ (సూ 87)

వదీ + సు = వదీసు (సూ 44)

ప్రీతింగము -

ఇన్ద్రాణి = ఇంద్రవిభార్య

గోదావరీ = గోదావరీనది

కొముది = వెన్నెల

వాణి = మాది

వారణాసీ = వారణాసీనగరము

శ్రద్ధా = శ్రద్ధ

ప్రమదా = ప్రీ

విశేషణములు -

ని + పై + క =
 విష్ణుత } = వేరురియైన

జయంత ఇన్ద్రాణ్యాః పుత్రః

జనన్యా హృదయస్ అపత్యేసు స్నిహ్యతి

మహీష్యావచనేషు దాసీనామ్ అధికా శ్రద్ధా వర్తతే

గ్రీష్మే వాపీశు నృవరయః పత్నిభిః సహ స్నాయన్తి తత్ర క్రిడన్తి చ
 ఋదానాం వాణ్యాం మాధుర్యం విర్యతే
 వరీనాం జలం మధురమ్ భవతి
 గోదావర్యా జలైః క్షేత్రేషు సన్యాని రోహన్తి
 కాముద్యాం విహరన్తి ప్రచుదాః
 మహిషీణాం వచన మనుతిష్ఠన్తి దాన్యాః
 రజన్యామ్ అకాశే తారాశ్చన్ద్రశ్చ ద్యోతన్తే
 శకున్తలాయాః సఖ్యోః పరమః స్నేహః
 శాస్త్రేషు విష్ణుతాః పండితా దిహ వో వరాణస్యామ్ అవసన్

II ఈకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములు —

	ఏక	ద్వి	బహు
(త్ర వి)	వధూః	వధ్వా	వధ్వః
(సం ప్ర)	(హే) చదు		"
(ద్వి వి)	వధూమ్	,	వధూః
(శు వి)	వధ్వా	వధూభ్యామ్	వధూభిః
(ప్ర వి)	వధ్వై		వధూభ్యః
(సం వి)	వధ్వాః	,	
(ప్ర వి)	,	వధ్వోః	వధూనామ్
(స వి)	వధ్వామ్	,	వధూషు

ఈకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములకు ఈకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దము
 లకును చేరు వికత్తి ప్రత్యయములు ఏకరూపముగనే యుండును ఆ
 ప్రత్యయములు వరమగునపుడు ఆ రెండు శబ్దములలో కలుగు
 వ్యాకరణ కార్యములుకూడ సమానమే ఈకారాంత శబ్దముల

ఈకారమునకు హ్రస్వము ఇకారముకాగా ఊకారాంత శబ్దముల
 ఊకారమునకు హ్రస్వము ఉకారమగును. ఈకారమునకు యజాదేశము
 యకారముకాగా ఉకారమునకు యజాదేశము వకారమగును ఈవిధముగా
 ఊకారాంత ప్రీలింగ శబ్దరూపములు ఊహింపదగును కాని ఊకారాంత
 ప్రీలింగ శబ్దముల ప్రథమైక వచన ప్రత్యయమునకు లోపమురాదు
 ఇది యొక్కదే ఆ రెండు శబ్దములకుగల భేదము

ప్రీలింగము

వహూః = ప్రి భార్య కోడలు

శ్వత్రూః = అత్తగారు

నరయూః = నరయూనది

చమూః = పేన

కణ్డూః = దురద తీట

స్నుషా = కోడలు

జానకీ = సీత

మిదిలా = మిదిలానగరము

పుంలింగము

ఉద్వాహాః = వివాహము

గజః = ఏనుగు

తురగః = ఆశ్వము

అవ్యయము -

అప+ఏ+తుమ్ } పోగొట్టుకొనుటకు
 = అవనేతుమ్ }

నపుంసకలింగము -

హృష్ + అన = పుర్ణణమ్ = ఒరపిడి, రాపిడి

శ్వతురస్య వత్సీ శ్వత్రూః

జానకీ శ్వత్రూ రఽన్తత

స్నుషాః శ్వశ్వో వచన మనుత్పత్తి

స్నుషాతిః శ్వశ్వో వస్య నై

చమూనాం నేతా చమూః వమరాజ్ఞా మనయత్

చమ్వా అధిపతి శృమూపతిః

చమాసు రథాః గజాః కురగాః పదాతయశ్చ పరైః
 దిలీపో వద్వానహ వశిష్టస్యాశ్రమ మగచ్ఛత్
 దశరథస్య వధ్వః పుత్రాణా ముద్వాహేభ్యో మిరిలా మగచ్ఛన్
 పాణ్డవా బహుని దివాని వద్వానహ వనే న్యవసన్
 పృషాతాం వధూః దాస్యో పేవనే
 వనే గజాః శరీరాణాం కణ్ఠామ్ వృక్షైః సహ మర్షణేన అవనయన్తి
 సరయ్యాప్తరే అయోధ్యావర్తతే

ఆ భ్యా స ము 8

అకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు			ఈకారాంత ఉకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు		
(ఏక)	(ద్వి)	(బహు)	(ఏక)	(ద్వి)	(బహు)
న	ఈ	అన్	న	ఐ	అన్
మ్	"	న్	మ్		న్
అ	భ్యామ్	భిన్	అ	భ్యామ్	భిన్
ఏ	,	భ్యన్	ఏ	"	భ్యన్
అస్		"	అస్		"
"	ఓన్	వామ్	,	ఓన్	వామ్
ఆమ్	"	సు	ఆమ్	"	సు

ప్రాతిపదికము లెన్నిరకములు గలవో సోదాహరణముగ వివరించునది.

కృత్ప్రకృత్యయములనగానేమి సోదాహరణముగ వివరించునది.

చమూసు రథాః గజాః కురగాః పదాతయశ్చ సర్తవే
 దిరీపో వద్వాసహ వశిష్ఠస్యాశ్రమ మగచ్ఛత్
 దశరథస్య వర్షః పుత్రాణా ముద్వాహేభ్యో మిరిలా మగచ్ఛన్
 పాణ్డవా బహుని దినాని వద్వాసహ వనే న్యవసన్
 పృషాణాం వధూః దాస్యో పేవనే
 వనే గజాః శరీరాణాం కణ్ఠాన్ వృక్షైః సహ మర్షణేన ఆవనయన్
 సరయ్యప్తరే ఆయోధ్యానర్తకే.

అ భ్యా స ము 8

అకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు			ఈకారాంత దీకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు		
(ఏక.)	(ద్వి.)	(బహు.)	(ఏక.)	(ద్వి.)	(బహు.)
న	ఈ	అన్	న్	ఓ	అన్
మ్	„	న్	మ్	„	న్
అ	భ్యామ్	భిన్	అ	భ్యామ్	భిన్
ఏ	„	భ్యన్	ఏ	„	భ్యన్
అన్	„	„	అన్	„	„
„	ఓన్	నామ్	„	ఓన్	నామ్
అమ్	„	సు	అమ్	„	సు.

ప్రాతిపదికము లెన్నిరకములు గలవో సోదాహరణముగ వివరించునది.
 కృత్ప్రత్యయములనగానేమి : సోదాహరణముగ వివరించునది.

క్రింది పాటిని మాత్రములను పోదాహరణముగ వివరించునది.

1 అర్థపదరాకు ర ప్రకయః ప్రాతీనదికమ్ 2. కృత్రద్ధిక సమా
సాశ్య. 3 కృదతిజ్ 4 సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే .
5. సమ్ముద్భౌత . 6 ఆజీవాపః . 7 యాదాపః 8 ఆజ్ఞాద్యాః

నదీశబ్దమునకు లక్ష్మి శబ్దమునకు ఏ విభక్తిలో రూపభేదముండునో
వివరించునది.

నదీశబ్దరూపములకు, పరూ శబ్దరూపములకుగల సామ్యభేదములను
వివరించునది.

లతాశబ్దమునకు అమృతశబ్దమునకును ఏ విభక్తిలో రూపభేదముండునో
వివరించునది

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది —

లోకమునందు శాస్త్రములందు నిష్ఠాకులైన ప్రజలు చాలామంది కలరు
మందినృపులు ప్రజలను కమ (సంబంధమైన) పుత్రులనువలె సాకుదురు.
ప్రజలయొక్క ఉద్యమములచే లోకమునందు కళలు వర్ధిల్లినవి
ఉపవనమునందు నృపతియొక్క కన్యలిద్దరు ఆడుకొనిరి

స్త్రీలు నడులనుండి నీటిని తెచ్చిరి

వారణాసియందు గంగానది ప్రవహించుచున్నది

గంగాయందు చాలమంది జనులు అన్నిదినములయందు స్నానము
చేయుదురు

జనకుని పుత్రియైన రాముని పత్నియైన సీతను రావణుడు అపహరించెను

రాముడు జానకితోడ లక్ష్మణునితోడను చాలినములు గోదావరియొక్క
తీరమునందలి వంశవటియందు నివసించెను

జనని కుమారైలకొఱకు వగరినుండి చాలవస్తువులను తెచ్చెను.
దిగుడుబావియొక్క అలమునందు కమలములు పెరుగుచున్నవి
సఖలు కుసుమములయొక్క మాలికలను కూర్చి, వానితో మహిషిని
భూషించిరి.

దాసీలు మహిషియొక్క ఆజ్ఞను అచరించుటకొఱకు వెదలిపోయిరి
శృంగరియొక్క కన్యలు వెన్నెలయందు అడుకొనుటకు ఉద్యానమును
ప్రవేశించిరి

దేవతలయొక్క పూజలయందు శ్రీలు గీతములను పాడుదురు

క్రిందివాక్యముల ప్రయోగములను చూర్చి వ్రాయునది :—

ద్రువదస్య పుత్రీ పాండవానాం జననీం ఆవన్దత
శకున్తలా సఖీభ్యా మన్యగమ్యత
దిలీపస్య పత్నీ పుత్రమ్ ఆసూయత
దిలీపః ఆత్మీయాన్ పుత్రానివ ప్రజాః అతస్ప్రియత
సఖ్యః కుసుమానాం మాలా అగుచ్ఛన్
నృద్ధాః బాలాన్ కథాభిః ప్రీతయన్తి
వరాదేవతాభ్యః కామానాం లాలాన్ వాఙ్మన్తి
దేవస్య పూజాయై కుసుమాన్యాసయన్ వార్యః
జరయా శరీరం క్షీయతే
హరిర్వాచాభి ర్మిత్రం సాస్త్యయతి.



నవమః పాఠః - తొమ్మిదవ పాఠము.

12 ఇకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములు :—

ఇకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు తృతీయైకవచనమునందు 'అ' అను ప్రత్యయము చేరును.

ఉదా - మతి + అ = మత్యా (సూ-87).

ద్వితీయా బహువచనమునందు 'న్' అను ప్రత్యయముచేరును. అది పరమగునపుడు ఇకారమునకు దీర్ఘమువచ్చును.

ఉదా.- మతి + న్ = మతీః (సూ-20)

సప్తమి ఏకవచనమునందు 'అమ్', 'ః' అను రెండు ప్రత్యయములు చేరును. ఉదా - మతి + అమ్ = మత్యామ్ (సూ-87) లేక మతి + ఓ = మతో (సూ-88)

తక్కిన విభక్తులలో ఇకారాంత పుంలింగ శబ్దమునకు (కవి శబ్దమునకు) వరె రూపము లేరగును

13 ఉకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములు —

ఉకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు గూడ తృతీయైకవచనమునందు 'అ' అను ప్రత్యయము, ద్వితీయా బహువచనమునందు 'న్' అను ప్రత్యయమును, సప్తమి ఏకవచనమునందు 'అమ్' 'ః' అను రెండు ప్రత్యయములు చేరును 'న్' అను ద్వితీయా బహువచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఉకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును

ఉదా.- రేను + అ = రేన్వా (సూ-87). రేను + న్ = రేనూః (సూ-20); రేను + అమ్ = రేన్వామ్ (సూ-87) లేక రేను + ఓ = రేవో (సూ-88)

తక్కిన విభక్తులలో ఉకారాంత పుంలింగశబ్దమునకు (గురు శబ్దమునకు) వలె రూపము లేర్పడును

చతుర్థి పంచమీ, షష్ఠి విభక్తుల యేకవచనములందు ఇకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు ఈకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దమునకు (వదీ శబ్దమునకు) వలెను, ఉకారాంత స్త్రీలింగశబ్దమునకు ఈకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దమునకు (వదూశబ్దమునకు) వలెను కూడ రూపము లేర్పడును అనగా 'అష్టాధ్యాయ' (పూ-118) అను పూత్రముచే కలుగు ఆకారము ఇకారాంత ఉకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములకులె వరమగు చతుర్థి పంచమీ, షష్ఠి విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయములకు ముందు వికల్పముగా వచ్చును. అది రావి వక్షములో 'ఘర్జిత' (పూ-119) అను పూత్రముచే ఇకార ఉకారములకు గుణము వచ్చునని భావము.

ఇకారాంత స్త్రీలింగము — మతీశబ్దము

	ఏక	ద్వి	వివా.
(న వి)	మతీః	మతీ	మతయః
(సం ప్ర)	(హ) మతే	"	"
(ద్వి వి)	మతీమ్	"	మతీః
(కృ వి)	మత్యా	మతిథ్యామ్	మతిభిః
(ర వి)	మత్తైః మతయే }	"	మతిభ్యః
(వం వి)	మత్యాః మతేః }	"	"
(ష వి)	"	మత్యోః	మతీనామ్
(స వి)	మత్యామ్ మతౌ }	"	మతిషు

ఉకారాంత పులింగము - రేనుకబ్బము

	ఏక.	ద్వి.	విహ.
(ప్ర వి)	రేనుః	రేనూ	రేనవః
(సం ప్ర)	(హే) రేనో	"	"
(ద్వి వి)	రేనుమ్	"	రేనూః
(కృ. వి)	రేన్వా	రేనుల్వామ్	రేనుభిః
(ఉ వి)	రేన్వై } రేనవే }	"	రేనుభ్యః
(సం వి)	రేన్వాః } రేనోః }	"	,
(ఉ వి)	"	రేన్వోః	రేనునామ్
(స వి)	రేన్వామ్ } రేనో }	"	రేనుభు

4 ఋకారాంత ప్రిలింగ శబ్దములు

స్వస్మ, మాత్మ, దుహిత్య, యాత్మ, సనాస్త్వ - అనునవి ఐదు మాత్రమే ఋకారాంత ప్రిలింగశబ్దములు కలవు ఈ శబ్దములన్నిటికిని ద్వితీయా విహవనమునందు 'నో' అను మప్ ప్రత్యయము చేరును. ఆ ప్రత్యయము వరమగునపుడు ఋకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును

ఉదా - స్వస్మ + నో = స్వస్వః మాత్మ + నో = మాత్మః తక్కిన చోద్వి స్వస్మ శబ్దమునకు వేత్తశబ్దమునకువలె మాత్మ, దుహిత్య, యాత్మ, సనాస్త్వశబ్దములకు పితృశబ్దమునకువలెను యావము లేర్పడును.

ఋకారాంత స్త్రీలింగము — స్వస్థశబ్దము

	ఏక	ద్వి	విహ.
(ప్ర వి)	స్వసా	స్వసారౌ	స్వసారః
(సం. ప్ర)	(హే) స్వసః	,,	,,
(ద్వి. వి)	స్వసారం	,,	స్వస్థా

తృతీయాది విభక్తులలో ఋకారాంత పుంలింగశబ్దములకువలె రూపముల బాహించునది

ఋకారాంత స్త్రీలింగము — మాతృశబ్దము

	ఏక	ద్వి	విహ.
(ప్ర వి)	మాతా	మాతారౌ	మాతరః
(సం. ప్ర)	(హే) మాతః	,,	,,
(ద్వి. వి)	మాతరమ్	,	మాతృః

తృతీయాది విభక్తులలో ఋకారాంత పుంలింగ శబ్దములకువలె రూపము బాహించునది.

విశేషణ వాచకములగు వేత్స మున్నగు శబ్దములకు 'ఈ' అను స్త్రీ ప్రత్యయమును చేర్చుటచే స్త్రీలింగ రూపము లెర్పడును కావున ఆ శబ్దములన్నింటికి నదీశబ్దమునకువలెనే విభక్త్యంత రూపములు విష్పన్నమగును

ఉదా - వేత్స + ఈ = వేత్తీ (సూ-87). కర్తృ + ఈ = కర్త్రీ (సూ-87)

ఘోరింగము:-

మూర్తి: = విగ్రహము ఆకారము

అనురక్తి: = అనురాగము

కీర్తి: = కీర్తి

కాన్తి: = కాంతి

ప్రీతి: = ఇష్టము, సంతోషము

ముక్తి: = మోక్షము

త్రాప్తి: = త్రవ

ప్రకృతి: = స్వభావము, ప్రణ

బుద్ధి: } = బుద్ధి, ఆలోచన,
మతి: } అనిప్రాయము

క్రతి: = నేడము

స్పృతి: = స్పృతిగ్రంథము

రతి: = రతీదేవి, ఆనందము

పీతి: = పీతి

భూమి: = భూమి

సుకృతి: = మంచిపని

దుష్కృతి: = చెడ్డపని

వసతి: = నివాసము

కృతి: = పని

సప్తతి: = సంతాపము

ప్రతికృతి: = చిత్తరువు ప్రతిక్రియ

వ్యక్తి: = వ్యక్తి

భక్తి: = భక్తి

స్తుతి: = స్తోత్రము

సృష్టి: = సృష్టి

ధేను: = ఆవు

రజ్జు: = త్రాడు

కాకు: = కాకుస్వరము

తను: = శరీరము

లక్ష్మి: = లంకావనగరము

అయోధ్యా: = అయోధ్యానగరము

మృగయా: = వేట

నిన్దా: = నింద

వర్షా: (నిత్యబహు) = వర్షాకాలము

మాతా: = తల్లి

కుహితా: = కూకురు

యాతా: = తోటికోడలు

సనాన్దా: = ఆడవడుచు

స్వపా: = చెల్లెలు, సోదరి

పులింగము:-

సర్ప: = పాము

ప్రకర్ష: = ఆధిక్యము

సువృసతి: = మంచిరాజు

కుసృసతి: = చెడ్డరాజు

వర: = పరుడు

విశేషములు -

దా + త్ప = దాత్ప = దచ్చునట్టి
(దాత = దాత)
భృ + త్ప = భర్తృ = భరించునట్టి
(భర్త = యజమాని, భర్త)
కృ + త్ప = కర్తృ = చేయునట్టి
(కర్త = చేయవారు)
వి + తా + త్ప = విదాత్ప = చేయునట్టి
(విదాత = బ్రహ్మ)
రక్ష + త్ప = రక్షిత్ప = రక్షించునట్టి
(రక్షిత - రక్షించువారు)
సమ్ + హృ + త్ప = సంహర్తృ =
సంహరించునట్టి
(సంహర్త = సంహరించువారు)
దం = దండలమైన

అన్యములు -

దృక్ + తుమ్ = } = చూచుటకు
ద్రష్టుమ్
దృక్ + త్వా = దృష్ట్వా = చూచి
హన్ + త్వా = హత్వా = చంపి
ప్రతి + వి + వృత్ + య = } = మరలి
ప్రతివివృత్త్య
అ + గమ + య = అగత్య = వచ్చి
ప్ర + సమ్ + య = } = వనుస్కరించి
ప్రణమ్య

దేవతానాం మూర్తీః ప్రణాః పూజయన్తి
మాతృణాం శిశుష్వసురక్తి రధికా భవతి

దాతృణాం కీర్తిస్తోత్రే సర్వత్ర ప్రసరతి

తస్మాద్య క్వాన్త్యా జనానా మాహ్లాదో జాయతే

రామో రావణం హత్వా, లక్ష్మణాః ప్రతివివృత్త్య, అయోధ్యామ్
అగత్య, తత్ర మాతృః ప్రణమ్య, ప్రీత్యా భరతం శత్రుఘ్నం చ
అశ్రిష్ట్య

దేవ్యాః షీరం మధురం పథ్యం చ భవతి

రహేః ఏతా దిలిపో వధ్వా సుదక్షిణయాసహ హాస్యస్య దేనుమ్ అపేవత

ముక్తయే హరిం భజన్తే యతయః

త్రాన్త్యా రజ్జం సర్పం మన్యన్తే

ప్రకృత్యా లక్ష్మీ కృలా భవతి

బద్ధేః ప్రకర్షా త్కిర్తి ర్జాయతే

యాత్యాః సనాన్దరం చ ప్రీత్యాఽవదత్ ఏతా

అర్జునః శ్రీకృష్ణస్య స్యపారం సుతద్రాం వర్యణయత్

క్రతుతే రేవార్థం స్వృతయో వదన్తి

రతే ర్పరా మన్మథః

దుష్టాయా వీతేర్జునతి ర్విసక్యతి

కాశ్యా వాక్యస్యార్థో వివరిణమతి

ద్రువదో దుహితరం పాణ్డవేభ్యోఽయచ్ఛత్

వర్షాసు భూమిం కృష్ణ్యా వీణాని వచన్తి కృషీవరాః

సుకృతీనాం దుష్కృతీనాం చ ఫల మనుభూయతే వరైః

మృగయాన్తై వనంగతో దుష్కృతైః కణ్వస్య వపతి మగచ్ఛత్

దేవే అనురక్తి రేవ భక్తి రితి వ్యవహాయతే

మూర్ఖాణాం స్తుతీర్నిన్దావా న గణయన్తి బుధాః

సృష్టేః కర్తా విధాతా , రక్షితా విష్ణుః సంహర్తా శివః

కాలేన వశో ప్రమర్శ్యర్థతే బుద్ధిస్తు న వర్జితే .

నరస్యకు తమద్బుద్ధిక్వ వర్జితే

ప్రకృతయో సువృపతీన్ భక్త్యా పేవన్తే ; కువృపతీన్ భయేన పేవన్తే

నరస్య కృతిభిరేవ ప్రకృతిమపి జ్ఞాతుం ప్రభవన్తి ప్రాజ్ఞాః

నన్తతే రథాపేన వరాః విన్నా భవన్తి

అదో వద్యాః ప్రతికృతిం దృష్ట్వా, తతోవ్యక్తిం ద్రష్టుం గచ్ఛన్తి వరాః

పాదవో దుర్జనానాం ప్రతికృతిం కర్తుం న వాఙ్మన్తి

గృహకృత్యేషు సాహాయ్యస్య కర్త్రం దుహితరమ్ అభివన్దన్తి
 అన్నస్య దాత్రీ వారీ మాతేవ పూజ్యతే
 దేవ్యాః పూజయిత్రీభిర్నారీభిః పుష్పాఞ్జానీయన్తే
 పరిత్రీభ్యః కుమారీభ్యః పుష్ప కాని దీయన్తే
 శిశోః పాలయిత్రీ వారీ దాత్రీ ఇతి కథ్యతే

కృదంతములు - క్రిన్ ప్రత్యయాంతములు -

తాతువునకు 'తి' అను దానిని చేర్చుటచే క్రిన్ ప్రత్యయాంత
 రూపము లేర్పడును క్రిన్ ప్రత్యయము సామాన్యముగా, తావర్థము
 వండు చేరును. కాన్నిచోట్ల ఇది విభక్త్యర్థములందుగూడ చేరును క్రిన్
 ప్రత్యయాంత శబ్దములన్నియు ప్రీలింగములు

ఉదా.- కృ + తి = కృతిః = చేయుట చేత . స్తు + తి = స్తుతిః =
 స్తుతించుట, స్తోత్రము . గమ + తి = గతిః = వడచుట, వడక : సృజ్ +
 తి = సృజ్తిః = సృజించుట సృష్టి

మరికొన్ని ఉదాహరణలు -

(మొదటిగణము)

గుహ - సంవరణే = కప్పట, మూయుట
 భృ - భరణే = భరించుట మోయుట
 శవ - ఆక్రోశే = తిట్టట, శపించుట
 వే - తస్తునన్తనే = (చట్టం) నేయుట
 పక్ష - గతో = సిద్ధమగుట
 లష్ - కాన్తౌ = కోరుట

(వరదై) (అత్యనే)

గుహతి - గూహతే
 భరతి - భరతే
 శవతి - శవతే
 వయతి - వయతే
 సజ్జతి - సజ్జతే
 లషతి - లషతే

(నాల్గవగణము)

శవ్ - ఆక్రోశే = తిట్టుట శపించుట
 నహ్ - బంధనే = కట్టుట
 లష్ - శాస్త్రై = కోరుట

(ఆరవ గణము)

తుద్ - వ్యధినే = పొడుచుట వాదించుట
 దిశ్ - అతిసర్జనే = ఇచ్చుట
 లిమ్ప్ - ఉపదేశే = పైపూకపూయుట
 భక్ష (భృక్ష) - పాకే = వండుట, వేపుట

(పదవగణము)

మణ్ణే - భూషాయామ్ = అలంకరించుట
 మూల్ - రోహణే = పెరుగుట
 కీర్త్ - సంశర్జనే = కీర్తించుట
 సూద్ - తీరణే = నవించుట
 దర్ } విదారణే = చీల్చుట
 ద్యా }
 వర - ఈస్పాయామ్ = కోరుట
 రూప-రూపక్రియాయామ్ = రూపమును
 తయారుచేయుట చూపించుట }

స్త్రీ లింగము -

అమవాస్యా = అమావాస్య
 నిర్దోషతా = దోషములేకుండట
 రాత్రి = రాత్రి

(వరపై) (అత్మనే)

శవ్యతి - శవ్యతే
 నహ్యతి - నహ్యతే
 లవ్యతి - లవ్యతే

తుదతి - తుదతే

దిశతి - దిశతే

లిమ్పతి - లిమ్పతే

భృజ్జతి - భృజ్జతే

మణ్ణయతి - మణ్ణయతే

మూలయతి - మూలయతే

కీర్తయతి - కీర్తయతే

సూదయతి - సూదయతే

{ దాలయతి - దాలయతే

{ దారయతి - దారయతే

వరయతి - వరయతే

రూపయతి - రూపయతే

నపుంసకలింగము -

వి+జృమ్ప్+అన్ } = విజృమ్భించుట
 = విజృమ్భణమ్ }
 నవవీకమ్ = వెన్న
 ఉలూఖిలమ్ = రోలు

పుంలింగము :—

ఉత్పవః = ఉత్పవము

తస్తువాయః = చిట్టలునేయవారు

పరకుః = గండ్రగొడ్డలి

నపుంసకలింగము .—

అజ్జనమ్ = కాటుక

కాకమ్ = కూర

క్రుతమ్ = చదువు

విత్తమ్ = ధనము

అవ్యయములు—

లత్ + కుమ్ = లక్ష్మమ్ = పొందుటకు

గమ్ + కుమ్ = గస్తమ్ = వెళ్ళుటకు

ప్ర + విశ్ + య = ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి

విశేషణములు -

క్రుద్ + త = క్రుద్ధ = కోపగించిన

పవ్ + త = పస్త = వాదింపిన

స్థా + త = స్థిత = నిలబడిన, ఉన్న

క్రియాపదములు -

అభి + లష్ = కోరుట -

(లట్) అభిలషతి అభిలష్యతి ;

(లజ్) అభ్యలషత్, అభ్యలష్యత్

ని + షూద్ = నిషూద్ = చంపుట -

(లట్) నిషూదయతి - నిషూదయతే ,

(లజ్) నిషూదయత్ - నిషూదయత్

అభి + నన్ = అభివందించుట -

(లట్) అభివన్దతి - (లజ్) అభ్యవన్దత్ ,

ఐలా ఆత్మియా దుష్కృతీర్గూహస్తే
 సుజనః కుటుమ్బం తరతి
 క్రుద్ధామునయో ఐలాన్ శపన్తి
 తస్తువాయాః వస్త్రాణి వయన్తి
 శత్రోర్విజృంభణేన నృపతిః సంగ్రామాయ పజ్జతే
 జామాతా శ్వశురాశ్చారితోషికాన్ జ్ఞాప్తిం అభింషతే
 నవవీతస్య చౌర్యేణ క్రుద్ధా మాతా కృష్ణమ్ రక్ష్యా ఉయాయతే అనహ్యత్
 ఐలాః సర్వదా సాదూన్ శవ్యన్తి
 పుత్రః పిత్రాసహ నగరం గస్తుమ్ అభింష్యతి
 చోరా రాత్రౌ గృహం ప్రవిశ్య తత్రస్థితాన్ జవాన్ కుదన్తి ధనమ్
 అనహరన్తి చ
 దాతారో యాచకేభ్యో ధనం దిశన్తి
 అమావాస్యాయాం రాత్రా వస్తకారః సర్వత్రాజ్ఞానం లిచ్ఛంతివ దృశ్యతే
 మాతా గృహే కాకం భృజ్జతి, బాలకేభ్యో రోచతే తత్
 ఉత్సవేషు నరాః శరీరాణి వస్త్రైర్నృపత్యైశ్చ మణ్డయన్తే
 కృషీవలై రుస్తావి వీజావి క్షేత్రే మూలయన్తి
 భక్షాః సదా దేవం కీర్తయన్తే
 వీరాః సంగ్రామే శత్రూన్ విమోదన్తి
 బాన్ధవః పరశునా క్షత్రియాణాం శీర్షాణి అదాలయత్
 శ్వానదాః జహ్నునాం దేహాన్ విదారయన్తి మాంసం ఖాదన్తి చ
 'కన్యావరయతే రూపం మాతా విత్తం పితా క్రతుమ్'
 ప్రకృత్యా సాధుభిర్జన్తైః సర్వత్ర నిర్దోషతా రూప్యతే.

అ భ్యా స ము 9

ఇకారాంత ఉకారాంత ప్రీలింగశబ్దములకు చేరు
విభక్తిప్రత్యయములు

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	న్	ః	అన్
(ద్వి వి)	మ్	,	న్
(కృ వి)	ఆ	త్యామ్	లిన్
(ప్ర వి)	ఏ	,	భ్యన్
(వం వి)	అన్	”	,
(ష వి)		ఓన్	నామ్
(స వి)	ఆమ్ ఓ	,	సు

ఈ పాఠములోని వాక్యములలోగల ఇకారాంత ఉకారాంత ప్రీలింగ శబ్ద రూపములకు బదులు వాని వికల్పరూపములను చేర్చి వ్రాయునది
ఇకారాంత, ఉకారాంత ప్రీలింగశబ్దములతో ఏ యే విభక్తులలో రెండేసి రూపములుండును : ఆ రూపముల విషుత్తి ప్రకారమును వివరించునది

ఋకారాంత ప్రీలింగశబ్దము లెన్ని గలవు ? ఆవి ఏవి : వివరించునది
స్వస్వశబ్దమునకు, తక్కిన ఋకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములకు గల రూప భేదములను వివరించునది

ఋకారాంత వుంలింగ శబ్దములకు, ఋకారాంత ప్రీలింగ శబ్దములకును చేరు విభక్తిప్రత్యయములలోగల సామ్యభేదములను వివరించునది

ఋకారాంతములగు విశేషణవాచకములకు ప్రీలింగ శబ్దరూపము లెట్లేర్పడునో సోదాహరణముగ వివరించునది

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది

వశ్యుని ధేనువును విశ్వామిత్రుడు అవహరించెను
 స్వతావముచే సాధువుల బుద్ధులు హితములై యుండును
 మంచిరాజు పితితో రాజ్యమును పరిపాలించును
 లోభముచే కీర్తి రేకెంచును
 ప్రాజులు కష్టములను బుద్ధితో తొలగించుకొందురు
 జనన్ ప్రీతితో పుత్రిని కౌగలించుకొనెను
 ఐదినియొక్క కృతులు సజ్జనునకు రుచింపవు
 స్మృతుల యందలి ధర్మములను మానవులు అనుష్ఠించురు
 శత్రువులయొక్క తనువులు మృదువులై యుండును
 ధేనువులవలన షీరమును పొందుచున్నాము
 భారతీయులు ధేనువును తల్లినివలె పూజించురు
 ప్రకృతితో సుందరిమైన వనమే మునులయొక్క వసతియై యుండును

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది.

ధేనవః షీరం యచ్ఛన్తి
 బాలానాం సుకృతయః వరాన్ ప్రీతయన్తి
 ప్రకృతయో నృపతీన్ పేవన్తే
 చంద్రస్య కాన్తి ర్జనాన్ ఆహ్లాదయతి
 సుస్తరా మూర్తి క్షిత్రమ్ ఆకర్షతి
 నృకయో ధర్మాన్ కథయన్తి
 సర్రతేర్దుష్కృతయః పితరౌ తుదన్తి
 యాతరౌ జానకీమవన్తర్ర
 మాతా దుహితరమ్ ఆశ్రిక్తే
 అన్నస్య దాత్ర్యో వార్యః ప్రజాభిః కీర్త్యతే
 ధనస్యాస్థియిత్రీ సర్రతిః పితృభ్యామ్ అభిసన్ద్యతే
 వర్షాసు భూమిః కృష్యతే కృషీవలైః

దశమః పాఠః - పదవ పాఠము

తిజంతములు - విధ్యాద్యర్థకము (లోట్)

(పరస్మైపదము - ప్రథమ పురుష)

జయతు = (అశకు) జయించుగాక జయింపవలెను

జయతామ్ = (చారిద్ధరు) జయించుగాక జయింపవలెను

జయస్తు = (వారు) జయించుగాక జయింపవలెను

పీనిలో జి అనునది రాకుపు అ అనునది వికరణ ప్రత్యయము ట తామ్ అస్తు - అనునవి వచస్పై పదములో ప్రథమపురుష లోద్ ప్రత్యయములు

(లోద్ ప్రత్యయములు పరిమగునపుడు కూడ వికరణ ప్రత్యయములు చేడట మున్నగు గణకాఢ్యములు ప్రవర్తిచును)

జి + అ + తు జే + ల + తు (సూ-) = జయతు (సూ- 2)

జి + అ + తామ్ = జే + అ + తామ్ (సూ- 3) = జయతామ్ (సూ- 3)

జి + అ + అస్తు = జే + అ + అస్తు (సూ- 3) = జయ + అస్తు (సూ- 3) = జయస్తు (సూ- 3)

సః జయతు తౌ జయతామ్ కే జయస్తు

మధ్యమ పురుష

జయ = (వీవు) జయింతువుగాక, జయింపుము

జయతమ్ = (మీరిద్దరు) జయింతురుగాక, జయింపుడు

జయత = (మీరు) జయింతురుగాక జయింపుడు

వీనిలో హి తమ్ త - అనునవి పరస్మైపదములో మధ్యమ పురుష లోద్ ప్రత్యయములు

జి + అ + హి = జే + అ + హి (సూ-9) = జయ + హి (సూ- 2)

సూ - 09 అతో హేః (పా సూ) = అకారముకంటె పరమయిన హ ప్రత్యయమునకు లోపము వచ్చును

ఉదా - జయ + హి = జయ

జి + అ + తమ్ = జే + అ + తమ్ (సూ-9) = జయతమ్ (సూ- 2)

జి + అ + త = జే + అ + త (సూ-9) జయత (సూ- 2)

త్వం జయ యవం జయతం యాయం జయత

ఉత్తమ పురుష

జయాని = (నేను) జయింతునుగాక జయింపవలెను జయింపనిమ్ము
జయావ = (మేమిద్దరము) జయింతుముగాక జయింపవలెను జయింపనిమ్ము
జయామ = (మేము) జయింతుముగాక జయింపవలెను జయింపనిమ్ము

వీనిలో ఆని అవ అమ - అనునవి పరస్మైపదములో ఉత్తమ పురుష లోద్ ప్రత్యయములు

జి + అ + ఆని = జే + అ + ఆని (సూ-9) = జయ + ఆని (సూ- 2) = జయాని (సూ-2) జి + అ + అవ = జే + అ + అవ (సూ-9) = జయ + అవ (సూ- 2) = జయావ (సూ-22) జి + అ + అమ = జే + అ + అమ (సూ-9) = జయ + అమ (సూ- 2) = జయామ (సూ-22)

అహం జయాని అవం జయావ ఎయం జయామ

సూ - 0 తుహ్యోస్తాతజ్ఞాశిష్యశ్యతరన్యామ్ (పా సూ) = తు హి అను వానికి అశీరర్థమునందు వికల్పముగా తాత్ అను అదేశమగును ఉదా - జయతాత్ = (అతడు) జయించుగాక (నీవు) జయింతువుగాక

(లోడ్ రూపములు)

	ఏక	ద్వి.	త్రయ.
(ప్ర పు)	జయతు జయతాత్ }	జయతామ్	జయన్తు
(మ పు)	జయ జయతాత్ }	జయతామ్	జయత
(ఉ పు)	జయాని	జయావ	జయామ

అత్మనేపదము - ప్రథమపురుష

వర్ధతామ్ = (అతడు) వర్ధిల్లుగాక వర్ధిల్లవలెను

వర్ధేతామ్ = (వారిద్దరు) వర్ధిల్లుగాక వర్ధిల్లవలెను

వర్ధన్తామ్ = (వాడు) వర్ధిల్లుగాక వర్ధిల్లవలెను

పీనిలో వృద్ అనునది దాతువు - అ అనునది ఏకరణ ప్రత్యయము తామ్ ఇతామ్ అన్తామ్ - అనునవి అత్మనేపదములో ప్రథమ పురుష లోడ్ ప్రత్యయములు

వృద్ + అ + తామ్ = వర్ధతామ్ (సూ-9) వృద్ + అ + ఇతామ్ = వర్ధ + ఇతామ్ (సూ-9) = వర్ధేతామ్ (సూ-27) వృద్ + అ + అన్తామ్ = వర్ధ + అన్తామ్ (సూ-9) = వర్ధన్తామ్ (సూ-3)

సః వర్ధతామ్ తౌ వర్ధేతామ్ తే వర్ధన్తామ్

మధ్యమ పురుష

వర్ధస్య = (పిచ్చు) వర్ధిల్లుదువుగాక వర్ధిల్లుము

వర్ధేతామ్ = (మీరిద్దరు) వర్ధిల్లుదురుగాక, వర్ధిల్లుడు

వర్ధన్తామ్ = (మీరు) వర్ధిల్లుదురుగాక, వర్ధిల్లుడు

పీనిలో స్వ ఇతామ్ ధ్వమ్ - అనునవి ఆత్మనేపదములో
మధ్యమపురుష లోట్ ప్రత్యయములు

వృద్ + అ + స్వ = వృద్ధస్వ (సూ-9)

వృద్ + అ + ఇతామ్ = వర్ధ + ఇతామ్ (సూ-9) = వర్ధేతామ్ (సూ-2)

వృద్ + అ + ధ్వమ్ = వర్ధధ్వమ్ (సూ-9)

త్వమ్ వర్ధస్వ యువామ్ వర్ధేతామ్ యూయం వర్ధధ్వమ్

ఉత్తమ పురుష

వర్తై = (నేను) వర్తిల్లుదునుగాక, వర్తిల్లవలెను వర్తిల్లనిమ్ము

వర్తావహై = (మేవిద్దరము) వర్తిల్లుదుముగాక వర్తిల్లవలెను వర్తిల్లనిమ్ము

వర్తామహై = (మేము) వర్తిల్లుదుముగాక వర్తిల్లవలెను వర్తిల్లనిమ్ము.

పీనిలో ఐ ఆవహై ఆమహై - అనునవి ఆత్మనేపదములో
ఉత్తమపురుష లోట్ ప్రత్యయములు

వృద్ + అ + ఐ = వర్ధ + ఐ (సూ-9) = వర్తై (సూ-2)

వృద్ + అ + ఆవహై = వర్ధ + ఆవహై (సూ-9) = వర్తావహై (సూ-22)

వృద్ + అ + ఆమహై = వర్ధ + ఆమహై (సూ-9) = వర్తామహై (22)

అహం వర్తై ఆవాం వర్తావహై వాయం వర్తామహై

(లోడ్ యాపములు)

ఏక	ద్వి	బహు
వర్ధితామ్	వర్ధేతామ్	వర్ధంతామ్
వర్ధస్వ	వర్ధేథామ్	వర్ధధ్వమ్
వర్తై	వర్తావహై	వర్తామహై

పుంలింగములు -

పర్వతః = పుష్పము

ఆర్యః = పూజ్యుడు

సమ্পర్కః = సంపర్కము

అరియోః = అరియము

సంబంధము

మహిళ: = రాజు

చాత్రః = శిష్యుడు

ప్రతిలింగము -

పృథివీ = భూమి

ఆర్కా = పూజ్యురాలు

మిత్రతా = స్నేహము

నపుంసకలింగము -

భద్రమ్ = మేలు, శుభము

దురమ్ = కష్టము

పశ్యచ్ఛే = చాక్ష పంట

శ్రీఘమ్ = తొందర

ద్యో + అన = ద్యోనమ్ = చూచుట

ఆశనమ్ = ఆసనము

విశేషణములు -

సచ్చర్మ = సచ్చర్మమైన

సమస్తం = సమస్తమైన అన్ని

గమీ + త = గత = వెళ్ళిన, పొందిన కులీన = మంచి కలమునందు వుచ్చిన

కులీన = మంచి కలమునందు పుట్టిన

స్వయ్య = స్వయముతో కూడిన

అవ్యయములు -

పునః = మరల

మా = వరిదు

(మా అనునది క్రియాపదమునకు ముందే వ్యవహితముగగాని, అవ్యవహితముగగాని ప్రయోగింపబడును క్రియాపదము తరువాత ప్రయోగింపబడదు)

ప్రతి + ని + వృత్ = మరలివచ్చుట - (అన్) ప్రతినివర్తకే ,
(అజ్) ప్రతివ్యవర్తత (అద్) ప్రతినివర్తకాప్

పరి + త్రా-రక్షించుట - (లట్) పరిత్రాయతే (లట్) పర్యత్రాయత
(లోట్) పరిత్రాయతామ్

(తావే - లట్) ఉపవిశ్యతే (లట్) ఉపావిశ్యత (లోట్) ఉపవిశ్యతామ్
ప్రతి + ఓద=పొందుట - (లట్) ప్రతిపద్యతే (లట్) ప్రత్యపద్యత
(లోట్) ప్రతిపద్యతామ్

పరి + పాల = పరిపాలించుట - (లట్) పరిపాలయతి - పరిపాలయతే
(లట్) పర్యపాలయత్ - పర్యపాలయత (లోట్) పరిపాలయతు -
పరిపాలయతామ్

వి + జి = విజయమును పొందుట

సూ - వివరాభ్యాం జేః (పా సూ) = వి పర - అను ఉపసర్గల
కంటె పరమగు జి రాతువునకు ఆత్మనేవద ప్రత్యయములు
చేరును

ఉదా - విజయతే పరాజయతే

(లట్) విజయతే (లట్) వ్యజయత (లోట్) విజయతామ్
ప్ర + స్థా = బియ్యందేరుట

సూ - 2 సమప్రవిభ్యః స్థః (సా సూ)=సమ్ అవ ప్ర వి - అను
ఉపసర్గలకంటె పరమగు స్థా రాతువునకు ఆత్మనేవద ప్రత్య
యములు చేరును

ఉదా - సంతిష్ఠతే అపతిష్ఠతే ప్రతిష్ఠతే వితిష్ఠతే

(లట్) ప్రతిష్ఠతే (లట్) ప్రాతిష్ఠత (లోట్) ప్రతిష్ఠతామ్

ప్ర + మాద్ = తప్పుచేయుట పొరబడుట -

(లట్) ప్రమాద్యతి (లట్) ప్రామాద్యత్ (లోట్) ప్రమాద్యతు

నరా దుర్గాణి తరస్తు భద్రాణి వశ్యస్తు
జయతు జయతు దేవః

విజయతాం సృపః

యూయం గుర్హాన్ వృద్ధ్వమ్

గృహం గత్వా శీఘ్రం ప్రతినివర్తస్వ

కాలే వర్తకు వర్జన్యః పురిపీ సస్యైః సమృద్ధా భవతు

సత్యం వద దర్శం చర

లోకాః సమన్తాః సుఖం లభన్తామ్

శరణం గతాన్ పరిత్రాయస్వ

గచ్ఛత్వాన్య పువర్తకృణాయ

అర్య ఇహాగమ్యతామ్ ఉపవిశ్యతాం వాత్రాసనే

అహం తత్ పుస్తకం పరాని

వయమధునా గృహం గచ్ఛామ

క్షత్రీనైః సహ సమృర్కం పణ్డితైః సహ మిత్రతాంఛ ప్రతిపద్యస్వ

యవం రామాయణం పరతమ్

అవాం దేవన్యాయం గచ్ఛావ

వాత్రాః యూయమధునా ఆత్మియాన్ గృహాన్ ప్రతిష్ఠధ్వమ్

న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశాః పరిపాలయన్తామ్

గురో రాజ్ఞామహం పరిపాలయా

భక్తిరానాయ కల్పితామ్

సత్యాన్య ప్రమాద్యత

వీదాన్ మా పేవస్య

(క్రియావిశేషణములుగా ఉపయోగింపబడు పదములు ఎల్లప్పుడు
నపుంసకలింగ ప్రధమైకవచన రూపముతో నుండును)

ఉదా - శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా అఢికమ్ = ఎక్కువగా,

అ భ్యా స ము 10

(వరస్థైవద లోద్ ప్రత్యయములు)

	ఏక.	ద్వి.	బహు
(ప్ర పు)	తు	తామ్	అస్త
(మ పు)	హి	తమ్	త
(ఉ పు)	ఆని	ఆవ	ఆమ

(అత్మనేపద లోద్ ప్రత్యయములు)

(ప్ర పు)	తామ్	ఇతామ్	అస్తామ్
(మ పు)	స్వ	ఇథామ్	ర్వమ్
(ఉ. పు)	ఐ	ఆవహై	ఆమహై

క్రింది పాణినీయ మాత్రముల యర్థములను పోదాహరణముగ వివరించునది

1. అతో హేః ; 2. తుహ్యోస్తాజ్ఞాఃస్యస్యతరస్యామ్ .
3. విపరాభ్యాం జేః ; 4. సమవప్రవిభ్యఃస్థః.

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది

వరులు సత్యమును వలుతురురుగాక
 వాత్రులు గురువులకు సమస్కరింతురుగాక
 మీరు సజ్జనుల మైతిని పొందుదు
 నన్ను (నేను) పారకాలకు పోనిమ్ము
 చాత్రుల చిత్తములు విద్యయందు రమించుగాక
 ఉద్యానముయొక్క సౌందర్యమును చూడుము

ఓ బాలులార తల్లిదండ్రుల ఆజ్ఞను పాలింపురు
 మీరు అత్యయములైన గుణములను క్లాఫించుకొనవలదు
 మనము సుఖముకొఱకై యత్నింపవలెను
 మేమిద్దరము నగరమునకు పోవలెను
 జనులకు నీతియందు అభిలాష వృద్ధి పొందవలెను
 దోకముయొక్క హితముకొఱకై అదిపతులు యత్నింపవలెను.

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది
 త్వం ఉద్యానస్య చౌధాం ప్రేక్షిస్వ
 కన్యాః సంగీతం శిక్షంతామ్
 యువాం విద్యాలయం గచ్ఛతమ్
 హే బాలాః వినయం మా త్యజత
 శ్రాంతాః పథికా వృక్షస్య చాయాయామ్ ఉపవిశన్తు
 నృపతిః సదా రాజ్యం దర్శేతి పాలయతు
 పితరౌ పుత్రాన్ పుష్కలామ్
 అరణ్యే కథమ్ అహం సంపరాణి
 దనన్యార్జనాయ యతామహై
 గురోరాజ్ఞామ్ అనుతిష్ఠాని
 హేమిత్ర వలాని స్వాదస్వ
 అవాం దేవం పూజయావ



ఏకాదశః పాదః - చదునొకండవ పాదము

సుబంతములు - హలంతశబ్దములు



సర్వసామాన్యముగా సంస్కృత వైయాకరణులచే పేర్కొనబడిన సుప్ ప్రత్యయములు ఈ క్రింద వ్రాయబడుచున్నవి

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర వి)	న్	ః	అన్
(ద్వి వి)	ఆమ్	”	”
(తృ వి)	ఆ	త్వామ్	త్విన్
(చ వి)	ఏ	,	త్యన్
(పం వి)	ఆన్	”	”
(ష వి)		ఓన్	ఆమ్
(న వి)	ఇ	,	సు.

హలంతశబ్దములన్నింటిని ఈ విధక్తిప్రత్యయములు చేరుటచేత సుబంతరూపము లేర్పడును ఆ శబ్దములకు సుప్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ప్రాతిపదికములో కలుగు మార్పులను గమనించి సుబంతరూప నిష్పత్తి పేర్కొనదగును

సామాన్యముగా హలంతములలో పుంలింగ శబ్దములకు, స్త్రీలింగ శబ్దములకును ఒకే విధముగ సుబంతరూపము లేర్పడును

చకారాంత పుంలింగము - జలముచ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	జలముక్	జలముచౌ	జలముచః
(సం ప్ర) (హే)	జలమున్		
(ద్వి వి)	జలముచమ్	„	„
(తృ వి)	జలముచా	జలముగ్వామ్	జలముగ్విః
(చ వి)	జలముచే	,	జలముగ్విః
(పం. వి)	జలముచః	„	,
(ష. వి)	,	జలముచోః	జలముచామ్
(స వి)	జలముచి		జలముజీ

$$\text{జలముచ} + \text{న్} = \text{జలముచ} \quad (\text{సూ-83})$$

సూ - 13 చోః కుః (హి సూ) = చవర్గాక్షరములకు యుల్ వర్ణములు
వరమగునపుడును, పదాంతమునందును కవర్గాక్షరములు
అదేశమగును

(అనునాసికములు ఆంతస్థములు తప్ప తక్కిన హల్లులకు యుల్
అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ య ర ల వ - అను హల్లులకు ఆంతస్థము
లని పేరు)

ఉదా - జలముచ = జలముక్ జలముచ + త్యామ్ = జలముక్ + త్యామ్

సూ - 114 అనునాసికేతరవర్గీయాక్షరములకు ాదహల్లు వరమగునపుడు
అయావర్గం తృతీయాక్షరములు అదేశమగును

ఉదా - జలముక్ + త్యామ్ = జలముగ్వామ్

జలముచ + సు = జలముక్ + సు (సూ-13) = జలముజీ (సూ-44)

చకరాంత స్త్రీలింగము - వాచశబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర వి)	వాక్	వాచౌ	వాచః
(సం ప్ర)	(హే) వాక్	,,	,,
(ద్వి. వి)	వాచమ్	,,	,,
(శృ వి)	వాచా	వాచ్ఛామ్	వాచ్ఛః
(ఛ వి)	వాచే	,	వాచ్ఛ్యః
(పం వి)	వాచః	,,	,
(ష వి)	,,	వాచోః	వాచామ్
(స వి)	వాచి	,	వాక్షి

వాచ్+స్=వాక్ (సూ-83, 1 3) వాచ్+ఞ్ఞామ్ = వాచ్ఛామ్ =
(సూ-1 3, 1 4) వాచ్+సు=వాక్షి (సూ-1 3 44)

'భిషక్' శబ్దము

భిషక్ + స్ = భిషక్ (సూ-83) = భిషగ్ (సూ- 13)

సూ - . 5 వాచసానే (పా సూ) = ఏదియు వరముగా లేనపుడు
అనునాపితేతర వర్గీయాక్షరములకు ఆయా వర్గం ప్రథమా
క్షరములు వికల్పముగా ఆదేశమగును

ఉదా - భిషక్, భిషగ్

భిషక్ + ఞ్ఞామ్ = భిష్యామ్ (సూ- 13) భిషక్ + సు =
భిషగ్ + సు (సూ-1 3)

సూ - 6 ఖరిచ (పా సూ) = శ్వాసహల్లు (ఖర్) వరమగునపుడు
అనునాపితేతర వర్గీయాక్షరములకు ఆయా వర్గం ప్రథమా
క్షరములు ఆదేశమగును

ఉదా - భిషగ్ + సు = భిషక్ + సు = భిషక్షి (సూ-44).

‘దివిషద్ శబ్దము

దివిషద్ + య = దివిషత్ దివిషద్ (సూ-83 15). దివిషద్ + సు =
దివిషత్సు (సూ- 6)

క్షుద్ శబ్దము

క్షుద్ + య = క్షుత్ క్షుద్ (సూ-83 1 5 47) క్షుద్ + త్యామ్ = క్షుద్త్యామ్
(సూ- 14) క్షుద్ + సు = క్షుత్సు (సూ-1 6)

‘కకుభ్ శబ్దము

కకుభ్ + య = కకుప్ కకుభ్ (సూ-83 5 47) కకుభ్ + త్యామ్ =
కకుద్త్యామ్ (సూ- 4) కకుభ్ + సు = కకుప్సు (సూ- 6)

తురాషాహ్ శబ్దము

తురాషాహ్ + య = తురాషాహ్ (సూ-83)

సూ - 7 హోధః (పా సూ) = హకారమునకు యుల్లు పరమగునపుడు
పదాంతమందును ధకారాదేశమగును

తురాషాహ్ = తురాషాద్ = తురాషాట్, తురాషాద్ (సూ- 5 47)

తురాషాహ్ + త్యామ్ = తురాషాద్ + త్యామ్ = తురాషాద్త్యామ్ (సూ- 4)

తురాషాహ్ + సు = తురాషాద్ + సు = తురాషాద్సు (సూ- 16)

హరింత నపుంసకలింగ శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములు -

(ప్ర వి) య - ఈ - ఇ

(ద్వి వి) ఆమ్ - ఈ - ఇ

తక్కిన విభక్తులలో పులింగ శబ్దములకువలెనే యుండును

‘సువాచ్ శబ్దము

ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర సం ద్వి) సువాక్	సువాచి	సువాచ్ఛి

$$\begin{aligned}\text{సువాచ్} + \text{వ} &= \text{సువాచ్} (\text{సూ-70}) = \text{సువాక్} (\text{సూ- 3}) \\ \text{సువాచ్} + \text{అమ్} &= \text{సువాచ్} (\text{సూ-70}) = \text{సువాక్} (\text{సూ- 3})\end{aligned}$$

సూ - 8 'ఇ' అను బహువచన సుప్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు
చివరి హల్లునకు ముందు నకారము అగమముగా చేరును
ఉదా - సువాచ్ + ఇ = సువాన్చ్ + ఇ

సూ - 19 నక్రాపదాస్తస్య యలి (పా సూ) = అవదాంతమందలి
నకారమకారములకు అనువాసికములు అంతస్థములు తప్ప
తక్కిన హల్లులు (యల్) పరమగునపుడు అనుస్వారాదేశము
వచ్చును
ఉదా - సువాన్చ్ + ఇ = సువాంచ్ + ఇ

సూ - 120 అనుస్వారస్య యయి పరసవర్తః (పా సూ) = అనుస్వార
మునకు ఊష్మహల్లులు తప్ప తక్కిన హల్లులు పరమగు
నపుడు పరసవర్తము ఆదేశమగును. అనగా అనుస్వారమునకు
వర్గీయాక్షరిములు పరమగునపుడు ఆయా వర్గల పంచమాక్షర
ములు య వ ల లు పరమగునపుడు అనువాసిక య వ ల
లు ను ఆదేశములగునని భావము

(క ష స హ - అను హల్లులకు ఊష్మములని పేరు ఊష్మములు
తప్ప తక్కిన హల్లులకు 'యయి' అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)
సువాంచ్ + ఇ = సువాఞ్చి

'అస్పజ్' శబ్దము

(ప్ర సం ద్వి) $\left. \begin{array}{l} \text{అస్పక్} \\ \text{అస్పగ్} \end{array} \right\} = \text{అస్పజీ} = \text{అస్పజ్జీ}$

అస్పృశ్ + వ = అస్పృశ్ (సూ-70)
 అస్పృక్, అస్పృగ్ (సూ - 113, 5)
 అస్పృశ్ + ఇ = అస్పృశ్ (సూ-1 8)
 అస్పృశ్ + ఇ (సూ-1 9) = అస్పృశ్ (సూ-120)

పుంలింగములు -

సుహృద్ = స్నేహితుడు	హాశభుజ్ = అగ్ని
జలమున్ = మేహము	విషక్ = వైద్యుడు
కురాషాహ = ఇంద్రుడు	దివిషద్ = దేవతలు
విజయః = విజయము	అస్తః (పుం) } = చివర
	అస్తమ్ (వ) }

స్త్రీలింగము -

పరిషద్ } = పథ	అపద్ } = అపద
సంపద్ }	విపద్ }
శరద్ = శరత్కాలము	సంపద్ = సంపద
మృద్ = మన్ను	సర్వసమృద్ = అన్నిసంపదలు
దృషద్ = రాయి	క్షుద్ = ఆకలి
కకుభ్ = దిక్కు	చర్పా = చర్మ

నపుంసకలింగము -

అస్పృశ్ = రక్తము

విశేషణములు -

శీతల = చల్లని	రోకాబిరామ = రోకములో అందమైన
లభి + త = లభి = పొందబడిన	భీ + త = భీత = భయపడిన

ఉప+విశ్+త } =ఉపవిష్ట }	= కూర్చొనిన	అ + వృ + త } =అవృత }	=అవరింపబడిన
సమ్+గమ్+త } =సంగత }	= కలసిన	పీడ్ + త = పీడిత = పీడింపబడిన	
దహ + త = దగ్ధ = దహింపబడిన		అప+హృ+త్ప } = అపహర్తృ }	= దొంగిలించు నట్టి
సువాచ్ = మంచివాక్కుగల		అఽజ్ఞ వీయ = దాటకకముగాని	
పిచ్ + త = పిక్త = తడుపబడిన			

అన్యాయములు -

వి + జి + య = విజిత్య = జయించి	అట్ + త్యా = అటిత్యా = తిరిగి
భూయః = మరల	ప్రాయః = తలుచుగా

క్రియాపదములు -

నిర్ + మా = నిర్మించుట - (కర్మణి-లట్) నిర్మియతే (లజ్) నిరమీయత (లోట్) నిర్మియతామ్

ఉప + దిశ్ = ఉపదేశించుట - (లట్) ఉపదేశతి-ఉపదేశతే (లజ్) ఉపాదేశత్-ఉపాదేశత (లోట్) ఉపదేశతు-ఉపదేశతామ్

అప + వీ = హోగొట్టుట తొలగించుట - (కర్మణి-లట్) అపవీయతే (లజ్) అపవీయత (లోట్) అపవీయతామ్

ఇన్దోః ప్రకాశః శరది శీతం ఆహ్లాదకశ్చ భవతి

వివత్సు రైర్యం వహస్తే దీరాః

సుహృదాం వదనా న్యలంఘనీయాని

బుధానాం పరిషది శాస్త్రాణాం వర్షాసు విజిత్యతేవ కీర్తనన్త్య

అపదామ్ అపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదామ్

లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయో భూయో నమామ్యహమ్

ఘవో మృదా నిర్మియతే

హుకరుజా దగ్గం వనం దృష్ట్యా జనా భీతా అభవన్
 కవీనాం వాణీ మాధుర్యం వర్తతే
 దృష్వది ఉపవిష్టో గురుః శిష్యాన్ దర్శయన్ ఉపాదిశత్
 వర్షాను ప్రాయో గగనం జంఘుగ్ని రాష్ట్రకం దృశ్యతే
 సరాదాం రోగాన్ అగదై రవనయన్ బ్రహ్మః
 జ్ఞాన ఓడితా జనాః గృహం గృహం చాటిత్యాస్మయన్ అయాచత్
 సుస్థవతేః క్షీరైః కకుడామ్ లస్తేష్యపి ప్రసృతి
 యుద్ధే వీరస్య శరీరమ్ అస్మజ్ఞా పితృ మరణత్
 మువాగ్ని రవత్తైః పితా వ్రతస్యోఽరవత్
 తురాషాహః సంసది సంగతా దివిషదోఽసురాదాం
 విజయస్య మార్గాన్ అభిన్నయన్
 సరపాలైర్లోకాం భీతి రవపియతామ్

తకారాంత శబ్దములు

సంస్కృతభాషలో మూడురకములైన తకారాంత శబ్దములు
 కలవు 1) శతృ ప్రత్యయంత శబ్దములు 2) మరుత్ ప్రత్యయంత
 శబ్దములు 3) వరుత్ ప్రత్యయంతములు 4) కేవల తకారాంతశబ్దములు

ఇందు కేవల తకారాంత శబ్దములకు మూడు లింగములందును
 తక్కిన హరింత శబ్దములకువలెనే రూపములు ఏర్పడినవి

తకారాంత పులింగము - మరుత్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	మరుత్	మరుతౌ	మరుతః
(సం ప్ర)	(హే) మరుత్	,	,
(ద్వి వి)	మరుతమ్	,	,
(తృ వి)	మరుతా	మరుత్యామ్	మరుద్భిః

తకారాంత స్త్రీలింగము - 'విద్యుత్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	విద్యుత్	విద్యుతౌ	విద్యుతః
(సం. ప్ర)	(హే) విద్యుత్	„	„
(ద్వి వి)	విద్యుతమ్	„	„
(తృ వి)	విద్యుతా	విద్యుద్భ్యామ్	విద్యుద్భిః

తకారాంత నపుంసకలింగము - 'జగత్' శబ్దము

(ప్ర సం ద్వి)	జగత్	జగతీ	జగన్తి
(తృ వి)	జగతా	జగద్భ్యామ్	జగద్భిః

(ఇట్లే తక్కిన విభక్తుల యందలి రూపముల నూహించునది)

కృదంతములు - శతృ ప్రత్యయాంత శబ్దములు

వరస్తే వదిరాడువులకు అయాగణములకు సంబంధించిన వికరణ ప్రత్యయములను చేర్చి ఏనుట 'అత్' అను 'కృత్' ప్రత్యయమును చేర్చుటచే శతృప్రత్యయాంత శబ్దము లేర్పడును.

ఉదా - జి+అ+అత్ = జే + అ + అత్ (సూ-9) = జయ + అత్
(సూ-12) = జయత్ (సూ-9) ; గచ్ఛ్ + అ + అత్ = గచ్ఛత్
(సూ-9), చుర్ + అయ + అత్ = చోరయ + అత్ (సూ- 9) =
చోరయత్ (సూ-9)

తకారాంత పుంలింగము - 'గచ్ఛత్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర. సం ద్వి)	గచ్ఛన్	గచ్ఛన్తౌ	గచ్ఛంతః
(ద్వి వి)	గచ్ఛన్తమ్	„	గచ్ఛంతః

త్వతీయాది విభక్తులయందు అన్ని తకారాంత శబ్దములకును ఒకే విధముగ రూపములు విషువ్యములగును

సూ - 2 శబ్దప్రత్యయంత పుంలింగశబ్దములకు సర్వనామ స్థానములు (అనగా వ్రథమావిధక్తి ప్రత్యయములు ద్వితీయావిధక్తి ఏకవచన ద్వీవచన ప్రత్యయములును) వరమగు పురుషు చివరి తకారమునకు ముందు వకారము అగమముగా చేడిను ఉదా - గచ్చత్ + ప్ = గచ్చన్ + ప్

సూ - 22 సదనపుంసకప్య (పా మా) = పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దముల - చేడివల్లి ప్రథమావిధక్తి ప్రత్యయములు ద్వితీయావిధక్తి ఏకవచన ద్వీవచన ప్రత్యయములును సర్వనామ స్థానములనబడును

(ప్రథమా విధక్తి ప్రత్యయములకు ద్వితీయా విధక్తి ఏకవచన ద్వీవచన ప్రత్యయములకును 'అబ్' అనునది ప్రక్కాహార సంజ్ఞ)

గచ్చన్ + ప్ = గచ్చన్ (సూ-83)

సూ - 123 పంయోఽస్త్యై లోః (పా మా) = పదాంతమంలి సంయుక్త హల్లాలలో మొదటి హల్లు మిగిలి తక్కిన హల్లులకు లోపము వచ్చును

ఉదా - గచ్చన్ + ప్ = గచ్చన్

గచ్చన్ + ప్ = గచ్చన్ (సూ-2) గచ్చన్ + అ - గచ్చన్
(సూ-2, 20) గచ్చన్ + అ - గచ్చన్ (సూ-2)

శబ్దప్రత్యయంతశబ్దములకు ఈ అను స్త్రీ ప్రత్యయమును చేర్చుటచేత స్త్రీలింగరూపము లేర్పడును

సూ - 24 ఈ యను ప్రత్యయము వరమగునపుడు, వపుంసక
లింగమునందు ప్రథమా ద్వితీయా ద్వైవచన ప్రత్యయమగు
'ఈ యనునది వరమగునపుడు మొదటి, వాల్లన నదియన
గణముల రాతువుల నుండి నిష్పన్నములైన శతృ
ప్రత్యయాంత శబ్దముల చివరి తకారమునకు ముందు
నకారము ఆగమముగా చేరును

ఉదా - నదత్ + ఈ = నదన్తీ గచ్చత్ + ఈ = గచ్చన్తీ.

ఆరవ గణము రాతువులనుండి నిష్పన్నములైన శతృ ప్రత్య
యాంత శబ్దముల చివరితకారమునకు ముందు ఏకారాగమము వికల్ప
ముగా వచ్చును

ఉదా - విశత్ + ఈ = విశన్తీ విశతీ. స్పృశత్ + ఈ =
స్పృశన్తీ. స్పృశతీ

ఈవిధముగా శతృ ప్రత్యయాంత శబ్దములన్నియు ప్రీలింగము
నందు ఈకారాంతములగుటచే వాని సుబంతరూపములు ఈకారాంత
ప్రీలింగ శబ్దములకువలె ఏర్పడును.

తకారాంత నపుంసకలింగము - 'గచ్చత్' శబ్దము

(ప్ర సం ద్వ) గచ్చత్ గచ్చన్తీ గచ్చన్తీ

గచ్చత్ + స = గచ్చత్ (సూ-70) గచ్చత్ + ఈ = గచ్చన్తీ

(సూ- 24) గచ్చత్ + ఇ = గచ్చన్తీ (సూ-1 రి)

కృదంతములు - కానచ్ ప్రత్యయాంతములు

ఆత్మనేపది రాతువులకు వికరణ ప్రత్యయముకు చేర్చి ఏమ్మట
'అన అను కృత్ప్రత్యయమును చేర్చుటచే కానచ్ ప్రత్యయాంత
రూపము లేర్పడును కానచ్ ప్రత్యయమునకు పూర్వభాగము అకా
రాంతము అయినచో అన అనుదానికి బదులు 'మాన' అనునది చేరును.

ఉదా - లభ + అ + మాన = లభమాన అర్థ + అయ + మాన =
అర్థయమాన

శతార్థమునందు రాతువునకు 'య' అను దానిని చేర్చి పిమ్మట
మాన అను దానిని చేర్చుటచే కానన్ ప్రత్యయంత రూపములు
ఏర్పడును

ఉదా - లభ + య + మాన = లభ్యమాన పర్ + య + మాన =
పర్యమాన

కానన్ ప్రత్యయంత శబ్దములు అకారాంతములగుటచే స్త్రీ
లింగమునందు పానికి 'అ' అను స్త్రీ ప్రత్యయము చేరి అకారాంత
శబ్దము లేర్పడును

ఉదా - లభమాన + అ = లభమానా పర్యమాన + ఆ = పర్యమానా

శత్య కానన్ ప్రత్యయములు వర్తమానార్థమునందు చేరును
అందుచే శత్య ప్రత్యయంతములు కానన్ ప్రత్యయంతములును
వర్తమానార్థక రాతుజవిశేషణవాచకములు (Present part ciples) అని
వ్యవహరింపబడుచున్నవి

మకున్ ప్రత్యయంత శబ్దములు

సూ - 26 ఉదన్యా స్త్యస్మిన్నితి మధున్ (వా సూ) = 'కం' అను
అర్థములో మధ్ అను తద్ధిత ప్రత్యయము చేరును
ఉదా - గోమధ్ = గోమధకం పుద్ధిమధ్ = పుద్ధిం

సూ - 126 మాదువదయాశ్చ మతోద్భూతయివాదిభ్యః (వా సూ)
యవ మున్నగునవి కొన్నిరిష్ట తక్కిన శబ్దములలో ఆకార,
ఆకార, మకారములు అంతమునందు శబ్దములకంటెను,
ఆకార, ఆకారి, మకారిములు ఉపపదగత శబ్దములకంటెను
పరమగు మత ప్రత్యయ మకారిమునకు పక రాదేశమగును

ఉదా - జ్ఞానవత్, విద్యావత్, కింవత్, యశస్వత్, తాస్వత్, లక్ష్మీవత్

(కాని యవవత్, భూమిమత్ మున్నగుచోట్ల వకారాదేశము రాదు)

సూ - 127 యయః (పా సూ) = అనునానికితర వర్గీయాక్షరములకంటె వరమగు మిక్ ప్రత్యయ మకారమువలనకూడ వకారాదేశ మగును ఉదా - విద్యుత్వత్

తకారాంత పుంలింగము - 'ధీమత్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	విపలు
(ప్ర వి)	ధీమాన్	ధీమన్తై	ధీమన్తః
(సం ప్ర)	(హే) ధీమన్	,	"
	ధీమన్తమ్	"	ధీమతః

సూ - 128 మతుప్ ప్రత్యయాంతములకు ప్రథమైకవచన ప్రత్యయము వరమగునపుడు ఉపదయగు అక్షరమునకు దీర్ఘము చిపరి తకారమునకు ముందు నకారమును వచ్చును సంబోధనైక వచనమునందు తక్కిని సర్వనామ స్థానములు వరమగు నపుడును నకారాగమము మాత్రము వచ్చును.

ధీమత్ + న్ = ధీమాన్ + న్ = ధీమాన్ (సూ-83) = ధీమాన్ (సూ - 23) ధీమత్ + ఐ = ధీమన్తై ధీమత్ + అన్ = ధీమన్తః, (హే) ధీమత్ + న్ = (హే) ధీమన్ + న్ = (హే) ధీమన్ + న్ (సూ-83) = (హే) ధీమన్ (సూ- 23) ధీమత్ + అమ్ = ధీమన్తమ్

మతుప్ ప్రత్యయాంత శబ్దములకు స్త్రీలింగమునందు 'ఈ' అను స్త్రీ ప్రత్యయము చేరును అందుచే అవి ఈకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములగును

ఉదా - రీమత్ + ఈ = రీమతీ . ఆయుష్మత్ + ఈ = ఆయుష్మతీ

మతుప్ ప్రత్యయాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు కేవల తకా
రాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకువలెనే సుబంతరూపములు నిష్పన్నము
లగును -

	ఏక	ద్వ	బహు
(ప్ర సం ద్వ)	శ్రీమత్	శ్రీమతీ	శ్రీమన్

శృదంతములు - క్తవతు ప్రత్యయాంతములు

భూతకాలార్థమనందు రాకువునకు తవత్ అను దానిని
చేర్చుటచే క్తవతు ప్రత్యయాంతరూపము లేర్పడును ఈ ప్రత్యయము
కర్తృప్రథమనందు చేతును

ఉదా - జి + తవత్ = జితవత్ = జయించిన స్మృ + తవత్ =
స్మృతవత్ = స్మరించిన

కొన్ని రాకువులకంటె వరమగునపుడు ఈ ప్రత్యయమునకు
మందు ఇకారము అగమముగా చేయట ఈ ప్రత్యయము వరమగు
నపుడు కొన్ని రాకువులలోని యకార వకార, రేవ లకారములకు
ఇ ఉ ఋ ౩ అను వర్ణము లాదేశమగుట మున్నగు వ్యాకరణకార్యము
లన్నియు క్తప్రత్యయాంత శబ్దములలో వలెనే జరుగును (కావున క్త
ప్రత్యయాంత శబ్దమునకు వత్ అనుదానిని చేర్చుకొని క్తవతు ప్రత్య
యాంత రూపములను ఊహింపవచ్చును)

ఉదా - పరిత - పరితవత్ ఉచిత - ఉచితవత్

మతుప్ ప్రత్యయాంత శబ్దములకువలెనే క్తవతు ప్రత్యయాంత
శబ్దములకుగూడ సుబంతరూపము లేర్పడును

తకారాంత పుంలింగము - 'జితవత్' శబ్దము

	ఏక.	ద్వి	బహు.
(ప్ర. వి)	జితవాన్	జితవౌ	జితవన్తః
(సం. ప్ర)	(హే) జితవన్	,	,,
(ద్వి. వి)	జితవన్తమ్	,	జితవతః
(కృ. వి)	జితవతా	జితవద్యామ్	జితవద్విః

తకారాంత నపుంసకలింగము - 'జితవత్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర సం ద్వి)	జితవత్	జితవతీ	జితవన్తి

స్త్రీలింగమునందు క్తవతు ప్రత్యయాంత శబ్దములకు 'ఈ' అను స్త్రీ ప్రత్యయమును చేర్చుటచే స్త్రీలింగ శబ్దరూపము లేర్పడును అప్పుడవి ఈకారాంతములగుటచే వానికి ఈకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు (నదీశబ్దమునకు) వలె సుబంతరూప నిష్పత్తి క్లుప్తగును

ఉదా - పరితపత్ + ఈ = పరితపతీ = చరిచినయామె

నీవు అను అర్థముగల 'భవత్' అను శబ్దమునకుకూడ మతుషి ప్రత్యయాంత శబ్దములకువలెనే రూపము లేర్పడును.

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర. వి)	భవాన్	భవనౌ	భవన్తః
(సం. ప్ర)	(హే) భవన్	,	,,
(ద్వి. వి)	భవన్తమ్	,,	భవతః
(కృ. వి)	భవతా	భవద్యామ్	భవద్విః

స్త్రీలింగమునందు పిప్ప అను అర్థముగల భవత్ శబ్దమునకు ఈ అను స్త్రీ ప్రత్యయముచేరి భవతీ అను ఈకారాంత శబ్ద మేర్పడును.

తకారాంత స్త్రులింగము - మహత్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	మహాన్	మహాన్తై	మహాన్తః
(సం ప్ర)	(హే) మహాన్	,	,
(ద్వి వి)	మహాన్తమ్		మహతః
(శృ వి)	మహతా	మహద్భ్యామ్	మహద్భిః

'మహత్' శబ్దమునకు పర్వనామ స్థానములు పరమగునపుడు నపుంసకలింగమునందు 'ఇ' అను బహువచన సుప్ ప్రత్యయము పర మగునపుడును ఉపదయగు అకారమునకు దీర్ఘమును విసిరి తకారమునకు నుండు మకారాగమమును వచ్చును కాని సంబోధనైకవచ నము నందు నకారాగమము మాత్రమే వచ్చును ఉపదాదీర్ఘము రాదు

ఉదా - మహత్ + వ = మహాన్ + వ = మహాన్త్ (సూ-83)
మహాన్ (సూ-123)

స్త్రీలింగమునందు మహత్ శబ్దమునకు ఈ అను స్త్రీ ప్రత్య యముచేరి మహతీ అను ఈకారాంత శబ్ద మేర్పడును

తకారాంత నపుంసకలింగము - మహత్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి.	బహు
(ప్ర సం ద్వి)	మహత్	మహతీ	మహాన్తి
మహత్ + ఇ = మహాన్తి (సూ- 84)			

పులింగము -

ఉద్భవః = పుట్టుక	హేతుః = కారణము
సజ్జః = స్నేహము కలియక	అఙ్గః = మొదలు
సత్ = సత్పురుషుడు	అనత్ = ఆసత్పురుషుడు
భవత్ = నీవు	యత్నః, ప్రయత్నః = ప్రయత్నము

ప్రలింగము -

విద్యుత్ = మెరుపు	వివర్తిః = ఆపద
సంవర్తిః = సంపద	సరిత్ = నది
ఏకరూపతా = ఒకేరూపము కలియుండుట	గీతా = భగవద్గీత

నపుంసకలింగము -

జగత్ = లోకము	- అభి+వాద్+అన = వమస్కరించుట,
వియత్ = అకాశము	= అభివాదనమ్ = నమస్కారము
శకటమ్ = బండి	కార్యమ్ = పని

విశేషణములు -

గమ్ + అత్ } = పోవుచున్న	మతి + మత్ } = బుద్ధికం
= గచ్ఛత్ }	= మతిమత్ } = అలోచనకం
పర్ + అత్ } = చదువుచున్న	మూర్తి + మత్ } = ఆకారముకం
= పరత్ }	= మూర్తిమత్ }
అయుష్ + మత్ } = ఆయువుకం	వి + సూద్ + తవత్ } = చంపిన
= ఆయుష్మత్ }	= నిహతవత్ }
ధీ + మత్ } = బుద్ధికం	వి + రచ్ + తవత్ } = రచించిన
= ధీమత్ }	= విరచితవత్ }

కృ + య = కార్య = చేయబడదగిన

$\left. \begin{aligned} & \text{రాన్ + అత్} \\ & = \text{రావత్} \end{aligned} \right\} = \text{వరుగెత్తుచున్న}$ $\left. \begin{aligned} & \text{కీర్తి+మత్} = \text{కీర్తిమత్} = \text{కీర్తిల} \\ & \text{కష్ట + అన} \end{aligned} \right\} = \text{కష్టమాన}$
 $\left. \begin{aligned} & \text{ఇష్+అత్} = \text{ఇచ్చత్} = \text{కోరుచున్న} \\ & \text{భగ + మత్} \end{aligned} \right\} = \text{ఈశ్వరత్వముకల}$ $\left. \begin{aligned} & \text{ఉప+దిశ్+తవత్} \\ & = \text{ఉపదేశిత్} \end{aligned} \right\} = \text{ఉపదేశించిన}$
 $\text{బుద్ధి+మత్} = \text{బుద్ధిమత్} = \text{బుద్ధికల}$ $\text{పిన్+య=వార్య} = \text{చెప్పబడదగిన}$

విద్యుతా సహ మేహా వియతి వర్తతే
 ఇహ జగతి పుత్రస్కోర్పున ఉత్పవస్య హేతు రితి మన్యతే
 సతాం సద్విష్ణుః కథమపి హి పుణ్యేన భవతి
 అసద్విస్వహ న సజ్జచ్ఛస్య
 విద్యాలయం గచ్ఛతాం రావన్ బంధుశ్రాద్ధా ప్రవికతి
 వతర్భ్య శ్చాత్రేభ్యః పుస్తకాని దీయతాం మహద్విః
 ఆయుష్మాన్ భవ హృష్యేతి వాచ్యో విప్రోఽభివాదనే
 రీమన్తో జగతి కీర్తిమన్తో భవన్తి
 సమో భగవతే వాసుదేవాయ
 సచ్చుత్తో త విపత్నౌ త మహతామ్ ఏకరూపతా వర్తతే
 రామో మూర్తిమాన్ ధర్మ ఇవ విరాజతే
 సర్వదా బుద్ధిమతాం ప్రయత్నాని సఫలాని భవన్తి
 మతిమద్భి ర్దుఃఖాని బుద్ధ్యా వరిహియంతే
 దేమసు దుహ్యమానామ ప్రస్థాయ స గ్రామం గతః
 దేవస్కోత్పవం ద్రప్తుం భవన్తః కుటుమ్బేన సహగచ్ఛన్తిక ప్రార్థయే
 గచ్ఛతు భవాన్ పునర్దర్శనాయ
 అభ్యుదయమ్ ఇచ్ఛద్భిః సర్వదా యత్నః కర్తవ్యః
 వాతేన కమ్పమానా ద్యృజిత్ వతన్తి ఫలాని

రాక్షసాన్ విషాదితవస్త్రం రామమ్ ఋషయ అభ్యనర్షన్
 గీతామ్ ఉపదిష్టవస్త్రం భగవస్త్రం శ్రీకృష్ణమ్ అర్జునః ప్రాణమత్
 రథాయాం గచ్ఛన్తి శకటాని వక్యన్తి బాలాః
 భగవతీం దేవీం భగవస్త్రం దేవంత పూజయన్తి భక్తాః
 మహాన్తి కార్యాణ్యాచరన్తి మహాన్తః తైస్తే మహతీం కీర్తిం విస్తనే
 సమస్తావాం సరితాం వారీణ్యపి సముద్రమేవ స్రవిశన్తి
 తత్రభవాన్ వాల్మీకిః రామాయణం విరచితవాన్

ఏపు అను ఆర్థము కలదైనను 'భవత్' శబ్దము కర్తృవాచకముగా ఉన్నప్పుడు క్రియావదము ప్రథమపురుషయందే యుండును.
 (సూ-4)

ఉదా - భవాన్ గచ్ఛతు భవస్త ఆగచ్ఛతు

అత్ర 'తత్ర' అను వానితో 'భవత్' శబ్దమును కలిపి పేర్కొనినప్పుడు అవి పూజ్య వాచకములగును

ఉదా - తత్రభవాన్ వాల్మీకిః = పూజ్యుడగు వాల్మీకి

అత్రభవాన్ వేదవ్యాసః = పూజ్యుడగు వేదవ్యాసుడు

సూ - 29 సమో గమ్యచ్ఛిల్కాప్ (వా సూ) = సమ్ అను ఉపసర్గకంటి పరమయిన 'గమ్' ఋచ్ఛి అను రాతువులకు ఆత్మనే పదప్రత్యయములు చేరును

ఉదా - సల్గచ్ఛతే సల్గచ్ఛస్వ సమ్యచ్ఛతే

సూ - 30 యథక్ష్మ నిర్ధారణమ్ (పా సూ) = ఒక సముదాయమునుండి ఒక భాగమును వేరుచేసి తెప్పునపుడు ఆ సముదాయ వాచకమునకు వష్టి సప్తమీ విభక్తులు వచ్చును (నిర్ధారణ మవగా సముదాయమునుండి ఎకదేశమును వేరుచేయుట అవి యర్థము)

ఉదా - గచ్చకాం బాలానాం రాజన్ ఆదౌ ప్రవిశతి (లేక)
గచ్చత్సు బాలేషు రాజన్ ఆదౌ ప్రవిశతి

పా - 3 య్యచి బావేన బాలేషుమ్ (పా సూ) = దేవి క్రియచే
మరియొక క్రియ తెలియబడునో తద్వచకమునకు సప్తమీ
విభక్తి ఉచ్చును

ఉదా - దేనుఁ దుహ్యమానామ గతః = గోవులు పితుకబడు
చుండగా వెడలెను బాలేషు పరత్సు ఆగతః = బాలురు
చదువుచుండగా వచ్చెను

అ భ్యా స ము 11

హరింత పుంలింగ శ్రీలింగశబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములను
పేర్కొనునది

హరింత నపుంసకలింగశబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములను
పేర్కొనునది

తారాంతశబ్దము లెన్ని రకములు గలవు, వివరించునది

శత్రుప్రత్యయాంతశబ్దము లేయర్థములో యెట్లేర్పడునో వివరించునది

కానన్ ప్రత్యయాంతశబ్దము లేయర్థములో యెట్లేర్పడునో వివరించునది

మతుప్ ప్రత్యయాంతశబ్దము లెట్లేర్పడునో వివరించునది

క్రవతు ప్రత్యయాంతశబ్దము లేయర్థములో యెట్లేర్పడునో వివరించునది

శత్రు ప్రత్యయాంతశబ్దముల శ్రీలింగరూపము లెట్లేర్పడునో సోదాహరణ
ముగ వివరించునది

మతుప్ ప్రత్యయాంతశబ్దములకు క్రవతు ప్రత్యయాంతశబ్దములకు శ్రీ
లింగరూపము లెట్లేర్పడునో సోదాహరణముగ వివరించునది

క్రింది పాఠశాల వాక్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ వివరించువది

- 1) చోః కుః 2) వాఽవసానే 3) అరి చ 4) హో ధః
 5) నక్సాఽదాస్తస్య యి 6) అనున్వారస్య యయి వరసవర్ణః .
 7) సుదసపుంసకస్య 8) సంయోగాస్తస్య లోవః 9) తదస్యాస్త్యస్మి
 విత్తి మతువ్ 10) మాదుపరాయాశ్చ మతోర్వాఽయవాఽభ్యః .
 1) రుయః

క్రింద పేర్కొనిన సందర్భములలో కలుగు వ్యాకరణ కార్యములను సోదాహరణముగ వివరించునది —

- 1 అనునాసితేతర సర్గీమాక్షరములకు నాదహల్లు పరమగునపుడు
- 2 హంత నపుంసక లింగశబ్దములకు 'ఇ' అను బహువచన సుప్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు
- 3 శత్రుప్రత్యయాంత పుంలింగశబ్దములకు సర్వనామస్థానములు పరమగునపుడు
- 4 శత్రుప్రత్యయాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ఈ' అను ద్వివచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు
- 5 మతువ్ ప్రత్యయాంతపుంలింగశబ్దములకు ప్రధిమైకపన ప్రత్యయము పరమగునపుడు
- 6 మహత్ శబ్దమునకు సర్వనామస్థానములు పరమగునపుడు

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించువది

వైర్యవంతులను ప్రజలు మెచ్చుకొందురు

రాతిమీద కూర్చొనియున్న మృగమును చూచితివి

శరత్కాలముయొక్క రాత్రులందు బాలురు వెన్నెలలో ఆడుకొందురు

రోగముచే పీడింపబడుచున్నవానిని చూచుటకు వైద్యుడు (భిషక్)
వచ్చెను

పురాణములు సుహృదులతో సమానములుగ పరిగణింపబడుచున్నవి
మఠములు మృత్యుయొక్క విచారములు

ఆపదలందు దైర్యమును వహించువాడే రీరుడు

తఱచుగా లోకమునందు సంపదను సంపద విపత్తును విపత్తు
అనువర్తించుచుండును

వియత్తునందు ఆవరించిన జలముచమును చూచి క్రిడాంగణమునందు
ఆడుచున్న బాలురు ఇంద్రుడు పోయిరి

గొప్పవారు మధురమైన వాక్కులతో దీపులను ఊరదీంతురు

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది

హమవతా మహేశ్వరాయ పార్వతీ దత్తా

హమవతా అభిర్జట్టితః లంకా దగ్ధా చ

బహుభిః మహద్భిః మహద్భిః కార్యాణి కృతాని

భూభృతా దుష్కృతేన కణ్వస్యాశ్రమే శకున్తలా దృష్టా

బహుభిః కౌన్త్యేన పరితాపి హరిణా

ఆపక్తు రేవేన రక్షితోఽభవమ్

పాణ్డవైః సహద్రౌపద్యాఽపి వనే బహవః క్షేకా అనుభూతాః

ధనికేన యాచకేభ్యో ధనం దత్తమ్

జనానాం పీడాః పరిహృతా ఈశ్వరేణ

కుమారీభిః పూజయై కుసుమా న్యాసితాని

(ప్రయోగమును మార్పునపుడు క్తప్రత్యయంతమును క్తవతు
ప్రత్యయంతముగ మార్చవలెను

ఉదా - రామేణ కథాః కథితాః - రామః కథాః కథితవాన్)

ద్వారక: పాఠ: - వంద్రెండవ పాఠము

నకారాంత శబ్దములు

నకారాంత పులింగము - 'అత్మ' శబ్దము

	ఏక	ద్వి.	బహు.
(ప్ర వి)	అత్మా	అత్మానౌ	అత్మానః
(సం ప్ర)	(హే) అత్మాన్		,
(ద్వి వి)	అత్మానమ్	„	అత్మానః
(కృ వి)	అత్మానా	అత్మాభ్యామ్	అత్మాభిః
(చ వి)	అత్మానే	„	అత్మాభ్యః
(శం వి)	అత్మానః		„
(ష వి)	„	అత్మానోః	అత్మానామ్
(స వి)	అత్మాని	,	అత్మాసు

పూ - 32 సర్వనామస్థానే చా సంబుద్ధౌ (పా సూ) = సంబోధనైక
వచనముకప్పి తక్కిన సర్వనామ స్థానములు పరమగు
నపుడు నకారాంతశబ్దముల ఉపధయగు అకారమునకు
దీర్ఘము వచ్చును

ఉదా - అత్మాన్ + న్ = అత్మాన్ + న్ = అత్మాన్ (సూ-33)

పూ - 33 ప్రధమైకవచనమునందును, హలాదివిభక్తులు పరమగు
నపుడును (నకారాంత శబ్దముల) నకారమునకు లోపము
వచ్చును కాని సంబోధనమునందు రాదు

ఉదా - అత్మాన్ = అత్మా

అత్మన్ + ఔ = అత్మానౌ (సూ- 32) అత్మన్ + అన్ = అత్మానః
(సూ- 32, 20) (హే) అత్మన్ + న్ = (హే) అత్మన్ (సూ- 33)
అత్మన్ + అమ్ = అత్మానమ్ (సూ- 32) అత్మన్ + అన్ = అత్మానః
(సూ- 20)

అత్మన్ + భ్యామ్ = అత్మభ్యామ్ అత్మన్ + బిస్ = అత్మభిః (సూ- 20)
అత్మన్ + భ్యస్ = అత్మభ్యః (సూ- 20) అత్మన్ + సు = అత్మసు

సూ - 34 అల్లోపోఽనః (పా సూ) = అపరస్వనమస్తానాజాడి ప్రత్య
యములు సరసుగుణపుడు చివరి 'అన్' అనుదానిలో గల
అకారమునకు లోపము వచ్చును

ఉదా - రాజన్ + అస్ = రాజన్ + అస్ = రాజః (సూ- 97 20)
రాజన్ + ఆ = రాజన్ + ఆ = రాజ్ఞా (సూ- 97)

సూ - 35 విధాషా జికోః (పా సూ) = సప్తమీ ఏకవచన ప్రత్య
యము పరసుగుణపుడు నపుంసకలింగ శబ్దముల ప్రథమా
ద్వితీయా ద్వీవచన ప్రత్యయమగు ఈ అనునది పరిమగు
నపుడును అన్ దానిలో అకారలోపము ఏకల్యముగా
వచ్చును

ఉదా - రాజన్ + ఇ = రాజన్ + ఇ = రాజ్ఞి (సూ- 97)
(రెక) రాజన్ + ఇ = రాజని

సకారాంత పుంలింగము - రాజన్ శబ్దము

	ఏక	ద్వీ	బహు
(ప్ర వి)	రాజా	రాజౌ	రాజాః
(సం ప్ర)	(హే) రాజన్	,	,
(ద్వీ వి)	రాజానమ్	,	రాజ్ఞః

(కృ వి)	రాజా	రాజభ్యామ్	రాజభిః
(చ వి)	రాజైః	,,	రాజభ్యః
(పం వి)	రాజః	,	,,
(ష వి)		రాజ్ఞోః	రాజ్ఞామ్
(స వి)	రాజ్ఞి రాజని	,,	రాజసు

సూ - 136 న సంయోగాద్యమన్తాత్ (పా సూ) = వకార మకారాంత సంయోగముకంటె పరమయవ 'అన్' అనుదానిలోని అకారమునకు లోపమురాదు

ఉదా - యజ్ఞన్ + ఆ = యజ్ఞనా అత్మన్ + ఆ = అత్మనా.

వకారాంత నపుంసకలింగము - నామన్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి.	బహు
(ప్ర వి)	నామ	నామ్నీ, నామనీ	నామాని
(సం ప్ర)	(హే)నామన్ (హే)నామ	”	”
(ద్వి వి)	నామ		”

నామన్ + స్ = నామ (సూ - 70 133)

నామన్ + ఈ = నామ్నీ నామనీ (సూ- 35) . నామన్ + ఇ = నామాని (సూ- 32)

సూ - 37 సమ్ముద్ధౌ నపుంసకావాం నలోపోవా వాచ్యః (వార్తికమ్) = సంబోధనైకవివక్షమునందు నపుంసకలింగశబ్దముల వకారము నకు ఏకల్పముగా లోపము వచ్చును

ఉదా - (హే) నామన్ హేనామ

వకారాంత శబ్దములలో చివరి వకారమునకు ముందు అకారము కల వానిని అన్నంత శబ్దములుగను ఇకారము కలవానిని ఇన్నంత శబ్దములుగను పేర్కొనవచ్చును ఇంతకు ముందు పేర్కొనబడినవి అన్నంత శబ్దములు ఇకమీద ఇన్నంతశబ్దములు పేర్కొనబడును

వకారాంత పుంలింగము - గుణిన్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	గుణి	గుణిన్	గుణిః
(సం. ప్ర)	(హే) గుణిన్		
(ద్వి ప)	గుణిమ్		
(శృ వి)	గుణినా	గుణిభ్యామ్	గుణిభిః
(ర వి)	గుణినే		గుణిభ్యః
(సం వి)	గుణిసః	,	
(ష వి)		గుణిన్ః	గుణినామ్
(న వి)	గుణిని	,	గుణిషు

సూ - 138 పుంలింగమునందు ప్రథమైకవచన ప్రత్యయము పరమగు నపుడు సపుంసకలింగమునందు ప్రథమా ద్వితీయా బహు వచన ప్రత్యయములు పరమగునపుడును ఇన్నంత శబ్దముల ఉపదయగు ఇకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును

గుణిన్ + ణ = గుణిన్ + ణ = గుణిన్ (సూ-138) = గుణి (సూ- 39)

(హే) గుణిన్ + ణ = (హే) గుణిన్ (సూ-138)

గుణిన్ + భ్యామ్ = గుణిభ్యామ్ (సూ- 3)

గుణిన్ + షు = గుణి + షు (సూ- 39) = గుణిషు (సూ-44)

వకారాంత శబ్దములకు ఈ అను ప్రీ ప్రత్యయమును చేర్చుటచే ప్రీలింగ శబ్దరూపము లేర్పడును అప్పుడవి ఈవకారాంత శబ్దములగును

ఉదా - గుణిన్ + ఈ = గుణిని యశస్విన్ + ఈ = యశస్విని

వకారాంత వపుంసకలింగము - గుణిన్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి.	విహు.
(ప్ర వి)	గుణి	గుణివి	గుణివి
(సం ప్ర)	(హే)గుణిన్ (హే)గుణి	"	"
(ద్వి వి)	గుణి	"	"

గుణిన్ + స = గుణి (సూ-70, 183)

గుణిన్ + ఈ = గుణివి గుణిన్ + ఇ = గుణివి (సూ- 38)

(హే) గుణిన్ + వ = (హే) గుణిన్, (హే) గుణి (సూ-70, 187)

మతుబిర్థమునందు వచ్చిన ఇవి, విని, గ్నిని, ఆమివచ్ అను తద్విక ప్రత్యయములు అంతమందుగల శబ్దములన్నియు ఇన్నంతములే యగును ఉదా - గుణిన్ యశస్విన్, వాగ్మిన్ స్వామిన్)

కృదంతములలో 'ణిని ప్రత్యయాంతశబ్దములు ఇన్నంతములు ఉదా- విజయిన్ అర్థిన్.

పుంలింగము

బ్రహ్మన్ = బ్రహ్మ	మూర్తన్ = తల
అశ్వన్ = రాయి	పక్షిన్ = పక్షి
ఆత్మన్ = తాను	మహాత్మన్ = (గొప్ప ఆత్మకల వాడు) గొప్పవాడు
యజ్ఞన్ = యాగముచేయువాడు	విద్యార్థిన్ = విద్యార్థి
కాళిన్ = చెట్టు	శిరిన్ = పర్వతము
ప్రాణిన్ = ప్రాణి	రాజన్ = రాజు
చక్రవర్తిన్ = చక్రవర్తి	యోగిన్ = యోగి
అహారః = ఆహారము	అన్యః = కీడు
సరోవకారః = సరోవకారము	

ప్రీలింగము -

పీమన్ = పరిహర్దు
జవిః = పుట్టుక

దామన్ = త్రాడు

వపుంసకలింగము -

కర్మన్ = పని
అజ్యమ్ = వేయి

నామన్ = పేరు
బ్రహ్మన్ = పరబ్రహ్మము

విశేషణములు -

తావిన్ = జరుగటోపునట్టి అనుజీవిన్ = అనుసరించి జీవించు
నట్టి సేవకుడైన

మేరావిన్ = బుద్ధిఁ

దనిన్ = దనముకల

అపరాధిన్ = అపరాధముకల

గుణిన్ = గుణముకల

బలిన్ = బలముకల

బన్ + త = బద్ధ = బంధింపబడిన

అతి + క్రమ్ + తన్ = అతిక్రాంతవత్ = అతిక్రమించిన

నిర్ + మా + త = నిర్మిత = నిర్మింపబడిన

అభి + అప్ + య + ఆత్ = అభ్యస్యత్ = అభ్యసించుచున్న

విద్యా + ఆర్థ + ఇన్ = విద్యార్థిన్ = విద్యనుకొరునట్టి

చక్ర + వృత్ + ఇన్ = చక్రవర్తిన్ = చక్రవర్తియైన

అవ్యయములు -

ఉద్ + దిశ్ + య = ఉద్దిశ్య = ఉద్దేశించి

అవ + గమ్ + తుమ్ = అవగస్తుమ్ = తెలిసికొనుటకు

జీవ్ + తుమ్ = జీవితుమ్ = జీవించుటకు

క్రియాపదములు -

ఉప + శామ్ = ఉపేక్షించు - (లప్) ఉపేక్షితే (లజ్) ఉపైక్షత
(లోట్) ఉపేక్షతామ్

వి+అవ+హృ=వ్యవహరింఘట (కర్మణి-లట్) వ్యవహాయకే (ఁజ్)
 వ్యవహాయక (లోట్) వ్యవహాయతామ్

బ్రహ్మణః ప్రజాః ప్రజాయస్తే
 అశ్వనా నిర్మితమివ తిలానాం హృదయం కరినం వర్తతే
 దుష్కర్తస్య పుత్రో, నామ్నా భరతః
 సురభిణి కుసుమాని మూర్ధ్ని ధరతే నార్యః
 అశ్వనో గుణాన్ మా కర్తస్య
 సీమాన మతిక్రస్తవత శ్శత్రూన్ మోషేషస్య
 దామ్నా ఉదాఖిలే దద్ధః శృష్టః
 సరోవకారాయ మహాత్మనాం జవిః
 యజ్వళి ర్దేవాసుద్ది క్యాజ్యం హతభుజి ప్రాన్యతే
 విద్యాపిభ్యస్యనో బాలా విద్యార్థిన ఇతి వ్యవహాయస్తే
 అహారం వినా వ్రాణీనో జీవితుం న స్రవభవన్తి
 భావినోఽనర్థాన్ అఽగన్తుం న స్రవభవన్తి నరాః
 ఆయుష్మాన్ భవ రాజన్ చక్రపత్రినం పుత్రంధ లభస్య
 ధనినాం గృహేష్యనుజీవివః కర్మాణ్యాచరన్తి
 యోగినః శిఖరిషు నివసన్తి
 పక్షిణో వియత్కుదిదయస్త
 మేదావిభ్యో విద్యార్థిభ్యః పారితోషకావి దీయస్తే
 కాశిభ్యః వలాని పుష్పాణిచ లదామహే
 అపరాధినో జనాన్ దణ్డయన్తు రాజానః
 గుణిషు గుణావేష పూజాయాః స్థానం భవన్తి
 దిలిలి ర్యుద్దేషు శత్రవో జీయస్తే

సకారాంత శబ్దములు

సంస్కృతకాషలోని సకారాంతశబ్దములను మూడురకములుగా విభజింపవచ్చును) క్వసుప్రత్యయాంత శబ్దములు (లేక) క్వసంత శబ్దములు 2) ఈయసున్ ప్రత్యయాంత శబ్దములు (లేక) ఈయసంత శబ్దములు 3) కేవల సకారాంత శబ్దములు (అనగా పై రెండును కాక తక్కిన సకారాంత శబ్దములు)

కేవల సకారాంత శబ్దములు

సూ - 39 ప్రథమైకవచన మన్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు సకారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దముల ఉపవయగు అకారమునకు దీర్ఘముపెచ్చును కాని సంబోధనముగందు రాదు

ఉదా - చన్ద్రమన్ + వ = చన్ద్రమాన్ + వ = చన్ద్రమాన్ (సూ-83) - చన్ద్రమాః (సూ-20)

(హే) చన్ద్రమన్ + వ = (హే) చన్ద్రమాః (సూ-83 20)

సూ - 40 హలాదివిభక్తి ప్రత్యయములు పరమగునపుడు సకారమునకు విసర్గాదేశముగును

ఉదా - చన్ద్రమస్ + త్యామ్ = చన్ద్రమాః + త్యామ్ = చన్ద్రమోత్యామ్ (సూ-31 27) చన్ద్రమస్ + సు = చన్ద్రమాః + సు = చన్ద్రమస్సు (లేక) చన్ద్రమాఃసు (సూ-46)

సకారాంత పుంలింగము - 'చంద్రమస్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	చన్ద్రమాః	చన్ద్రమసౌ	చన్ద్రమాః
(సం ప్ర)	(హే) చన్ద్రమాః		,
(ద్వి వి)	చన్ద్రమసమ్	,,	

(కృ వి)	చన్ద్రమసా	చన్ద్రమోఽథ్యమ్	చన్ద్రమోఽథి-
(చ వి)	చన్ద్రమపే	"	చన్ద్రమోఽథ్యః
(పం వి)	చన్ద్రమనః	"	'
(ష వి)	"	చన్ద్రమసోః	చన్ద్రమసామ్
(స వి)	చన్ద్రమసి	"	{ చన్ద్రమఃసు చన్ద్రమస్సు

తేవల సకారాంత పుంలింగ శబ్దములకు శ్రీలింగ శబ్దములకును
ఒకేవిధముగ సుబన్తరూప నిష్పత్తి కలుగును

సకారాంత శ్రీలింగము - 'సుమనస్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	సుమనః	సుమనసౌ	సుమనసః
(సం ప్ర)	(హే) సుమనః	,	"
(ద్వి. వి)	సుమనసమ్	,	,
(కృ వి)	సుమనసా	సుమనోఽథ్యమ్	సుమనోఽథిః

సూ - 141 ఇకార ఉకారములు ఉపధగాగల సకారాంత శబ్దముల చివరి
సకారమునకు అజాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు
షకారాదేశమును, హలాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు
రేఫాదేశమును వచ్చును

ఉదా - అర్చిన్ + ఓ = అర్చిషో అర్చిన్ + థ్యమ్ = అర్చిస్థ్యమ్.

ఇకారాంత శ్రీలింగము - 'అర్చిన్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి.	బహు
(ప్ర వి)	అర్చిః	అర్చిషో	అర్చిషః
(సం ప్ర)	(హే) అర్చిః	"	,
(ద్వి వి)	అర్చిషమ్	"	అర్చిషః

(త ప వి)	అర్పిషా	అర్పిర్యామ్	అర్పిర్పిః
(చ వి)	అర్పిషే	„	అర్పిర్పిః
(పం వి)	అర్పిషః	„	
(ష వి)	„	అర్పిషోః	అర్పిషామ్
(స వి)	అర్పిషి	,	{ అర్పిషు అర్పిష్ట

అర్పిస్ + స = అర్పిః (సూ-83, 20)

సూ - 142 మమ్ విసర్జవియశిర్వ్యవాయేఽపి (పా సూ) = ఇణ్ణులకు
కవర్గాక్షరిములను ఆదేశప్రత్యయ సకారమునకును నడుమ
మమ గమ స్థానమునవచ్చిన అనుచ్ఛరముగాని విసర్గగాని
శర్వర్థముగాని ఉన్నప్పుటికివి సకారమునకు పకారాదేశము
వచ్చును

ఉదా - అర్పిస్ + సు = అర్పిర్ + సు = అర్పిఃసు (సూ-84) = అర్పిఃసు
(లేక) అర్పిష్ట (సూ-46)

సకారాంత నపుంసకలింగము - మనస్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బిహు
(ప్ర సం ద్వి)	మనః	మనీ	మనాన్

మనస్ + స = మనః (సూ-70 20)

సూ - 43 సకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ఇ' అను సుప్
ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఉపదకు దీర్ఘము చివరి
సకారమునకుముందు సకారాగమమును వచ్చును

ఉదా - మనస్ + ఇ = మనాన్ + ఇ = మనాన్సి (సూ- 4) తృతీయాది
విభక్తులలో పుంలింగ శబ్దములకువలెనే సుబంతరూప నిష్పత్తి
కలుగును

సకారాంత వస్తుసకలింగము - 'అర్పిస్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర సం ద్వి) అర్పిః	అర్పిషీ	అర్పింషి	

కృతీయాది విభక్తులలో ప్రీలింగమందలి 'అర్పిస్' శబ్దరూపముల వలెనే యుండును

అర్పిస్ + స = అర్పిః (సూ-70, 20) అర్పిస్ + ఈ = అర్పిషీ (సూ- 4) అర్పిస్ + ఇ = అర్పింషి (సూ- 4 , 43 19)

సకారాంత వస్తుసకలింగము - 'దనుస్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర సం ద్వి) దనుః	దనుషీ	దనుంషి	

(అర్పిస్ శబ్దరూపములవలెనే దనుస్ శబ్దరూపముల నిష్పత్తిగూడ ఊహింపదగును)

ఈయసున్ ప్రత్యయాంత శబ్దములు

రెండు పదార్థములను సరిపోల్చునపుడు అతిశయ విశిష్టార్థమునందు 'ఈయస్' అనునదిచేరి ఈయసున్ ప్రత్యయాంతమగు తద్దిశాంత శబ్దరూప మేర్పడును (ఈయసున్ ప్రత్యయము చేరునపుడు కలుగు వ్యాకరణ కార్యములు మున్ముందు వివరింపబడును)

సకారాంత వులింగము - 'శ్రేయస్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర ఏ)	శ్రేయాన్	శ్రేయాంసౌ	శ్రేయాంసః
(సం ప్ర)	(సౌ) శ్రేయాన్	,	”
(ద్వి ఏ)	శ్రేయాంసమ్	,	శ్రేయాంసః

(శృ వి)	శ్రేయసా	శ్రేయోభ్యామ్	శ్రేయోభిః
(చ వి)	శ్రేయసే	,	శ్రేయోభ్యః
(సం వి)	శ్రేయసః		
(ష వి)	,	శ్రేయసోః	శ్రేయసామ్
(స వి)	శ్రేయసి	,	{ శ్రేయస్సు శ్రేయఃసు

సూ - 44 'కృ'సం'త కర్తములకు 'ఈ'యసం'త కర్తములకు సర్వనామ
స్థానములు వరమగునపుడు ఉపధయగు అకారమునకు
దీర్ఘము చివరి సకారమునకుముందు సకారాగమమును
వచ్చును సంబోధనైక వచనమునందు సకారాగమము
మాత్రమే వచ్చును ఉపరాదీర్ఘము రాదు

ఉదా - శ్రేయన్ + స = శ్రేయోస్ + స = శ్రేయాన్ (సూ-83, 23)
శ్రేయస్ + ఓ = శ్రేయాన్ + ఓ = శ్రేయాంహి (సూ-119)
శ్రేయస్ + అస్ = శ్రేయాన్ + అస్ = శ్రేయాంసః (సూ- 19, 20)
(హే) శ్రేయన్ + స = (హే) శ్రేయన్ + స = (హే) శ్రేయన్
(సూ-83, 123)

ఈయస్ సప్రత్యయాంత కర్తములకు ఈ అను ప్రీప్రత్యయ
మును చేర్చుటచే ప్రీలింగ కర్తరూపము లేర్పడును కావున అప్పుడు
ఈకారాంత కర్తము లగును

ఉదా - శ్రేయస్ + ఈ = శ్రేయసీ లపీయస్ + ఈ = లపీయసీ

నప్థంసకలింగమునందు కేవల సకారాంత కర్తములకు, ఈయస్ సప్రత్యయాంత కర్తములకును సుబంతరూపములు ఒకేవిధముగ
విష్పన్నములగును

ఉదా - శ్రేయః - శ్రేయసీ - శ్రేయాంసి

కృదంతములు - క్వసుప్రత్యయాంతములు

వరస్థైవది రాతువులకు భూతార్థమునందు 'ఎస్' అనునది చేరి క్వసు ప్రత్యయాంతరూపము లేర్పడును ఇది కర్తృద్విమునందు చేరిను కొన్ని రాతువులకంటె వరమగునపుడు 'ఎస్' అను దానికి ముందు ఇకారాగమము (ఇదాగమము) వచ్చును (ఈ క్వసు ప్రత్యయము చేరు నపుడు కలుగు వ్యాకిరజకార్యములు మున్నుండు పేర్కొనబడిన)

ఉదా - స్థా+ఎస్=తస్థివస్=నిలబడిన ఉన్న దా+ఎస్=దదిఎస్= ఇచ్చిన

విదే రాతువుకంటె వరమయిన శతృప్రత్యయమునకు వికల్పముగా 'ఎస్' అను ఆదేశమువచ్చి 'విద్వస్' అను రూపమేర్పడును కావున ఇది క్వసు ప్రత్యయాంతముకాదు కాని దీనికిని క్వసు ప్రత్యయాంతములకును సుదంతరూపములు ఒకేవిధముగ నిష్పన్నములగును

సకారాంత పుంలింగము - 'విద్వస్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	విద్వాన్	విద్వాంసౌ	విద్వాంసః
(సం. ప్ర)	(హే) విద్వాన్		,
(ద్వి వి)	విద్వాంసమ్		విదుషః
(తృ వి)	విదుషా	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్యః
(చ వి)	విదుషే	,,	విద్వద్భ్యః
(పం వి)	విదుషః	,	,,
(ష వి)	,	విదుషోః	విదుషామ్
(స వి)	విదుషి	,,	విద్వత్సు

$\text{విద్యస్ + స} = \text{విద్యాన్ + స} (\text{సూ- 44}) = \text{విద్యాన్} (\text{సూ-83, 23})$
 $\text{విద్యస్ + ఔ} = \text{విద్యాన్ ఔ} + ఔ (\text{సూ- 44}) = \text{విద్యాంఔ} (\text{సూ-1 9})$
 $\text{విద్యస్ + అస్} = \text{విద్యాన్ ఔ} + అస్ (\text{సూ - 144}) = \text{విద్యాంసః}$
 $(\text{సూ-1 9, 30}) \quad (\text{హే}) \text{ విద్యః + స} = (\text{హే}) \text{ విద్యాన్ స} + స$
 $(\text{సూ- 44}) = (\text{హే}) \text{ విద్యాన్} (\text{సూ-83, 20})$

సూ - 145 'క్వసం'తశబ్దములకు అసన్యనామ స్థానములలో అజాదిప్రత్య
 యములు పరమగునపుడు నపుంసకలింగమునందు ప్రథమా
 ద్వితీయా విభక్తుల ద్వితీయ ప్రత్యయముగు ఈకారము
 పరమగునపుడు ఈ అను శ్రీ ప్రత్యయము పరమగు
 నపుడును సస్ అనుచోటనున్న ఎ అను దానికి ఉకారా
 దేశము వచ్చును అప్పుడు దానికి ముందున్న ఇదాకారము
 లోపించును

ఉదా - విద్యస్ + అస్ = విదుస్ + అస్ = విదుష్ (సూ-44)
 = విదుషః (సూ-20) విద్యస్ + ఆ = విదుస్ + ఆ =
 విదుషా (సూ-44)

సూ - 146 క్వసం'తశబ్దములకు అసన్యనామస్థాని హలాది ప్రత్యయ
 ములు పరమగునపుడు నపుంసకలింగమునందు ప్రథమైక
 వచన ప్రత్యయము పరమగునపుడును సకారమునకు
 దకారాదేశమగును

ఉదా - విద్యస్ + ట్యామ్ = విద్యద్వ్యామ్, విద్యస్ + సు = విద్యద్ + సు
 = విద్యద్వు (సూ- 8)

'క్వసం'తశబ్దములకు ఈ అను శ్రీప్రత్యయమును చేర్చుటచే
 శ్రీలింగ శబ్దరూపము రేర్పడును అప్పుడవి ఈకారాంత శబ్దములగును
 ఉదా - విద్యస్ + ఈ = విదుషీ (సూ- 44 44)

సకారాంశ వపుంసకలింగము - విద్యస్ శబ్దము

ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర సం ద్వి) విద్యత్ విద్యద్ }	విద్యపీ	విద్యాంపి

విద్యస్ + స్ = విద్యద్ + స్ (సూ- 48) = విద్యత్, విద్యద్
(సూ-70, 85),

విద్యస్ + ః = విద్యస్ + ః (సూ- 45) = విద్యపీ (సూ-44)

విద్యస్ + క్ = విద్యాన్ స్ + క్ (సూ- 44) = విద్యాంపి (సూ- 9)

ఘరింగము -

దుర్వాసన్ = దుర్వాసుడు

స్వదేశః = తనదేశము

విక్రమః = పరాక్రమము

ప్రణామః = సమన్మోరము

సజ్జః = కిలయి, పేహము

శ్రీలింగము:-

సుమనస్ = పుష్పము, జాజ

యౌద్ = యుద్ధము

అలిరుచిః = ఇష్టము

ఉమా = ఓరిమి

వాక్పటుకా = మాటలనేర్పు

బ్రుతిః = వేదము నికిడి

దృష్టిః = చూపు

యమునా = యమునానది

దణ్డకా = దండకారణ్యము

ద్వాంశా = ద్వారకానగరము

ఇచ్ఛా = కోరిక

పదస్ (త్రీ)
పదస్ (స) } = సభ

వపుంసకలింగము -

యశస్ = కీర్తి

ఉరిస్ ఎజిస్ = ఎక్షిస్థలము

శరస్ = తల

వయస్ = వయస్సు పక్షి

వరస్ = వూరి	వ్యవసయ్ = వ్యవసయము, దుఃఖము
వయస్ = వీరు, పాద	అమృత్ = వీరు
తేజస్ = తేజస్సు	సరస్ = సరస్సు
తపస్ = తపస్సు	రక్షస్ = రాక్షసుడు
జాను (స)	పూజాస్థానయ్ = పూజకు స్థానము
జానుః (పుం) } = మోకాడు	

విశేషణములు -

విద్యస్ = పాండిత్యముకం	ప్రకృతిసిద్ధ = సహజసిద్ధమైన
నిం = పల్లవి	తేజ = తేజస్వి
తర్ + త = తాదిత = కొట్టిబడిన	
సయ్ + తస్ + త = సత్తత్త = బాగుగా తపించిన	
జన్ + త = జాత = పుట్టిన	
స్థా + వస్ = తస్థివస్ = ఉన్న	
అధి + వస్ + వస్ = అధ్యుషివస్ = అధివసించిన, నివసించిన	
గరు + ఈయస్ = గరీయస్ = పెద్ద గొప్ప, బిరువైన	
బరి + ఈయస్ = బరీయస్ = బరిపత్తరమైన	
అణు + ఈయస్ = అణీయస్ = సూక్ష్మతరమైన	
మహత్ + ఈయస్ = మహీయస్ = పెద్ద గొప్ప, మహత్తరమైన	
అగోచర = గోచరముకాదు	

అవ్యయములు -

ఉవ + ఏత్ + య = ఉవవిశ్య = కూర్చొని
పురా = పూర్వము ఆత = తరువాత

క్రియాపదములు -

వి + శ్రమ్ = విశ్రమించుట - (ఉట్) విశ్రామ్యతి	(ఉట్) వ్యక్రా
మ్యత్ (తోట్) విశ్రామ్యతు	

'స్వదేశే శ్రావ్యతే రాజా విద్వాన్ సర్వత్ర పూజ్యతే'
'విపత్తి దైర్యమథాభ్యుదయే తమా, పదసి వాక్పబుతా, యది విక్రమః
యశసిదాభిరుచి ర్వ్యసనం శ్రుతౌ, ప్రకృతి సిద్ధమిదం హి మహాత్మనామ్
పాదాభ్యాం జానుభ్యాం పాణిభ్యామ్ శిరసా శిరసా వచనా బుద్ధ్యా దృష్ట్యాచ

కృతః ప్రతాపః వాష్టాంగప్రణామ ఇతి కర్మతే

'గుణాః పూజాస్థానం గుణేషు నత లింగం నచ వయః'

బీమేవ వక్షసి తాడితః కీరకోఽముహ్యత్

సుమననాం సజ్జాత్ కీదోఽపి సతాం శిర ఆరోహతి

యమునాయాః వయాంపి నీలాని

గజాయాః అమృంపి శ్వేతాని

దుర్వాసాః కద్దిప్యాశ్రమే శకున్తలామ్ అశవత్

సూర్యస్యతేజసా సస్తప్తా జా వృక్షిణాం వాయాసూనవిశ్వ విశ్రామ్యన్తి

సరసి జాతాని వద్మా సరసిజానీతి వ్యవహాయస్తే

ఋషీణాం తవ ఏవ సరమం దనమ్ ఆతప్తే తపోదనా ఇతి కర్మస్తే

సమరాజ్ఞజే తస్మిన్ తౌరవాణాం నైన్యం ద్విష్ట్యాభీతోఽభవ దుత్తరః

పురా దణ్డశాయాం బహుని రజంపి స్యవసన్

పరమాత్మాఽణోఽపియాన్ మహతో మహీయానితి చర్మతే

ద్వారకామ్ అహ్యుషుషో జనస్య సమ్పదో వచనామ్ అగోచరా

అభవన్ మతిరేవ బలాధర్మీయసీ

ఈశ్వరిప్యేచ్ఛా బలియసీ

సూ - 47 ఉపాన్వద్యాజ్జీవః (సా సూ) = ఉప అను ఆది, ఆ -

అను ఉపార్గంతతో కూడిన ఎస్ రాకుండు ప్రయోగించ బడి

సపుడు అవారవాచకమునకు ద్విత్వీయావిభక్తి వచ్చును

ఉదా - ద్వారకాం అధ్యూషివాన్ = ద్వారకాయందు నివసించినవారు

అ భ్యా స ము 12

సుఖంతరూప విష్ణుత్తిలోగల భేదిమునుబట్టి నకారాంత శబ్దముల నెన్ని రకములుగా విభజింపవచ్చునో పేర్కొనునది.

నకారాంతశబ్దముల నకారమునకు ఎచ్చబెచ్చట లోపముకలు కలుగునో సోదాహరణముగ వివరించునది

నకారాంత శబ్దములకు ఉపదాదీర్ఘము ఎచ్చబెచ్చట వచ్చునో సోదాహరణముగ వివరించునది.

ఏయే ప్రత్యయాంతములు ఇన్నంతశబ్దములగునో సోదాహరణముగ వివరించునది

నకారాంత శబ్దముల నెన్నిరకములుగా విభజింపవచ్చునో సోదాహరణముగ వివరించునది

నకారాంత శబ్దములకు ఉపదాదీర్ఘ మెచ్చబెచ్చట కలుగునో సోదాహరణముగ వివరించునది

ఇకారి ఉకారములు ఉపధగాగల నకారాంత శబ్దముల నకారమునకు కలుగు మార్పులను సోదాహరణముగ వివరించునది

క్వసంత శబ్దముల నకారమున కెచ్చబెచ్చట దకారాదేశము వచ్చునో సోదాహరణముగ వివరించునది

నకారాంత విశేషణ శబ్దములకు, ఈయనంత విశేషణ శబ్దములకు క్వసంత విశేషణ శబ్దములకును ప్రీతింగరూపము లెట్లెర్పడినో సోదాహరణముగ వివరించునది

క్రింది పాణినీయ సూత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ నిరూపించునది

- 1 సర్వనామస్థానే చా సమ్ముద్ధౌ 2 అల్లోహోఽః 3 విభాషాజ్యోః
 - 4 నసంయోగాద్వమస్తాత్ 5 సంబుద్ధౌ నపుంసకానాం నలోహోహ
- వాచ్యః (వా) 6 సుమ్ విసర్జనీయ శర్ వ్యవాయేఽపి

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయండి -

అవరాధినః పురుషాః దణ్డయన్తు రాజాః
 ప్రాణినా ముపకారాయైవ మహాత్మానో జగతి తీవ్రన్తి
 రామో దణ్డకాయాం బహుని రక్షంసి సమహరత్
 విద్వాంసో లోకే మహద్యశో లభన్తే
 అనుజీవిన్ స్వామనం వేవన్తే
 మేరావీ ప్రజాభిః శ్లాఘ్యతే
 పక్షిణో రాత్రౌ శాశిషు వసన్తి
 బలీయాన్ రాజా యుధి జయ మదిగృతి
 ఉద్యానే వృక్షైః సుమనసో భూషయన్తి వసన్తే
 జనానాం హితాయ యతమానా రాజాః క్షేణాన్ వ పరిగణయన్తి
 బ్రహ్మ ప్రజాః సృజతి
 ప్రాణిభి రమృంసి పీయన్తే
 యజ్వభి రగ్నౌ మృతం ప్రాప్యతే



త్రయోదశః పాదః - వదనాదన పాదము

సర్వనామ శబ్దములు

సూ - 48 సర్వాదీని సర్వనామాని (పా సూ) = సర్వ' మున్నగు శబ్దములు సర్వనామము లనబడును

సంస్కృత, విశ్వ, ఉభ, అవ్య, అవ్యతర, ఇతర, త్యద్, తద్, యద్, ఏకద్, దేవమ్, అదప్, ద్వి, ఏక, యష్మద్, అస్మద్ - మున్నగు శబ్దములు దతర దతమ ప్రత్యయంతములగు కతరి కతమ - మున్నగు శబ్దములు సర్వాదులు

అకారాంత పులింగము - సర్వశబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	సర్వః	సర్వా	సర్వే
(సం ప్ర) (హ) సర్వ	,		
(ద్వి వి)	సర్వమ్	,	సర్వాన్
(తృ వి)	సర్వేణ	సర్వాణ్యమ్	సర్వైః
(ద వి)	సర్వస్మై	"	సర్వేత్యః
(సం వి)	సర్వస్మాత్	"	,
(ష వి)	సర్వస్య	సర్వయోః	సర్వేషామ్
(స వి)	సర్వస్మిన్	"	సర్వేషు

సూ - 4 పులింగ సర్వము శబ్దములకు చతుర్థీ, పంచమీ సప్తమీ విభక్తుల ఏకవచనములందు వరుసగా స్మై, స్మాత్, స్మిన్ - అను మువ్ ప్రత్యయములు, ప్రథమ, షష్ఠీ విభక్తుల బహు

వచనములందు వరుసగా ఈ, సామ్ - అను నువ్ ప్రత్యయములు చేరుమ నామ్ ప్రత్యయము వరమగువపుడు దానికి ముందున్న అకారమునకు ఏకారాదేశము వచ్చును

ఉదా - సర్వ+స్మై=సర్వస్మై . సర్వ+స్మాత్=సర్వస్మాత్
 సర్వ+స్మిన్=సర్వస్మిన్ సర్వ+ఈ=సర్వే (సూ-27)
 సర్వ+నామ్=సర్వే+నామ్=సర్వేషామ్ (సూ-44)

తక్కినదోల్ల అకారాంత పుంలింగశబ్దమునకు (బాలశబ్దమునకు) వలెనే సుబాతరూపములు నిష్పన్నములగును (ఇట్లే విశ్వమున్నగు అకారాంత పుంలింగ సర్వనామములకుగూడ సుబాతరూపముల నూహించునది)

అకారాంత సర్వనామములకు ఆ అను స్త్రీ ప్రత్యయము చేరినచే స్త్రీలింగ శబ్దరూపము రెండుడు

ఉదా - సర్వ + ఆ = సర్వా

అకారాంత స్త్రీలింగము - 'సర్వా' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ప్ర వి)	సర్వా	సర్వే	సర్వాః
(సం ప్ర)	(హే) సర్వే	,	,
(ద్వి వి)	సర్వామ్	,	,
(తృ వి)	సర్వాయా	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభిః
(చ వి)	సర్వస్మై		సర్వాభ్యః
(పం వి)	సర్వభ్యః	,	,
(ష వి)		సర్వాయాః	సర్వాసామ్
(స వి)	సర్వభ్యామ్	"	సర్వాసు

మా - 150 ప్రీలింగ సర్వనామ శబ్దములకు చతుర్థి ఏకవచనమున
 'వైః' పంచమి, షష్ఠి విభక్తుల ఏకవచనములందు
 'స్యాః' పద్మమి ఏకవచనమునందు 'స్యామ్', షష్ఠి బహు
 వచనమునందు 'సామ్' - అను ప్రత్యయములు చేరును
 ఇందలి ఏకవచన ప్రత్యయము (వైః, స్యాః, స్యామ్ అను
 నవి) పరమగునపుడు ఆకారమునకు ప్రహవ్యము వచ్చును.

ఉదా - సర్వా + వైః = సర్వవైః . సర్వా + స్యాః = సర్వస్యాః .
 సర్వా + స్యామ్ = సర్వస్యామ్ . సర్వా + సామ్ = సర్వాసామ్ ;

తక్కివచోద్లి ఆకారాంత ప్రీలింగ శబ్దమునకు (లతాశబ్దము
 నకు) వలెనే సుబంతరూపములు విషున్నములగును (ఇట్లే విశ్వా
 మున్నగు ఆకారాంత ప్రీలింగ సర్వనామ శబ్దములకుగూడ సుబంత
 రూపముల నూహించునది)

ఆకారాంత నపుంసకలింగ సర్వనామ శబ్దములకు ప్రథమా
 ద్వితీయా విభక్తులందు ఆకారాంత నపుంసకలింగ (వల) శబ్దము
 నకువలెను తృతీయాది విభక్తులలో ఆకారాంతా పులింగ సర్వనామ
 శబ్దమునకు (సర్వశబ్దమునకు) వలెను సుబంత రూపములు విషున్నము
 లగును

ఆకారాంత నపుంసకలింగము - సర్వశబ్దము

	ఏక.	ద్వి.	బహు
(ప్ర. వి)	సర్వమ్	సర్వే	సర్వాణి
(సం. ప్ర)	(హే) సర్వ	"	"
(ద్వి వి)	సర్వమ్	"	"
(తృ వి)	సర్వేణ	సర్వాణ్యమ్	సర్వైః
(చ వి)	సర్వస్తే	"	సర్వేభ్యః

నపుంసకలింగమునందు అన్య, అన్యతర, ఇతర - అను శబ్దములకు దతర దతమ ప్రత్యయాంతములగు ఇతర, కతమ - మున్నగు శబ్దములకును తకారమునుగావి దకారమునుగావి చేర్చుటచే ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తుల యేకవచనాంతరూపము లేర్పడును తక్కినచోట్ల అకారంత నపుంసకలింగ 'సర్వ శబ్దమునకువలెనే సుబంతరూపములు నిష్పన్నములగును

(ప్ర. సం ద్వి) అన్యత్ } - అన్యే - అన్యావి
అన్యద్ }

ఏకతరశబ్దమునకు మాత్రము ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తుల యేకవచనమునందు 'ఏకతరమ్ అనియే యుండును

ఉభశబ్దము నిత్యద్వివచనాంతము కావున దానికి ద్వివచనాంత రూపములు మాత్రమే యుండును.

అకారంత పుంలింగము - ఉభశబ్దము

(ప్ర) ఉభౌ, (ద్వి) ఉభౌ, (తృ) ఉభాభ్యామ్, (చ) ఉభాభ్యామ్,
(పం) ఉభాభ్యామ్, (ష) ఉభయోః (స) ఉభయోః

అకారంత స్త్రీలింగము - ఉభశబ్దము

(ప్ర) ఉభే, (ద్వి) ఉభే, (తృ) ఉభాభ్యామ్ (చ) ఉభాభ్యామ్
(పం) ఉభాభ్యామ్, (ష) ఉభయోః (స) ఉభయోః

నపుంసకలింగమునందుగూడ ఉభశబ్దమునకు స్త్రీలింగమునందు వలెనే సుబంతరూపము లేర్పడును

సూ - 151 త్యదాదీనామః (సా సూ) = విభక్తి ప్రత్యయములు వరమగు నపుడు త్యదాదుల (త్యద్ మొదలు ద్విశబ్దమువరకు గల వర్తనాచముల చివరి వర్ణమునకు అకార మార్చవచ్చును.

అప్పుడు దానికి ముందున్న అకారము లోపించి త్య త, య,
ఏక ఇద అద ద్వ - అను ప్రాతిపదికరూపము లేర్పడు

సూ - 52 కిషః కః (పా సూ) = కిష్శమునకు విభక్తి ప్రత్యయము
వరమగునపుడు క అను అదేశము జచ్చును

ఈవిధముగ పై ప్రకృతులన్నియు అకారాంతములగుటచే
వాని సుబంతరూపములు సర్వశబ్దమునకువలెనే విషున్నములగును

సూ - 53 పులింగ శ్రీలింగములయందు ప్రథమైకవచనమున 'శద్'
శబ్ద తకారమునకు సకారము ఏకద్ శబ్ద తకారమునకు
షకారమును అదేశమగును

ఉదా - త + స = సః ఏక + స = ఏషః

పు లింగ ము

	ఏక	ద్వి	బహు
(తద్ శబ్దము)	సః	తౌ	తే
(యద్ శబ్దము)	యః	యౌ	యే
(కిష్శము)	కః	కౌ	కే
(ఏకద్ శబ్దము)	ఏషః	ఏతౌ	ఏతే

త్యదాదులకు సంబోధనమునందు ప్రయోగముండదు ద్వితీ
యాది విభక్తులలో సర్వశబ్దమునకువలెనే రూపముల మాహించునది

సూ - 54 ద్వితీయా తౌప్వీనః (పా సూ) = ద్వితీయా విభక్తి
ప్రత్యయములు, తృతీయైకవచన ప్రత్యయము షష్ఠీ
సప్తమీ విభక్తుల ద్వివచన ప్రత్యయములును వరమగు
నపుడు ఏకద్ 'ఇదమ్' శబ్దములకు అన్వాదేశమునందు
వికల్పముగా ఏన అను అదేశము జచ్చును

ఉదా - ఏక + ఇన = ఏన + ఇన = ఏనేన (సూ-27)

'కించిత్కార్యం విదాతు ముసాత్తస్య కార్యాంతరం విదాతుం
పునరుపాదావమ్ అవ్యాదేశః'

(ఒక కార్యమును తెలుపుటకై ఒక వ్యక్తిని పేర్కొని ఆ వ్యక్తినే
మరల మరియొక కార్యమునకై పేర్కొనుట అవ్యాదేశమునబడును)

ఉదా - ఏతేన (అనేన) వ్యాకరణ మధీతమ్, ఏనం చన్దోఽధ్యాపయ
(ఈతనిచే వ్యాకరణము చదువబడినది - ఈతనిని చన్దస్సును
చదివింపుము)

ఏకయోః (అనయోః) పవిత్రంకులమ్ ఏనయోః వ్రతభూతం
స్వమ్ (వీరిద్దరిది పవిత్రమైనకులము వీరిద్దరిది ఎక్కువధనము)

దశాశాంతపుంలింగము - 'ఏకద్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు.
(ద్వి వి)	ఏకమ్ ఏనమ్ }	ఏతౌ ఏనౌ }	ఏతాన్ ఏనాన్
(కృ వి)	ఏతేన ఏనేన }	ఏతాభ్యామ్	ఏతైః
(ష వి)	ఏకస్య	ఏకయోః ఏనయోః }	ఏతేషామ్
(స వి)	ఏకస్మిన్	,,	ఏతేషు

త్యదాదులు, కిమ్ శబ్దమును ఏకక్రిత్రత్యయములు వరమగు
నపుడు అశాశాంతములుగ మారుటచే వానికి 'అ' అను స్త్రీ ప్రత్య
యముచేరి అశాశాంత ప్రకృతు లేర్పడును. కావున వానికి సర్వా
శబ్దమునకు నలెనే సుబంతరూపములు విప్పన్నములగును.

శ్రీ లింగము

	ఏక	ద్వి	విహ
(కద్ శబ్దము)	సా	తే	తాః
(యద్ శబ్దము)	యా	యే	యాః
(కిమ్ శబ్దము)	కా	కే	కాః
(ఏకద్ శబ్దము)	ఏషా	ఏతే	ఏతాః

ఇట్లే ద్వితీయాది విభక్తులందు సర్వాశబ్దమునకువలెనే రూపముల మాహించునది.

ఏకద్ శబ్దమునకు ద్వితీయావిభక్తియందు శృతీయైకవచనము నందు, షష్ఠీసప్తమీ ద్వివచనముల యందును వికల్పముగ వినాదేశము (సూ- 54) ఎన్ని రెండేసి రూపము లేర్పడును

దశాశాంత శ్రీలింగము - ఏకద్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	విహ
(ద్వి వి)	ఏతామ్ } ఏనామ్ }	ఏతే } ఏనే }	ఏతాః } ఏనాః }
(తృ వి)	ఏతయా } ఏనయా }	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభిః
(ష వి)	ఏకస్యాః	ఏకయోః } ఏనయోః }	ఏకాసామ్
(స వి)	ఏకస్యామ్	,	ఏతాసు

నపుంసకలింగమునందు త్యదాదులకు, కిమ్ శబ్దమునకు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తుల ఏకవచన ప్రత్యయములు పరమ గునపుడు అకారాదేశము కారాదేశమును రావు.

నపుంసకలింగము (ప్రధమా, ద్వితీయా విభక్తులు)

	ఏక	ద్వ	బహు
(తద్ శబ్దము)	తద్ తత్	తే	తాని
(యద్ శబ్దము)	యద్ యత్	యే	యాని
(కిమ్ శబ్దము)	కిమ్	కే	కాని
(ఏతద్ శబ్దము)	ఏతద్ ఏతత్	ఏతే	ఏతాని

కృతీయాది విభక్తులలోపుంలింగ శబ్దములకువలెనే యుండును.

సూ - రీ నపుంసకలింగమున ఇదమ్ ఏకత్ శబ్దములకు ద్వితీయైక
వచనమునందు ఏనాదేశమునకు బదులు ఎనద్ అను అదేశము
వికల్పముగా వచ్చును

(ద్వి వి)	ఏకద్ ఏకత్ ఏనద్ ఏనత్	ఏతే ఏనే	ఏతాని ఏనాని
-----------	------------------------	------------	----------------

మకారాంత పుంలింగము - 'ఇదమ్' శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	అయమ్	ఇమా	ఇమే
(ద్వి వి)	ఇయమ్ ఏవమ్	ఇమా ఏనా	ఇమాన్ ఏనాన్
(తృ వి)	అవేవ ఏవేవ	అవ్యామ్	ఏవిః
(చ వి)	అస్తై	"	ఏత్యః
(పం వి)	అస్మాత్	,	,
(ష వి)	అన్య	అనయోః ఎనయోః	ఏషామ్
(స వి)	అస్మిన్	,	ఏషు

పుంలింగమగు 'ఇదమ్' శబ్దమునకు ప్రత్యయైక వచనము 'అయమ్ అవి యుండును తృతీయా బహు వచనమున భి:' అను సుప్రత్యయము చేరుచు దానికి ముందున్న ఆకారమునకు ఏకారా దేశము వచ్చును తక్కినదోల్లి పర్యవర్తిమునకు వలెనే సుప్రత్యయములు చేరును

$$\text{ఇదమ్} + \text{ఓ} = \text{ఇద} + \text{ఓ} \quad (\text{సూ- 5}) \quad \text{ఇదమ్} + \text{ఈ} = \text{ఇద} + \text{ఈ} \\ (\text{సూ- 5})$$

సూ - 58 దశ్య (పా సూ) = విభక్తి ప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'ఇదమ్ శబ్దముయొక్క దకారమునకు మకారాదేశమగును

$$\text{ఉదా - ఇది} + \text{ఓ} = \text{ఇమ} + \text{ఓ} = \text{ఇమో} \quad (\text{సూ-2}) \quad \text{ఇద} + \text{ఈ} = \\ \text{ఇమ} + \text{ఈ} = \text{ఇమే} \quad (\text{సూ-27}) \quad \text{ఇద} + \text{మి} = \text{ఇమమ్} \quad \text{ఇద} + \text{మి} \\ = \text{ఏవమ్} \quad (\text{సూ- 54})$$

$$\text{ఇద} + \text{ఓ} = \text{ఏన} + \text{ఓ} \quad (\text{సూ - 154}) = \text{ఏనో} \quad (\text{సూ - 2}) \\ \text{ఇద} + \text{న్} + \text{ఇమ} + \text{న్} = \text{ఇమాన్} \quad (\text{సూ-24}) \quad \text{ఇద} + \text{న్} = \\ \text{ఏన} + \text{న్} \quad (\text{సూ- 54}) = \text{ఏనన్} \quad (\text{సూ-24})$$

సూ - 57 అనావ్యకః (పా సూ) = తృతీయాది విభక్తులలో అజాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఇద' అనుదానిలో 'ఇద్' అను దానికి అన్ అను ఆదేశము వచ్చును కావున ఇద అనునది అన అవి యగును

$$\text{ఉదా - ఇద} + \text{ఇన} = \text{అన} + \text{ఇన} = \text{అనేన} \quad (\text{సూ-27}) \quad \text{ఇద} + \text{ఇన} = \text{ఏన} \\ + \text{ఇన} \quad (\text{సూ- 54}) = \text{ఏనేన} \quad (\text{సూ-27}) \quad \text{ఇది} + \text{ఓన్} = \text{అన} + \text{ఓన్} \\ = \text{అనయోః} \quad (\text{సూ-4, 12}) \quad \text{ఇద} + \text{ఓన్} = \text{ఏన} + \text{ఓన్} = \\ (\text{సూ-154}) = \text{ఏనయోః} \quad (\text{సూ-41, 12})$$

సూ - 158 హరి లోపః (సా సూ) తృతీయాది విభక్తులలో హలాది
 ప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'ఇద' అనుదానిలో 'ఇద్' అనుదానికి
 లోపమువచ్చును కావున అందు ఆకారము
 మాత్రమే మిగులును

ఉదా - ఇద + ల్యామ్ = అ + ల్యామ్ = అల్యామ్ (సూ-32) ఇది +
 ఖిః = అ + ఖిః = ఏఖిః ఇద = నై = అ + నై = అనై ఇద +
 ధ్యః = అ + ధ్యః = ఏధ్యః (సూ-33) ఇద + స్మాత్ =
 అ + స్మాత్ = అస్మాత్ ఇద + నామ్ = అ + నామ్ =
 ఎ + నామ్ = ఎనామ్ (సూ-44) ఇద + ప్సిన్ = అ + ప్సిన్ =
 అప్సిన్. ఇద + సు = అ + సు = ఏసు (సూ-35 44)

(నై వానివిధిల్లి ఇదమ్ అను ప్రకృతి ప్రతమైక ఏదనము
 నందు తప్ప తక్కిన ప్రధిమా ద్వితీయాది విభక్తి ప్రత్యయములు
 పరమగునపుడు 'ఇమ అవియు తృతీయాది విభక్తులలో అజాది
 ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అన అవియు హలాది ప్రత్యయ
 ములు పరమగునపుడు 'అ అవియు మార్చినట్లు గడువిందగును)

మకారాంత స్త్రీలింగము - ఇదమ్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	ఇయమ్	ఇమే	ఇమాః
(ద్వి వి)	ఇమామ్ ఎనామ్ }	ఇమే ఎనే }	ఇమాః ఎనాః
(తృ వి)	అనయా ఏసయా }	అల్యామ్	అఖిః
(చ వి)	అనైః	"	అభ్యః

(వం వి)	అస్యాః	అర్థామ్	అభ్యః
(ష వి)	,	అనయోః ఏనయోః	} అసామ్
(స వి)	అన్యామ్	,,	

త్రీలింగమునందు 'ఇదమ్ శబ్దమునకు ప్రథమైక పదనాంతము 'ఇయమ్' అని యుండును తక్కినచోట్ల 'ఇదా' అను త్రీలింగ ప్రకృతికి సర్వాశబ్దమునకువలెనే విభక్తి ప్రత్యయములు చేరును పుంలింగము నందువలెనే ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులు పరమగునపుడు దశాశమునకు మకారాదేశము (సూ- 56) వచ్చి ప్రకృతి ఇమా' అని యగును తృతీయాది విభక్తులలో అకాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అనాదేశము (సూ- 57) వచ్చి ప్రకృతి అనా అని యగును హలాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఇద్' అనుదానికి లోపము (సూ- 58) వచ్చి ప్రకృతి ఆ' అని యగును ఏమృది సర్వాశబ్దమునకువలెనే రూపవిప్లవమునని ఊహింపదగును

దశాశాంత నపుంసకలింగము - ఇదమ్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(1వ వి)	ఇదమ్	ఇమే	ఇమాని
(ద్వి వి)	ఇదమ్ ఏనక్ ఏనద్ }	ఇమే ఏనే }	ఇమాని ఏనాని }

తృతీయాది విభక్తులలో పుంలింగశబ్దమునకువలెనే యుండును

వకారాంత పుంలింగము - 'అదస్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	విహ.
(ప్ర వి)	అసౌ	అమౌ	అమీ
(ద్వి వి)	అమమ్	,,	అమూన్
(తృ వి)	అమూనా	అమూన్యామ్	అమీలిః
(చ. వి)	అమస్తై	,,	అమీర్యః
(పం వి)	అమష్మాక్	,,	,
(ష వి)	అమశ్య	అమయోః	అమీషామ్
(స వి)	అమష్మిన్	, .	అమీషు

పుంలింగ స్త్రీలింగములందు అదస్ శబ్దమునకు ప్రథమైకవచనమున 'అసౌ' అను సుబంతరూప మేర్పడును తృతీయా విహావచనమున 'లిః' అను ప్రత్యయము చేరును దానికి ముందున్న ఆకారమునకు ఏకారాదేశము వచ్చును. తక్కినచోట్ల 'సస్య' శబ్దమునకువలెనే సుప ప్రత్యయములు చేరును

సూ - 59 అదసో ౭ పేర్కాదు దో మః (పా సూ) = అదస్ శబ్దము సుబంతరూపములలో దకారమునకు మకారము దకారముకంటె పరమయిన హ్రస్వాచ్చునకు ఉకారమును, దీర్ఘాచ్చునకు (అనగా ఆకార ఔకారములకు) ఊకారమును ఆదేశమగును.

ఉదా - అద + ఔ = అదౌ (సూ-2) = అమౌ

సూ - 60 ఏక ఈదృహవచనే (పా సూ) = అదస్ శబ్దముయొక్క విహావచన రూపములలో దకారమునకు మకారమును దకారముకంటె పరమయిన ఏకారమునకు ఈకారమును ఆదేశమగును

ఉదా - అద + ఈ = అదే (సూ-77) = అమీ

సకారాంత ప్రిలింగము - అదస్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	అసౌ	అమౌ	అమౌః
(ద్వి వి)	అమౌమ్	,	,
(తృ వి)	అమయౌ	అమౌర్యామ్	అమౌభిః
(చ వి)	అమౌస్యై	,	అమౌభ్యః
(వం వి)	అమౌష్యాః	,	,
(ష వి)		అమౌయోః	అమౌష్యామ్
(స వి)	అమౌష్మామ్		అమౌషు

'అదా' అను ప్రకృతికి సర్వాశబ్దమునకువలెనే సుప్ ప్రత్యయములను చేర్చగా ఏర్పడు రూపములలో పులింగశబ్దములందువలెనే దకారమునకు మకారము దకారముకంటె పరమయిన హ్రస్వమునకు ఉకారము, దీర్ఘమునకు ఊకారమును అదేశముకాగా పై రూపములు విషన్నములగును

సకారాంత శుభంశకలింగము - అదస్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర ద్వి వి)	అదః	అమౌ	అమౌః

తృతీయాది విభక్తులలో పులింగశబ్దమునకువలెనే యుండును ఏకశబ్దము సంఖ్యాప్రియునందు మూడు లింగములయందును విత్త్యైకవచనాంతము కావున సర్వాశబ్దముయొక్క ఏకవచనాంత పదములవలెనే ఏకశబ్దమునకు సుబింతరూపములు విషన్నమగును

అకారాంత పులింగము - ఏకశబ్దము

(ప్ర) ఏకః	(ద్వి) ఏకమ్	(తృ) ఏకేన	(చ) ఏకేనె
(వం) ఏకస్మాత్	(ష) ఏకస్య	(స) ఏకస్మిన్	

అకారాంత శ్రీలింగము - ఏకశబ్దము

(ప్ర) ఏకా, (ద్వి) ఏకామ్ (త్వ) ఏకయా, (చ) ఏకప్త్యై,
(వం) ఏకస్యాః (ష) ఏకన్యాః (స) ఏకస్యామ్.

అకారాంత నపుంసకలింగము - ఏకశబ్దము

(ప్ర) ఏకమ్, (ద్వి) ఏకమ్, (త్వ) ఏకేవ, (చ) ఏకప్త్యై,
(వం) ఏకస్మాక్, (ష) ఏకస్య, (స) ఏకస్మిన్.

ఏకశబ్దము ముఖ్యాన్యకేవలార్థమయిండు మూడువచనముల
యందును ప్రయోగింపబడును అప్పుడు దానికి సర్వశబ్దమునకువలెనే
రూపములు నిష్పన్నములగును.

(పుంలింగము)	ఏకః - ఏకా - ఏకే మున్నగునవి
(శ్రీలింగము)	ఏకా - ఏకే - ఏకాః ,,
(నపుంసకలింగము)	ఏకమ్ - ఏకే - ఏకాని ,,

'ద్వి'శబ్దము మూడు లింగములందును విత్య ద్వివచనాంతము,
విభక్తి ప్రత్యయములు వరమగునపుడు 'ద్వి' శబ్దములోని చివరి ఇకా
రమునకు అకారాదేశమువచ్చి అకారాంత ప్రకృతిగా ఏర్పడును.
అందుచే సర్వశబ్దముయొక్క ద్వివచనాంత రూపములవలెనే ద్విశబ్దమునకు
సుబంతరూపములు నిష్పన్నములగును.

ఇకారాంత పుంలింగము - ద్విశబ్దము

(ప్ర) ద్వౌ, (ద్వి) ద్వౌ, (త్వ) ద్వాత్వామ్ (చ) ద్వాత్వామ్
(వం) ద్వాత్వామ్ (ష) ద్వయోః (స) ద్వయోః

ఇకారాంత శ్రీలింగము - ద్విశబ్దము

(ప్ర) ద్వే, (ద్వి) ద్వే, (త్వ) ద్వాత్వామ్, (చ) ద్వాత్వామ్,
(వం) ద్వాత్వామ్ (ష) ద్వయోః (స) ద్వయోః

వపుంవకలింగమునందుకూడ ద్విశబ్దమునకు స్త్రీలింగమునందు
వలెనే సుబంతరూపము లేర్పరును

యుష్మ దన్మచ్చబ్దములకు లింగభేదములేదు కావున మూడు
లింగము లందును సుబంతరూపములు ఒకే విధముగ నుండును

యుష్మద్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	త్వమ్	యవామ్	యూయమ్
(ద్వి వి)	త్వామ్ త్వా	యవామ్ వామ్	యష్మాన్ పః
(శృ వి)	త్వయా	యవాత్వామ్	యష్మాభిః
(చ వి)	తుభ్యమ్ తే	యవాత్వామ్ వామ్	యష్మత్భ్యమ్ పః
(శం వి)	త్వత్	యవాత్వామ్	యష్మత్
(ష వి)	తవ తే	యవయోః వామ్	యష్మాకమ్ పః
(స వి)	త్వయి	యవయోః	యష్మాసు

అన్మద్ శబ్దము

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర వి)	అహమ్	అవామ్	వయమ్
(ద్వి వి)	మామ్ మా	అవామ్ నౌ	అస్మాన్ సః
(శృ వి)	మయా	అవాత్వామ్	అస్మాభిః

(ర వి)	కుహ్యమ్	అవాత్యామ్	అన్యత్యమ్
	ప్ర	నా	నః
(వం. వి)	మత్	అవాత్యామ్	అన్యత్
(ష వి)	మమ	అవయోః	అస్మాకమ్
	ఘీ	నౌ	నః
(స. వి)	మయి	అవయోః	అస్మాను

సర్వనామములు

సర్వ } = అందఱు, అన్ని	ఉర } = ఇద్దఱు,
విశ్వ } సమస్తమైన	ర్వి } రెండు
అన్య } = మఱియొక,	త్వద్ } = నాడు, ఆమె, అది,
అన్యతర } ఇతరమైన	తద్ } ఆ, ఎవడు, ఎవతె,
ఇతర }	యద్ } ఏది, ఏ
ఏక } = ఒక, ముఖ్యమైన,	ఏతద్ } = వీడు, ఈమె,
ఇతరమైన,	ఇదమ్ } ఇది
కేవలమైన	అదన్ } ఈ

యుష్మద్ = వీవు

అన్మద్ = నేను

కతర = (ఇద్దఱి లేక రెంటి సమూహంలో) ఎవడు : ఎవతె : ఏది : ఏ :

కతమ = (అనేకములో) ఎవడు : ఎవతె : ఏది : ఏ :

కిమ్ = ఎవడు : ఎవతె : ఏది : ఏ :

పుంలింగములు

ఆయానః = శ్రమ

వివాదః = వివాదము

ఉపాయః = ఉపాయము

విశేషణములు

పాద్ + య = పాద్య = పాదించబడదగిన	భయంకర = భయంకరమైన
లభ + తవత్ = లబ్ధవత్ = పొందిన	కవీయన్ = చిన్న
రక్ష + ఆ + అత్ + రక్షత్ = రక్షించుచున్న	కవీయసీ = చిన్న అమె
అవ + కృ + త = అవకృత =	విశిష్ట = విశిష్టమైన,
అవకారము చేయబడిన,	గొప్ప
వరి + హృ + తవ్య = వరిహర్తవ్య = వరిహరించబడదగిన	
సహ + ఆ + మాన = సహమాన = సహించుచున్న	
అలమ్ + కృ + త = అలంకృత = అలంకరించబడిన	
భూష్ + త = భూషిత = అలంకరించబడిన	
అతి + ఉత్కృది = అత్యుత్కృది = చాల ఎక్కువయైన	
సమ్ + జన్ + త = సజ్జాత = కలిగిన	
వద్ + ఆ + అత్ = ఎదత్ చెప్పుచున్న (వదత్తీ = చెప్పుచున్న అమె)	
ఇష్ + ఆ + అత్ = ఇచ్ఛత్ = కోరుచున్న (ఇచ్ఛన్ = కోరుచున్న వాడు)	
ఆ + దిక్ + తవత్ = అదిష్టవత్ = ఆదేశించిన	
అవ్యతమ = (అనేకముల్) ఒక	
అసహమాన = సహించని	

అవ్యయములు

చిరమ్ = చిరకాలము	చిరాత్ = చిరకాలమునకు
క్రు + త్వా = క్రుత్వా = విచి	మన్ + త్వా = మత్వా = తలచి
వి + చిన్త్ + య = విచిన్త్య =	జ్ఞా + తుమ్ = జ్ఞాతుమ్ =
ఆలోచించి	తెలిసికొనుటకు

ద్విదా = రెండుగా, రెండువిధములుగా వి+ద్యౌ+య=వీదీర్య=వీర్చి
 వ్ర+దా+తుమ్=వ్రదాతుమ్=ఇచ్చుటకు, మానమ్=విశ్వయముగా
 తూష్టిమ్=హిరక, విశ్వబ్రహ్మగా భూ+త్యా=భూత్యా=అయి,
 నిర్+పి+య = నిర్పియ = నిర్ణయించి ఉండి

క్రియావరములు

అను + భూ = అనుభవించుట - (కర్మణి-లట్) అనుభూయతే : (లజ్) అన్వభూయత (లొట్) అనుభూయతామ్

అను + మన్ = అనుమతించుట - (లట్) అనుమన్యతే : (లజ్) అన్వమన్యత, (లొట్) అనుమన్యతామ్

ప్ర + దా = ఇచ్చు - (కర్మణి-లట్) వ్రదీయతే, (లజ్) ప్రాదీయత . (లొట్) వ్రదీయతామ్

లడంత (వర్తమానార్థక) క్రియావరముల తరువాత 'స్మ' అను అవ్యయమును చేర్చి ప్రయోగించినచో ఆ క్రియావరము భూతార్థమును బోధించును ఉదా - నివృత్తిస్మ=నివృత్తియందుండెను గచ్చుచి స్మ = పోవుచుండిరి

'కిమ్' శబ్దవిప్లవములైన సుబంతములకుగాని అవ్యయములకుగాని చిత్, చన, అపి - అను అవ్యయములను చేర్చినచో 'ఒకా నొక' మున్నగు అనిర్దిష్టార్థములను బోధించును ఉదా - కశ్యత్ కశ్యన కోఒపి=ఒకానొక కన్యచిత్ : కన్యచన, కన్యాపి = ఒకానొకనియొక్క-

కిమ్ శబ్దవిప్లవములైన సుబంతములనుగాని అవ్యయములను గాని చిత్, చన, అపి అనువానితో చేర్చి, వానిని 'యద్' శబ్దవిప్లవములైన సుబంతములకుగాని అవ్యయములకుగాని తరువాత ప్రయోగించినచో అన్నదని ఒకానొక మున్నగు అనిర్దిష్టార్థములను బోధించును.

ఉదా - యఃకశ్చిత్ = ఒకానొకడు, యానికానిచన = ఎనియో ఒకకొన్ని,
యత్రకుత్రాపి = ఎచ్చటనో ఒకచోట

పురాయాని వస్తుని మహతా శ్రమేణ సార్యాన్యభవంస్తా వ్యధునా
య న్నాణాం సామర్థ్యా దశ్చే నేవాయాపేన నిర్వన్తి
సర్వాసు కలాప స్రావీణ్యం బద్ధవన్తో జనాః సర్వైరపి క్లామ్యంతే
సృథివీం రక్షక్సు సున్యపతిసు ప్రకృతీనాం భయం నకుతోఽపి విద్యతే
హే వాపే, రామేణ మయా వా కిమపకృతం తవేత్యపృచ్ఛత్ కై కేయాం
బ్రుద్ధో దశరథః

'దుర్జనః పరిహ ర్తవ్యో విద్యయాఽలంకృతోఽపి సః

మణేనా భూషితః సర్పః కిమసౌ న భయంకరః ?'

'పుర్యాం పురాన్యాం కిం కాశిదసో నామ్నాఽభవద్యో వ్యవసక్కుచీన్ద్ర్యః'
అత్యుక్కుటావాం సాసానాం పం మమషిన్నేన లోకే అనుభూయతే
సర్వేఽమీ ఈశ్వరం పూజయన్తు స సర్వాన్ అమూన్ రషిభ ఇతి
మహాత్మాన అకాంక్షన్తి

బుద్ధిమతో న్యాయాధిపతేః కథా

కప్పింకిల్లామే కక్కున దపి వ్యవసతి స్మ, తస్య ద్వే తార్కే
అభవతామ చిరాత్ తయారేకా తార్కా పుత్ర మేక మమాయత
ఉభే అపి తే వార్కే తం శిశుం మహాత్మా ప్రీత్యాఽపుష్యతామ.
గచ్ఛతా కాలేన దనికోఽసావమ్రయత, తస్య తార్కయోరుభయో
ర్మద్యే కేవాపి కారణేన మహాన్ వివాదః సజ్జాతః యస్మాక్కార
ణాత్ తేద్వే అపి తప్పిన్ కాలే ప్రీతిమత్కావభవతాం, మహతో
వివాదస్య కారణేన తే పరస్పరం ద్వేషవల్యో చా భవతాం తస్మాత్
తే ద్వే అపి 'అయం మమ పుత్రః' 'అయం మమ పుత్రః' ఇత్యేవ

పదనౌ న్యాయాదిపతేః సమీప మగచ్ఛతామ్. న్యాయాదిపతిస్తు తయో దుతయో-ర్వివాదం శ్రుత్వా యుక్త్యా సత్యం జ్ఞాతు మిచ్ఛన్తు పాయమేకం విచిన్త్య, అత్యుచితౌ భృత్యే ష్యన్యతమ మాహూయ 'తం బాలం ద్విదా విదార్య ద్వాత్యం ప్రయచ్ఛ' ఇత్యాదిష్టవాన్, తదా దవినః కవీయసీ తార్యా తూష్టిం భూత్వా తదైవ కర్తు మన్వచన్యత. అన్యాకు న్యాయాదిపతి మిత్థం ప్రార్థయత - 'ప్రథో వాయం మమ పుత్రః ఏసం మా విదారయ అన్యా ఏవాసౌ పుత్రః. సత్యమేవ వదామి, అతో-ఽసౌప్రదీయతామన్యై ఇతి తదా స న్యాయాదిపతి రేవ మచిన్తయత్ 'ఇయం బాలస్య మరణ మసహమానా యిత్రకుత్రాపి జీవతు స ఇతి మత్వా-న్యన్యై ప్రదాతు మన్యమమన్యతే, అతో నూనమియ మేన తస్య జనపి ఇతి విర్దీయ తస్యై తమయచ్ఛత్, తస్య న్యాయాదిపతేర్బుద్ధేః కౌశల్యం సర్వైస్సంవ్య క్లామ్యత.

సూ- 8 అదసోమాత్ (సా సూ) = అదస్ శబ్దముయొక్క మతా రముకంటె పరమయిన ఈకార ఊకారములు ప్రగృహ్యము లనబడును అదా - అమి, అమూ.

ప్రగృహ్యములకు అచ్చు పరమగునపుడు ప్రకృతిభావము కలు గును (సూ-82)

అమి+ఈశ్వరమ్=అమి ఈశ్వరమ్

సూ-182 పదాంతసకారమునకు చకార ఛకారములు పరమగునపుడు అనుస్వారపూర్వకమయిన శకారము, టకార తకారములు, పరమగునపుడు అనుస్వారపూర్వకమయిన షకారము, తకార థకారములు పరమగునపుడు అనుస్వారపూర్వక మయిన సకారమును అదేశములగును.

ఉదా - యష్మిన్+దిర్మ్ = యష్మింశ్చిర్మ్ మహా+దంకారః =
మహాంస్తంకారః అభవన్+తాచి=అభవంతాని (ఈ ఆదేశ
ముచు చేచ, ఉత తథ అను హల్లులకు 'అమ్' ప్రత్యాహా
రములోని వర్ణముచు - అనగా అచ్చులు, హకారము
అంతిస్తములు పరపచమాకారముచు - పరమగునపుడు
మాత్రమే వచ్చును) అందుచే నన్ + త్పరుః = సస్తరుః
మున్నగుదోర్లు రాదు)

సూ-183. జమోహ్ర్యాద్రది జముజ్జిత్యమ్ (పా సూ) = ప్రాన్యము
కంటె పరమయిన జకార దకార నకారములకు అచ్చు పరమగు
నపుడు ద్విత్వము వచ్చును

(జకార దకార నకారములకు జమ్' అనునది ప్రత్యాహారసంజ్ఞ)

ఉదా - ప్రత్యజ్ఞో+అత్మా = ప్రత్యజ్ఞాత్మా సుగంధో + ఈశః =
సుగంధేశ అముష్మిన్+ఏవ = అముష్మిన్నేవ ఇచ్చన్ +
ఏకమ్ = ఇచ్చన్నేకమ్

సూ- 84 సః ఏషః - అను వదముల విసర్గకు హల్లు పరమగునపుడు
లోపము వచ్చును

ఉదా - సః+న్యాయాదిపతిః = న్యాయాదిపతిః ఏషః+దారిః =
ఏషదారిః.

అ ఖ్యా స ము 13

ఈ క్రింది వానిని సోదాహరణముగ వివరించుచది.

- 1) అకారాంతపుంలింగ సర్వనామశబ్దములకు, తక్కిన అకారాంత
పుంలింగ శబ్దములకును చేరు సుప్ ప్రత్యయములలోగల భేదము -
- 2) అకారాంత స్త్రీలింగ సర్వనామములకు తక్కిన అకారాంత స్త్రీ
లింగశబ్దములకును చేరు సుప్ ప్రత్యయములలోగల భేదము -

- 3) అకారాంత నపుంసకలింగ పర్వనామములకు, తక్కిన అకారాంత నపుంసకలింగశబ్దములకుచేతు విభక్తి ప్రత్యయములోగల భేదము -
- 4) అన్య, అన్యతర, మున్నగు శబ్దములకు తక్కిన అకారాంత పర్వనామములకును నపుంసకలింగమునందు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్త్యంతములలోగల రూపభేదము -
- 5) నపుంసకలింగమగు ఏకతరశబ్దమునకు తక్కిన దతరప్రత్యయాంత శబ్దములకు సుబింతములలో గల భేదము -
- 6) నః, ఏషః సా, ఏషా, ఏనత్-అను పదముల విషుత్తి ప్రకారము
- 7) అన్వాదేశము
- 8) సుప్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'ఇదమ్' శబ్దమునకు కలుగు మార్పులు.
- 9) పదాంతనకారమునకు చర, టర, తథ - అను వర్ణములు పరమగు నపుడు కలుగు సంధికార్యము.
- 10) నః, ఏషః అను పదములకు హల్లు పరమగునపుడు కలుగు సంధికార్యము

క్రింది పాఠోపనియ మాత్రముల యర్థములను నిరూపకముగ వివరించునది

- 1 పర్వాదీని పర్వనామాని, 2 త్యదాదీనామః, 3 ద్వితీయాభాష్యేనః 4 దత్తు, 5 అనావ్యకః 6 హరిలోపః 7. అదసోఽపేర్థాదుదోమః 8 ఏక ఈదృహవచనే 9 అదసోమాత్ 10 ఇమోహస్వాదచి ఇముణ్ణిత్యమ్

క్రింది వాక్యములను సంస్కృతీకరించునది -

ఈతడు ఎవ్వనియొక్క పుత్రుడు ?

ఈ కవియొక్క వాక్కుల ప్రభావము గొప్పది

అదేసమయమునం దొకానొక వ్యక్తి అచ్చటికి వచ్చెను

పీఠంబు అ వండితుని ఆదరించిరి

నేడు మేము వనమునకు పోవుచున్నాము.

ఈ మాటలతో వారిని ఊరదించుము

నీ వాక్కులచే అతడు భయపడినవా డాయెను

అ యా శాస్త్రములయందు విష్ణుశురై న వండితులతో రాజు డాపించెను

ఎచ్చట రాముడు సీతతోగూడ చిరకాలము వివసించెనో అదియే యీ
అరణ్యము

ఎవ్వరిచే చౌర్యము చేయబడెనో వారలనందరిని రాజు డండించెను

నీతోగూడ నేమను వనమునకు వచ్చుటకు కోరుచున్నానని సీత రాము
నితో వలికెను.

ఎవ్వరు అతడు నాయొక్క గృహమునకు వచ్చెనో అచ్చుడే నేమ
అతనికి అ పుస్తకమును ఇచ్చితిని

ఈ విద్వాంసురై న బ్రాహ్మణునకు దక్షిణము ఇమ్ము.

ఈ బాలికలు వృత్తమును గీతమునున్న నేర్చుకొనిరి.

అ వర్వతముయొక్క శిఖరమునుండి దిగుచున్న వ్యాఘ్రములను
రెండింటిని చూచితిని.

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగమును మార్చి వ్రాయునది.

తే సర్వే విద్యాలయే పాఠాన్ వర్తన్తి
 ఏకాభిః పుష్పాణాం వృక్షైః సిద్ధ్యంతే
 యుష్మాభిః సర్వదా సుకృతాన్వేషచర్యంతే
 ఇమే మిత్రాణి వ్రతీషంతే
 అమూః శాం బాలికాం వరీషంతే
 అమీ ఉపహారా వపేషంతే,
 ఉభే తే నార్యా పుష్పాణాం మాలా రవయన్తి
 ఏకో మహాన్ పురుషః పృథ్వ్య చాయాయా మునవిశ్వ కిష్యేభ్యోః
 ధర్మ ముపదిశతి
 ఏషా తటాకా దుదక మునయత్
 ఇమా బాలికా స్సర్గీత మశిషంత
 ద్వాపసి మమానుజౌ మాతులస్య గృహ మగవృతామ్
 వయం దినేదినే చ దేవాలయం గత్వా దేవం వందమహే



చతుర్థః పాఠః - వచనాల్లప పాఠము.

విధ్యాద్యర్థకము - విధిలిజ్

పరస్మైపదము - ప్రథమ పురుష

జయేత్ = (అతడు) జయింపవలెను

జయేతామ్ = (వారిద్దరు) జయింపవలెను

జయేయుః = (వారు) జయింపవలెను

వీనిలో 'జి' అనునది రాకువు 'అ' అనునది వికరణ ప్రత్యయము ఈత్, ఈతామ్, ఈయుః - అనునవి పరస్మైపదములలో ప్రథమపురుష విధిలిజ్ ప్రత్యయములు

(విధిలిజ్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు కూడ వికరణ ప్రత్యయములు చేరుట మున్నగు గణకార్యములు ప్రవర్తించును)

జి + అ + ఈత్ = జే + అ + ఈత్ (సూ-౪) = జయ + ఈత్ (సూ- 2)
= జయేత్ (సూ-27)

జి + అ + ఈతామ్ = జే + అ + ఈతామ్ (సూ-౪) = జయ + ఈతామ్
(సూ- 2) = జయేతామ్ (సూ-27)

జి + అ + ఈయుః = జే + అ + ఈయుః (సూ-౪) = జయ + ఈయుః
(సూ- 2) = జయేయుః (సూ-27)

సః జయేత్ తౌ జయేతామ్ , తే జయేయుః

మధ్యమ పురుష

జయేః = జయింపుము

జయేతమ్ = (మీరిద్దరు) జయింపుడు

జయేత = జయింపుడు

ఏవిలో ఈ, ఈతమ్, ఈత - అనునవి వరప్తైవదములో
మధ్యమపురుష విధిరిజ్ ప్రకర్యములు

జి + అ + ఈః = జయ + ఈః (సూ-౪, 2) = జయేః (సూ-27)

జి + అ + ఈతమ్ = జయ + ఈతమ్ (సూ-౪, 12) = జయేతమ్ (సూ-27)

జి + అ + ఈత = జయ + ఈత (సూ-౪, 12) = జయేత (సూ-27)

త్వం జయేః : యవాం జయేతమ్ . యూయం జయేత

ఉత్తమ పురుష

జయేయమ్ = (నేను) జయింపవలెను

జయేవ = (మేమిద్దరము) జయింపవలెను

జయేమ = (మేము) జయింపవలెను

ఏవిలో ఈయమ్, ఈవ, ఈమ - అనునవి వరప్తైవదములో
ఉత్తమపురుష విధిరిజ్ ప్రకర్యములు

జి + అ + ఈయమ్ = జయ + ఈయమ్ (సూ-౪, 2) = జయేయమ్ (సూ-27)

జి + అ + ఈవ = జయ + ఈవ (సూ-౪, 12) = జయేవ (సూ-27)

జి + అ + ఈమ = జయ + ఈమ (సూ-౪, 12) = జయేమ (సూ-27) :

అహం జయేయమ్ . అవాం జయేవ . వయం జయేమ

(విదిలిజ్ రూపములు)

	ఏక	ద్వి	విభా
(1వ పు)	జయేత్	జయేతామ్	జయేయుః
(2వ పు)	జయేః	జయేతమ్	జయేత
(3వ పు)	జయేయమ్	జయేవ	జయేమ

అత్క నేపదము - ప్రథమపురుష

వర్జేత = వర్జిల్లవలెను

వర్జేయాతామ్ = (వారిద్దరు) వర్జిల్లవలెను

వర్జేరన్ = వర్జిల్లవలెను

ఏవిలో వృద్ అనునది ఇతరులు - అ అనునది ఏకరణ ప్రత్యయము

ఈత ఈయాతామ్, ఈరన్ అనునవి అత్క నేపదములో ప్రథమపురుష విదిలిజ్ ప్రత్యయములు

వృద్ + అ + ఈత = వర్జ + ఈత = వర్జేత (సూ-27)

వృద్ + అ + ఈయాతామ్ = వర్జ + ఈయాతామ్ (సూ-8) =
వర్జేయాతామ్ (సూ-27)

వృద్ + అ + ఈరన్ = వర్జ + ఈరన్ (సూ-8) = వర్జేరన్ (సూ-27)

సః వర్జేత తౌ వర్జేయాతామ్ తే వర్జేరన్

మధ్యమ పురుష

వర్జేథాః = వర్జిల్లము

వర్జేయాతామ్ = (మీరిద్దరు) వర్జిల్లారు

వర్జేధ్వమ్ = వర్జిల్లారు

పీనిలో ఈథా, ఈయాథామ్, ఈర్వమ్ - అనునవి ఆత్మనేపదములలో మద్యమపురుష విధిలిజ్ ప్రత్యయములు.

వృద్ + అ + ఈథా = వర్ధ + ఈథా (సూ-8) = వర్ధేథా (సూ-27)

వృద్ + అ + ఈయాథామ్ = వర్ధ + ఈయాథామ్ (సూ-8) = వర్ధేయాథామ్ (సూ-27)

వృద్ + అ + ఈర్వమ్ = వర్ధ + ఈర్వమ్ (సూ-8) = వర్ధేర్వమ్ (సూ-27)

త్వం వర్ధేథా, యువామ్ వర్ధేయాథామ్, యూయం వర్ధేర్వమ్

ఉత్తమ పురుష

వర్ధేయ = (నేను) వర్ధిల్లవలెను

వర్ధేవహి = (మేమిద్దరము) వర్ధిల్లవలెను

వర్ధేమహి = (మేము) పర్ధిల్లవలెను

పీనిలో ఈయ, ఈవహి, ఈమహి - అనునవి ఆత్మనేపదములలో ఉత్తమపురుష విధిలిజ్ ప్రత్యయములు

వృద్ + అ + ఈయ = వర్ధ + ఈయ (సూ-8) = వర్ధేయ (సూ-27)

వృద్ + అ + ఈవహి = వర్ధ + ఈవహి (సూ-8) = వర్ధేవహి (సూ-27)

వృద్ + అ + ఈమహి = వర్ధ + ఈమహి (సూ-8) = వర్ధేమహి (సూ-27)

అహం వర్ధేయ ; అవాం వర్ధేవహి, వయం వర్ధేమహి;

(విధిలిజ్ రూపములు)

	ఏక	ద్వి.	విహ
(ప్ర పు)	వర్ధేత	వర్ధేయాథామ్	వర్ధేరన్
(మ పు)	వర్ధేథా	వర్ధేయాథామ్	వర్ధేర్వమ్
(ఉ పు)	వర్ధేయ	వర్ధేవహి	వర్ధేమహి

విధి, సంప్రక్ష్మము, ప్రార్థన, సంభావన, హేతుహేతుమధ్యావము-
మున్నగు అర్థములయందు విధిలిట్ రూపములు ప్రయోగింపబడును.

ఉదా - తృత్య త్వమధునా గ్రామం గచ్ఛేః (విధి)
ఇదాపిమహంవ్యాకరణంవశేయం. ఉత కావ్యం వశేయం (సంప్రక్ష్మము)
దేవః తవాన్ వివద్యో మాం రక్షేత్ (ప్రార్థన)
బలవాన్ రాజా హః . అతో యుద్ధే విజయం లభేత్ (సంభావన)
దేవమ్ అశ్రయేమ చేత్ సుతమ్ ఆదిగచ్ఛేమ (హేతుహేతుమధ్యావము)

పుంలింగము

ప్రత్యవకారః = ఒకరుచేసినదానికి బదులుగాచేయు అవకారము

సంశ్రయః = అశ్రయము

ప్రీతింగము

వైతపీ వృత్తిః = వంగియుండుట వృత్తిః = వర్తనము, ఉండుట

తమిప్రా = చీకటి

నపుంసకలింగము

అ+వృ+అన = అవరణమ్=కప్పుట అర్థగించుట

విశేషణములు

వృద్ + అ + మాన = వర్ధమాన = వృద్ధిపొందుచున్న

అది + వన్ + త = అద్యుషిత = అదివసంశయిత

మితభాషిన్ = మితముగా వదులునట్టి

వైతపీ = ప్రబులియను గడ్డిసంబంధమైన

తవ + అ + అత్ = తవత్ = తపించుచున్న, ప్రకాశించుచున్న

అవ్యయములు

చేత్ = అయినచో ఉత = లేక, లేదా

క్రియాపదములు -

అను+ఇష్=కోరుట-(లట్) అన్విచ్ఛతి (లజ్) అన్వైచ్ఛత్ (లోట్)
అన్విచ్ఛతు (విరిలిజ్) అన్విచ్ఛేత్

ఉవ + ఈష్ = ఉపేక్షించుట - (లట్) ఉపేక్షతే (లజ్) ఉపైక్షత
(లోట్) ఉపేక్షతామ్ (విరిలిజ్) ఉపేక్షేత్

'తృషితాయ జలం యచ్ఛేద్ధరేద్దీనస్య దానదమ్'
(యచ్ఛేత్+హరేత్=యచ్ఛేద్ధరేత్ (సూ-47, 80)

'కాష్ఠ్యేత్ వ్రత్యవకారేణ నోపకారేణ దుర్జనః'
'సర్వతో జయ మన్విచ్ఛేత్ పుత్రాదిచ్ఛేత్పరాజయమ్'
సంపది న హృష్ట్యేత్. విపది చ న భిద్యేత్ ప్రాజ్ఞః
దుర్బలాః యుద్ధే వైతసీం పృత్తిమ్ ఆశ్రయేయః
ఈశ్వరస్య పూజయా కాంతిం విస్తేమహి
వివత్తా వసి రర్థం న పరిత్యజేయ ర్గీరాః
దుర్జనై రద్యుషితం దేశం సాధవో వాదివపేయః
వర్తమానం వ్యాధిం జయంతం శత్రుం చ మోషేషేర్థమ్
మిత్రాణా ముపదేశాన్ న విరప్యేత్
విషం పిబేయ్యశ్చైత్ ప్రాణినో మ్రియేరన్
జనైః పరోపకారో న విస్మర్యేత్
అసత్యం మా తాషేమసీతి రమువంశీయా నృపకయో
మితరాషిణోఽభవన్

'సూర్యే తపత్యావరణాయ దృష్టేః కల్పేత లోకస్య కథం తమిప్రా'
సంశ్రయాయ మిత్రే ప్రాప్తే దరిద్రోఽపి విముఖో న భవేత్

విశేషధాతువులు

మొదటిగణము - (వరస్వైపదులు)

(ఁజ్)

గుప్ - రక్షణే = రక్షించుట, కాపాడుట	గోపాయతి
ధాప్ - సంతాపే = తపించుట	ధూపాయతి
వణ్ } - స్తుతౌ = స్తుతించుట	వణాయతి
వన్ }	వనాయతి
(చమ్-అదనే=తినుట) అ+చమ్=త్రాగుట	(చమతి) ఆదామతి
భ్రమ్ - చలనే = తిరుగుట	భ్రమ్యతి - భ్రమతి
క్రమ్ (క్రామ్) - పాదవిక్షేపే = అడుగుపెట్టుట	
అక్రమించుట	క్రామ్యతి - క్రామతి
లప్ - కాస్తౌ = కోరుట	లప్యతి - లప్తి
అక్ష - వ్యాప్తౌ = వ్యాపించుట	అక్ష్యతి - అక్షతి
తక్ష - తమాకరణే = చెట్టుకట్ట	తక్ష్యతి - తక్షతి

(ఆత్మనేపదులు)

భ్రాశ్ } = దీప్తౌ = తాపిల్లుట	భ్రాశ్యతే - భ్రాశతే
స్థాశ్ }	స్థాశ్యతే - స్థాశతే
గుప్ - నిన్దాయామ్ = నిందించుట	జగుప్సతే
తిజ్ - క్షమాయామ్ = సహించుట	తితిక్షతే
కిత్ - వ్యాధివ్రతీకారే = చికిత్సచేయుట	చికిత్సతే
విథ్ - చిత్తవికారే = ఏపగించుకొనుట	వీథిత్సతే

(ఉభయపదులు)

దాన్ - ఆర్జవే = నిష్కవటముగానుండుట	దీదాంసతి - దీదాంసతే
శాన్ - నిశానే = పడునుపట్టుట	శీశాంసతి - శీశాంసతే

వర్ణవగణము - (వరపై వదులు)

(లట్)

త్రస్ - ఉద్యేగే = భయపడుట	త్రస్యతి - త్రసతి
యస్ - ప్రయత్నే = యత్నించుట	యస్యతి - యసతి
క్లప్ - (క్లౌప్) - క్లానో = అరిసపోవుట	క్లాప్యతి - క్లాపతి
శో - తనూకరణే = చెక్కుట సూక్ష్మముచేయుట	శ్యతి
చో - చేదనే = చేచించుట	చ్యతి
సో - అస్తకర్మణే = నశించుట పూర్తియగుట	స్యతి
దో - అపఖణ్డనే = విడిచించుట	ద్యతి
జ్యో - పయోహానో = ముడుసరియగుట శిధిలమగుట	జీర్యతి

అరవగణము - (వరపై వదులు)

త్రుద్ - చేదనే = చేచించుట	త్రుద్యతి - త్రుటతి
విచ్ఛ - గతౌ = వెడలుట	విచ్చాయతి
ది - ధారణే = ధరించుట	దియతి
నూ - స్తవనే = స్తుతించుట	నువతి
ధూ - విధూననే = దులుపుట	ధువతి
క్యా - విక్షేపే = చల్లుట	కిరతి

పదవగణము -

[పదవ గణమునందలి రాతువులు కొన్ని మొదటి గణమునందు
కూడ ప్రయోగింపబడుచుండును అట్టివాని వివరములను ప్రయోగదుల
వలన తెలుసుకొనదగును

ఉదా - సహతి - సాహతి యోజతి - యోజయతి
జరతి - జారయతి మున్నగునవి]

సూ - 185 గుహా ధూవ విచ్చి వణి వనిభ్య ఆయః (పా సూ) = గువ్,
 ధూవ్ విచ్చ - (VI గణము), వణ్ వన్ - అను రాతువు
 లకు ఆయ అనునది చేరును (సిమ్మట తిజ్ ప్రత్యయములా
 చేరును)

ఉదా - గువ్ + ఆయ + తి = గోపాయతి - (ఆయ అనునది పరమగు
 నపుడు ఉపదయగు హ్రస్వమునకు గుణము వచ్చును)

ధూవ్ + ఆయ + తి = ధూపాయతి మొదలగునవి

సూ - 186 అజి చమ ఇతి వక్తవ్యం (వార్తికమ్) = ఆ అను ఉపసర్గ
 కంటె పరమణిన చమ్ రాతువుయొక్క అకారమునకు
 దీర్ఘము వచ్చును

ఉదా - ఆ + చమ్ + అ + తి = ఆచామతి

సూ - 187 వా బ్రాశ బ్లాశ బ్రము క్రము క్లము త్రసి త్రుటి లష్ఠః
 (పా సూ) = బ్రాశ్, బ్లాశ్, బ్రమ్ క్రమ్ క్లమ్ త్రస్, త్రుట్ లష్ఠ - అను రాతువులకు వికల్పముగా య' అను
 వికరణ ప్రత్యయము చేరును వజ్రంతరమున ఆ అను
 వికరణ ప్రత్యయము చేరును

ఉదా - బ్రాశ్ + య + తి = బ్రాశ్యతి (లేక) బ్రాశ్ + ఆ + తి =
 బ్రాశతి మొదలగునవి

సూ - 188 అక్షోఽన్యతక్యామ్ (పా సూ) = అక్ష రాతువునకు వికల్ప
 ముగా మ అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును వజ్రంతర
 మున 'అ' అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును ('ను అనునది
 ఐదవగణమునకు చెందిన వికరణ ప్రత్యయము)

ఉదా - అక్ష + ను + తి = అక్ష్యతి (లేక) అక్ష + ఆ + తి = అక్షతి

సూ - 169 తనూకరణే తక్షః (పా సూ) = తనూకరణార్థమునందు తక్ష
దాతువునకు వికల్పముగా 'ను' అను వికరణప్రత్యయము
చేయను పక్షంతరమున 'అ' అను వికరణప్రత్యయము
చేరును

ఉదా - తక్ష + ను + తి = తక్షాతి (లేక) తక్ష + అ + తి = తక్షతి.

తనూకరణార్థమునందుకాక ఉపసర్గవశమున మరియొక యర్థము
నందు ప్రయోగింపబడునపుడు దీనికి 'ను' అను వికరణ
ప్రత్యయము చేరదు 'అ' అనునది మాత్రమే చేరును.

ఉదా - వాగ్విః సస్తక్షతి = మాటలతో బయపెట్టుచున్నాడు.

సూ - 170 గుప్ తిజ్ కిద్యుః షన్ (పా సూ) = గుప్, తిజ్, కిత్ -
అను దాతువులకు 'స' అను ప్రత్యయముచేరును (విమృది
తిజ్ ప్రత్యయములు చేరును)

గుప్ + స + తి = జగుప్సతి మొదలగునవి

(సన్ ప్రత్యయము చేరునపుడు కలుగు వ్యాకరణకార్యములు
మున్నుండు వివరింపబడినవి)

సూ - 171 మాన్ బద దాన్ శాన్యో దీర్ఘశ్చాన్యసన్య (పా సూ) =
మాన్, బద్, దాన్, శాన్ - అను దాతువులకుకూడ 'స'
అను ప్రత్యయము చేరును అల్పానకు దీర్ఘమువచ్చును.

ఉదా - మాన్ + స + తి = మిమాంసతి మొదలగునవి

(ఇందు మొదటిపర్వమగు 'మి' అనునది అల్పానము అనబడును)

సూ - 172 యసోఽనువసర్గాత్ (పా సూ) = ఉపసర్గ పూర్వమునందు
లేని యస్ దాతువునకు వికల్పముగా 'య' అను వికరణ

ప్రత్యయము చేరును. పజ్జంతరమున 'అ' అను వికరణ
ప్రత్యయము చేరును.

ఉదా - యస్ + య + తి = సంయస్యతి (లేక) యస్ + అ + తి = సంయస్తి

సూ - 73 సం యస్య (పా సూ) = సమ్ అను ఉపసర్గతోఽక్షాదీన
'యస్' రాతువునకుకూడ వికల్పముగా 'య' అనునది చేరును
పజ్జంతరమున 'అ' అనునది చేరును

ఉదా - సమ్ + యస్ + య + తి = సంయస్యతి (లేక) సమ్ + యస్ +
అ + తి = సంయస్తి

సూ - 174 ఓకః శ్యపి (పా సూ) = 'య' అను వికరణప్రత్యయము
పరమగునపుడు ఓకారమునకు లోపమువచ్చును

ఉదా - శో + య + తి = శో + య + తి = శ్యతి - మొదలగునవి

సూ - 175 వికరణ ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఆరవిగణము రాతువుల
చివరి ఇ ఈ లకు 'ఇయ్' అని ఉ ఓ లకు 'ఉన్' అనియు
ఆదేశములగును

ఉదా - ది + అ + తి = దియ్ + అ + తి = దియతి. సూ + అ + తి =
సున్ + అ + తి = సువతి - మొదలగునవి

సూ - 176 పవర్గాక్షరములకంటెను పకారముకంటెను పరమైన రాతు
గతమగు ఋకారమునకు గుణవృద్ధులు రానపుడు అచ్చు
పరమగుచో ఉర్' అనియు హల్లు పరమగుచో 'ఊర్'
అనియు ఆదేశమగును తక్కిన వర్ణములకంటె పరమైన
రాతుగతమగు ఋకారమునకు గుణవృద్ధులు రానపుడు
అచ్చు పరమగుచో 'ఇర్' అనియు హల్లు పరమగుచో
'ఊర్' అనియు ఆదేశమగును

ఉదా - జ్య + య + తి = జీర్యతి క్య + అ + తి = కిరతి

పులింగములు

మర్కహ్నః = మర్కహ్నము అరుణః = అరుణుడు
నాదః = ద్వని కక్షన్ = వక్షంగి
తేజః = తేజము దస్త్రః = దంతములు, పల్ల

ప్రీలింగము.-

జీవనాకా = జీవిరేచుటయందలి ఆక ధనాకా = ధనమునందలి ఆక

నపునకలింగము

ఇన్ద్రియార్థోపపేవనమ్ = ఇంద్రియసుఖములను అనుభవించుట
ని+వృత్+అన=నివర్తనమ్=నివర్తించుట, మరలుట
తమః = చీకటి

విశేషణములు

సమ్ + చర్ + అత్ = సజ్చరత్ = సంచరించుచున్న
చర్ + అ + అత్ = చరత్ = తిరుగుచున్న
జ్ఞా + య + అత్ = జీర్యత్ = మడునలియగుచున్న

అవ్యయములు

దివా = వగలు నక్షత్తమ్ = రాత్రి
యావత్ = ఎంత, ఎంతలో తావత్ = అంత, అంతలో

క్రియాపదములు

నిర్ + మా=నిర్మించుట - (లట్) నిర్మాయతే. (లట్) - నిరమాయత
లోట్-నిర్మాయతామ్ (నిర్మిల్) నిర్మాయేత

సుస్సువతయః రాజ్యే సర్వాః ప్రజాః స్వకీయాం సప్తతిమివ గోపాయన్తి

గ్రీష్మే మార్గే సంచరతో జనాన్ సూర్య అపేక్షన ధూపాయతి

అతస్తే ప్రాయో మర్యాహ్నోఽను యత్ర కుత్రాపి ధాయాయాం

విశ్రామ్యన్తి

యజ్ఞాశ్చాపి వజాయన్తి వైభవం దాస్య భూవతేః

మృగయాన్తై వనే చరతో వ్యారాన్ రృష్ట్యా వీర్యా మృగా ఇతస్తతో

త్రమ్యన్తి

మర్శేషు వధికా మార్గే తత్ర తత్ర తటాకేషు శీతం జలం మాదానున్తి

సర్వోఽభింషతి శ్రీమాన్ ఇంద్రియార్థోపపేవనమ్

అభింష్యత్యపాయోగీ తేభ్య ఏవ వివర్తనమ్

యావద్భూమరాశాశే వాక్రమతే తావదేవాదుజేవ తమో నిరస్యతే

సింహస్య వాదం క్రుత్వా యథావనే మృగాశ్రయన్తి తథా వీచస్య

సింహవాదం క్రుత్వాసమరాజ్ఞజే సర్వే యోధా ఆత్రస్యన్

తజ్ఞే కాష్ఠం తక్షతి తేన వివిధాని వస్త్రాని నిర్జాయతే

దీపా సర్వత్ర ప్రకాశోఽక్షతి, నక్తం సంస్కృతార్థకార అక్షోతి

తితిక్షతే యోగీ మణిం దుఃఖిం చ సమమేవ

చికిత్సస్తే బిషజో వరాణాం శరీరేషు రోగాన్

జీర్యన్తి జీర్యతః కేశా రస్త్రా జీర్యన్తి జీర్యతః

జీవనాశా దనాశా చ జీర్యతోఽపి సజీర్యతి

వర్షాను సర్వత్ర కృషీవలా భూమిం కృష్ట్యా వీజాన్ కిరన్తి

దీరా దుఃఖాని దైర్యేణ తితిక్షస్తే

లోకే దాతృన్ సర్వే శుభన్తి

సూ - 178 ఆజ ఉద్గమనే (పా సూ) = ఉదయించుట అను అర్థము
వందు 'అ' అను ఉపసర్గంబు పెరచున క్రమ్ రాకువు
నకు ఆత్మనేపదము చేరును

ఉదా - ఆక్రమతే = ఉదయించును

సూ - 178 క్రమః పరస్మైవరేషు (పా సూ) = పరస్మైవదములు
పరమగునపుడే క్రమ్ రాకువునకు దీర్ఘమువచ్చును.

ఉదా:- క్రామ్యతి క్రామతి అందుచే ఆత్మనేపదములు పరమగు
నపుడు క్రమ్ రాకువునకు దీర్ఘమురాక ఆక్రమతే అనియే
యింతును.

ఆ భ్యా స ము 14

పరస్మైవద విదిలిజ్ ప్రత్యయములు

పరస్మైవద విదిలిజ్ ప్రత్యయములు			ఆత్మనేపద విదిలిజ్ ప్రత్యయములు		
ఏక	ద్వి.	విహ.	ఏక	ద్వి.	విహ.
(ప్ర పు) ఈత్	-ఈతామ్-ఈయః	—	ఈత్	-ఈయాతామ్-ఈరన్	
(మ పు) ఈః	-ఈతమ్-ఈత	—	ఈథాః-ఈయాథామ్-ఈత్వమ్		
(ఉ.పు) ఈయమ్-ఈవ	-ఈను	—	ఈయః-ఈవహి	-ఈనుహి	

క్రిందివానిని సోదాహరణముగ వివరించువది -

- 1) విదిలిజ్ రూపము లేయే అర్థములయందు ప్రయోగింపబడును :
- 2) ఏకరణప్రత్యయము పరమగునపుడు ఆరవగణము రాకువుల చివరి
ఇ ఈ లకు ఉ ఊ లకు కలుగు మాహిలు

3) దాతుగతమైన మూకారమునకు గుణవృద్ధులు దానపురు కలుగు మార్పులు

క్రింది పాణినియ సూత్రముల యర్థములను సోదాహరణముగ వివరించునది

) గుపూ రూప విచ్చి కణి కనిభ్య ఆయః 2) వా ప్రాశ భ్లాశ క్రము క్రము క్లము క్రపి క్రుటి లషః 3) అక్షోఽన్యతరన్యామ్ 4) తనూ కరణే తక్షః 5) గుప్తతిజ్ కిద్భ్యుఃసన్ 6) మాన్ బధ దాన్ కాన్సో దీప్తిశ్చాభ్యాసన్య 7) యసోఽనువసర్గాత్ 8) సం యసశ్చ 9) ఓకః శ్యని 10) ఆజి చమ ఇతివక్తవ్యమ్ (వా)

క్రింది ప్రత్యాహారములను వివరించునది

1) యణ్ 2) జక్ 3) యయ్ 4) యయ్ 5) సుట్ 6) యుర్ 7) జమ్

క్రింది వ్రాత్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది -

తవాన్ ఇదాసిం నగరం గచ్చేత్
గురుమ్ ఆశ్రయేషు చేత్ జ్ఞానమ్ అదిగచ్ఛేమ
దేవస్య పూజయా చిత్తస్య స్వాస్థ్యం లభేషుహి
వర్తమానం వ్యాధిం మోషేషేదాః
గురూణా మాదేశాన్ అనుసరేయుః
దీనానా మాపదో హరేయుః ప్రాజ్ఞాః
అసత్యం మా తాపేర్వమ్
వృషతయః ప్రజాః స్వకీయాం సస్తతి మివ రక్షేయుః
వరోపకారాయ దరిద్రోఽపి విముఖో వ భవేత్
వ కదాఽపి ధర్మం పరిత్యజే ద్దీరః

పశ్చాదశః పాఠః - పదునైదవ పాఠము

ఐదవ గణము

సంస్కృత భాషలో సుమారు రెండువేల రాకువులు కలవు వానికి జేరు వికరణప్రత్యయముల భేదమునుబట్టి అవి పదిగణములుగా విభజింపబడినవి అందు మొదటి, నాల్గవ అరవ పదవ గణముల రాకువులకు జేరు వికరణ ప్రత్యయములు అకారాంతములు. అందు నలవ ఆ వికరణప్రత్యయములతో గూడిన రాకురూపము (అనగా తిజ్ ప్రత్యయమునకు పూర్వభాగము) ఏకవిదముగ, అకారాంతముగ గోచరించును (ఉదా - భవ, పుష్క, విశ గణయ) అందుచే ఈ నాల్గు గణములను ఒక వర్గముగాను తక్కిన ఆరు గణములను మఱి యొక వర్గముగాను విభజింపవచ్చును ఆ రెండవ వర్గములోని గణము లందరి రాకువులకు జేరు వికరణప్రత్యయములు అకారాంతములుగా మండక విభిన్నరూపములలో నుండును అందు కొన్నింటిలో వికరణ ప్రత్యయమే యుండదు రెండవ, మూడవ, ఐదవ, ఏడవ ఎవిమిదవ, తొమ్మిదవ గణములు రెండవ వర్గములోనివి అందు రెండవ మూడవ గణములు వికరణప్రత్యయములు లేనివి

కొన్ని ప్రత్యయములు వరమగునపుడు సామాన్యముగా వానికి ముందున్న ఇక్కులకు గుణము వచ్చును అట్టి ప్రత్యయములు దృఢ ప్రత్యయములని, తక్కిన ప్రత్యయములు దుర్బల ప్రత్యయములనియు వ్యవహరింపబడును ఈరీతిగ రాకువులకు జేరు ప్రత్యయములన్నింటిని రెండు రకములుగా విభజింపవచ్చును.

పరస్పైపద లట్, లట్ ప్రత్యయములలో ఏకవచన ప్రత్యయములు దృఢప్రత్యయములు ద్వివచన, బహువచన ప్రత్యయములు దుర్బల ప్రత్యయములు

పరస్పైపద లోట్ ప్రత్యయములలో ప్రథమపురుషైకవచన ప్రత్యయము, ఉత్తమపురుష ప్రత్యయములు మూడును దృఢప్రత్యయములు. ప్రథమపురుష ద్వివచన బహువచన ప్రత్యయములు, మధ్యమ పురుష ప్రత్యయములు మూడును దుర్బల ప్రత్యయములు

పరస్పైపద విదిలిట్ ప్రత్యయములన్నియు దుర్బలప్రత్యయములే.

ఆత్మవేపద ప్రత్యయములలో ఉత్తమపురుష లోట్ ప్రత్యయములు మాత్రమే దృఢప్రత్యయములు, తక్కినవన్నియు దుర్బల ప్రత్యయములే ఇంతకుముందు పేర్కొన్న క్రియాపదములన్నింటి యందును తిట్ ప్రత్యయమువకు పూర్వవర్ణములు ఆకారములగుటచే - ఇట్లు కాకపోవుటచే - వానికి గుణప్రసక్తి లేదు.

పరస్పైపదము — లట్

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	సునోతి	సునుతః	సున్వన్తి
(మ పు)	సునోషి	సునుతః	సునుత
(ఉ పు)	సునోమి	సున్వః సునువః	సున్మః సునుమః

పైవావిలో 'సు' అనునది రాతువు 'సు' అనునది వికరణ ప్రత్యయము తి, తః, ఆన్తి - మున్నగునవి తిట్ ప్రత్యయములు.

సూ - 77. ఐదవగణమునందలి రాతువులకు తిజ్ ప్రత్యయములకు వరుస 'ను' అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును.

ఉదా - సు + ను + తి

సూ - 178 దృఢప్రత్యయములు వరమగునపుడు దానికిముందున్న ఇక్కునకు గుణము వచ్చును

ఉదా.- సు + ను + తి = సునోతి సు + మ + అన్రి = సున్వన్రి
సు + ను + సి = సునోసి (సూ-44) సు + మ + మి = మునోమి.

సూ - 179 లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యామ్ మోః (సా సూ) = ప్రత్యయ గతమైన అసంయుక్తపూర్వకమగు ఉకారమునకు మకార వకారములు వరమగునపుడు వికల్పముగా లోపము వచ్చును.

ఉదా - సు + మ + పః = సున్వః సుమపః సు + ను + పః = సున్వః, సునుమః

లజ్

	ఏక	ద్వి	ఐనూ
(ప్ర పు)	అసునోత్	అసునుతామ్	అసున్వన్
(మ పు)	అసునోః	అసునుతమ్	అసునుత
(ఉ పు)	అసునవమ్	అసున్వ } అసునువ }	అసున్వ } అసునువ }

పీనిలో 'అ' అనునది అదాగమము 'సు' అనునది రాతువు. 'ను' అనునది వికరణప్రత్యయము త్, తామ్, అన్ - మున్నగునవి తిజ్ ప్రత్యయములు

అ + సు + ను + త్ = అసునోత్ (సూ-178) అ + సు + ను + అన్ = అసున్వన్ అ + సు + ను + ప్ = అసునోః (సూ-178, 20)

అ + సు + ను + అమ్ = అనునవమ్ (సూ- 78 2) అ + సు +
ను + వి = అనున్య అనునువ (సూ- 79) అ + సు + ను + మ =
అనున్య అనునుమ (సూ- 79)

లోట

	విక	ద్వి	బహు
(వ పు)	సునోతు సునుతాత్ }	సునుతామ్	సున్యస్తు
(మ పు)	సును సునుతాత్ }	సునుతమ్	సునుత
(డి పు)	సునవాని	సునవావ	సునవామ

సు + సు + తు = సునోతు (సూ- 78) సు + సు + అస్తు = సున్యస్తు

తు హి అనువానికి వికల్పాదేశముగా (సూ- 0) వచ్చు
'తాత్ అనునది దుర్బలప్రత్యయము అందుచే అది పరమగునపుడు
గుణము రాదు సు + సు + తాత్ = సునుతాత్

సూ - 80 ఉత్తశ్చప్రకయాద సంయోగవ్యూహ్యాత్ (పా యా) =
ప్రత్యయగతిమైన అసంయుక్తపూర్వకమగు ఉకారము
కంటె పండుయిన 'హి ప్రత్యయమునకు లోపము
వచ్చును ఉదా - సు + సు + హి = సును

సు + సు + అవి = సునవాని (సూ - 178 2) సు + సు + అవ =
సునవావ (సూ- 78 12) సు + సు + అమ = సునవామ (సూ- 78 2)

విధిలిజ్

రెండవ వర్గమునందలి రాకువులకు జేరు పరస్పై పద విధిలిజ్
ప్రత్యయములు మొదటివర్గమునందలి రాకువులకు జేరు ప్రత్యయ
ములకంటె భిన్నముగా ఈక్రింది విధముగా నుండును

	ఏక	ద్వి.	విహ
(ప్ర. పు)	యాత్	సూతామ్	యుః
(మ. పు)	యాః	యాతమ్	యాత
(ఉ. పు)	యామ్	యావ	యామ

(క్రియాపదములు)

(ప్ర. పు)	సునుయాత్	సునుయాతామ్	సునుయుః
(మ. పు)	సునుయాః	సునుయాతమ్	సునుయాత
(ఉ. పు)	సునుయామ్	సునుయావ	సునుయామ

సు + మ + యాత్ = సునుయాత్ మొ॥

ఆత్మనేపదము

రెండవ వర్గమునందలి రాతువులకు జేరు ఆత్మనేపద ప్రత్యయములలో లట్, లట్ లోట్ ప్రత్యయములు మొదటివర్గమునందలి రాతువులకు జేరు ప్రత్యయములకంటె భిన్నముగా నుండును

లట్ ప్రత్యయములు

	ఏక	ద్వి	విహ.
(ప్ర. పు)	తే	ఆతే	అతే
(మ. పు)	పే	ఆపే	రేప్తి
(ఉ. పు)	ఎ	ఎహే	మహే

క్రియాపదములు

సునుతే	సున్వాతే	స్వస్వతే
సునుపే	సున్వాపే	సునురేప్తి

ఏక	ద్వి	త్రహ
సున్వే	సున్వహే సునువహే	సున్మహే సునుమహే

సు + మ + అతే = సున్వాతే మొ

సు + ను + నే = సునునే (సూ-44) సు + ను + వహే = సున్వహే
సునువహే (సూ-178) సు + ను + మహే = సున్మహే సును
మహే (సూ-179)

లజ్ ప్రత్యయములు

	ఏక	ద్వి	త్రహ
(ప్ర పు)	త	ఆతమ్	అత
(మ పు)	ధా	ఆధామ్	ధ్వమ్
(ఉ పు)	ఇ	ఎహి	మహి

క్రియాపదములు

(ప్ర పు)	అసునుత	అసున్వాతామ్	అసున్వత
(మ పు)	అసునుతాః	అసున్వాధామ్	అసునుద్వమ్
(ఉ పు)	అసున్వి	{ అసున్వహే అసునుమహే }	అసున్మహి అసునుమహి

ఏనిలో అ అనునది అధాగమము 'సు' అనునది రాతువు
'ను' అనునది ఏకరణ ప్రత్యయము త ఆతమ్ అత-మున్నగునవి
లిజ్ ప్రత్యయములు

అ + సు + ను + ఆతామ్ = అసున్వాతామ్ మొ

అ + సు + ను + వహే = అసున్వహే అసునువహి (సూ- 79)

అ + సు + ను + మహి = అసున్మహి, అసునుమహి (సూ- 79)

లోట్ ప్రత్యయములు

	ఏక	ద్వి	విహ
(ప్ర పు)	తామ్	అతామ్	ఆతామ్
(మ పు)	న్వ	అతామ్	ధ్వమ్
(ఉ పు)	ఐ	అవహై	ఆవహై

క్రియాపదములు

(ప్ర పు)	సునుతామ్	సున్వాతామ్	సున్వతామ్
(మ పు)	సునుష్య	సున్వాతామ్	సునుధ్వమ్
(ఉ పు)	సునవై	సునవావహై	సునవామహై

సు + మ + అతామ్ = సున్వాతామ్ మొ

సు + ను + ఐ = సునవై (78, 2) సు + మ + అవహై = సునవావహై
(సూ- 78 2)

సు + మ + అవహై = సునవామహై (సూ- 78, 2)

వి థి లి జ్

	ఏక	ద్వి	విహ
(ప్ర పు)	సున్వీత	సున్వీయాతామ్	సున్వీరన్
(మ పు)	సున్వీతా	సున్వీయాతామ్	సున్వీధ్వమ్
(ఉ పు)	సున్వీయ	సున్వీఏహ	సున్వీమహ

సు + ను + ఈత = సున్వీత మొ

ఐదవగణమునందలి కొన్ని ఉభయపది తాళపులు

సు - అభిషే = స్నానముచేయుట. కట్టకీయుట, (రసము) పొందుట

(పరస్మై - సువోతి, అసునోత్ సువోతు సునుయాత్,
ఆత్మనే - సునుతే, అసునుత సునుతామ్ సున్వీత)

సి - బిర్హనే = బిరించుట

(పరస్మై - సివోతి అసివోత్ సివోతు, సినుయాత్.
ఆత్మనే - సినుతే అసినుత, సినుతామ్, సిన్వీత)

చి - చయనే = ప్రోగుచేయుట, పేర్చుట.

(పరస్మై - చివోతి అచివోత్, చివోతు, చినుయాత్
ఆత్మనే - చినుతే, అచినుత చినుతామ్, చిన్వీత)

స్త్ర - అద్భారనే = కప్పట

(పరస్మై - స్త్రవోతి అస్త్రవోత్, స్త్రవోతు, స్త్రుణుయాత్
ఆత్మనే - స్త్రుణుతే, అస్త్రుణుత, స్త్రుణుతామ్ స్త్రుణ్వీత)

దు - కచ్చునే = కదల్చుట దులుపుట

(పరస్మై - దువోతి అదువోత్ దువోతు, దునుయాత్
ఆత్మనే - దునుతే, అదునుత, దునుతామ్, దున్వీత)

ధూ - కచ్చునే = కదల్చుట, దులుపుట

(పరస్మై - ధూవోతి అధూవోత్, ధూవోతు, ధూనుయాత్
ఆత్మనే - ధూనుతే అధూనుత ధూనుతామ్, ధూన్వీత.)

కృ - హింనాయామ్ = హింసించుట

(పరస్మై - కృవోతి అకృవోత్, కృవోతు కృణుయాత్
ఆత్మనే - కృణుతే, అకృణుత కృణుతామ్, కృణ్వీత)

వృ - పరిణే = పరించుట

(పరస్మై - వృవోతి అవృవోత్, వృవోతు, వృణుయాత్
ఆత్మనే - వృణుతే అవృణుత, వృణుతామ్, వృణ్వీత)

బడవగణమునందలివి కొన్ని వరస్మైవది రాతువులు

ధు - ఉపశాపే = దారించుట

(దునోతి, అదునోత్, దునోతు దునుయాత్)

హి - గతౌ, వృద్ధౌర = పోవుట, పెరుగుట

(హినోతి అహినోత్, హినోతు, హినుయాత్)

క్షి - హింసాయామ్ = హింపించుట నశింపజేయుట

(క్షిణోతి, అక్షిణోత్ క్షిణోతు, క్షిణుయాత్)

క్రు (కృ) - క్రవజే = వినుట

(కృణోతి, అకృణోత్, కృణోతు, కృణుయాత్)

(పాణివీయములో క్రురాతువు మొదటిగణములో పేర్కొనబడినను వికరణ వ్రత్యయ పామ్యమునుబట్టి ఇందు బడవగణములో చేర్చబడినది)

వరస్మై పదము - లట్

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	శక్నోతి	శక్నుతః	శక్నువన్తి
(మ పు)	శక్నోషి	శక్నుధః	శక్నుధ
(తి పు)	శక్నోమి	శక్నువః	శక్నుమః

ఏనిలో 'శక్' అనునది రాతువు 'ను' అనునది వికరణ వ్రత్యయము తి, తః అన్తి - మున్నగునవి తిజ్ వ్రత్యయములు

శక్ + ను + తి = శక్నోతి (సూ- 8) శక్ + ను + పి = శక్నోషి

(సూ- 78, 44) శక్ + ను + మి = శక్నోమి (సూ- 78)

శక్ + ను + వః = శక్నువః, [ఇచ్చట సంయుక్తపూర్వకమగుటచే ఉకారమునకు లోపము (సూ- 79) రాదు]

సూ - 18 హలంతరాకువులకంటె పరమయిన 'ను ప్రత్యయము
వందలి ఉకారమునకు అజాది దుర్బల ప్రత్యయములు పర
మగునపుడు 'ఉన్ అను వాదేశమువచ్చును

ఉదా - శక్ + ను + అన్తి = శక్ + నున్ + అన్తి = శక్నువన్తి

పరస్మై పదము - లట్

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	అశక్నోత్	అశక్నుతామ్	అశక్నువన్
(మ పు)	అశక్నోః	అశక్నుతమ్	అశక్నుత
(ఉ పు)	అశక్నువమ్	అశక్నువ	అశక్నుమ

పీనిలో 'అ అనునది అడాగమము 'శక్ అనునది రాకుపు
'ను అనునది వికరణప్రత్యయము త్ తామ్ అన్ - మున్నగునవి
లట్ ప్రత్యయములు

అ + శక్ + ను + త్ = అశక్నోత్ (సూ-178) అ + శక్ + ను + అన్ =
అశక్నువన్ = (సూ- 8) అ + శక్ + ను + వన్ = అశక్నోః
(సూ- 78, 20) అ + శక్ + ను + అమ్ = అశక్నువమ్ (సూ-178, 2)

పరస్మై పదము - లోట్

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	శక్నోతు శక్నుతాత్	శక్నుతామ్	శక్నువన్తు
(మ పు)	శక్నుహే శక్నుతాత్		
(ఉ పు)	శక్నువాని	శక్నువాన	శక్నువామ

శక్ + ను + కు = శక్కుకు (సూ-178) శక్ + ను + అను = శక్కువను
 (సూ- 8). శక్ + ను + హి = శక్కుహి (సంయుక్తపూర్వకమయన
 ప్రత్యయ ఉకారముకంటె వరమగుటచే 'హి' ప్రత్యయలోపము
 (సూ- 80) రాదు

కు హి అనువానికి వికల్పాదేశముగా (సూ-110) వచ్చిన 'తాత్' అనునది దుర్బలప్రత్యయము అందుచే అది వరమగునపుడు గుణము రాదు శక్ + ను + తాత్ = శక్కుతాత్

శక్ + ను + అని = శక్కువాని = (సూ- 78, 2) శక్ + ను + అప = శక్కువాప
 (సూ-178 2) శక్ + ను + ఆప = శక్కువామ (సూ- 78, 12)

వరస్థైఃపదము - విధిలిజ్

	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	శక్కుయాత్	శక్కుయాతామ్	శక్కుయాః
(మ పు)	శక్కుయాః	శక్కుయాతమ్	శక్కుయాత్
(ఉ పు)	శక్కుయామ్	శక్కుయావ	శక్కుయామ

శక్ + ను + యాత్ = శక్కుయాత్

ఐదవగణమునందలి మఱికొన్ని వరస్థైఃపది రాకున్నవి

శక్ - శక్తై = సమర్థుడగుట
 (శక్తోతి అశక్తోత్ శక్తోకు శక్కుయాత్)

అప - వ్యాప్తై = పొందుట
 (అప్తోతి అప్తోత్ అప్తోకు అప్పుయాత్)

రాధ - సంపిద్యౌ = సాదించుట
 (రాధోతి అరాధోత్ రాధోకు రాధుయాత్)

ధృవ - ప్రాగశ్యే = ప్రగల్భాదగుట

(ధృష్టోతి ఆర్కష్టోత్ ధృష్టోతు ధృష్టుయాత్)

శృవ - ప్రీతినే = సంకృషపెట్టుట

(శృష్టోతి ఆశృష్టోత్ శృష్టోతు శృష్టుయాత్)

అశ్ - వ్యాప్తే = వ్యాపించుట (ఆత్మనేవది)

ల ట్

	ఏక	ద్వి	విహ
(ప్ర పు)	అక్తుతే	అక్తువాతే	అక్తువతే
(మ పు)	అక్తుషే	అక్తువాదే	అక్తువద్యే
(ఉ పు)	అక్తువే	అక్తువహే	అక్తుమహే

ఏనిరో 'అశ్' అనునది ధాతువు 'ను' అనునది ఏకరణ ప్రత్యయము లే అలే అలే మున్నగునవి తిజ్ ప్రత్యయములు ఈ ప్రత్యయములన్నియు దుర్బలప్రత్యయములగుటచే ఇందలి అజాది ప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'ను' ప్రత్యయమునందలి ఉకారమునకు 'ఉవ్' అను ఆదేశము వచ్చును అశ్ + ను + అలే = అక్తువాతే (సూ- 8) మొ అశ్ + ను + వే = అక్తుషే (సూ-44)

ల డ్

	ఏక.	ద్వి	విహ
(ప్ర పు)	అక్తుక	అక్తువాకామ్	అక్తువక
(మ పు)	అక్తుకా	అక్తువాదామ్	అక్తుద్యమ్
(ఉ పు)	అక్తువి	అక్తువహి	అక్తుమహి

ఏనిరో 'అ' అనునది అక్షరము 'అశ్' అనునది ధాతువు 'ను' అనునది ఏకరణప్రత్యయము త, అకామ్, అక మున్నగునవి తిజ్ ప్రత్యయములు

ఈ ప్రత్యయములన్నియు దుర్బల ప్రత్యయములగుటచే అందు అజాదిప్రత్యయములు వరమగునపుడు 'ఉన్' అదేశము వచ్చును
 $అ + అ + సు + తామ్ = అశ్చువాతామ్$ మొ॥

లోట్

	ఏక	ద్వీ	విహ
(ప్ర పు)	అశ్చుతామ్	అశ్చువతమ్	అశ్చువతామ్
(మ పు)	అశ్చుష్య	అశ్చువాతామ్	అశ్చుధ్యమ్
(ఉ పు)	అశ్చువై	అశ్చువాపహై	అశ్చువామహై

ఇందు ఉత్తమపురుష ప్రత్యయములు దృఢప్రత్యయము లగుటచే వానికి ముందున్న ఉకారమునకు గుణము (ఓకారము), దానికి అవాదేశము వచ్చును

$అ + సు + వి = అ + నో + వి$ (సూ- 78) = అశ్చువై (సూ- 2) మొ
 తక్కినవి దుర్బలప్రత్యయములగుటచే అందలి అజాది ప్రత్యయములు వరమగునపుడు 'ఉన్' అను అదేశమువచ్చును $అ + సు + అతామ్ =$
 అశ్చువాతామ్ (సూ- 8) మొ

$అ + సు + న్య = అశ్చుష్య$ (సూ- 44)

వి థి లి త్

	ఏక	ద్వీ	విహ
(ప్ర పు)	అశ్చువీత	అశ్చువీయాతామ్	అశ్చువీరన్
(మ పు)	అశ్చువీథా	అశ్చువీయాతామ్	అశ్చువీర్యమ్
(ఉ పు)	అశ్చువీయ	అశ్చువీవహ	అశ్చువీమహ

ఇందలి ప్రత్యయముఁన్నియు ఆజాది దుర్బలప్రత్యయములగు
దచే అన్నిటియందు 'ను' ప్రత్యయ ఉకారమునకు 'ఉవ్' అను
ఆదేశము వచ్చును

అక్ + ను + = అచ్చవీత (సూ- 81) మొ

. నిమిదవ గణము - లట్

(వరస్మైపదము)			(అత్మనేపదము)		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి	బహు
(ప్ర పు)	తనోతి	-తనుతః-తన్వన్తి	—	తనుతే -తన్వాతే	-తన్వతే
(మ పు)	తనోషి	-తనురః-తనుర	—	తనుషే-తన్వారే	-తనుర్యే
(ఉ పు)	తనోఽ	{ తన్వః { తన్మః	—	తన్వే	{ తన్వహే { తన్మహే
		{ తనువః { తనుమః			{ తనువహే { తనుమహే

పైవానిలో 'తన్' అనునది చాతువు 'ఉ' అనునది ఏకరణ
ప్రత్యయము తి తః అన్తి - మున్నగునవి వరస్మైపద లట్ప్రత్య
యములు తే ఆతే అతే - మున్నగునవి అత్మనేపద లట్ ప్రత్య
యములు

సూ - 182 నిమిదవగణమునందలి చాతువులకు, లిట్ ప్రత్యయము
లకును నడుమ ఉ అను ఏకరణప్రత్యయము చేరును

తన్ + ఉ + తి = తనోతి (సూ- 78) తన్ + ఉ + తే = తనుతే

నిమిదవగణమునందలి కొన్ని ఉభయపది చాతువులు

తన్ - విస్తారే = విస్తరించుట

(లట్)-తనోతి తనుతే (లిట్)-అతనోత్ అతనుత

(లోట్) తనోతు తనుతమ్, (విదిలిట్) - తనుయాత్, తస్విత .

సన్ - దానే = ఇచ్చుట

(లట్) - సనోతి, సనుతే, (లజ్) - అసనోత్, అసనుత

(లోట్) - సనోతు, సనుతామ్ (విదిలిజ్) - సనుయాత్, సప్వీత.

క్షణ్ - హింసాయామ్ = హింపించుట

(లట్) - క్షణోతి, క్షణుతే. (లజ్) - అక్షణోత్, అక్షణుత:

(లోట్) - క్షణోతు, క్షణుతామ్. (విదిలిజ్) క్షణయాత్, క్షణ్వీత

వన్ - యాచనే = యాచించుట

(లట్) వనోతి, వనుతే : (లజ్) - అవనోత్, అవనుత .

(లోట్) వనోతు వనుతామ్ (విదిలిజ్) వనుయాత్, వప్వీత

కృ - కరణే = చేయుట

(లట్) - కరోతి కరుతే . (లజ్) - ఆకరోత్ - అకరుత

(లోట్) - కరోతు, కరుతామ్ . (విదిలిజ్) - కర్యాత్ కర్వీత.

(అత్మనేవది)

మన్ - అవబోధనే = తెలిసికొనుట

(మనుతే అమనుత మనుతామ్ మప్వీత)

వయవానిలో కృదాకువు తప్ప తక్కిన రాకువులన్నింటికి
లట్, లజ్, లోట్ విదిలిజ్ - అను నాల్గు లకారములయందును
V గణము నందిలి 'సు రాకువునకువలెనే తిజ న్తరూపములు
విష్పన్నములగును

'కృ' దాతువు - రద్

(పరస్మైపదము)			(అత్మనేపదము)		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి	బహు
కరోతి	కురుతః	కుర్వన్తి	కురుతే	కుర్వాతే	కుర్వతే
కరోషి	కురుథః	కురుథ	కురుషే	కుర్వాథే	కురుధ్వే
కరోమి	కుర్వః	కుర్మః	కర్వే	కుర్వహే	కుర్మహే

సూ- 83 దృఢప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'కృ' దాతువునందలి యికారమునకు (గుణము) 'అర్' అనియు దుర్బల ప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'ఉర్' అనియు ఆదేశము లగును

ఉదా - కృ + ఉ + తి = కర్ + ఉ + తి = కరోతి (సూ-118)
 కృ + ఉ + తః = కురుతః కృ + ఉ + అన్తి = కురు + అన్తి = కుర్వన్తి మొ॥

సూ-184 విత్కం కరోతేః (పా సూ) = కృదాతువుకంటె వః మున్న ప్రత్యయ ఉకారమునకు వకార మకారముల పరమగునపుడు విత్కముగా లోపము ఎచ్చును

ఉదా - కృ + ఉ + వః = కృ + వః = కుర్వః కృ + ఉ + మః = కృ + మః = కుర్మః

ల జ్

అకరోత్-అకురుతామ్-అకుర్వన్ అకురత-అకుర్వాతామ్-అకుర్వత
 అకరోః-అకురుతమ్-అకురుత అకురుథాః-అకుర్వాథామ్-అకు
 రధ్వమ్
 అకరవమ్-అకుర్వ-అకుర్మ అకుర్వి-అకుర్వహి-అకుర్మహి

(పరస్మైపదము)	(ఆత్మనేపదము)
కరోతు కురుతాత్	-కురుతామ్-కుర్వస్తు కురుతామ్-కుర్వాతామ్-కుర్వతామ్
కురు కురుతాత్	-కురుతమ్-కురుత కురుస్వ-కుర్వాతామ్-కురుధ్వమ్
కరవాణి-కరవావ-కరవామ	కరవై-కరవావహై-కరవామహై

వి థి లి జ్

కుర్యాత్-కుర్యాతామ్-కుర్యః	కుర్వీత-కుర్వీయాతామ్-కుర్వీరన్
కుర్యాః-కుర్యాతమ్-కుర్యాత	కుర్వీతః-కుర్వీయాతామ్-కురుధ్వమ్
కుర్యామ్-కుర్యావ-కుర్యామ	కుర్వీయ-కుర్వీవహి-కుర్వీమహి

సూ - కిం యే చ (పా సూ) = యకారాది ప్రత్యయములు పరమగు నపుడు కూడ 'కృ' రాకుపుకంటె పరమయిన ఉ ప్రత్యయమునకు లోపయ వచ్చును

ఉదా - కృ + ఉ + యాత్ = కృ + యాత్ = కుర్యాత్ మొ॥

పై క్రియాపదములన్నింటియందును దృఢప్రత్యయము పరమగు నపుడు కృరాకుపునందలి ఋకారమునకు 'అర్' అనియు, దుర్లం ప్రత్యయములు పరమగునపుడు 'ఉర్' అనియు ఆదేశములను గమనించునది

తక్కినచోట్ల V గణమునందలి సురాకుపునకు పఠనే రూప నిష్పత్తిని ఊహించునది

ఏడవ గణము

లట్

పరస్మైవదము			ఆత్మనేపదము		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి	బహు
రుణద్ధి	రున్ద్యః	రున్ద్రి	రున్ద్యే	రున్ద్యతే	రున్ద్యతే
రుణత్సి	రున్ద్యః	రున్ద్య	రున్ద్యే	రున్ద్యతే	రున్ద్యే
రుణద్ధి	రున్ద్యః	రున్ద్యః	రున్ద్యే	రున్ద్యతే	రున్ద్యే

పైవానిలో 'రుద్' అనునది రాకువు 'స' అనునది ఏకరణ ప్రత్యయము తి తి, అన్తి - మున్నగునవి పరస్మైవద తిజ్ ప్రత్యయములు తే అతే అతే-మున్నగునవి ఆత్మనేపద తిజ్ ప్రత్యయములు

సూ - 188 ఏడవగణమునందలి రాకువులకు 'స' అను ఏకరణ ప్రత్యయము చేరును ఇది రాకువులోని చివరి అచ్చునకు పరముగాచేరును

ఉదా - రుద్ + తి = రున్ద్య + తి = రున్ద్యతే + తి (సూ-28)

సూ - 87 రుష్ సప్తవోర్థోఽధః (పా సూ) = వర్గపఠ్యర్థాక్షరముల కంటె పరమయిన తకార థకారములకు దకారము ఆదేశ మగును కాని 'ధ' రాకువుకంటె పరమయిన వానికి రాదు (వర్గపఠ్యర్థాక్షరములకు రుష్ అనునది ప్రత్యాహారసంజ్ఞ)

ఉదా - రున్ద్య + తి = రున్ద్యతే + తి

సూ - 188 రులాం జ్ రుళి (పా సూ) = వర్గపఠ్యర్థాక్షరములు పరమగునపుడు అనువాసితేతర వర్గీయాక్షరములకు ఆ వర్గ యందలి శృతీయాక్షరము (జ్) ఆదేశమగును

ఉదా - రున్ద్య + తి = రున్ద్యతే

సూ - 189 శ్చసోరల్లోపః (పా సూ) = దుర్బలప్రత్యయములు పరమగు నపుడు 'న' అను వికరణప్రత్యయముయొక్కయు, అన్ రాతువుయొక్కయు ఆకారమునకు లోపమువచ్చును

[అందువలన దుర్బలప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఏదవ గణమునందలి రాతువులకుజేరు వికరణప్రత్యయము (న్) సకార మాత్రముగా నుండునని గ్రహింపదగును]

ఉదా - రుద్ + తః = రునద్ + తః = రున్ద్ + తః = రున్ద్ + ధః = రున్ద్ + ధః = రున్ధః రుద్ + అన్తి = రునద్ + అన్తి = రున్ద్ + అన్తి = రున్ధన్తి

[నకారమునకు అనుస్వారము (సూ- 9) పరసవిర్ణము (సూ-120) రాగా మరల ఇకారాదేశము (సూ-28) రాదు]
రుద్ + పి = రునద్ + పి = రుణిత్తి (సూ- 18) మే

అ జ్ఞే

(పరస్మైపదము)			(అత్మనేపదము)		
ఏక	ద్వీ	తృతీ	ఏక	ద్వీ	తృతీ
అరుణత్	}	అరున్ధామ్-అరున్ధన్	అరున్ధ-అరున్ధామ్-అరున్ధత్		
అరుణద్					
అరుణః					
అరుణత్	}	అరున్ధామ్-అరున్ధన్	అరున్ధామ్-అరున్ధామ్-అరున్ధన్		
(ద్)					
అరుణధమ్ - అరున్ధన్ - అరున్ధన్			అరున్ధ - అరున్ధామ్ - అరున్ధామ్		
పైవానితో ఆ అనునది అదాగమము			అ + రుద్ + త్ =		
అ + రునద్ + త్ + అ + రుణద్ + త్					

సూ - 180 హల్లుకంటె పరమయిన ప్రతమ, మధ్యమపురుషైకవచన ప్రత్యయములగు 'త్' న్' అనువానికి లోపము వచ్చును

ఉదా - అరుణర్ + త్ = అరుణర్ = అరుణత్, అరుణద్ (సూ-1 5, 47)
అ + రుద్ + త్ = అరుణర్ + త్ = అరుణర్ = అరుణత్, అరుణద్

సూ - 19 మధ్యమపురుషైకవచనమునందు పదాంతకారమునకు వికల్పముగా విసర్గాదేశమగును

ఉదా - అరుణర్ = అరుణః అరుణర్

లోట్

(పరిపైపదము)			(అత్మనేపదము)		
ఏక	ద్వి	విహ	ఏక	ద్వి	విహ
రుణర్థు రున్దార్థత్	}	రున్దార్థమ్ రున్దన్తు	రున్దార్థమ్	రున్దార్థమ్	రున్దార్థమ్
రున్దార్థి రున్దార్థత్		రున్దార్థమ్ రున్దార్థ	రున్దార్థమ్	రున్దార్థమ్	రున్దార్థమ్
రుణరాని	రుణరాన	రుణరామ	రుణరై - రుణరావహై - రుణరామహై		

$$రున్ + హి = రున్దర్ + హి$$

సూ - 92 హల్లుల్లోపి హేర్థిః (హి సూ) = హి రాకుపుకంటెను
రులస్త రాకుపుకంటెను పరమయిన 'హి' ప్రత్యయమునకు థి అను నాదేశము వచ్చును

ఉదా - రున్దర్ + హి = రున్దర్ + థి = రున్దర్ + థి (సూ-188) = రున్దార్థి,
రున్ + స్వ = రున్దర్ + స్వ = రున్దార్థి (సూ-1 6)

విధివిధాన

(వరస్మైవదము)			(అత్మనేవదము)		
ఏక.	ద్వి.	త్రయ.	ఏక.	ద్వి.	త్రయ.
ఉష్మాత్	ఉష్మాతామ్	ఉష్మః	ఉష్మిత	ఉష్మితామ్	ఉష్మిరన్
ఉష్మాః	ఉష్మాతమ్	ఉష్మాత	ఉష్మితాః	ఉష్మితామ్	ఉష్మిర్వమ్
ఉష్మామ్	ఉష్మావ	ఉష్మామ	ఉష్మియ	ఉష్మివహి	ఉష్మిహహి

ఏకవగణమునంటి కొన్ని రాతువులు :- (ఉభయవదులు)

ఉర్ - ఆవరణే = అర్థగించుట

(వరస్మై :- ఉరుద్ధి అరుణత్ (ర్) : ఉరుద్ధు ఉష్మాత్ .
అత్మనే :- ఉన్దే . అరున్ద . ఉన్దామ్ . ఉన్దిత)

విద్ - విదారణే = విఘటన, చీల్చుట.

(వరస్మై :- విన్త్రి. అవిన్త్ (ర్) : విన్త్రు . విన్త్యాత్ .
అత్మనే - విన్త్తే . అవిన్త్త . విన్త్తామ్ . విన్త్తిత)

చిర్ - ద్వైరీకరణే = చేదించుట

(వరస్మై :- చిన్త్రి అచిన్త్ (ర్) చిన్త్రు . చిన్త్యాత్ .
అత్మనే - చిన్త్తే . అచిన్త్త . చిన్త్తామ్ . చిన్త్తిత)

హ - 198 అచ్యుకంటి వరసుయన చకారమునకు ముందు చకా.
మాగమముగా చేరును. ఉదా - అ+చిన్త్త=అచిన్త్త

విచ్ - పృథగ్భవే = వేరుగుట

(వరస్మై - విన్క్రి. అవిన్క్ (గ్). విన్క్రు విచ్ఛ్యాత్ .
అత్మనే - విన్క్తే. అవిన్క్త . విన్క్తామ్ . విన్క్తిత)

జుద్ - సంపేషణే = వలగగొట్టుట పొడిచేయుట.

(పరస్మై - జుణత్రి అజుణత్ (ద్), జుణత్తు జున్యామ్
అత్మవే - జున్త్రే అజున్త్రే జుణత్తామ్ జున్వీక)

యౌజ్ - యోగే = కలుపుట, చేయుట.

(పరస్మై - యునక్తి అయునక్ (గ్) యునక్తు యున్యామ్
అత్మవే - యుక్త్రే అయుక్త్రే యుక్తామ్ యుజ్జీక)

(పరస్మైపదులు)

శిష్ - విశేషణే = విశేషించుట, ప్రత్యేకించుట [శివస్థి అశినద్ (ద్)
శివస్తు శింష్యాత్]

సూ - 94 పునా పుః (పా సూ) = షకారా తవర్గాశరములతో యోగ
మున్నప్పుడు సకార తవర్గాశరములకు షకారంబవర్గాశరము
లాదేశములగును

ఉదా - శివస్ + తి = శివస్థి అశినస్ + త్ = అశినస్

సూ - 95 పదాన్త షకారమునకు డకారాదేశమగును

(పదాన్తమునందును వర్గచతుర్థాశరములు పరమగునపుడు
షకారమునకు డకారాదేశమగును)

ఉదా - అశినస్ = అశినద్ = అశినత్, అశినద్ (సూ- 95)

(లోట-ను పు ఏక) శిష్+హి=శివస్+హి=శివస్+హి = శివస్+ధి=
శివస్ + ధి = శివద్ + ధి = శివద్ధి

(జన్యసంపన్నస్యడస్య య రోఢురి సవర్ణే ఇతిలోప ఏకల్పః)

పిష్ - సంపూర్ణనే = పిండిచేయుట నూడుట [పివస్థి అపినద్ (ద్)
పివస్తు పింష్యాత్]

భజ్జో - (భజ్) - ఆచుర్తనే = విజయము [భవత్తి . అభవక్ (గ) ;
భవత్తు ; భజ్యాత్]

భుజ్జో - పాఠవావ్యవహారయోః = పాలించుట, అనుభవించుట [భువత్తి ;
అభువక్ (గ) ; భవత్తు ; భుజ్యాత్]

హిన్ - హింసాయాః = హింసించుట, (హిన్ సై : అహివః . హిన్ సు :
హింస్యాత్)

అజ్జో - (అజ్) - వ్యక్తుప్రక్షణ కాన్తి గతిః = వెల్లడించుట. మొ
అనత్తి ; అనక్ (గ) . అనత్తు ; అజ్యాత్
(అత్మనేపదము)

విద్ - విచారణే = విచారణచేసికొనుట, అలోచించుట
(విత్తే . అవిన్ త్త : విన్ త్రామ్ . విద్ధిత)

విద్ - దైన్యే = భేదమునుబొందుట . దైన్యమునుబొందుట
(విత్తే . అవిన్ త్త . విన్ త్రామ్ . విద్ధిత)

భుజ్ - అభ్యవహారే = తినుట (భుక్తే . అభుక్తే . భుక్త్యామ్, భుజ్జీత)

తొమ్మిదవగణము - లటో

(పరస్మైపదము)			(అత్మనేపదము)		
ఏక	ద్వి.	బహు	ఏక	ద్వి	బహు.
క్రీణాతి	క్రీణీతః	క్రీణంతి	క్రీణీతే	క్రీణాతే	క్రీణతే
క్రీణాసి	క్రీణీథః	క్రీణీథ	క్రీణీషే	క్రీణాథే	క్రీణీర్థే
క్రీణామి	క్రీణీవః	క్రీణీమః	క్రీణే	క్రీణీవహే	క్రీణీమహే

సూ - 96 తొమ్మిదవగణమునందలి రాతువులకు తిజ్ ప్రత్యయముల
కును నడుమ 'నా' అను వికరణ ప్రత్యయము చేరును.

హలాది దుర్బల ప్రత్యయములు వరమగునపుడు ఆ వికర
ణములోని ఆకారమువకు ఈకారమువచ్చి 'వి' అని యగును
అజాతి దుర్బల ప్రత్యయములు వరమగునపుడు ఆ వికరణ
ములో ఆకారమువకు దోషమువచ్చి 'న్' అని యగును

ఉదా.- క్రి+న+తి=క్రిణతి (సూ-28) క్రి+వి+తః=క్రిణతః
(సూ-28) క్రి+న్+అప్తి = క్రిణప్తి (సూ-28) మి

అప్లు - క్రి+వి+తః=క్రిణతే క్రి+న్+అతే=క్రిణతే క్రి+న్+అతే=క్రిణతే మి

ల జ్

(పరస్మైపదము)			(అత్థశేపదము)		
ఏక.	ద్వి	విహ	ఏక	ద్వి	విహ
అక్రిణాత్-అక్రిణితమ్-అక్రిణన్	అక్రిణత	అక్రిణతామ్-అక్రిణత	అక్రిణాత్-అక్రిణితమ్-అక్రిణన్	అక్రిణత	అక్రిణతామ్-అక్రిణత
అక్రిణాః-అక్రిణితమ్-అక్రిణత	అక్రిణిత	అక్రిణితామ్-అక్రిణితమ్	అక్రిణాః-అక్రిణితమ్-అక్రిణితమ్	అక్రిణిత	అక్రిణితామ్-అక్రిణితమ్
అక్రిణామ్-అక్రిణిత - అక్రిణిమ	అక్రిణి	అక్రిణి - అక్రిణివహి-అక్రిణిమహి			

లోకార్థ

క్రిణాత్ - క్రిణితమ్ - క్రిణన్ క్రిణత - క్రిణతామ్ - క్రిణత
క్రిణిహ - క్రిణితమ్ - క్రిణిత క్రిణివ్య - క్రిణితామ్ - క్రిణివ్యమ్
క్రిణాని - క్రిణాన - క్రిణామ క్రిణై - క్రిణావహై - క్రిణామహై

విధిలిజ్

క్రిణియాత్-క్రిణియాతమ్-క్రిణియః-క్రిణిత - క్రిణియాతమ్-క్రిణిన్
క్రిణియాః-క్రిణియాతమ్-క్రిణియాత - క్రిణిథాః-క్రిణియాతమ్-క్రిణివ్యమ్
క్రిణియామ్-క్రిణియావ-క్రిణియామ - క్రిణియ - క్రిణిః-హి-క్రిణిమహి

సూ - 187 హంః శ్చః కావజ్ఞౌ (పా సూ) = హంఃతదాతువుకంటె
వరమయిన నా' అను వికరణ వ్రత్యయమునకు 'హి అను
మద్యమ పురుషైకవచన వ్రత్యయము వరమగునపుడు అన
అను అదేశము వచ్చును

ఉదా - ముష్+నా+హి=ముష్+అన+హి = ముషాణ (సూ-109, 28) :
అక్ + నా+హి = అక్ + అన + హి = ఆశాన (సూ- 09)

ఈవిధముగా వరమై పది హంఃత దాతువులన్నింటికి లోదో
మద్యమ పురుషైకవచనరూపములు నిష్పన్నము లగును.

తక్కిన రూపములన్నింటికిని సమానముగనే నిష్పన్నములగును.

తొమ్మిదవ గణమునందలి కొన్ని దాతులు - (ఉభయవదులు)

క్రి - ద్రవ్యఃనిమయే = అమ్ముట	క్రీడాతి - క్రీడతే
ప్రీ - తర్పణే కాన్తై వ=సంతోషపెట్టుట, ఇష్టపడుట	ప్రీడాతి-ప్రీణతే
శ్రీ - పాతే = వండుట	శ్రీడాతి - శ్రీణతే
మీ - హింసాయామ్ = హింసించుట	మీనాతి - మీణతే
సి - బిందనే = బిందించుట	సినాతి - సిణతే
యూ - బిందనే = బిందించుట	యూనాతి - యూణతే
ద్రూ - హింసాయామ్ = హింసించుట	ద్రూడాతి - ద్రూడతే
క్నూ - శబ్దే = శబ్దముచేయుట	క్నూనాతి - క్నూణతే
పూ (పు) - పవనే = పవిత్రముచేయుట	పూనాతి - పూణతే
స్తూ (స్తృ) - అద్వాదనే=అద్వాదిండుట, కన్పట	స్తూడాతి-స్తూడతే
కృ (కృ) - హింసాయామ్ = హింసించుట	కృడాతి - కృడతే
వూ (వృ) - వరణే = వరించుట	వూడాతి - వూడతే
ధూ (ధృ) - కన్పనే = కదల్చుట దులుపుట	ధూనాతి - ధూణతే
గ్రహ్ (గృహ్) - ఉపాదానే	గృహ్డాతి - గృహ్డతే

(వరస్మైవదులు)

హ్య (హు)	} హింసాయామ్ = హింపించుట	మృతారి
శ్య (శు)		శృతారి
క్య (కు)		కృతారి
వ్య (వు)	- పాలనపూరణయోః	వృతారి
భ్య (భు)	- భర్తృనే భరణేవ = మోటుగుట, భరించుట	భృతారి
ద్య (దు)	- విదారణే = చీల్చుట	దృతారి
జ్య (జు)	} నయోహానే = ముడుసలియగుట	జృతారి
ఞ్య (ఞు)		ఞృతారి
ఞ్జ (ఞు)	- అవరోధనే = తెలిపికొనుట	ఞ్జనారి
బ్ధ్య (బ్ధు)	- బద్ధనే = బంధించుట	బద్ధనారి
మన్యై (మత్)	- విరోధనే = మఠించుట	మథనారి
క్షిభ్	- సంఘటనే = క్షోభిల్లుట	క్షిబ్బనారి
అక్	- భోజనే = భుజించుట	అక్తనారి
పున్	- పుష్టౌ = పోషించుట	పుష్టనారి
మున్	- ప్రేయే = దొంగిలించుట	ముష్టనారి

(ఆకృతేవది)

పు - సంభక్తౌ = విభజించుట విఘటించుట	వృతే
------------------------------------	------

పుంలింగములు

అధ్వర్యుః = యజ్ఞమునందు యజ్ఞార్చేదమును చదువువాడు

పూర్వాహ్లాః = వగటియందు మొదటిలాగము

పూజకః = పూజారి

పజిక్ = వర్తకుడు

క్షీరనిధిః = పాలసముద్రము

కృతవిద్యః = విద్యావంతుడు

ప్రజః = వసులనుండ

జనప్రవాదః = జనులు చెప్పుకొనెడిమాట

శేవధిః = నిధి సంపద

ప్రతిషేధః = నిషేధము

శ్రీలింగములు

రేఖా = రేఖ
దయాదాతా = దయాస్వభావము

మజ్జారిః
మజ్జరీ } = పూరిత

నపుంసకలింగము

సోమమ్ = సోమంత
లలాటమ్ = నుదురు
త్రయమ్ = మూడింటి సమరాయము

దయాదాతాత్వమ్ = దయాస్వభావము
దురుక్తమ్ = చెడ్డమాట

అవ్యయములు

పేన్ + తుమ్ = పేవితుమ్ = పేవజేయుటకు
వరి + మృక్ + తుమ్ = వరిమూర్తిమ్ = తుడుచుటకు

క్యః = తేపు
అద్యః = నేరు

అముత్ర = జన్మాంతరమున

విశేషణములు

సువర్ణపుష్ప = బంగారుపువ్వులుగల
విమృశ్యకారిన్ = విమర్శించి
చేయునట్టి
గుణబద్ధ = గుణములందు ఆశగల
దురావ = పొందుటకు కష్టమైన
అవరాష్టాక = అవరాష్టామునకు
సంబంధించిన
శత్రుభృత్ = శత్రుమునుపట్టిన
సుకర = చేయుటకు సులభమైన

రక్ష + య = రక్ష్య = రక్షించబడదగిన
లిఖ + త = లిఖిత = వ్రాయబడిన
కృ + య = కార్య = చేయబడదగిన
దుష్కర = చేయుటకు కష్టమైన
పుణ్యకృత్ = పుణ్యమునుచేయునట్టి
సమక్రియ = సమావక్రియగల
లభ + య + మాన = లభ్యమాన
= పొంగబడ

క్రియాపదములు

అవ+చి= (పువ్వులు మున్నగువానిని) కోయుట - (లట్) అవచినోతి,
అవచినుతే - (లట్) - అవచినోత్, అవచినుత (లోట్)
అవచినోతు, అవచినుతామ్ (విరిలిట్) అవచినుయాత్,
అవచిప్పీత

వి+యుజ్=వియోగించుట - (లట్) వియునక్తి వియుజ్జే
(లట్) - వ్యయునక్ వ్యయుక్తు (లోట్) వియునక్తు
వియుక్తామ్ (విరిలిట్) వియుజ్ఞాత్, వియుజ్జీత

అను+యుజ్=ప్రశ్నించుట - (లట్) అనుయునక్తి అనుయుజ్జే
(లట్) - అన్వయునక్ అన్వయుక్తు (లోట్) అనుయునక్తు
అనుయుక్తామ్ (విరిలిట్) అనుయుజ్ఞాత్ అనుయుజ్జీత

వి+క్రి=అమ్ముట - (లట్) విక్రీణాతి విక్రీణీతే (లట్)
వ్యక్రీణాత్ వ్యక్రీణీత, (లోట్) విక్రీణాతు విక్రీణీతామ్
(విరిలిట్) విక్రీణయాత్ విక్రీణీత

అను+బన్ధ=అనున రించుట - (లట్) అనుబన్నాతి(లట్) అన్వబన్నాత్
(లోట్) అనుబన్నాతు (విరిలిట్) అనుబద్ధీయాత్

అద్యర్యవో యజ్ఞేషు సోమం మవ్యతే

కాలకాః పృథివీ వరాన్యవచిన్వవి (చి-ద్వికర్మక రాతువు)

పూజకః ప్రతిదినం ప్రాతరుత్థాయ పూజాయై పుష్పాణి చినోతి

సేవ్యశ్చపైష్పాం పృథివీం చిన్వవి పురుషాత్మయః

కురోశ్చకృశోద్యోశ్చ యశ్చ జానాతి పేవితుమ్

'న దునోతి దేయాణాత్కాద్యచనా కంచదవ్యసౌ

దేహభిక్షై ర్దేహేనాం మనస్తస్య న దూయతే'

'వృణుతే హి విమృశ్యకారిణం గుణబుద్ధా న్స్వయమేవ సంవత్'
 వభే , తవ ప్రయాణస్యానుకూలం మార్గం కదియామి శృణు
 విష్ణుశర్మణా కథితాః కథాః శ్రద్ధయాఽశృణ్వన్ రాజపుత్రాః
 జనా జగన్నాథస్య మహిమానం స్తోతుం న శక్నువన్
 న కోఽపి నరో లలాచే లలితాం రేఖాం పరిమారుం శక్నోతి
 'దురాపమసి లోకేఽస్మిన్ యద్యద్యస్తస్థలివాఞ్మతి

తత్తదాప్నోతి మేధావీ తస్మాత్కార్యః సముద్యమః '
 శస్త్రేణ రక్ష్యం యదశక్యరక్షం న తద్యః శస్త్రభృతాం షిడోతి
 విదుషాం యశాంసి లోకే తన్వన్తి

'పూర్వే పయసి తత్కుర్యాద్యేన వృద్ధః సుఖం వపేత్
 యాఽఙ్జీవేన తత్కుర్యాద్యేనాముత్ర సుఖం వపేత్'
 శ్వః కార్య మద్యకుర్వీత, పూర్వాహ్లాదావరాహ్నికమ్
 న హి ప్రతిష్ఠ తే మృత్యుః కృతమస్య నవాకృమ్
 గోపాలో దేనుం ప్రజ మరుణత్ (రుద్-ద్వికర్మకథాశువు)
 దేవదత్తం శతం ముష్ణాతి ప్రేమః (ముష్-)
 హింస్య ఇంద్రస్య విక్రమ మితి రాక్షసా అధృష్టువన్
 సుకరేఽరణ్యవాసే ఏకా ఆత్మానం న్యయుక్త్వా, భరతం తు
 దుష్కరే రాజ్యేఽతి రామోఽమన్యత

'కిం వస్తు విద్వన్ గురవే ప్రదేయం త్వయా కియద్యేతి తమన్వ
 యుక్త్వా వణిజస్తత్ర తత్ర లభ్యమాని వస్తుని క్రిణ్వతి తాన్య
 న్యత్ర విక్రిణ్వద, తథా న్యవహరిణేన తే దనమర్హయన్తి

'ప్రీణాతి యః సుచరిత్రైః ఏకరం సప్తశ్రో యద్గుర్రరేవ హిత
 మిచ్ఛతి తత్క-శత్రమ్ తన్నిత్ర, మానది సుభేద సమక్రియం
 యద్ ఏత త్రియం జగతి షణ్మాకృతో లభన్తే

పుణ్యానా మాశ్రమాణాం దర్శనేన జన ఆత్మానం పునాతు
 సత్కృత్యం జనప్రవాదో యత్ప్రవర్త్యవదం సంవత్సంసద మనుబధ్నాతి.
 దేవాః సుధాం క్షీరనిరి మమద్భవన్ (మథ్-ద్వికర్మకదాతువు)
 ఆరోగ్యం కామయమానా హితం మితం చ భుజ్జీరన్
 పేవదిరనిత్యమిత్యహం జనామి
 న కన్యాయాః కుంభం గృహ్తాయాదితి కా ప్రేమప్రతిషేధే సత్యపి
 కేదన న్యార్థవరాస్తమగృహ్తాన్నేవేతి జానీమః
 మూఢాః కౌరవాః భగవతో వాసుదేవస్య తత్వం కథం జానీయుః

ధూ-కమ్మనే అను రాకువు అనేక గణములయందున్నది క్రింది
 శ్లోకములో ధూ' రాకు పేయే గణములయందున్నదో వానిసన్నిటికిని
 ప్రయోగములు చూపబడినవి ధూనోతి; ధునోతి (8వ గణము) ధునాతి
 (9వ గణము); ధువతి (8వ గణము) ధూనయతి (10వ గణము) ధవతి
 (మొదటిగణము)

'ధూనోతి చమ్మకవచాని ధునోత్యళోకం చూతం ధునాతి ధువతి
 స్ఫుటితాతిముక్తమ్ వాయుర్విధూవయతి చమ్మకపుష్పరేణాన్
 యత్కాననే ధవతి చందన మంజరీశ్చ'

మూ-198 తస్యభావస్త్యకదా (పా సూ) = భావార్థమునందు త్వ, త
 అను తద్వికప్రత్యయములు చేరును అందు త్వప్రత్యయంత
 కబ్ధములు నష్టంసకలింగమునందుండును తర్ ప్రత్యయంత
 కబ్ధములు ప్రీలింగమునందుండును కావున వానికి 'అ' అను
 ప్రీప్రత్యయముచేరి ఆకారంతకబ్ధములగును

ఉదా దయాలోభావః = దయాలుత్వమ్ దయాలుతా
 మానవస్యభావః = మానవత్వమ్, మానవతా.

అ బ్యా స ము 15

ఈ క్రిందివానిని సోదాహరణముగ వివరించునది

- 1) రెండువర్గములుగా వదిగణములయొక్క సహేతుకవిభాగము
- 2) ఐదవ, ఏడవ ఎనిమిదవ, తొమ్మిదవగణముల లక్షణములు
- 3) వరప్తై వద ప్రత్యయములలోని దృఢ, దుర్బల విభాగము
- 4) అత్యనేవద ప్రత్యయములలోని దృఢ, దుర్బల విభాగము
- 5) రెండువర్గముల రాతువులకును జేరు తిజ్ ప్రత్యయములలో గల భేదము
- 6) ఐదవగణమువందలి అజంత రాతువులకు, హలంత రాతువులకు, తిజంత రూపనిష్పత్తిలో కలుగు వ్యాకరణ కార్యముల భేదము
- 7) దుర్బల ప్రత్యయము వరమగునపుడు కృదాతువుయొక్క ఋకారమునకు కలుగు మార్పు
- 8) ప్రతకు మధ్యమ పురుషుల ఏకవచన ప్రత్యయములగు 'త' 'వ' - అనువాని తెచ్చుట లోపము వచ్చును :
- 9) పదాంత దకారమున తెచ్చుట వినర్గాదేశము వచ్చును :
- 10) అచ్చుకంటె ఛకారము వరమగునపుడు
- 1) పదాంత షకారమునకు కలుగు మార్పు

క్రింది పాణినియహ్రముల యర్థములను సోదాహరణముగా వివరించునది.

1 లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యాం హ్యైః 2 ఉతశ్చ ప్రత్యయద
సంయోగ పూర్వాత్. 3 ఏత్యం కరోతే. 4 యే చ. 5 యుషస్త
రోర్థోఽదః 6 యులాం జక్ యః 7 శ్చసోరల్లోపః. 8 హరుర్లోప
హేర్థిః. 9 ప్టువాప్తుః. 10 హలఃశ్చః కానజ్ఞౌ 11 తస్యరావస్త్యతరో.

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది

దయాలు: కంచిదపి వడునోతి

బాల: వృక్షం పలా న్యవచినోతి

సంపద: బుద్ధిమతో వృత్తాతే

అహం కథామ అశృణవమ్

ధీమన్తో దుష్కరాణ్యపి కార్యాణి కర్తుం శక్నువన్తి

యద్దే వరాజయో వీరశ్య యశః శీఘోతి

గోపాలో దేనూ: ప్రజ మవరుణద్ధి

ప్రేనో దేవదత్తం శతమ్ అముష్ణాత్

తైశేయ్యా: వచనేన దశరథో రామం వనవాపే న్యాయక్రిగ్

సుపుత్రా: పితరం సువరితై: ప్రీతి ని

పుణ్యతీర్థ దర్శనేన త్వ మాత్మానం పునీహి

అపితం అటుతంద ఆహారం న కోఽపి భుజ్జీత

కేదన స్వార్థపరా: కన్యాకుంభ మగృహ్ణాన్

విపద్విపద మనుచిన్నాతి

దేవా: సుధా: శీరనిధి మమత్సన్



జోడళ: పార: - వడునారవ పారము

రెండవ గణము

రెండవ గణము నందలి దాతువులకు తిజ్ ప్రత్యయములను చేర్చుటచేతనే తిజంతయావము లేర్పడును నడుమ వికరణప్రత్యయ మేదియును ఉండదు

పరస్మై పదులు

లట్			లజ్		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి.	బహు
యాతి - యాతః - యాన్తి			అయాత్ - అయాతామ్	{	అయుః
యాసి - యాథః - యాథ			అయాః - అయాతమ్ - అయాత్		అయాన్
యామి - యావః - యామః			అయామ్ - అయావ - అయామ		
<p>పీనిలో 'యా' అనునది దాతువు</p> <p>తి, తః, అన్తి - మున్నగునవి</p> <p>పరస్మైపద లట్ ప్రత్యయములు</p>			<p>పీనిలో 'అ' అనునది అధాగ</p> <p>మము, 'యా' అనునది దాతువు,</p> <p>త్ తామ్, అన్ - మున్నగునవి</p> <p>తిజ్ ప్రత్యయములు</p>		

సూ - 99 ఆకారాంత దాతువుకంటె వరమయిన ప్రథమపురుష బహువచన ప్రత్యయమగు అన్ అను దానికి వికల్పముగా 'తిః' అను ఆదేశము వచ్చును ఆ ఆదేశము వరమగునపుడు దాతువు చివరి ఆకారమునకు లోపము వచ్చును

ఉదా - అ + యా + అన్ = అ + యా + తిః = అ + యీ + తిః = అయుః
(లేక) అయాన్

లోట

విధిలిజ్

ఏక. ద్వి. బహు.
 యాకు } -యాకమ్-యాస్తు
 యాకాత్ }
 యాహ } -యాతమ్-యాత
 యాకాత్ }
 యావి - యావ - యామ
 వీనిలో కు, కామ్, ఆస్తు మున్నగు
 పది లోట్ ప్రత్యయములు

ఏక. ద్వి. బహు
 యాయాత్-యాయాకామ్- యాయాః
 యాయాః-యాయాతమ్-యాయాత
 యాయామ్-యాయావ-యాయామ
 వీనిలో యాత్ యాకామ్, యాః-
 మున్నగుపది తిట్ ప్రత్యయములు

రెండవగణమునందలి కొన్నిదాకువులు (పరపై వడులు)

యా-ప్రాపజే=పొపుట (యాతి అయాత్, యాకు యాయాత్)
 వా-గతిగస్తవయోః = వీచుట (వాతి, అవాత్ వాకు వాయాత్)
 భా-దీప్తే=ప్రకాశించుట (భాతి అభాత్ భాకు భాయాత్)
 స్నా - శౌచే = స్నానముచేయుట

(స్నాతి అస్నాత్, స్నాకు స్నాయాత్)

క్రా-పాకే=వండుట (క్రాతి అక్రాత్ క్రాకు క్రాయాత్)

ద్రా - కుశ్చాయాంగతో = నిండించుట

(ద్రాతి అద్రాత్ ద్రాకు ద్రాయాత్)

ప్యా-రక్షజే=రక్షించుట (ప్యాతి అప్యాత్ ప్యాకు; ప్పాయాత్)

పా-రక్షజే=రక్షించుట (పాతి, అపాత్ పాకు పాయాత్)

రా-దానే=ఇచ్చుట (రాతి, ఆరాత్ రాకు రాయాత్)

రా-ఆదానే=తీసికొనుట (రాతి, ఆరాత్ రాకు రాయాత్)

దా-లవనే=కోయుట (దాతి, అదాత్ దాకు దాయాత్)

భ్యా-ప్రకథనే=చెప్పుట (భ్యాతి అభ్యాత్, భ్యాకు భ్యాయాత్)

ప్రా-పూరణే=వింపుట (పాతి అప్రాత్, ప్రాతు, ప్రాయాత్)
 మా-మావే=ఇముడుట (మాతి; అమాత్ మాతు మాయాత్)

పై ఆకారాంత ధాతువులన్నింటికి 'యా' ధాతువునకువలెనే
 ౧ అంతరూపములు నిష్పన్నములగును

అన్ - భువి = ఉండుట

లట్			లజ్		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి	బహు.
అన్తి	న్తి	న్తి	అసీత్	అస్తామ్	అసన్
అసి	స్తి	స్తి	అసీః	అస్తమ్	అస్త
అస్మి	స్యః	స్యః	అసమ్	అస్య	అస్య

<p>పీనిలో దుర్బల ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అన్ ధాతువు యొక్క ఆకారమునకు లోపము (సూ-188) వచ్చెను</p>	<p>పై వానిలో ధాతువునకుముందు ఆకారాగమము (సూ-89) దుర్బల ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అకార లోపము (సూ- 89) వచ్చును</p>
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

సూ - 200 అన్ ధాతువుయొక్క సకారమునకు సకారాది ప్రత్యయము
 పరమగునపుడు లోపము వచ్చును

ఉదా - అన్ + సి = అ + సి = అసి

సూ - 201 అన్ ధాతువుకంటె పరమయిన త్ న్, - అను ప్రత్యయ
 ములకుముందు ఈకారాగమము వచ్చును

ఉదా - అ + అన్ + త్ = అ + అన్ + ఈత్ = అసీత్

అ + అన్ + న్ = అ + అన్ + ఈస్ = అసీః.

లోట్			విధిలిజ్		
ఏక.	ద్వి	విహ	ఏక	ద్వి	విహ
అప్త	ప్రాప్	సప్త	స్యాత్	స్యాత్	స్యూః
ఏది	స్తప్	స్త	స్యాః	స్యాత్	స్యాత్
ప్రాత్	అసావ	అసామ	స్యామ్	స్యావ	స్యామ

(లోట్ చుర్యమపురుషైక పదనమునందు “ఏది” అను రూప మేర్పడును)

వీనిలో గూడ దుర్బం ప్రత్యయములు పరమగునపుడు అన్ రాకువుయొక్క అకారమునకు లోపము (సూ-189) వచ్చెను

అద్ - భక్షణే=తినుట

లట్			లజ్		
ఏక.	ద్వి	విహ	ఏక	ద్వి	విహ
అత్తి	అత్తః	అదన్తి	అదత్	అత్తామ్	అదన్
అత్తి	అత్తః	అత్	అదః	అత్తమ్	అత్త
అత్తి	అద్యః	అద్యః	అదమ్	అద్య	అద్య

అద్ + తి = అత్తి మున్నగుచోట్ల దకారమునకు తకారా దేశము (సూ-18) వచ్చెను అట్లే రూపములందు రాకువునకు ముందు అకారాగమము (సూ-96) వచ్చెను

సూ-202 అద్ రాకువుకంటె పరమయిన త్, వ - అను ప్రత్యయ ములకు ముందు అకారాగమము వచ్చును

ఉదా - అ+అద్+త్=అ+అద్+అత్=అదత్

అ+అద్+స్=అ+అద్+అప్=అదః

లోటర్			విధిలిజ్		
ఏక.	ద్వి.	త్రహ.	ఏక.	ద్వి	త్రహ.
అత్త	}	అత్తమ్	అద్యత్	అద్యతమ్	అద్యత
అత్తాత్			అద్యః	అద్యతమ్	అద్యత
అద్ది	}	అత్తమ్	అద్యః	అద్యతమ్	అద్యత
అత్తాత్			అద్యమ్	అద్యవ	అద్యవ
అదాని	అదావ	అదామ			
అద్ + హ = అద్ది (సూ- 92)					

హన్ - హింసాగత్యోః = చంపుట

లట్			లజ్		
ఏక	ద్వి	త్రహ	ఏక	ద్వి	త్రహ
హన్తి	హతః	హ్నున్తి	అహన్	అహతమ్	అహ్నున్
హంసి	హదః	హథ	అహన్	అహతమ్	అహత
హన్మి	హన్వః	హన్మః	అహవమ్	అహవస్	అహవ్య
లజ్ రూపములందు (హలాది) ధాతువునకుముందు ఆదాగమము			ధాతువునకుముందు ఆదాగమము		
(సూ-94) వచ్చెను					

సూ-203 దులాది దుర్బల ప్రత్యయము వరమగునపుడు హన్
 ధాతువుయొక్క వకారమునకు లోపమువచ్చును

ఉదా- హన్ + తః = హతః మే॥

సూ-204 అజాది దుర్బల ప్రత్యయము వరమగునపుడు హన్
 ధాతువుయొక్క అకారమునకు లోపము, హకారమునకు
 ఘకారాదేశమును వచ్చును ఉదా-హన్ + అన్తి = హ్నున్తి

అ + హన్ + అన్ = అహ్నున్ హన్ + సి = హంసి (సూ- 19)

అ + హన్ + త్ = అహన్ అ + హన్ + వ్ = అహన్ (సూ-190).

లోట్

విధిలిచ్

ఏక.	ద్వి	త్రహ	ఏక	ద్వి	త్రహ
హస్త హతాత్	}	హతామ్ మ్నుమ	హన్యాత్-హన్యాతామ్-హన్యః		
జహి హతాత్		హతమ్ హత	హన్యాః-హన్యాతమ్-హన్యాత		
హనాని	హనాతా	హనామ	హన్యామ్-హన్యావ-హన్యామ		
హన్+హ=హ+హ (సూ-203)					

సూ-205 హస్తేర్ఘః (హస్తా) = హి ప్రత్యయము వరమగునపుడు
హారమునకు జారాదేశమగును హ+హి=జహి

విద్ - జ్ఞానే = తెలిసికొనుట

లట్

లజ్

ఏక	ద్వి	త్రహ	ఏక	ద్వి	త్రహ
వేత్తి	విత్తః	విదన్తి	అవేత్ - అవిత్తామ్ - అవిదుః		
వేత్సి	విత్తః	విత్త	అవే, అవేత్-అవిత్తమ్-అవిత్త		
వేద్మి	విద్వః	విద్మః	అవేదమ్ - అవిద్వ - అవిద్మ		

సూ-206 దృఢ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు దానికి ముందున్న
తాగములో ఉపదయగు ప్రాస్వ ఇక్కునకు గుణము
వచ్చును.

ఉదా - విద్+తి=వేద్+తి=వేత్తి (సూ- 6)

అ+విద్+స్=అ+వేద్+స్=అ+వేద్ (సూ- 80)=అవేః (సూ- 9)

లేక అవేత్ (సూ-1 6)

లోట్			విధిలిజ్		
ఏక	ద్వి	బహు	ఏక	ద్వి	బహు
పెత్తు ఎత్తాత్	} ఎత్తామ్	} విదన్తు	విద్యాత్	విద్యాతామ్	విద్యుః
విద్ది ఎత్తాత్			విద్యాః	విద్యాతమ్	విద్యత
వేదాని	వేదావ	వేదామ	విద్యామ్	విద్యావ	విద్యామ

విద్+హ=విద్+ది (సూ- 92)=విద్ది

విద్ దాతువునకు లెట్ లోట్ - అను లకారములయందు మరి యొక విధమైన రూపములు గూడ గలవు

ల ట్		లో ట్	
వేద - విదతుః - విదుః	}	విదాజ్జురోతు	} - విదాజ్జురుతామ్ - విదాజ్జురుతాత్ } విదాజ్జుర్వస్తు
వేత్త - విదధుః - విద		విదాజ్జురు	
వేద - విద్య - విద్య		విదాజ్జురుతాత్	} - విదాజ్జురుత - విదాజ్జురుత } విదాజ్జురుత
		విదాజ్జురవాణి-విదాజ్జురవావ-విదాజ్జురవామ	

విద్ దాతువునకు లట్టునందు వికల్పముగా - అ అతుః ఊః త , అధుః ఆ అ వ మ - అను తిజ్ ప్రత్యయములు చేరును

(ఈ ప్రత్యయములు చేరుటచే పై లెట్ రూపములు విప్లవములగును)

విద్ దాతువునకు ఆమ్ అను దానిని చేర్చి ఏమృట కృ దాతువు యొక్క పరస్మైపద లోట్ రూపములను చేర్చుటచే వణ విధమైన లోట్ రూపము లేర్పడును

మృత - శుద్ధా = శుద్ధి చేయుట

లఙ్

లఙ్

ఏక	ద్వి	విహ	ఏక	ద్వి	విహ
మృత్	మృషః	{ మృజన్తి మృజన్తి	అమృతం (ర్) - అమృష్టమ్ -		
మృత్	మృషః	మృష			అమృజన్
మృత్	మృషః	మృజన్తి			అమృష్టన్
					- అమృష్టమ్ - అమృష్ట
					అమృష్టమ్ - అమృష్ట - అమృష్ట

సూ-207 మృతేర్షుద్ధిః (పా-సూ) = దృఢప్రత్యయములు పరమగు
నపుడు మృత్ రాతువుయొక్క ఇట్లునకు వృద్ధివచ్చును
అదా - మృతే + తి = మృత్ + తి

సూ-208 ప్రకృత్యుద్ధిః (పా-సూ) = యుల్ల పరమగునపుడు వదంతమందును
ప్రకృత్యుద్ధిగు ఏడురాతువులకు భకారంత శకారంత
ప్రకృత్యుద్ధిగు చివరి వర్ణమునకు షకారదేశమగును
అదా - మృత్ + తి = మృత్ + తి = మృత్ (సూ- 94) మృతే +
తి = మృతే + తి = మృతే (సూ- 94)

సూ-209 క్షిప్రకారో వేష్యతే (వార్తికమ్) = అజాది దుర్బల
ప్రత్యయము పరమగునపుడు మృత్ రాతువుయొక్క
ముక్తి రిమసుకు వృద్ధి ఏకల్పముగా వచ్చును

అదా - మృతే + తి = మృత్ + తి (లేక) మృతే +
మృతే + తి = మృత్ + తి (సూ- 07) = మృత్ + తి (సూ-208)

సూ-20 పదో: 1: 1 (పా-సూ) బహుళా శ్రీకృష్ణాక్షరము
పరమగురుపురు కకారాదేశమగును

ఉదా- మార్ద+సి=మార్క్+సి (సూ-44)=మార్సి
అ+మృజ్+త్ = అ+మార్జ్+త్ (సూ-207) = అమార్జ్ (సూ- 80)
=అమార్జ్ (సూ-208) = అమార్జ్ (సూ-195) అమార్ జ్ (ద్)
ఇచ్చే అ+మృజ్+స్=అమార్ జ్ (ద్) -

లోటర్

విధిలిజ్

ఏక	ద్వి	త్రయ	ఏక	ద్వి	త్రయ
మారు	మృజ్ఞామ్	మృజ్ఞస్	మృజ్ఞాత్	మృజ్ఞాత్	మృజ్ఞాత్
మృజ్ఞాత్					
మృజ్ఞాత్	మృజ్ఞమ్	మృజ్ఞస్	మృజ్ఞాత్	మృజ్ఞాత్	మృజ్ఞాత్
మృజ్ఞాత్					
మృజ్ఞాని	మృజ్ఞాన	మృజ్ఞాన	మృజ్ఞామ్-మృజ్ఞాన - మృజ్ఞాన		
మృజ్+హి = మృజ్+హి (సూ-208) = మృజ్+ది (సూ- 82)=			మృజ్+ది (సూ-195) = మృజ్+ది (సూ- 84)=మృజ్ఞి		

రుద్ - అశ్రువిమోచనే = వద్దుట

లోటర్

లజ్

ఏక	ద్వి	త్రయ	ఏక	ద్వి	త్రయ
రోదితి	రుదితః	రుదిన్	అరోదీత్	} అరుదితమ్-అరుదిన్	} అరుదితమ్-అరుదిత్
			అరోదత్		
రోదిషి	రుదిథః	రుదిథ	అరోదీః	} అరుదితమ్-అరుదిత	} అరుదివమ్-అరుదిమ
			అరోదః		
రోదిమి	రుదివః	రుదిమః	అరోదమ్	అరుదివ-	అరుదిమ

సూ-2 1 రుదాదిభ్యః సార్యదాతుకే (పా-సూ) = రుద్ స్వప్, శ్వస్
అన్, జిజ్ - అను దాతువులకంటె పరమయిన వలాది ప్రత్య
యమునకు (అనగా యకారేతర హలాది ప్రత్యయమునకు)
ముందు ఇకారమాగమముగా చేరును (దీనిని ఇదాగమమందురు)
(యకారేతర హల్లులకు వల్ అనునది ప్రత్యాహార సంజ్ఞ)
రుద్+తి=రుద్+ఇతి=రోదతి (సూ-206) రుద్+తః=రుదితః మొ

సూ-2 2 రుదశ్చ పశ్చాభ్యః (పా-సూ) = రుద్ మున్నగు ఐదు దాతు
వులకంటె పరమయిన త్ స్ - అను ప్రత్యయములకు
ముందు ఈకారాగమము చేరును ఉదా - అ+రుద్+
త్=అరుద్+ఈత్=అరోదీత్ (సూ-206)

సూ-2 3 అద్గార్య గాంవయోః (పా-సూ) రుద్ మున్నగు ఐదు
దాతువులకంటె పరమయిన త్ స్ - అను ప్రత్యయములకు
వికల్పముగా అకారాగమము చేరును ఉదా - అ+రుద్+
త్=అరుద్+అత్=అరోదత్ (సూ-206)

లోట్ర్

విధిలిజ్

ఏక	ద్వి	బహు
రోదితు	}-రుదితామ్-రుదన్తు	
రుదితాత్		
రుదిహి	}-రుదితమ్-రుదిత	
రుదితాత్		
రోదాని-రోదావ-రోదామ		

ఏక	ద్వి	బహు
రుద్యాత్	రుద్యాతామ్-రుద్యుః	
రుద్యాః	రుద్యాతమ్ - రుద్యాత	
రుద్యామ్ - రుద్యావ - రుద్యామ		

ఇట్లే స్వప్ శ్వస్ అన్ జిజ్ - అను దాతువులకుగూడ తిజంత
రూపముల నూహించునది కాని జిజ్ దాతువునకు లట్ ప్రధమపురుష
బహువచనమున 'అన్తి' అనుదానికి బదులు 'అతి' అనియు లజ్

ప్రథమపురుష బహువచనమున 'అన్' అను దానికి బదులు 'ఓః' అనియు, రోట్ ప్రథమపురుషబహువచనమున 'అస్తు' అనుదానికి బదులు 'అతు' అనియు ప్రత్యయములు చేరుట విశేషము

స్వప్-శయే=వరుండుట

(స్వపితి అస్వపీత్ - అస్వపత్ స్వపితు-స్వపితాత్ స్వస్యాత్)

శ్వస్-ప్రాణనే=ఓపిరిపీల్చుట, జీవించుట

(శ్వసితి అశ్వసీత్-ఆశ్వసత్ శ్వసితు-శ్వసితాత్ శ్వస్యాత్)

అన్ - ప్రాణనే=ఓపిరిపీల్చుట, జీవించుట

(అనితి అనిత్ - ఆనత్ అనితు-అనితాత్ అన్యాత్)

జక్ష-భక్షహాసనయోః=తినుట నవ్వుట

(జక్షితి అజక్షిత్ - అజక్షత్ జక్షితు-జక్షితాత్ జక్ష్యాత్)

జాగృ-నిద్రాక్షయే = మేల్కొనుట

లట్

లట్

జాగర్తి - జాగృతః - జాగ్రతి అజాగః-అజాగృతామ్-అజాగరుః

జాగర్షి - జాగృథః - జాగృథ ,, - అజాగృతమ్-అజాగృత

జాగర్మి - జాగృమః - జాగృమః అజాగర్మ-అజాగృవ-అజాగృమ

సూ-24 జక్ష జాగృ, దరిద్రా చకానె, శాస్ - అను దాతువులకు లట్ ప్ర పు బహువచనమున అతి, లట్ ప్ర పు బహువచనమున ఓః రోట్ ప్ర పు బహువచనమున 'అతు' అను ప్రత్యయములు చేరును

ఉదా - జాగృ+అతి=జాగ్రతి (సూ-67)

అ+ జాగృ +త్ = అజాగర్ + త్ (సూ- 78) = అజాగర్ (సూ-180)

=అజాగః (సూ-84)

సూ-2 5 జాసి చ (పా-సూ) = 'ఉః' అను ప్రత్యయము పరమగు
నపుడు ఇక్కునకు గుణము వచ్చును
ఉదా - అ+జాగృ+ఉః=అజాగరుః

లోట్

విధిలిజ్

జాగరు జాగృతః	} -జాగృతమ్-జాగ్రతు	జాగృయాత్ - జాగృయాతామ్ -
		జాగృయః
జాగృహ జాగృతః	} -జాగృతమ్-జాగృత	జాగృయాః - జాగృయాతామ్ -
		జాగృయాత
జాగరాణి - జాగరావ - జాగరామ		జాగృయామ్ - జాగృయావ - జాగృయామ

దర్శితా దుర్గతౌ = చెడిపోవుట, దర్శితుడగుట

లట్

లన్

దర్శితః - దర్శితః - దర్శితః		అదర్శితః - అదర్శితామ్ -
		అదర్శితుః
దర్శిత్వా - దర్శిత్వః - దర్శిత్వ		అదర్శిత్వా-అదర్శిత్వమ్-అదర్శిత్వ
దర్శిత్వా-దర్శిత్వః-దర్శిత్వః		అదర్శిత్వా-అదర్శిత్వ-అదర్శిత్వ

సూ-216 ఇద్దర్శితస్య (పా సూ) హలాది దుర్బలప్రత్యయము
పరమగునపుడు దర్శితా దాతువుయొక్క ఆకారమునకు
ఇకారాదేశమగును ఉదా - దర్శితా+తః=దర్శితః

సూ-2 7 అజాది దుర్బలప్రత్యయము పరమగునపుడు దర్శితా
దాతువుయొక్క ఆకారమునకు లోపమువచ్చును
ఉదా - దర్శితా+అతి=దర్శితతి

లోక			విధిలిజ్		
ఏక	ద్వి	త్రయ	ఏక	ద్వి	త్రయ
దరిద్రాతు	} -దరిద్రితామ్-దరిద్రతు	}	దరిద్రియాత్ - దరిద్రియాశామ్ - దరిద్రియః		
దరిద్రితాత్					
దరిద్రిహి	} -దరిద్రితమ్-దరిద్రిత	}	మున్నునవి		
దరిద్రితాత్					
దరిద్రాణి - దరిద్రావ - దరిద్రామ					

చకాన్ - దీప్తా = ప్రకాశించుట

చకాన్ - చకాన్ - చకాన్ మున్నగు రూపముల మాహించు
నది లక్ష్ ప్రథమపురుషైకవచనమునందు అచకాత్ (ద్) అని,
మధ్యమ పురుషైకవచనమునందు అచకాః, అచకాత్ (ద్) అని,
లోక మధ్యమ పురుషైకవచనమునందు చకాది అనియు ఉండును

సూ - 28 ది చ (పా సూ) = ధకారాదిప్రత్యయము వరమగునపుడు
సకారమునకు లోపము వచ్చును

ఉదా - చకాన్ + హి = చకాన్ + ది (సూ- 92) = చకాది

సూ - 219 అస్ ధాతువుకప్పు తక్కిన ధాతువుల చివరి సకారమునకు
పరపై వద ప్రత్యయములలోని ప్రథమ మధ్యమ పురుషుల
ఏకవచన ప్రత్యయములు షరమగునపుడు ధకారాదేశమగును

ఉదా - అ + చకాన్ + త్ = అచకాద్ + త్ = అచకాద్ (సూ- 90)
= అచకాత్ అచకాద్ (సూ- 5)

అ + చకాన్ + స్ = అచకాద్ + స్ = అచకాద్ (సూ- 90) = అచకాః,
అచకాత్ అచకాద్ (సూ-19 , 5)

శాన్ - అను శిష్టా = శాసించుట

లట్ర

లజ్

శాస్తి	శిష్టః	శాసతి	అకాత్ (ద్)-అశిష్టామ్-అశానుః
శాస్తి	శిష్టః	శిష్ట	అకాః
శాస్తి	శిష్టః	శిష్టః	అకాత్ (ద్)}-అశిష్టమ్-అశిష్ట
			అకాసమ్ - అశిష్ట - అశిష్ట

సూ - 220 హలాది దుర్బల ప్రకృయము పరమగునపుడు శాన్
రాకువుయొక్క ఉపధకు ఇకారాదేశమగును

ఉదా - శాన్ + తః = శిన్ + తః

సూ - 22 శాసి వసి పుసీవాం చ (పా సూ) = ఇన్ కన్గ్రాక్షరముః
కంటె పరమగునపుడు శాన్ వన్ పున్ రాకువుం సక
రమునకుకూడ పకారాదేశమగును

ఉదా - శిన్ + తః = శిష్ + తః = శిష్టః (సూ - 94)

అకాత్ అకాః అనువానికి అచకాత్, అచకాః అను వానికివలెనే రూప
నిష్పత్తిని పేర్కొనునది

లోట్ర

విధిలిజ్

శాస్త్రి	}	-శిష్టామ్ - శాసతు		శిష్టాత్ - శిష్టాకమ్ - శిష్టః
శిష్టాత్				
శాది	}	-శిష్టమ్ - శిష్ట		శిష్టః - శిష్టాకమ్ - శిష్టాత్
శిష్టాత్				
శాసాని		- శానావ - శానామ		శిష్టామ్ - శిష్టావ - శిష్టామ

శాన్ + హి = శాస్ + ది (సూ - 92)

శాన్ రాకువునకు లోట్ మధ్యమపురుషైకవచనముగందు శా
అను ఆదేశము వచ్చును శాన్ + ది = శాది

వచ్ - పరిభాషణే = పలుకుట

ల ట్

ల జ్

పత్రి పత్తః (వచన్) అవక్ అవక్తామ్ (అవచన్)

పక్షి పక్తః పక్త , అవక్తమ్ అవక్త

పచ్చి పచ్చః పచ్చః అవచమ్ అవచ్య అవచ్చ

వచ్+తి = వత్తి (సూ-1 9) వచ్+సి = వక్+సి (సూ- 9) = వక్+షి
(సూ-44) = పక్షి అ+వచ్+త్ = అవచ్ (సూ- 90) = అవక్ (సూ-1 9)

లొట్

విధిలిజ్

పక్త పక్తామ్ (వచన్) వద్యాత్ - వద్యాతామ్ - వద్యః

పక్తి పక్తిమ్ పక్త వద్యాః - వద్యాతమ్ - వద్యాత

వచావి వచాప వచామ వచ్యామ్ - వచ్యాప - వచ్యామ

వచ్ + హి = వక్ + హి (సూ- 9) = వక్తి (సూ- 92 8)

ప్రేవానిలో వచన్ అవచన్ వచన్త - అనువానికి ప్రయోగములు లేవు.

రు - శబ్దే = అఱచుట

ల ట్

ల జ్

రువీతి రువీతః రువన్

రౌతి రౌతః రౌ

రువీషి రువీధః రుథ
రౌషి రౌథః రుథ
రువీమి రువీపః రువీమః
రౌమి రౌపః రుమః

అరువీత్ అరువీతామ్ అరువన్

అరౌత్ అరుతామ్ అరుతన్

అరువీః అరువీతమ్ అరుతపీ
అరౌః అరుతమ్ అరుత
అరువమ్ అరువీప అరువీమ
అరుమ్ అరుప అరుమ

సూ - 222 తు రు, స్తు అను రాకువులకంటె పరిమయిన లట్, లజ్, లోట్ విధిలిజ్ - అను లకారముల హలాది ప్రత్యయము లకు ముందు వికల్పముగా ఈకారాగమము వచ్చును
ఉదా - రు + తి = రు + ఈతి = రవీతి (సూ - 78 2)

సూ - 223 రెండవ గణమునందలి రాకువుల చివరి ఉకారమునకు హలాది దృఢ ప్రత్యయము పరిమగునపుడు వృద్ధివచ్చును
ఉదా - రు + తి = రౌతి

సూ - 224 అజాది దుర్బల ప్రత్యయము వరమగునపుడు రాకువు చివరి ఇఈలకు ఇయ్ ఆనియు ఉఱిలకు 'ఉవ్ ఆనియు ఆదేశములగును ఉదా - రు + తః = రు + ఈతః = రువీతః

లోట్

విధిలిజ్

రవీకు రౌకు
రువీతాత్, రుతాత్ } రువీతమ్ } రువస్త
రువీహి రుహి
రువీతాత్, రుతాత్ } రువీతమ్ } రువీత
రువీతాత్, రుతాత్ } రుతమ్ } రుత
రవాణి రవావ రవామ

విధిలిజ్ ప్రత్యయము లన్నియు హలాది ప్రత్యయములగుటచే ఈకారాగమమువచ్చిన రూపము రాని రూపమునుగూడ ఉండును ఉదా - రు[ః] యాత్, రుయాత్ మె

రెండవ గణమునందలి మరికొన్ని రాకువులు (పరస్మైపదులు)

తు - గతివృద్ధి హింసాసు = పోవుట వృద్ధి నొందుట హింసించుట
ను - స్తుతౌ = స్తుతించుట (నౌతి అనౌత్ నౌకు నుయాత్)
యు - మిశ్రణే = కలుపుట (యౌతి అయౌత్ యౌకు యుయాత్)
ద్యు - అభిగమనే = ఎదుర్కొనుట
(ద్యౌతి అద్యౌత్ ద్యౌకు ద్యుయాత్)

సు - ప్రసవై శ్వర్యయోః = అమమతించుట
(సౌతి అసాత్ సౌతు సుయాత్)

కు - శబ్దే = చప్పుడుచేయుట (కౌతి అకౌత్ కౌతు కుయాత్)

(వీనిలో తు దాతువునకు 'రు' దాతువునకువలె తక్కినవానికి ఈకారాగమము రాని 'రు' దాతురూపములవలెను తిజంతరూపము లేర్పడును)

ఇ - గతౌ = పోవుట

(లట్) ఏతి - ఇతః - యన్తి మే

(ఁజ్) ఐత్ - ఐతామ్ - ఆయమ్ మే

(లోట్) ఏకు ఇతాత్ - ఇతామ్ - యన్తు మే॥

(నిదిలిజ్) ఇయాత్ - ఇయాతామ్ - ఇయః మే

ఇ - గతౌ అను దాతువునకు అజాది దుర్బల ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఇయ్ అను ఆదేశము (సూ-224) రాదు యదాదేశమే (సూ-87) వచ్చును

ఇ + అన్తి = యన్తి అ + ఇ + అన్ = ఐ + అన్ (సూ-98) = ఆయన్
(సూ-12)

అత్మనేపదులు

అన్ - ఉపవేశనే = కూర్చొనుట (అన్తే అన్త అస్తామ్ అనీత)

అన్+ద్వే=అద్వే (సూ-2 8) అన్+ద్వమ్=అద్వమ్ (సూ-2 8)

వన్ - అచ్చాదనే=అచ్చాదించుట (వన్తే అవన్త వస్తామ్, వనీత)

(అ+)కాన్ - ఇచ్చాయామ్ = కోరుట

(అకాన్తే అకాన్త అకాస్తామ్, అకానీత)

[ఈ రాకువు అ' అను ఉపసర్గతో కూడియే ప్రయోగింపబడును]
(అది+)ఇ - అవ్యయనే (అదీతే అద్వైత అధీతామ్ అధీయాత)

[ఈ రాకువు అది అను ఉపసర్గతో కూడియే ప్రయోగింపబడును]
అది + అ + ఇ + త = అది + ఇ + త (సూ-98) = అద్వైత (సూ-87)
అది + అ + ఇ + అతామ్ = అది + అ + ఇయాతామ్ (సూ-224) =
అది + ఐయాతమ్ (సూ-46) = అద్వైతయాతామ్ (సూ-87)
అది + ఇ + ఈత = అది + ఇయాత (సూ-224) = అధీయాత (సూ-22)

ఈత్ - ఐశ్వర్యే = సమర్థుడగుట

లట్

లజ్

ఈష్టే	ఈశాతే	ఈశతే	ఐష్ట	ఐశాతామ్	ఐశత
ఈశిషే	ఈశాదే	ఈశిర్వే	ఐష్టాః	ఐశాథామ్	ఐర్వష్టమ్
ఈశే	ఈశ్వహే	ఈశ్మహే	ఐసి	ఐశ్వహి	ఐశ్మహి

ఈత్ + తే = ఈష్ + తే (సూ-208) = ఈష్టే (సూ- 94)
అ + ఈత్ + త = ఐత్ + త (సూ-46) = ఐష్ + త (సూ-208) = ఐష్ట (సూ- 94)

సూ - 226 ఈత్ ఈద్ - అను రాకువులకంటె పరమయిన లట్
లోట్, మధ్యమపురుషైకవచన బహువచన ప్రత్యయములకు
ముందు ఇకారమాగమముగా చేరును

ఉదా - ఈత్ + వే = ఈత్ + ఇవే = ఈశివే (సూ-44)

ఈస్ + ర్వే = ఈశిర్వే

లోట్

వి థి లి జ్

ఈష్టామ్ - ఈశాతామ్ - ఈశతామ్		ఈశీత - ఈశీయాతామ్ - ఈశీరన్
ఈశిష్వ - ఈశాథామ్ - ఈశిర్వమ్		ఈశీధా - ఈశీయాథామ్ - ఈశీర్వమ్
ఈశై - ఈశావహై - ఈశామహై		ఈశీయ - ఈశీవహి - ఈశీమహి

ఈడ్ - సుతౌ = సుతించుట

(ఈడ్టే ఐట్ట ఈట్టామ్ ఈడీత) ఈడ్ + తే = ఈడ్ + తే
(సూ-194) = ఈడ్టే (సూ- 6) ఈడిపే ఈడిదేస్ ఈడిష్వ,
ఈడిద్యమ్ - మున్నగునవి ఈక్ రాతువునకువలెనే ఉహించునది

చత్ - వ్యక్తాయాం వాచి = వివరించిచెప్పట

లట్

లజ్

చప్టే	చజ్తే	చత్తే	అచష్ట - అచజ్తామ్ - అచత్త
చజ్	చజ్తే	చద్దే	అచష్టాః - అచజ్తామ్ - అచద్దమ్
చజ్	చత్వహే	చత్వహే	అచశీ - అచత్వహే - అచత్వహే

సూ - 226 స్కోః సంయోగాద్మోరతే చ (పా సూ) = యుల్లవరముగా
మన్నట్టియు పదాంతమందున్నట్టియు సంయుక్తప్రస్థము
యొక్క మొదటి సకార కకారములకు లోపము వచ్చును

ఉదా - చక్ + తే = చష్ + తే = చప్టే (సూ- 94) చక్ + పే =
చష్ + పే = చక్ + పే (సూ-20) = చక్ (సూ-44) చక్ +
దేస్ = చష్ + దేస్

సూ-227 వర్గవత్తుర్థాక్షరములు పరమగునపుడు షకారమునకు డకా
రాదేశము వచ్చును

ఉదా - చష్ + దేస్ = చద్ + దేస్ = చద్ + దేస్ (సూ- 94) = చదేస్
ఇట్లే లోబ్ - వ్రపు ఏక - చష్టామ్ మపు ఏక - చత్వ - మపు
విసూ - చద్దమ్

శీ - స్వప్నే = నిదించుట

(లద్) = శేతే - శయాతే - శేరతే మొ
(లజ్) = అశేత - అశయాతామ్ - అశేరత మొ

(లోట్) = శేతామ్ - శయాతామ్ - శెరతామ్ మొ

(విదిలిజ్) = శయాత - శయాయాతామ్ - శయారన్ మొ

సూ-228 'శీ దాతువునకు పయి నాల్గు లకారములయందు దుర్బల ప్రత్యయము పరమగునపుడు కూడ గుణము వచ్చును
ఉదా - శీ+అతే=శే+అతే=శయాతే (సూ- 2)

సూ-229 శీ దాతువుకంటె పరమయిన అతే అత అతామ్-అను ప్రత్యయములకుముందు రేపాగమము వచ్చును
ఉదా - శీ+అతే=శీ+రతే=శేరతే

సూ - ప్రాణీగర్భ విమోచనే = కనుట ప్రసవించుట
(సూతే అసూత సూతామ్ సువీత)

'సూ దాతువునకు తిజ్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు (దృఢ ప్రత్యయము పరమగునపుడు కూడ) గుణమురాదు ఉదా - సూ+తే= సూతే అందుచే లోట్ ఉత్తమ పురుషయందుకూడ గుణము రాక ఉవాదేశము వచ్చి సువై - సువావహై - సువామహై అను ధావము లేర్పడును

హ్ను - అపనయనే = తొలగించుట కప్పిపుచ్చుట
(హ్నుతే అహ్నుత హ్నుతామ్ హ్నువీత)

ఉభయపదములు

స్తు - స్తుతౌ = స్తుతించుట పరస్మైపదమునందు 'దు' దాతువునకు వలెనే తిజంతరూపములు విష్పన్నములగును అత్మనేపదమునందు కూడ హలాది ప్రత్యయములకు ముందు వికల్పముగా ఈకారా గమము, అజాది దృఢ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఉకారమునకు ఉవాదేశమును వచ్చును

అజాది దృఢ ప్రత్యయములగుటచే లోబ్ ఉత్తమపురుష
యందు, ఉకారమునకు గుణము అవాదేశమువచ్చి న్నవై స్తవా
వహై స్తవామహై - అను రూపము లేర్పడును
పరస్మై - - స్తవీతి-స్తౌతి అస్తవీత్ - అస్తౌత్ స్తవీతు - స్తౌతు,
స్తువీతాత్ - స్తుతాత్ స్తువీయాత్
అత్మనే - స్తువీతే-స్తుతే అస్తువీత-అస్తుత స్తువీతామ్-స్తుతామ్
స్తువీత

బ్రూ - వ్యక్తాయాం వాచి=చెప్పట

పరస్మై - బ్రవీతి అబ్రవీత్ బ్రవీతు-బ్రూతాత్ బ్రూయాత్
అత్మనే -బ్రూతే అబ్రూత బ్రూతామ్ బ్రూవీత

సూ-230 బ్రువఈద్ (వా సూ) = బ్రూరాతువునకు పరమగు
హలాదిదృఢప్రత్యయమునకు ముందు ఈకారము
వచ్చును

ఉదా - బ్రూ+తి=బ్రూ+ఈతి = బ్రవీతి (సూ- 78, 2) ఇట్లే
బ్రవీషి బ్రవీమి అబ్రవీత్ అబ్రవీః బ్రవీతు - అను
రూపములనుగూడ ఊహించునది

బ్రూరాతువునకు పరస్మై పదమున లద్ ప్రధమపురుషయందు
మధ్యపపుచ్చినైకవివచన ద్వీవచనములందును ఎరుసగా ఆహ, ఆహతుః,
ఆహుః అత్థ అహధు అను వికల్పరూపములుగూడ వాడుకలోగలవు
అందు ఆహ్ అనునది బ్రూరాత్వాదేశముగను ఆ అరుః ఊ థ
అరుః అనునవి తిక్ ప్రత్యయాదేశములుగను పేర్కొనబడుచున్నవి

లిహా - అస్వాదనే = అస్వాదించుట, నాకుట

అబ్

(పరస్మైపదము)

లేధి లీధః లిహన్తి
లేక్షి లీక్షః లీక్ష
లేహ్మి లిహ్యః లిహ్మః

(అత్మనేపదము)

లీధే లిహతే లిహతే
లీక్షే లిహదే లిద్యే
లీహే లిహ్యహే లిహ్మహే

అజ్

అలేట్(ద్)-అలీధామ్-అలిహన్

అలీధ - అలిహతామ్ - అలిహత

,, అలీధమ్ - అలీధ

అలీధః - అలిహథామ్ - అలీధ్యమ్

అలేహమ్ - అలిహ్య - అలిహ్మ

అలిహ - అలిహ్యహ - అలిహ్మహే

లో డ్

లీధు, లీధాత్ - లీధామ్ - లిహన్తి

లీధామ్ - లిహతామ్ - లిహతామ్

లీధీ లీధాత్ - లీధామ్ - లీధ

లిక్ష్య - లిహతామ్ - లీధ్యమ్

లేహన్తి - లేహన్ - లేహన్

లేహై - లేహవహై - లేహమహై

లిహ్యత్ లిహ్యతామ్

లిహ్యః మున్నగునవి పరస్మైపద

విధిలిజ్ రూపములు లిహీత లిహీయాతామ్ లిహీరన్ మున్నగునవి

అత్మనేపద విధిలిజ్ రూపములు

లిహా + తి = లేహా + తి (సూ-206) = లేద్ + తి (సూ- 07) = లేద్ + థి

(సూ- 87) = లేద్ + థి (సూ- 94)

సూ - 23 లో డే లోపః (పా సూ) = ధకారము పరమగునపుడ

దానికి ముందున్న ధకారమునకు లోపము వచ్చును

ఉదా లేడ్ + థి = లేధి

లిహా + తః = లిడ్ + తః = లిడ్ + ధః = లిడ్ + ధః = లి + ధః

సూ - 232 (రలోపే పూర్వస్య దీర్ఘోఽః (పా సూ) = రకారరేవంతు
 లోపము వర్జినపుడు దానిముందున్న అ ఇ ఊ ంకు
 దీర్ఘము వచ్చును ఉదా- రి + ధః = రీధః

విహ్ + సి = శేహ్ + సి = శేధ్ + సి = శేక్ + సి (సూ-20) =
 శేక్షి (సూ-44)

అ + రిహ్ + క్ = అ + శేహ్ + క్ = అశేహ్ (సూ-180) = అశేధ్ =
 అశేధ్ (శేక్) అశేధ్ (సూ- 5)

ద్విష్ - అశీతో = ద్వేషించుట

పరస్మై - ద్వేష్టి. అద్యేత్ (ద్) ద్వేష్టు-ద్విష్టాత్ ద్విష్ట్యాత్

ఆత్మనే - ద్విష్టే అద్విష్ట ద్విష్టామ్ ద్విషీత

ద్విష్ + తి = ద్వేష్ + తి = ద్వేష్టి (సూ-184)

అ + ద్విష్ + క్ = అద్వేష్ + క్ = అద్వేష్ (సూ-180) = అద్వేధ్
 (సూ- 85) = అద్వేత్ (శేక్) అద్వేద్ (సూ-15)

(పరస్మై) (అత్ మ ఏక) ద్విష్ + సి = ద్వేష్ + సి = ద్వేష్ + సి
 (సూ-20) = ద్వేక్షి (సూ-44)

దుహ్ - ప్రపూరణే = (పాలు) పితుకుట

అత్

(పరస్మైవదము)

(ఆత్మకేవదము)

దోద్ధి	దుగ్ధః	దుహ్ ని	దుగ్ధే	దుహ్ తే	దుహ్ తే
దోక్షి	దుగ్ధః	దుగ్ధ	దుక్షే	దుహ్ తే	దుగ్ధేన్
దోహ్మి	దుహ్వాః	దుహ్మః	దుహే	దుహ్వాహే	దుహ్మహే

దుహ్ + తి = దోహ్ + తి (సూ-208)

సూ - 233 దాదేర్దాకో ర్వుః (పా సూ) = దకారాది ధాతువు తుది
హకారమునకు యుల్లుపరమగునపుడు పదాంతమందున్నపుడు
పదాంతమందున్నపుడును హకారాదేశమగును

ఉదా - దోహ + తి = దోహై + తి = దోహై + రి (సూ- 87) = దోగ్ధి
(సూ- 88)
దుహ + సి = దోహై + సి = దోహై + ని

సూ - 234 బికార గకార దకారములు అదియందు పర్వవత్తుర్ధ్వక్షరములు
అంతమందును గల ధాతురూపమునకు సకారముగాని
ద్వకారముగాని పరమగునపుడు బికార గకార దకారములకు
పరుసగా హకార భకార ధకారములు అదేశములగును

ఉదా - దోహై + సి = దోహై + ని = దోక్ + సి (సూ- 8) = దోషి
(సూ-44)

అ + దుహై + తి = అదోహై + తి + అదోహై = అదోహై =
అదోహై = అదోక్ (గ్) (సూ- 8) ఇట్లే అ + దుహై + వ = అదోక్ (గ్)

లోక

(పరస్మైపదము)

(అత్మనేపదము)

దోగ్ధి దుగ్ధాత్-దుగ్ధామ్-దుహ్-తు

దుగ్ధామ్-దుహాతామ్-దుహా-మ్

దుగ్ధి దుగ్ధాత్-దుగ్ధామ్-దుగ్ధ

దుత్వ-దుహాదామ్-దుగ్ధామ్

దోహాని-దోహావ-దోహామ

దోహై-దోహావహై-దోహామహై

విధిలిజ్ (పరస్మై) - దుహ్యేత్-దుహ్యేతామ్-దుహ్యః మై

(అత్మనే) - దుహీత - దుహీయాతామ్ - దుహీరవ్ మై

మూడవ గణము

మూడవ గణమునందలి ధాతువులకుగూడ వికరణ వ్రత్యయ మేడియును చేరదు కాని ధాతువునందలి మొదటివర్ణము ద్విరుక్త మగును

ధాతు ద్విరుక్తి సామాన్య నియమములు -

- ధాతువు అజాడియైనచో మొదటి అచ్చు ద్విరుక్తమగును
- 2 ధాతువు సంయుక్త హలాదియైనచో మొదటిహల్లు అచ్చుతో కలిసి ద్విరుక్తమగును
- 3 ధాతువు సంయుక్త హలాది అయినచో అందు మొదటిహల్లు మాత్రమే అచ్చుతో కలిసి ద్విరుక్తమగును
- 4 ధాతువు మొదటనున్న సంయుక్తాక్షరములో మొదటిది ఊష్ణ వర్ణమై రెండవది వర్గ ప్రధమ ద్వితీయాక్షరములలో నొకటి యైనచో అందు వర్గీయాక్షరము మాత్రమే అచ్చుతో కలిసి ద్విరుక్తమగును

పై నియమముల ననుసరించి ధాత్వాదివర్ణము ద్విరుక్తముకాగా అందు మొదటిభాగమునకు అభ్యాసమని పేరు ఆ యభ్యాసము లోని వర్ణములకు నియమితమైన కొన్ని మార్పులు కలవు వానిని అభ్యాసకార్యము లందురు

అభ్యాసకార్య సామాన్య నియమములు -

- 1 అభ్యాసమునందలి వర్గద్వితీయాక్షరములకు వ్రత్యమాక్షరములు వర్గ చతుర్థాక్షరములకు తృతీయాక్షరములును అదేశములగును
- 2 అభ్యాసమునందలి కవర్గాక్షరములకు యథాక్రమముగ చవర్గాక్షరము లాదేశములగును

3. అధ్యాపమునందలి హకారమునకు జకార మాదేశమగును.
- 4 అధ్యాపమునందలి దీర్ఘములకు హ్రస్వము రాదేశములగును.
(ఏ ఐ లకు ఇకారము, ఓ ఓ లకు ఉకారమును హ్రస్వముగా గ్రహింపదగును)
- 5 అధ్యాపమునందలి ఋకార ఌకారములకు అకారాదేశమగును
- 6 అధ్యాపము నందలి ఇకార ఉకారములకు అసవర్ణాచ్చు పరమగు నపుడు వరుసగా 'ఇయ్', 'ఉవ్' - అనునవి ఆదేశములగును

పరస్మై పదులు

ప్రీ - లజ్జాయామ్ = సిగ్గుపడుట

లట్

లజ్

జిప్రీతి-జిప్రీతః-జిప్రీయతి	అజిప్రీత్ - అజిప్రీతామ్ - అజి
	హ్రయః
జిప్రీషి జిప్రీథః-జిప్రీథ	అజిప్రీషి-అజిప్రీతమ్-అజిప్రీత
జిప్రీషి-జిప్రీషః-జిప్రీషుః	అజిప్రీయమ్-అజిప్రీవ-అజిప్రీవ
ప్రీ+తి=ప్రీప్రీ+తి=ప్రీప్రీ+తి=ప్రీప్రీ+తి=జిప్రీ+తి=జిప్రీతి	

సూ - 235 మూడవగణము దాతువులకుజేరు లట్, లజ్, లోట్ అను లకారముల ప్రథమపురుష బహువచన ప్రత్యయమునందలి అనునాసికము లోపించును

ఉదా - జిప్రీ+అప్రి=జిప్రీ+అతి=జిప్రీయతి (సూ-224)

సూ - 236 మూడవగణమునందలి దాతువులకు పరస్మై పదమున లజ్ ప్రథమ పురుష బహువచనమునందు 'ఉ' అను తిజ్ ప్రత్యయముజేరును

ఉదా.- అ+జిహ్వా+ః = అ + జిహ్వా+ః (సూ-215)=అజిహ్వాః
(సూ-12)

లోట

విధిలిజ్

జిహ్వాకు జిహ్వాత	}	జిహ్వాతమ్-జిహ్వాకు జిహ్వాతమ్-జిహ్వాత జిహ్వాతమ్-జిహ్వాతమ్		జిహ్వాత్-జిహ్వాతమ్ - జిహ్వాః
జిహ్వాహ జిహ్వాత				జిహ్వాః-జిహ్వాతమ్ - జిహ్వాత
జిహ్వాజి-జిహ్వాహ-జిహ్వామ				జిహ్వామ్-జిహ్వాహ - జిహ్వామ

హ - దాదనయోః = హోమముచేయుట (జహోతి . అజహోత్ ;
జహోతు-జహతాత్ జహయాత్)

సూ-237 అజాదిదుర్బలవ్రత్యయము వరమగునపుడు 'హ' రాతువు
యొక్క ఉకారమునకు ఉవాదేశము (సూ-224) రాదు
యథాదేశమే వచ్చును

ఉదా.- జహ+అతి=జహ్వతి జహ+అతు=జహ్వతు
(లోట. మ ఏక) జహ+హ=జహూరి (సూ-182)

తక్కిన వదములను హ్రీరాతువునకువలెనే ఉపాించునది

భీ - భయే = భయపడుట (విభేతి అవిభేత్ విభేతు-విభితాత్ - విభీ
తాత్ విభియాత్-విభీయాత్)

సూ-238 అజాదిదుర్బల వ్రత్యయము వరమగునపుడు అనేకాద్యం
గము యొక్క చివరి ఇతరకు, అవి అనంత్య క్తపూర్వక
మగునపుడు ఇయాదేశమురాదు యథాదేశమే వచ్చును.

ఉదా - విభీ+అతి=విభీతి విభీ+అతు=విభీతు

సూ - 239 హాలాది దుర్బల ప్రత్యయము పరమగునపుడు నీ
దాతువు ఈకారమునకు వికల్పముగా శ్రౌస్వమువచ్చును

ఉదా - బిభీ+తః=బిబ్బితః బిభీతః మున్నగునవి

హ - శ్యాగే = విడచుట (జహాతి అజహాత్ జహాతు - జహితాత్ -
జహీతాత్ జహ్యత్)

సూ-240 హ-శ్యాగే అను దాతువు ఆకారమునకు, హాలాది దుర్బల
ప్రత్యయము పరమగునపుడు ఇకారముగాని ఈకారము
గాని ఆదేశమగును. అజాది దుర్బల ప్రత్యయము పరమగు
నపుడు లోపమువచ్చును ఉదా - జహా + తః = జహితః,
జహీతః జహా+అతి=జహాతి మున్నగునవి

సూ-241 హి ప్రత్యయము పరమగునపుడు హ - శ్యాగే అను
దాతువు ఆకారము వికల్పముగా ఆకారముగనే యుండును
ఉదా -జహా+హి = జహాహి, (రేక) జహిహి జహీహి (సూ-240)

సూ-242 యకారాది విదిలిజ్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు హ-
శ్యాగే అను దాతువు ఆకారమునకు లోపమువచ్చును.

ఉదా -జహా+యాత్=జహ్యాత్ మున్నగునవి

ప్యా - హిలన పూరణయోః = హిలించుట, పూరించుట (పిపర్తి .
అపిపా, పిపర్తు-పిపూర్తాత్ పిపూర్యాత్)

ప్యా+తి=ప్యా+ప్యా+తి=ప్య+ప్యా+తి

సూ-243 భృ మా, హ-గతౌ ఋ, ప్యా వృ - అను దాతువుల
అధ్యాసమునందలి అచ్చునకు ఇకారాదేశమగును

ఉదా - ప్య+ప్యా + తి = పిప్యా + తి = పిపర్తి పిప్యా+తః =
పిపూర్తః (సూ- 76) పిప్యా+అతి=పిపురతి (సూ- 76)

పృ - పాలనపూరణయోః = పాలించుట పూరించుట (పిపర్తి అపిః.
పిపర్తి పిపృతాత్ పిపృయాత్)

పిపృ+తః=పిపృకః పిపృ+అతి=పిప్రతి (సూ-87)

ఋ - గౌ = పోవుట (ఇయర్తి ఐయః ఇయర్తు-ఇయృతాత్
ఇయృయాత్)

ఋ+తి=ఋ+ఋ+తి=ఇ+ఋ+తి= ఇయృ+తి=ఇయర్తి

ఆత్మనేపదులు

మా-మానే, శబ్దేద=కౌఠచుట (మిమీతే అమిమీత మిమీతామ్ మిమీత)

హ - గౌ = పోవుట (జిహీతే అజిహీత జిహీతామ్ జిహీత)

మా-244 మా - హ - గౌ - అను ధాతువుల చివరి యచ్చునకు
హలాది దుర్బలప్రత్యయము వరమగునపుడు ఈకారాదేశము,
అజాది దుర్బలప్రత్యయము వరమగునపుడు లోపమును
వచ్చును

మా+మా+తే = మి+మా+తే = మిమాతే మిమా+అతే = మిమాతే
మిమా+అతే=మిమతే

హ+హ+తే=జా+హ+తే= జి+హ+తే= జిహీతే జిహీ + అతే =
జిహీతే జిహీ+అతే=జిహీతే

ఉభయపదులు

భృ - ధారణ పోషణయోః=ధరించుట, పోషించుట
(వరస్మై - విభర్తి అవిభః విభర్తు-విభృతాత్ విభృయాత్
ఆత్మనే - విభృతే అవిభృత విభృతామ్ విభ్రీత)

దా - దానే = ఇచ్చుట

(వరస్మై - దదాతి అదదాత్ దదాతు-దదాత్ దద్యాత్
ఆత్మనే .- దత్తే అదత్త దత్తామ్ దదీత)

దా - దారణ పోషణయోః = దరించుట, పోషించుట.

(వరప్రై - దదాతి. అదాత్. దదాతు-దత్తాత్ దధ్యాత్
అత్కనే - దత్తే అదత్త. దత్తామ్ దధీత)

సూ - 245 దుర్బల ప్రత్యయము -వరమగునపుడు దా, దా - అను
దాతువుల ఆకారమునకు లోపము వచ్చును

ఉదా:- దా + దా + తః = దదా + తః = దద్ + తః = దత్తః
(సూ-1 8) దదా + అతి = దదతి

సూ - 246 దద ప్రతోశ్య (పా సూ) = ద్విరుక్తమైన దాదాతు రూపము
నకు తకార థకార సకార ద్వకారములు వరమగునపుడు
మొదటి దకారమునకు దకారాదేశమగును.

ఉదా - దా+దా + తః = దా + దా + తః = దిదా + తః = దద్ + తః =
దద్ + తః = దత్తః (సూ- 8)

సూ - 247 హి ప్రత్యయము వరమగునపుడు దా దా దాతువుల అచ్చు
నకు ఏకారాదేశము, అధ్యాసమునకు లోపమును వచ్చును

ఉదా - దా + దా + హి = దేహి దా + దా + హి = దేహి

విత్ - శౌచ పోషణయోః = శుద్ధిచేయుట, పోషించుట

(వరప్రై - వేవేక్తి; అవేవేక్ (గి). వేవేక్తు-వేవిక్తాత్; వేవిక్యాత్
అత్కనే - వేవిక్తే అవేవిక్త. వేవిక్తామ్, వేవిక్షీత)

విత్ - వృతగ్భావే = వేలుగుట

(వరప్రై - వేవేక్తి అవేవేక్ (గి); వేవేక్తు-వేవిక్తాత్, వేవిక్యాత్
అత్కనే - వేవిక్తే, అవేవిక్త; వేవిక్తామ్; వేవిక్షీత)

విష్ - వ్యాప్తౌ = వ్యాపించుట

(వరప్రై:- వేవేష్టి; అవేవేష్ట్ (ద్) వేవేష్టు-వేవిష్టాత్, వేవిష్ట్యాత్
అత్కనే - వేవిష్టే; అవేవిష్ట, వేవిష్టామ్; వేవిషీత)

సూ - 248 విక్, విక్, విష్ - అను దాతువుల యభ్యాసమునందలి
ఇకారమునకు గుణమువచ్చును

ఉదా - విక్ + తి = వివిక్ + తి = వేవిక్ + తి = వేవేక్ + తి =
(సూ-208) = వేవేగ్ + తి (సూ- 13) = వేవేక్తి (సూ-118)
ఇట్లే విక్ + తి = వేవేక్తి విష్ + తి = వేవేష్ + తి = వేవేష్టి
(సూ-184)

సూ-249 అజాదిద్భద్రప్రత్యయము వరమగునపుడు విక్, విక్, విష్
దాతువుల ఇకారమునకు గుణమురాదు.

ఉదా - (లోద్ అ పు) విక్ + అని + వేవిక్ + అని = వేవిజాని ఇట్లే
వేవిజై - మున్నగునవి

(రెండిన వర్ణము దాతువులు)

కృదంతములు - శతృశాసన్ ప్రత్యయాంతములు

(ఇంతకుముందు పాఠములలో చెప్పబడిన సామాన్యవియమముల నన్నింటిని ఇచ్చటికిగూడ అనువర్తింపజేసికొనునది విశేషనియమములు మాత్రమే యిచ్చుట పేర్కొనబడును)

రెండవ గణమునందలి ఆకారాంత దాతువులనుండి నిష్పన్నములయిన శతృప్రత్యయాంతకబ్ధములకు 'ఈ యను ప్రీప్రత్యయము వరమగునపుడు, నపుంసకలింగమందు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తుల ద్వీపదవప్రత్యయమగు ఈ' యనునది వరమగునపుడు చివరి తకారమునకు ముందు నకారాగమము వికల్పముగా వచ్చును.

ఉదా - (యా + అత్) యాత్ + ఈ = యాస్తీ, యాతీ

రెండవ గణమునందలి జక్ష, జాగృ దరిద్రా, కాన్ చకాన్ - అను రాతువులనుండి, మూడవగణమునందలి రాతువులనుండియు నిష్పన్నములయిన శత్రుప్రత్యయంతశబ్దములకు పుంలింగమునందు సర్వనామ స్థానములు పరమగునపుడు ఈ యను స్త్రీ ప్రత్యయము పరమగునపుడు నపుంసకలింగమునందు ప్రథమా ద్వితీయావిధక్తుల ద్వితీయ ప్రత్యయము పరమగునపుడు, చివరి తకారమునకు ముందు సకారాగమమురాదు ఉదా - జక్షత్ + ఈ = జక్షతీ కావున ఆ శబ్దములకు పుంలింగ నపుంసకలింగములందు కేవల తకారాంతశబ్దములకువలెనే సుదింతరూపములు నిష్పన్నములగును

ఉదా - (పుంలింగము) శ్ర వి జక్షత్ - జక్షతౌ - జక్షతః మై
(నపుంసకలింగము) - ప్రవి - జక్షత్ - జక్షతీ - జక్షన్తి మై

శత్రు, కాన్ చ - అనునవి అజాది దుర్బలప్రత్యయములు కావున నామాన్యముగా తిజ్ ప్రత్యయములలో అజాది దుర్బలప్రత్యయములు పరమగునపుడు చెప్పబడిన వ్యాకరణకార్యములన్నియు ఈప్రత్యయములు పరమగునపుడుగూడ ప్రవర్తించును

దరిద్రా + అత్ = దరిద్రత్ (సూ-27)

అస్ + అత్ = సత్ (సూ-88) హన్ + అత్ = ఘ్నత్ (సూ-204)
మృజ్ + అత్ = మార్జత్ మృజత్ (సూ-209) శీ + ఆన = శయాన
(సూ-228) బ్రూ + అత్ = బ్రువత్ (సూ-224) బ్రూ + ఆన = బ్రువాణ (సూ-224)

సూ - 250 ఈదానః (పా సూ) = అస్ రాతువుకంటె పరమయిన కాన్ చ ప్రత్యయముయొక్క అకారమునకు ఈకారాదేశమగును ఉదా - అస్ + ఆన = ఆసీన

మూడవ గణమునందలి చాతుష్పదికు శతృణానన్ చక్రవ్యయములు
పరమగునపుడుకూడ చాతుర్విరుక్తి కలుగును.

బీ+అత్=విభృత్ (సూ-238) హ+అత్=జహ్వత్ (సూ-237).
ప్రీ+అత్+=జిప్రీయత్ (సూ-224) హ+అత్=జహత్ (సూ-240)
మా+అన్=మిమాన (సూ-244) హ+అన్=జిహాన (సూ-244)
దా+అత్=దదత్ దా+అన్=దదాన (సూ-245) ధా+అత్=దదత్
ధా+అన్=దదాన (సూ-245) భృ+అత్=భిభ్రత్ భృ+అన్=
భిభ్రాణ శక్+ను+అత్=శక్నుచ్ఛత్ (సూ- 8) ఆఘ+ను+అన్=
అఘ్నువాన (సూ- 8) తన్+ఉ+అత్=తన్వత్ తన్+ఉ+అన్=
తన్వాన కృ+ఉ+అత్=కురు+అత్ (సూ- 88)=కుర్వత్
కృ+ఉ+అన్=కురు+అన్ (సూ- 88)=కుర్వాణ
రుద్+అత్=రున్దత్ (సూ- 89) రుద్+అన్=రునాన (సూ- 89)
క్రీ+నా+అత్=క్రీణత్ (సూ- 88) క్రీ+నా+అన్=క్రీణాన (సూ- 88)

ప్రేరణార్థకములు

కర్త స్వయముగా చాతు బోధితమైన పనిని చేయుటను తెలుపునట్టి
క్రియాపదము స్వార్థక క్రియాపదమనబడును ఇతరులు ఆ కర్తచే అపని
చేయించుటను తెలుపునట్టి క్రియాపదము ప్రేరణార్థక క్రియాపద
మనబడును

ఉదా - సూరః అన్నం వవతి = వంటవాడు అన్నమును వంటచున్నాడు.

దేవదత్తః సూరేన అన్నం పాచయతి = దేవదత్తుడు వంట
వానిచే అన్నమును వంటించుచున్నాడు

మొదటి వాక్యములో వంటవాడు కర్త ఎందుట క్రియ అందలి
క్రియాపదము ఆ కర్త ఎందుట అను పనిని స్వయముగనే చేయ

చున్నట్లుగ చెప్పుచున్నది. కావున ఆ క్రియాపదము స్వార్థక్రియా పదము అందలి కర్త స్వకంఠ్రకర్త యనబడును. రెండవ వాక్యము లోని పాదయతి అను క్రియాపదము, మఱియొకడు ఆ కర్తచే పండుట అను వనిచి చేయించుచున్నట్లుగ చెప్పుచున్నది. ఇతరులచే వనిచేయించుట ప్రేరణ యనబడును కావున ఆ క్రియాపదము ప్రేరణార్థక క్రియా పదము ఆ ప్రేరణములో కర్త దేవదత్తుడు. ప్రేరణ ప్రయోజకుని వ్యాపారము కావున అతడు ప్రేరణకర్త లేక ప్రయోజనకర్త యన బడును అతనిచే ప్రేరేపించబడునట్టి పండువాడు ప్రయోజ్యకర్త యనబడును

స్వార్థక క్రియాపదముయొక్క పురుషవచనములు స్వకంఠ్ర కర్తయొక్క పురుషవచనముల ననుసరించియుండును. ఉదా.- సూదాః అన్నం వరతి, చూదాః అన్నం వచన్తి.

ప్రేరణార్థక క్రియాపదముయొక్క పురుషవచనములు ప్రేరణ కర్తయొక్క పురుషవచనముల ననుసరించియుండును ఉదా - దేవ దత్తః సూదేవ అన్నం పాదయతి. దనికాః సూదేవ అన్నంపాదయన్తి

మూల రాకువునకు 'ఆయ అనుదానిచి చేర్చి దానికి తిజ్ ప్రత్యయములను చేర్చుటచే ప్రేరణార్థక క్రియాపదము లేర్పడును. ఆయ అనునది వరమగునపుడు వదప గణమునందు వలెనే రాకువు వివరి యుచ్చునకు, ఉపదయగు అకారమునకును వృద్ధియు, ఉపద యగు హ్రస్వఇక్కునకు గుణముచువచ్చును ఉదా.- వి+ఆయ + తి= వై + ఆయ + తి = వాయయతి = తిసికొనిపోవునట్లుచేయుచున్నాడు భూ+ ఆయ+తి=భౌ + ఆయ+తి = భౌవయతి = కావించుచున్నాడు ఉంచు చున్నాడు; పచ్+ఆయ+తి=పాచయతి = పండించుచున్నాడు. బద్ + ఆయ+తి=బోధయతి=బోధించుచున్నాడు

ప్రేరణార్థకములకు పరస్పై పరప్రత్యయములు అత్యనేపద
ప్రత్యయములును గూడ చేరును అందుచే ప్రేరణార్థకములన్నియు
అత్యనేపదులని చెప్పవచ్చును ఉదా - నాయయతి - నాయయతే
దావయతి-దావయతే పాచయతి-పాచయతే బోధయతి-బోధయతే

పదవగణమునందలి దాతువులకు స్వార్థక్రియాపదరూపములు,
ప్రేరణార్థక క్రియాపదరూపములును సమానముగనే యుండును
ఉదా - చోరయతి = దొంగిలించుచున్నాడు దొంగిలించజేయు
చున్నాడు గణయతి=గణించుచున్నాడు గణింపజేయుచున్నాడు

*అయి అనునది పరమగునపుడు కలుగు కొన్ని విశేషకార్యము
లీక్రింద పేర్కొనబడినవి

1. ఋ, హ్రీ, స్త్రీ రీ క్షూయ్ జ్ఞూయ్ - దాతువులకు చివర
పకారాగమము చేరి దానికి ముందున్న ఇత్సూనకు గుణము
వచ్చును అర్చయతి, ప్రహేవయతి వైవయతి రేవయతి

సూ-251 లోహోఽవ్యోర్యలి (హ సూ) = వకార యకారములకు వల్లి
(యకారేకంహల్ల) పరమగునపుడు లోపమువచ్చును

ఉదా - క్షూయ్+అయ+తి = క్షూయ్ + అయ+తి = క్షోవయతి ,
జ్ఞూయ్+అయ+తి=జ్ఞోవయతి.

2 అకారాంత దాతువుల చివర పకార మాగమముగా చేరును
దావయతి దావయతి, స్థావయతి

3 కాచి పా-పానే అను దాతువునకు చివర యకారము పా-రక్షణే
అను దాతువునకు చివర లకారము అగమముగా చేరును
పాయయతి పాలయతి

- 4 శో ఘో ఘో హ్యే వ్యే వే రాతువుల చివరియచ్చునకు
ఆకారదేశము చివర యకారాగమమును వచ్చును
శాయయతి వాయయతి సాయయతి హ్వాయయతి వ్యాయ
యతి, వాయయతి
- 5 పై రాతువు చివరి యచ్చునకు ఆకారదేశము విధూనస్థాము
నందు చివర జకారాగమమును ఇతరార్థములందు పకారాగమ
మును వచ్చును వాజయతి = కదల్చుచున్నాడు వాపయతి =
పరిమళింపజేయుచున్నాడు
- 6 లీ రాతువు అచ్చునకు వికల్పముగా ఆకారదేశ మగును (స్నేహ
ద్రవ్యమును కరిగించుట అను నర్థములో) ఆకారదేశము వచ్చి
నపుడు ఆ రాతువు చివర లకారముగాని, వకారముగాని ఆగమ
ముగా చేరును ఆకారదేశము రానపుడు వికల్పముగా సకార
మాగమముగా చేరును ఇతరార్థములలో ఆకారదేశము వచ్చిన
దాని చివర పకారము మాత్రమే ఆగమముగా చేరును
విలాయతి, విలాపయతి విలీనయతి, విలాయయతి = నేతిని
కరిగించుచున్నాడు
విలాపయతి విలాయయతి = (లోహమును) కరిగించుచున్నాడు
- 7 లా రాతువునకు చివర స్నేహద్రవ్యమును కరిగించుట అను నర్థ
ములో లకారముగాని పకారముగాని ఆగమముగా చేరును
విలాపయతి, విలాయయతి
- 8 వంచనా తిరస్కార పూజార్థములలో లీరాతువు అచ్చునకు నిత్య
ముగా ఆకారదేశమును చివర పకారాగమమును వచ్చును
అప్పుడు ఆరాతువునకు అత్యనేపద ప్రత్యయములు మాత్రమే
చేరును లాపయతే = పూజనుపొందుచున్నాడు ఉల్లాపయతే =
తిరస్కరించుచున్నాడు వంచింపుచున్నాడు

- 0 ప్రేరణకర్త స్వయముగ భయహేతువగునపుడు నీ దాతువు అచ్చునకు ఆకారదేశము వికల్పముగా వచ్చును ఆకారదేశము వచ్చినపుడు చివర పకారమును ఆకారదేశము రానపుడు చివర పకారమును అగమముగా చేయు అప్పుడు వానికి ఆత్మనేపదప్రత్యయములు మాత్రమే చేరును ముట్టో రావయతే భీషయతే
- 0 ప్రేరణకర్త స్వయముగ స్వయ హేతువగునపుడు 'స్మి దాతువు అచ్చునకు ఆకారదేశము చివర పకారాగమము వచ్చును ఆ దాతువునకు ఆత్మనేపదప్రత్యయములే చేరును జటిలో విన్యాసయతే. ప్రేరణకర్త భయస్థయములకు స్వయముగా హేతువుకాక మరే యొక పదార్థముచే భయపెట్టు నపుడుగాని విస్మయింపజేయు నపుడుగాని పైన పేర్కొన్న ఆకారదేశములు పకారపకారాగమములును రావు - కుంఠికయా దాయయతి విన్యాసయతి
- 1 స్పాయే దాతువునకు చివర పకారము అగమముగా చేరును స్పాయేవ్+అయ+తి=స్పావయతి (సూ-26)
- 12 గతి భిన్నార్థమునందు శద్ దాతువు దకారమునకు తకారదేశము వచ్చును శాతయతి గత్యర్థమునందు దకారమేయుండును శాదయతి
- 3 ఓహ దాతువు హకారమునకు వికల్పముగా పకారదేశమగును రోపయతి రోహయతి
- 4 క్రీ జి అపిఞ్చార్థమగు ఇ యిచ్చుల యచ్చులకు ఆకారదేశమును చివర పకారాగమమును వచ్చును క్రాపయతి జాపయతి అధ్యాపయతి

- 15 ఐహాలోకికార్థమునందు విధ్ రాకువు అచ్చునకు ఆకారాదేశము వచ్చును సాధయతి = సాదించుచున్నాడు (కయారుచేయు చున్నాడు) పేదయతి=కత్తజ్ఞానమును కలిగించుచున్నాడు
- 16 వీ రాకువు అచ్చునకు ప్రజనము (గర్భమునుదాల్చుట) అను వర్థమునందు వికల్పముగా ఆకారాదేశము చివర వకారాగమమును వచ్చును వావయతి, వాయయతి
- 7 గుహ్ దుష్ రాకువుల అచ్చునకు దీర్ఘమువచ్చును గూహయతి దూషయతి, మనస్సును అప్రీతికలదిగా జేయుట అను అర్థములో దుష్ రాకువు అచ్చునకు వికల్పముగా దీర్ఘము వచ్చును దూష యతి (లేక) దోషయతి
- 18 చి రాకువు అచ్చునకు ఆకారాదేశము, చివర వకారాగమమును వికల్పముగా వచ్చును చావయతి, చాయయతి
- 19 స్ఫుర్ రాకువు అచ్చునకు ఆకారాదేశము వచ్చును స్ఫారయతి.
- 20 నల్లవ గణమునందలి జ్ఞారాకువు అచ్చునకు గుణము వచ్చును జరయతి
- 21 ఇ-గతో అను రాకువునకు బోధనార్థము కానప్పుడు గమ్ అను అదేశమువచ్చును అప్పుడు ఉపధకు దీర్ఘమురాదు గమయతి బోధ నార్థమునందు - ప్రతి+ఇ+అయ+తి=ప్రక్తాయయతి
(అడి+) ఇ - స్మరణే అను రాకువునకుగూడ గమ్ అను అదేశము వచ్చును (ఈ రాకువు అది అను ఉపసర్గతో కూడియే ప్రయో గింపబడును) (ఆద్యేతి = స్మరించుచున్నాడు) అధిగమయతి = స్మరింపజేయుచున్నాడు

- 22 మృగములను వేటాడుట అను నర్థమునందు రజ్జ్ రాకువునందలి అనునాసికము లోపించును అప్పుడు ఉపదకు దీర్ఘమురాదు రజయతి మృగాన్ ఇతరార్థములందు రజయతి మృగాన్ అని యుండును మృగమునా కానప్పుడు ఏ యర్థమునందైనను రజయతి అనియేయుండును రజయతి పక్షిణః
- 23 హన్ రాకువునకు ఘాత్ అను నాదేశము వచ్చును ఘాతయతి
- 24 పైన పేర్కొనబడని ఏకార ఓకార, ఐకారాంత రాకువుల యచ్చునకు ఆకారాదేశము, చివర వకారాగమమును వచ్చును ధే - ఠా - ఠాపయతి ఠో - ఠా - ఠాపయతి
- 25 ధై రాకువుయొక్క ఆకారమునకు హ్రస్వము వచ్చును అనువ సర్గపూర్వకమయిన గై, పై, న్నై రాకువుల ఆకారమునకు వికల్పముగా హ్రస్వము వచ్చును త్రిపయతి గ్లపయతి - గ్లాపయతి ప్రగ్లాపయతి స్పపయతి - స్పాపయతి సంస్పాపయతి
- 26 రభ్, లభ్ రాకువుల తుది వర్ణమునకు ముందు అనునాసికము (మకారము) చేరును రచ్చయతి లచ్చయతి
- 27 జన్ దిర్ పర్ త్రప్ వన్, జ్వర్ - మున్నగు రాకువుల అకారమునకు వృద్ధిరాదు కాని ఉపసర్గ పూర్వకము కానట్టి వన్ జ్వర్ రాకువుల అకారమునకు వికల్పముగా వృద్ధివచ్చును జనయతి, దలయతి వలయతి, త్రపయతి ప్రపనయతి ప్రజ్వలయతి, వనయతి - వానయతి జ్వలయతి - జ్వాలయతి
- 28 కమ్ అమ్ చమ్ - అనునవితప్ప 'అమ్ అనునది అంతమందుగల తక్కిన రాకువుల ఉపదయగు అకారమునకు వృద్ధిరాదు కాని ఉపసర్గ పూర్వకము కానట్టి ఎమ్ నమ్ రాకువుల అకారమునకు

వికల్పముగా వృద్ధివచ్చును వచయతి - వాచయతి వచయతి -
 వాచయతి ఉద్వచయతి ఉన్నచయతి
 రమ్ - రమయతి గమ్ - గమయతి

29 క్త ప్రత్యయము పరమగునపుడు యకారాది ప్రత్యయములు
 పరమగునపుడు అజాది కృత్ప్రత్యయములు పరమగునపుడు
 అయ అనునది లోపించును కాని అయ అనునది పరమగునపుడు
 కలుగు మాల్పులన్నియు అట్లేయుండును
 వేదయ + ఇత = వేదిత = తెలియజేయబడిన సంహారయ + య =
 సంహార్య = సంహరింపజేసి పారయ + అన = పారనమ్ = చదివించుట
 యాజయ + అన = యాజనమ్ = యజ్ఞముచేయించుట

30 స్వార్థక క్రియాపదమును ప్రేరణార్థకముగా మార్చునపుడు
 వాక్యములో కలుగు మాత్తు లీ క్రింది విధముగా నుండును

సూ - 252 గతి బుద్ధి ప్రత్యవసానార్థ శబ్దైకార్థకర్మకాణా మణిక్యై
 సజౌ (వా యా) = గమనార్థక, జ్ఞానార్థక భక్షణార్థక
 క్రియల యొక్కయు, శబ్దము కర్మగాగల క్రియలయొక్కయు,
 అకర్మక క్రియల యొక్కయు స్వార్థము (అప్రేరణార్థము)
 నందలి కర్త ప్రేరణార్థమునందు కర్మ యగును
 (కావున ఆ పదమునకు ద్వితీయావిభక్తి వచ్చును)

ఉదా - బాలః గ్రామం గచ్ఛతి - బవతః బాలం గ్రామం గమయతి
 చాత్రాః శ్లోకస్వార్థ బోధయి - గురుఃచాత్రాన్ శ్లోకస్వార్థం బోధయతి
 విప్రాః వేదం అదీయతే - ఆచార్యః విప్రాన్ వేదం అధ్యాపయతి
 అశ్వః కృణాని ఆశ్వాతి - సరః అశ్వాన్ కృణాని ఆశయతి
 అతిథిః ఆసనే ఆసే - గృహం అతిథిం ఆసనే ఆసయతి.

ఈ క్రింది శ్లోకములో పైమాత్రములో పేర్కొనబడిన వానికి
ఉదాహరణములు గలవు

'శత్రునగమయ త్వర్గం వేదార్థం స్వా నవేదయత్
ఆశయచ్చాచ్యుతం దేవాన్ వేదమద్యాపయద్విదిమ్
ఆసయత్పలిశే పృథ్వీం యః స మే శ్రీహర్షిత '
శత్రవః స్వర్గమ్ అగచ్ఛన్ - శత్రున్ స్వర్గమ్ అగమయత్
స్వే వేదార్థమ్ అవిదుః - స్వాన్ వేదార్థమ్ అవేదయత్
దేవాః అమృతమ్ ఆశ్నన్ - దేవాన్ అమృతమ్ ఆశయత్
విదిః వేదమ్ ఆద్వైత - విదిం వేదం అద్యాపయత్
పృథ్వీ సలిశే ఆస్త - పృథ్వీం సలిశే ఆసయత్

సూ-253 వహ దాతువు నియన్తు కర్తృకముగా ప్రయోగింపబడి
నపుడే స్వార్థమునందలి కర్త ప్రేరణార్థమునందు కర్మ
యగును

ఉదా - వాహః రథం వహన్తి - సూతః వాహన్ రథం వాహయతి

సూ-254 భక్ష దాతువు హింసార్థమునందు ప్రయోగింపబడినపుడే స్వార్థ
క్రియ యందలి కర్త ప్రేరణార్థమునందు కర్మయగును

ఉదా - వృషభాః సస్యం భక్షయన్తి - వృషభాన్ సస్యం భక్షయతి
(మొక్కలు చైతన్యము కలిగియుండుటచే వానిని తినుట వానికి
హింసయే యగును)

సూ-255 జప్య తాప-మున్నగు దాతువులు ప్రయోగింపబడినపుడు
స్వార్థమునందలి కర్త ప్రేరణార్థమునందు కర్మయగును

ఉదా - పుత్రః ధర్మం తాపతే (జల్పితి) - దేవదత్తః పుత్రం
ధర్మం తాపయతి (జల్పయతి)

సూ-256 దృక్ రాకువు ప్రయోగింపబడినపుడు స్వార్థమునందలి
కర్త ప్రేరణార్థమునందు కర్మయగును

ఉదా - భక్తాః హరిం పశ్యన్తి - భక్తాన్ హరిం దర్శయతి
తక్కినచోట్ల ప్రథమావిభక్తిలోనుండు స్వార్థక్రియాకర్తృ పదము
ప్రేరణార్థమునందు తృతియావిభక్తిలో ప్రయోగింపబడును

ఉదా - దేవదత్తః ఓదనం వచతి - అన్యోదేవదత్తేన ఓదనం వాచయతి
భృత్యః భారం నయతి - నృపః భృత్యేన భారం నాయయతి
బాంః అన్నం భక్షయతి - మాతా బాలేన అన్నం భక్షయతి

సూ-257 దృక్ రాకువు ప్రేరణార్థమున ఆత్మనేపదమునందు ప్రయోగింప
బడినపుడు స్వార్థక్రియాకర్త వికల్పముగా కర్మయగును

ఉదా - భక్తః దేవం పశ్యతి - భక్తం దేవం దర్శయతే - భక్తేన దేవం
దర్శయతే

సూ-258 అభిపూర్వకమయిన వద్ రాకువు ఆత్మనేపదమునందు ప్రయో
గింపబడినపుడు స్వార్థమునందలి కర్త ప్రేరణార్థము
నందు వికల్పముగా కర్మయగును పరస్పై పదమునందు
ప్రయోగింపబడినపుడు కర్మ కానేరదు

ఉదా - భక్తః దేవమ్ అభివాదయతే - భక్తం (భక్తేన) దేవమ్
అభివాదయతే

భక్తః దేవమ్ అభివాదయతి - భక్తేన దేవమ్ అభివాదయతి

సూ-259 హృ కృ రాకువులు ప్రయోగింపబడినపుడు స్వార్థము
నందలి కర్త ప్రేరణార్థమునందు వికల్పముగా కర్మయగును

ఉదా - భృత్యః కటం హరతి (కరోతి) - భృత్యం కటం హరయతి
(కారయతి) - భృత్యేన కటం హరయతి (కారయతి)

సూ - 280 వీ ఆద్, భాద్ శబ్దాయ అను దాతువుల వ్రయోగములో

స్వార్థమునందలి కర్త ప్రేరణార్థమునందు కర్మకావేరదు

ఉదా - భృత్యో భారం నయతి - భృత్యేన భారం నాయయతి

బారిః అన్నం ఆత్తి (భాదతి) - బాలేని అన్నమ్ ఆదయతి
(ధాదయతి)

దేవదిత్తః శబ్దాయతే - దేవదత్తేన శబ్దాయయతి

పులింగము

వంశః = వంశము

పురుషసింహః = పురుషశ్రేస్తుడు

సంనాదః = వ్రపందము

యత్నః = వ్రయత్నము

కాపురుషః = కుత్సికపురుషుడు

పురుషార్థః = పురుషవ్రయత్నము

దోషః = దోషము

కాశ్చాననంసర్గః = బంగారుతో కలయిక

కాచః = గాజు గాజాపూస

కీటకః = పురుగు

సమాగమః = కలయిక

సుమనన్మల్గః = పుష్పములతో కలయిక

దేశః = దేశము

కాలః = కాలము

అభ్యాగతః = అతిధి

ప్రాణాః = వ్రణములు

శ్రీలింగము .

పాత్రతా = పాత్రుడగుట

సుమున్నతిః = మిక్కిలియొన్నత్యము

ద్యుతిః = కాంతి

వ్రపీణతా = వ్రపీణ్యము

మారకతీ = మరకతసంబంధమైన

నపుంసకలింగము

దుష్కృతమ్ = చెడ్డవని పాపము

అన్తమ్ = భేదము

విశేషణములు

పరిపత్రిన్ = తిరుగునట్టి మారునట్టి

ఉద్యోగిన్ = ఉద్యోగముకలవాడు

దా+య=దేయ = ఇయ్యబడదగిన

మారకత = మరకతసంబంధమైన

వి+దా+తవ్య=విదాతవ్య=చేయబడదగిన భగ్నాశ=భగ్నమైన అశగల
 మృ+త=మృత=మరణించిన అనువకారిన్=ఉపకారములేని
 దా+తవ్య=దాతవ్య=ఇయ్యబడదగిన

అవ్యయములు

ని + హన్ + య = నిహత్య = త్రోసిపెట్టి కాకతాళియవత్ = కాక
 అగ్రతః = ఎదుట తాళియము(గా)వలె
 ఆ + దా + య = ఆదాయ = తీసికొని దా + త్వా = దత్వా = ఇచ్చి

క్రియాపదములు

ఉప+ఇ=పొందుట (ఉపైతి ఉపైత్ ఉపైతు ఉపేయాత్)
 ఆ+రుహ్=ఎక్కుట (ఆరోహతి ఆరోహత్ ఆరోహతు ఆరోహేత్)

విద్యా దదాతి వినయం వినయాద్యాతి పాత్రతామ్
 వాత్రత్వాద్దనమాహ్నోతి దనాద్దర్శం తతః సుఖమ్
 నజాతో యేన జాతేన యాతి వంశః సమున్నతిమ్
 పరివర్తిని సంసారే మృతః కోవా న జాయతే
 ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతి లక్ష్మీః
 దైవేన దేయ మితి కాపురుషా వదన్తి
 దైవం నిపాత్య కురు పౌరుషమాత్మకక్త్యా
 యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత దోషః
 కాకతాళియవత్ ప్రాప్తం దృష్ట్వాఽపి నిది మగ్రత
 న స్వయం దైవమాదత్తే పురుషార్థమపేక్షతే
 కాచః కాఞ్చనససంగా ద్దత్తే మారకతీ ద్యుతీః
 తథా సత్సన్నిధానేన మూర్ఖోయాతి ప్రవీణతామ్
 హీయతే హిమతిస్తాత వానై స్సహ సమాగమాత్
 సమైశ్చ సమతామేతి విశిష్టైశ్చ విశిష్టతామ్

కీర్తి పి సుమనస్సుంగా తారోహతి సతాం శరః
 అశాపి యాతి దేవత్యం మహద్భూః సుప్రతిష్ఠితః
 బాహో వా యసి వా సృష్టో యువా వా గృహమాగతః
 తస్య ఘోర విదాతవ్యా సర్వవ్యాధ్యాగతో గుః
 అతిదిర్ఘస్య భగ్నాశో గృహత్ ప్రతినివర్తతే
 సతస్మై దుష్కృతం దత్తా పుణ్యమదాయ గర్భతి
 యోఽత్తి యస్య తదాహంస ముతయోః పశ్యతాస్తంహ
 ఐకస్య జీవితా ప్రితి రస్యః ప్రాప్తైర్విముచ్యతే
 శిష్యాన్ రర్కం బ్రవీతి గుః (బ్రా - ద్వికర్మకదాతు)
 గోపాదీ దేసుం పయో దోగ్ధి (దుహ్)
 మాణవకం దర్కం కాప్తి గుః (కాన్)
 జాతౌ జాతౌ యదుత్కృష్టం తద్ది రక్తం వచతే
 దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే
 దేవతాచేద పాత్రేర తద్దానం నాత్వికం విదుః

విద్ - దాతు అనే గణమయందున్నది క్రింది శ్లోక
 ములో ఆ దాతు వేయే అర్థములో ఏమే గణమయందున్నదో
 చెప్పబడినది

'సహాయం విద్యతే జ్ఞానేచ్చేత్తి విస్తే విచారణే
 విస్తతే విస్తతి ప్రాప్తౌక్యన్ యక్ శ్చేష్టే కేష్విరర్థకరమాత్'

విద్ - సత్తాయామ్ (అత్తనేపది) IV గణము విద్యతే
 విద్ - జ్ఞానే (సరస్వేపది) II గణము వీత్తి
 విద్ - విచారణే (అత్తనేపది) VII గణము విస్తే
 విద్ - ప్రాప్తౌ (అభయపది) VI గణము విస్తతే విస్తతి

అ త్యా స ము 16

క్రింది పాణినీయ సూత్రములను సోదాహరణముగ వివరించునది

1 హస్తేః 2 మృతేర్వృద్ధి 3 ప్రశ్న త్రశ్చ సృజ మృజ
యజ రాజ త్రాజ చృశాం షః 4 క్తిక్యజాదౌవేష్యతే (వార్తి
కమ్) 5 షధోః కః పి 6 యదాదిత్యః నార్యదాతుకే 7 ఉదశ్చ
వజ్శుర్యః 8 అర్ధార్థ గాంవయోః 9 జాసిచ 10 ఇద్దరిద్రస్య
11 దివ 2 కాపి వపి మసీనాం చ 3 స్కోః సంయోగాద్యో
రస్తేచ 4 బ్రువ ఈట్ 5 ధోదే లోపః 6 ధ్రలోపే పూర్వస్య
దీర్ఘాః 17 దాదేర్ధాకోర్ధః 18 దదస్తధోశ్చ 9 ఈదాసః
20 లోపొర్వోర్వలి 2 గతి బద్ధి ప్రత్యవసానార్థి శబ్ద కర్తా
కర్మకాణా మణి కర్తా నజా

గెండవ, మూడవ గణముల లక్షణములను సోదాహరణముగ వివరించునది

దాతుద్విరుక్తి సాహస్యనియమములను సోదాహరణముగ వివరించునది

అత్యాస శార్థములను సోదాహరణముగ వివరించునది

యష్ వల్ - అను ప్రత్యాహారములను వివరించునది

ప్రేరణాత్మక దాతురూపము లెత్తేర్పడునో సోదాహరణముగ వివరించునది

రెండవ వర్గపు గణముల దాతువులనుండి శక్తృ కాంచ ప్రత్యయాంత
రూపములెత్తేర్పడునో వివరించునది

క్రింది వాక్యముల ప్రయోగములను మార్చి వ్రాయునది -

వ్యాధః అరణ్యే మృగాన్ హన్తి

రామః ప్రజాః సుఖేన అపాత్

శీతా గోదావర్యామ్ అస్మాత్

హనుమాన్ రాక్షసాన్ హతవాన్ ఆసీత్
 శిష్యా వేదాన్ అధీయతే
 దేనవః తృణాన్ శ్యదన్తి
 విద్యా వినయం దదాతి
 వధూః శ్వశురాత్ జిహేతి
 మాణవకం ధర్మం శాస్తి గురుః
 దేవం సర్వాః ప్రజాః పువన్తి
 గోపాలో దేనుం పయో దోగ్ధి
 సూతోఽశ్వాన్ రథం వాహయతి

క్రింది వాక్యములను స్వార్థక క్రియాపదములను ప్రేరణార్థములుగా
 మార్చి వ్రాయునది

దేనవః తృణాని ఖదన్తి
 దేవా గన్ధర్వాణాం గానం శృణ్వన్తి
 రాజా యజ్ఞమ్ అరభత
 పేషకో బాంష్ అవయత్
 ఛాత్రైః శ్లోక స్వార్థో విదితః
 రామలక్ష్మణౌ గజౌ మతరణామ్
 బాలః క్షీరం పిబతి
 రాజరటాః సగరం సాన్తి
 దేవాః అమృతమ్ అశ్నన్తి
 క్వం దేవమ్ అవశ్యః



సప్తదశః పాఠః - పదునేడవ పాఠము

సమాసములు

సంస్కృతభాషయందు అనేక ప్రాతిపదికములు చేరి ఏకప్రాతిపదికముగా పరిగణింపబడు నాచారముకలదు అట్టిదానికి సమాసమని పేరు దానికి చివర సుప్ ప్రత్యయముచేరి ఒకే సుబంతముగా ప్రయోగింపబడుచుండును దానికి సమాసము లేక సమస్తపదమని వ్యవహారము అనేక సుబంతములు కలసి యేకపదమగునట్లు వానికి రూప నిష్పత్తి చెప్పబడుచుండును ఆ ప్రక్రియలో సుబంతము లన్నియు ఏక పదమగునపుడు ఆ పదములలోని సుప్ ప్రత్యయము లకు లోపముకలిగి మరల ఆ సమాసము చివర ఒక సుప్ ప్రత్యయము చేరి ఆ సమాసమంతయు ఏకసుబంతముగ వ్యవహరింపబడుచుండును

మొదట ఒక సుబంతము మరియొక సుబంతముతో కలిసి సమాసమగును ఆ సమాసము మరల మరియొక సుబంతముతోగాని మరియొక సమాసముతోగాని కలిపి మరల నొక సమాసమగును లేదా అనేకపదములు ఒకేసర్వాయముగూడ కలిసి సమాసము కావచ్చును ఈ రెండువిధములుగను దీర్చి సమాసము లేర్పడును

ఏ యే పదములు ఏ యే పదములతోకలిపి ఏ యే యర్థములయందు సమాసమేర్పడునో దానిని గురించి సంస్కృత వైయాకరణులు నియమముల ననేకముల నొసంగియున్నారు ఆ నియమములను బట్టియు మహాకవుల ప్రయోగములను బట్టియు పాదు సమాసముల నెఱుంగవలెను సమర్థములైన పదములకే సమాసము కలుగుననునది ప్రధాన నియమము

సమాసముయొక్క అర్థమునుబట్టియు సమాసమేర్పడిన రీతిని బట్టియు సమాసము లనేక విధములుగ విభజింపబడినవి అవి ద్వంద్వ సమాసము తత్పురుష సమాసము బహువ్రీహి సమాసము అప్యయోధావ సమాసము అనునవి ఇవికాక కేవలసమాసము అనునది మరియొక విధము దానికి విశేష సంజ్ఞలేరు

ద్వంద్వసమాసము

చార్థే ద్వస్త్యః అను సూత్రముచే పాణిని ద్వంద్వ సమాసమును విధించెను చార్థమునందలి పదములు వికల్పముగా సమసించు ననియు ఆ సమాసమునకు ద్వంద్వసమాసమని పేరినియు ఆ సూత్రమున కర్థము. సముచ్చయము అన్వాచయము ఇతిరేతరయోగము సమాహారము-అనునవి య అను అవ్యయమునకు అర్థములు పరస్పర నిరపేక్షితములయిన అనేకములకు ఒకే క్రియయం దవ్యయమున్న పుడు అచ్చట చార్థము సముచ్చయము అందొకదానికి అప్రాధాన్యము చెప్పునపుడు అచ్చట చార్థము అన్వాచయము ఉదా - ఈశ్వరంచ గురుంచ భజన్య - అనుచోట చార్థము సముచ్చయము తిజ్ఞమట ధేనుంచానయి అనుచోట చార్థము అన్వాచయము ఈ రెండుచోట్ల సామర్థ్యము లేకుండుటచే సమాసమురాదు

పరస్పరాపేక్షితములైన పదముల కొకే క్రియయందవ్యయమున్నపుడు అవట చార్థము ఇతిరేతరయోగము సమాహారమనగా సమాహమని యర్థము

రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ గచ్ఛతః - అనుచోట చార్థము ఇతిరేతరయోగము సంజ్ఞాచ పరిభాషాచ - అనుచోట చార్థము సమాహారము. ఈ రెండుచోట్ల సమాసము ఏర్పడును

అందుచే ద్వంద్వ సమాసమును ఇతరేతరయోగద్వంద్వము సమాహారద్వంద్వము-అని రెండురకములుగా విభజింపవచ్చును
రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ=రామలక్ష్మణౌ అనునది ఇతరేతరయోగద్వంద్వమునకు, సంజ్ఞా చ పరిధాషా చ అనయోః సమాహారః = సంజ్ఞాపరిధాషమ్ - అనునది సమాహారద్వంద్వమునకును ఉదాహరణములు

ఇతరేతరయోగ ద్వంద్వమునందు అపయవ భేదము ఉద్భూతమయి యుండుటచే ఆ సమాసము అర్థమునుబట్టి ద్వివచనములోగాని బహువచనములోగాని యుండును అనగా రెండు ఏకవచనపదములకు సమాసము కలిగినపుడు ఆ సమాసము ద్వివచనమునందు అందు ఒకటిగాని రెండునుగాని ఏకవచనపదములు కానపుడు రెండుకంటె ఎక్కువ పదములకు సమాసము కలిగినందున, ఆ సమాసము బహువచనమునందును ఉండునని భావము సమస్యమాన పదములలో చివరి పదముయొక్క లింగమే ఆ సమాసముయొక్క లింగమై యుండును

ఉదా - రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ, దీరకశ్చ, శత్రుహ్నుశ్చ = రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుహ్నః కుక్కుటశ్చ, మయూరీచ=కుక్కుట మయూర్యౌ (త్రులింగము) మయూరీచ కుక్కుటశ్చ = మయూరీ కుక్కుటౌ (పులింగము)

సమాహారద్వంద్వమునందు అపయవభేదము తిరోహితమై సమాహారము మాత్రమే ప్రధానముగా భాసిండుటచే ఆ సమాహారముయొక్క ఏకత్వమునుబట్టి ఆ సమాస మెల్లప్పుడు నేకవచనమునందే యుండును సర్వనామాన్యముగా ఆసమాసము నపుంసకలింగమునందే యుండును

ఉదా - ఆహారశ్చ నిద్రాచ, భయం చ ఎషాం సమాహారః = ఆహార నిద్రా భయమ్

అనేక పదములకు ఒక్కసారిగా ద్వంద్వసమాస మేర్పడ
వచ్చును రెండు పదములకే అను నియమము లేదు

ప్రాజ్యంగ వాచకములకు తూర్కాంగ వాచకములకు ప్రాణీ
భిన్నద్రవ్య వాచకములకు స్వాధావిక విరౌదముగల జంతువాచకము
లకు భిన్నలింగమునందుగాని భిన్నపదమునందుగాని కల సదీవాచక
ములకు అట్టి దేశవాచకములకు అట్టి నగరవాచకములకును సమాహార
ద్వంద్వమే కలుగును

ఉదా - పాణీప పాదౌచ - ఏషాం సమాహారః = పాణిపాదమ్

మార్దంగికశ్చ, పాణివికశ్చ - అనయోః సమాహారః = మార్దంగిక
పాణివికమ్

చానాశ్చ శమ్కూల్యశ్చ - అసాం సమాహారః = చలాశమ్కూలి

కాకాశ్చ ఉబూకాశ్చ - ఏషాం సమాహారః = కాకోబూకమ్

గంగాచ శోణిశ్చ - అనియోః సమాహారః = గంగాశోణమ్

కురవశ్చ కురుక్షేత్రం చ - ఏషాం సమాహారః = కురుక్షేత్రమ్

మధురాచ పాటలిపుత్రం చ - అనయోః సమాహారః = మధురా
పాటలిపుత్రమ్

ఫలవాచకములకు పేరాంగ వాచకములకు పృక్షవాచకములకు
మృగవాచకములకు పక్షివాచకములకును - జీద్ర జంతువాచకములకు
రాన్యేవాచకములకు తృణవాచకములకును - బహువచనాంత శబ్దములకు
సమాహార ద్వంద్వము కలుగును ఏకవచనాంతములకు ఇతరేతరయోగ
ద్వంద్వము కలుగును

ఉదా - బిదరాణీప అమలకానిచ - ఏషాం సమాహారః = బిదరామలకమ్

రథికాశ్చ అశ్వారోహశ్చ - ఏషాం సమాహారః = రథికాశ్వారోహమ్

స్థలైశ్చ న్యగ్రోధాశ్చ - ఏషాం సమాహారః = స్థలైన్యగ్రోధమ్

రురువశ్య వృషతాశ్య - ఏషాం సమాహారః = రురువృషతమ్
 కుకాశ్య చికాశ్య - ఏషాం సమాహారః = కుకచిక్మమ్
 యూకాశ్య లిజ్జాశ్య - ఏషాం సమాహారః = యూకాలిజ్జమ్
 వ్రీహయాశ్య యవాశ్య - ఏషాం సమాహారః = వ్రీహీయవమ్
 కుశాశ్య కాశాశ్య - ఏషాం సమాహారః = కుశకాశమ్

చిదరంచ అమరంచ = చిదరామలకే రచికశ్య అశ్వారో
 హశ్య = రధికాశ్వారోహౌ ప్లక్షశ్య న్యగ్రోదశ్య = ప్రక్షన్యగ్రోదౌ
 రురుశ్య, వృషతశ్య = రురువృషతౌ కుకశ్య చికాశ్య = కుకచిక్
 యూకాచ లిజ్జాశ్య = యూకాలిజ్జౌ వ్రీహీశ్య యవశ్య = వ్రీహీయవౌ
 కుశశ్య కాశాశ్య = కుశకాశౌ

ప్రాణజాతివాచకములకు విరుద్ధార్థముంగు (అనగా కలిసియుండ
 నేరని) గుణవాచకములకు, క్రియావాచకములకు విప్రతిపద్ధార్థ ద్రవ్య
 వాచకములకు (అనగా కలిసి యుండనేరని దత్తములుగల పదార్థము
 లను బోధించువానికి) సమానలింగమునందున్నట్టియు సమాన పదనము
 నందున్నట్టియు వదీవాచకములకు దేశవాచకములకును గ్రామవాచకము
 నకు, నగరవాచకమునకు, ఇతరేతరయోగద్వంద్వమే కల్గును

ఉదా - విశశ్య కౌద్రాశ్య = విట్కూద్రాః రూపంచ రసశ్య =
 రూపరసౌ గమనంచ ఆకుశ్చనంచ = గమనాకుశ్చనే శీతంచ, ఉష్ణంచ =
 తోష్ణే (ఉదకములు) గంగాచ యమువాచ = గంగా యమునే .
 పుద్రాశ్య కేకయాశ్య = మద్రకేకయాః జామృపంచ కాలాకినిచ =
 జామృపకాలాకిన్యౌ (జామృపమ్ అనునది నగరము కాలాకినీ అనునది
 గ్రామము)

సమశ్య మానపదార్థముల సంఖ్య మరియొక పదముచే గమ్యమాన
 మగునపుడు ఆ పదములకు ఇతరేతరయోగద్వంద్వమే వచ్చును

ఉదా.- దళ దస్తోష్ఠాః (దస్తాశ్చ ఓష్ఠాశ్చ = దస్తోష్ఠాః)

తక్షణశ్చ అయస్కారాశ్చ- ఏషాం సమాహారః=తక్షణయస్థారమ్.
గావశ్చ అశ్వాశ్చ- ఏషాం సమాహారః=గవాశ్వమ్ దానశ్చ దాసాశ్చ -
ఏషాం సమాహారః = దాసీదానమ్ - మున్నగువానికి కొన్నింటికి
సమాహారద్వందమే కలుగును

దరి చ పయశ్చ=దరివయసీ వాక్య మనశ్చ=వాఙ్మనసే .
మధుర, సర్పిశ్చ=మధునర్పిషీ సర్పిశ్చ మధుర=సర్పిర్యదుని
బ్రహ్మచ ప్రజాపతిశ్చ=బ్రహ్మప్రజాపతీ శిష్యశ్చ, వైశ్రవణశ్చ=
శిష్యవైశ్రవణౌ - మున్నగువానికి కొన్నింటికి ఇతరేతర యోగ
ద్వంద్వమే కలుగును

సమన్యమాన పదార్థములసంఖ్య మరియొక పదముచే సుమాదుగా
గమ్యమాప్తమగునపుడు ఆపదములకు రెండువిధములుగను ద్వంద్వ
సమాసము లేర్పడును

ఉదా - ఉపదళం దస్తోష్ఠమ్ ఉపదళాః దస్తోష్ఠాః

(పదికి దగ్గరగల దంతోష్ఠములని యర్థము)

తక్కినదోట్ల వివక్షింపముగ రెండు సమాసములును చెప్ప
వచ్చును

ఉదా - దరిమృతమ్ - దరిమృతే గోమహిషమ్ - గోమహిషాః
అశ్వబిదబిమ్ - అశ్వబిదబౌ పూర్వాపరిమ్ - పూర్వాపరే అధ
రోత్తరమ్ - అధరోత్తరే శీతోష్ఠమ్ - శీతోష్ఠే (గుణములు) సుఖ
దుఃఖమ్ - సుఖదుఃఖే మున్నగునవి

ద్వంద్వ సమాసమునందు ఋకారాంశ శబ్దముగాని పుత్ర శబ్దము
గాని ఉత్తమపదముగా మున్నపుడు విద్యాసంబంధమును, రిక్తసంబంధ
మును దెలుపునట్టి పూర్వాపదాన్త్య ఋకారమునకు ఆకారాదేశ మగును.

ఉదా - హోతా చ పోతా చ = హోతృ + పోతారౌ = హోతా
పోతారౌ మాతా చ పితాచ = మాతృ + పితరౌ = మాతాపితరౌ ('మాతర
పితరౌ' అను రూపముగూడ గలదు) పితా చ పుత్రశ్చ = పితృ + పుత్రౌ =
పితాపుత్రౌ

చవర్గాక్షరము దకారము, షకారము హకారము అంతమందు
గల సమాహార ద్వంద్వసమాసములకు చివర అకారముచేరి,
ఆ సమాసము అకారాంతమగును

ఉదా - వాక్య త్వక్య అనయోః సమాహారః = వాక్తృవమ్,
త్వక్య, స్రక్య అనయోః సమాహారః = త్వక్సృజమ్ శమీద దృషదృ
యోః సమాహారః = శమీదృషదమ్ వాక్య త్విద్వి - అనయోః
సమాహారః = వాక్తృవమ్ చక్రం చ ఉపావహౌ చ - ఆసాం సమా
హారః = చక్రౌపావహమ్

(సమాహార ద్వంద్వము కానపుడు ఈ అకారము చేరదు
(ప్రావృట్ట శరచ్చ = ప్రావృట్టరదౌ))

అహన్, రాత్రి శబ్దముల ద్వంద్వసమాసములో రాత్రిశబ్దమునకు
చివర ఇకారముపోయి అకారముచేరి రాత్ర అని యగును

ఉదా - అహశ్చ రాత్రిశ్చ = అహోరాత్రః

సమాసమందలి హరింతమగు పూర్వపదమునకు హలాది
విభక్తులు పరమగునపుడు కలుగు మార్పులు కలుగును

ఉదా - అహన్ + రాత్రః = అహోరాత్రః నపుంసకలింగ మందలి
ద్వంద్వముయొక్క, ద్విగువుయొక్కయు తుది దీర్ఘ మునకు ప్రహస్యము
వచ్చును

ఉదా - దానా + శక్కులీ = దానాశక్కులీ

తెలుగు

తత్పురుష సమాసము

తత్పురుష సమాసము రెండు పదముల కిండుకడనే నేర్పబడును. అందు మొదటి పదార్థము రెండవ పదార్థమునకు వరిచ్చేదకముగా నుండును లేదా విశేషణముగా నుండును కాన్నిచోట్ల రెండవ పదము విశేషణ వాచకముగా నుండును అనగా తత్పురుష సమాసము కలుగు వానిలో మొదటిపదము ద్వితీయాది విరక్త్యంతముగా గాని రెండవ దానికి విశేషణవాచకముగా గాని యుండవచ్చునని భావము మొదటి పదము ద్వితీయాది విరక్త్యంతముగా మన్న తత్పురుష సమాసము వ్యధికరణ తత్పురుషసమాసమనియు మొదటి పదము విశేషణ వాచకముగా మన్న తత్పురుషసమాసము సమానాధికరణ తత్పురుష సమాసమనియు చెప్పబడును సమానాధికరణ తత్పురుష సమాసమునకు కర్మధారయ సమాసమని పేరు వ్యధికరణ తత్పురుషసమాసమును సామాన్యముగా తత్పురుషసమాసమనియే వ్యవహరింతురు ఉత్తరపదముయొక్క లింగమే తత్పురుషసమాసముయొక్క లింగమైయుండును

సమాసమునందలి పూర్వపదమునుబట్టి వ్యధికరణ తత్పురుష సమాసమును అనేక భాగములుగా విభజింపవచ్చును

1 ద్వితీయా తత్పురుషము:-

- 1 ద్వితీయాంతము శ్రిత, అతీత వశిత, గత అత్యంత ప్రాప్త అనన్న శబ్దములతోడను, గమీ, బుధుః - మున్నగువాని తోడను సమపించును ఉదా - కృష్ణంశ్రితః = కృష్ణ శ్రితః దుఃఖమ్ అతీతః=దుఃఖాతీతః జూపం వశితః=జూపవశితః గ్రామం గతః= గ్రామ గతః గ్రామమ్ అత్యంతః = గ్రామాత్యంతః గ్రామం

ప్రాప్తః=గ్రామప్రాప్తః సంశయః అవన్నః = సంశయవన్నః
 (ఈ సమాసములో ప్రాప్త అవన్నశబ్దములకు పూర్వప్రయోగము
 గూడ మండవచ్చును అప్పుడాసమాసము ప్రాప్తఅవన్నశబ్దముల
 లింగమునందేయుండును ఉదా - ప్రాప్త గ్రామః ప్రాప్తజీవికః,
 అవన్న సంశయః అవన్న జీవికః)

గ్రామం గమి=గ్రామగమి అన్నం బుభుక్షి=అన్నబుభుక్షిః

- 2 ద్వితీయాది విభక్త్యంత కాలవాచక శబ్దము అత్యంత సంయోగము
 వాచ్యమగునపుడు ఏదేని మరియొక సుబింతముతోను కానపుడు క్తాంత
 పదములతోడను సమపించును

ఉదా - ముహూర్తం సుఖం=ముహూర్తసుఖమ్ మాసం బ్రహ్మతః =
 మాసప్రమితః

విందార్థమునందు ద్వితీయాదివిభక్త్యంత ఖట్వాశబ్దముక్త ప్రత్యే
 యాంతముతో సమపించును ఉదా - ఖట్వామ్ ఆరూఢః =
 ఖట్వారూఢః (మూర్ధ్విదని యర్థము)

II తృతీయ తక్కుగుప్తము

- 1 కరణవాచక తృతీయాంతము తక్కుకమగు గుణవాచక శబ్ద
 ముతో అర్థశబ్దముతోడను సమపించును ఉదా - క్షణ్యాయా
 క్షణః = క్షణ్యాయాక్షణః దాన్యేన అర్థః = దాన్యార్థః

- 2 తృతీయాంతము పూర్వ సదృశ సమ కలహ, విపుణ మిశ్ర
 శక్తి అవర శబ్దములతోడను ఊహార్థక శబ్దములతోడను సమపించును

ఉదా - మాపేన పూర్వః = మానపూర్వః మాత్రా సదృశః =
 మాతృసదృశః పిత్రా సమః = పితృసమః వాగ్మిః కలహః =
 వాక్కలహః ఆచారేణ విపుణః=ఆచారవిపుణః గుడేన మిత్రః=

గుడమిత్రాః గుడేన సమ్మిత్రాః=గుడసమ్మిత్రాః అదారేణ శ్లక్ష్యః= ఆవారశ్లక్ష్యః . మాపేన అవరః = మాసావరః మాపేణ హింసమ్ = మాప్సోనమ్ . మాపేణ వికలమ్ = మాషవికలమ్

- 3 కర్తృక కరణార్థక తృతీయాంతములు కృదంతముతో (విహారముగా) సమపించును ఉదా - నల్లై : బిన్నుః=నలిబిన్నుః నల్లై : విర్పిన్నుః = నలివిర్పిన్నుః వాతేన చేద్యమ్ = వాతచేద్యమ్ కాత్తై : పేయా=కాకపేయా
- 4 సంస్కార ద్రవ్యవాచక తృతీయాంతము అవ్యవచముతోడను, మిత్రణద్రవ్యవాచక తృతీయాంతము ఖాద్య వాచకముతోడను సమపించును ఉదా - దద్నా ఓదనః = దధోదనః గుడేన రావాః = గుడరావాః

III చతుర్థీ తత్పురుషము -

చతుర్థ్యంతము ఆ చతుర్థ్యంతవాచ్య వదార్థమువకు కారణమగు ద్రవ్యవాచకముతోడ అర్థ బిరి, హిత సుఖ రక్షిత శబ్దములతోడను సమపించును ఉదా - యూపాయ దాతు = యూపదాతు తుణ్ణిలాయ హిరణ్యమ్=తుణ్ణిలహిరణ్యమ్ గవే హితమ్=గోహితమ్ గవే సుఖమ్=గోసుఖమ్ గోబో రక్షితమ్=గోరక్షితమ్

పైవానిలో అర్థ శబ్దముతోడి సమాసము విత్యసమాసము ఆ సమాసము విశేషణవాచకముగానుండును కావున ఆ సమాసము యొక్క లింగవచనములు విశేష్యవాచకముయొక్క లింగవిచనముల ననుసరించి యుండును అర్థశబ్దముతోగాక ఇదం శబ్దరూపములతో విగ్రహ వాక్యము చెప్పబడును ఉదా - ద్విజాయ అయమ్=ద్విజార్థః (సూపః) ద్విజాయ ఇయమ్ = ద్విజార్థా (యవాగూః) ద్విజాయ ఇరమ్ = ద్విజార్థమ్ (నయః)

IV పంచమీ తత్పురుషము

పంచమ్యంతము భయ భీత, భీతి శబ్దములతోడను కొన్ని పంచ
మ్యంతములు అపేత అపొధ ముక్త పతిత, అపత్రస్త శబ్దముల
తోడను సమసించును ఉదా - చోరాత్ భయమ్ = చోంభయమ్
వృకాత్ భీతః = వృకభీతః వృకాత్ భీతిః = వృజభీతిః సుఖాత్
అపేతః = సుఖాపేతః కల్పనాత్ అపొధః = కల్పనాపొధః చక్రాత్
ముక్తః = చక్రముక్తః స్వర్గాత్ పతితః = స్వర్గపతితః తరజ్జేభ్యః
అపత్రస్తః = తరజ్జాపత్రస్తః కొన్ని శబ్దమ్యంతములు - అని
చెప్పబడి ప్రాసాదాత్ పతితః మున్నగుచోట్ల సమాసమురాదు

V షష్ఠీ తత్పురుషము

- 1 స్వస్వామి బావాది సంబంధార్థములో వచ్చిన షష్ఠీవిభక్తి అంతమందు
గల పదము (శేష షష్ఠీ విరక్త్యంతము) మరియొక సుబంతముతో
సమసించును

ఉదా - రాజః పురుషః = రాజపురుషః మాణవకన్య వాథనమ్ =
మాణవకన్యనాథనమ్ రానానాం పేషణమ్ = రానాపేషణమ్ శలాకానాం
వ్యవహారః = శలాకావ్యవహారః బ్రాహ్మణస్య పణనమ్ = బ్రాహ్మణ
పణనమ్ కృష్ణస్య తుల్యః = కృష్ణతుల్యః కృష్ణస్య సదృశః = కృష్ణ
సదృశః కృష్ణస్య సమః = కృష్ణసమః కృష్ణస్య తులా = కృష్ణతులా
కృష్ణస్య ఉపమా = కృష్ణోపమా తస్య ఉపరి = తదుపరి గ్రామస్య
అర్థః = గ్రామార్థః

- 2 కాని షష్ఠ్యంతము పూరాణార్థకప్రత్యయంతములతో తృప్త్యంత
శబ్దములతో సమానాదికరణశబ్దములతోడను సమసించదు
ఉదా - సతాం షష్ఠః ఫలానాం సుహితః తక్షకస్య సంస్పృశ్య

షష్ఠ్యంతము గుణవాచకములలో గౌరవమ్ మాన్యమ్,
ప్రమాణత్వమ్ మున్నగు కొన్నింటితోడనే సమపించును
ఉదా - అర్థస్య గౌరవమ్ = అర్థగౌరవమ్ బుద్ధేః మాన్యమ్ = బుద్ధి
మాన్యమ్ సంజ్ఞాయాః ప్రమాణత్వమ్ = సంజ్ఞాప్రమాణత్వమ్
కాకస్య కార్జ్యమ్ బ్రహ్మణస్య శుక్లాః - మున్నగుచోట్ల
షష్ఠ్యంతము గుణవాచకములతో సమపించదు

- 3 నిర్ధారణార్థకషష్ఠ్యంతము తరప్ ప్రత్యయంతమగు గుణవాచకముతో
మాత్రము సమపించును అప్పుడు తరప్ ప్రత్యయమునకు లోపము
వచ్చును
ఉదా - సర్వేషాం శ్వేతతరః = సర్వశ్వేతః సర్వేషాం మహత్తరః =
సర్వమహాన్

తక్కినవానితో నిర్ధారణ షష్ఠ్యంతము సమపించదు
ఉదా - నృణాం ద్విజః శ్రేష్ఠః

- 4 కృదంతయోగములో కర్తృర్థమునందు కర్మార్థమునందును వచ్చిన
షష్ఠీవిభక్తి అంతమందుగల వదము తప్పి, అక ప్రత్యయంతము
లతోగాక తక్కిన కృదంతములతో సమపించును

ఉదా - ఇర్ష్యస్య ప్రప్రశ్నః = ఇర్ష్యప్రప్రశ్నః ఇక్షాణాం భక్షికాః =
ఇక్షాభక్షికా కృష్ణస్య కృతిః = కృష్ణకృతిః

- 5 షష్ఠ్యంతము కర్తృర్థక తప్పి అక ప్రత్యయంతములలో యాజకాదు
లతో మాత్రమే సమపించును

ఉదా - బ్రాహ్మణస్య యాజకః = బ్రాహ్మణయాజకః దేవానాం
పూజకః = దేవపూజకః భువో భర్తా = భూభర్తా (యాజక పూజక,
పరిచారిక, పరివేషక స్నాతక, అధ్యాపక ఉత్పాదక హోతృ
బొత్తు భర్తృ రథగణక పత్రిగణక - అనునవి యాజకాదులు)

6 కాని సమాసముచే క్రిడగాని, జీవికగాని గమ్యమానమగునపుడు
షష్ఠ్యంతము ఏ అకప్రత్యయంతముతోనైనను నిత్యముగా సమ
పించును.

ఉదా:- ఉద్దాలక పుష్పాణి భజ్యస్తే యస్యాం నా = ఉద్దాలకపుష్ప
భజ్యేకా (ఇది ఒక అట పేరు) . దస్తానాం శేఖనేవ జీవితీతి = దస్త
శేఖికః (దంతశేఖన వృత్తిచే జీవించువాడని యర్థము)

షష్ఠ్యంతము తక్కిన తృచ్ఛ అకప్రత్యయంతములలో సమపించదు.
ఉదా - అపాం స్రష్టా, జగతఃకర్తా, అశ్వస్య నేతా, ఓదనస్య
పాదకః, భవతః కాయకా.

7 షష్ఠ్యంతము శతృ కానన్ ప్రత్యయంతములతో కృదంతా
వ్యయములతో, తవ్యప్రత్యయంతములతోదను సమపించదు
ఉదా - ద్విజస్య కుర్వన్ ద్విజస్య కుర్వాణః, బ్రాహ్మణస్య
కృత్వా బ్రాహ్మణస్య కర్తవ్యమ్

8 కర్తృవాచకసమవదానమునందు కర్మార్థక షష్ఠ్యంతము కృదంత
ముతో సమపించదు.

ఉదా - (ఆశ్చర్యో) గవాదోహోఽగోపేన

9 షష్ఠ్యంతము వర్తమానార్థక కృదంతముతో సమపించదు

ఉదా.- రాజ్ఞాం పుతః, రాజ్ఞాం బుద్ధః

షష్ఠ్యంతము అధికరణార్థక క్తప్రత్యయంతముతో సమపించదు

ఉదా - ఏషాం అపితమ్ ఏషాం గతమ్ ఏషాదభుక్తమ్

10 ఉపపదషష్ఠీ విభక్త్యంతము లేక ప్రతిపదవిధాన షష్ఠీవిభక్త్యంతము
మరియొక పదముతో సమపించదు

ఉదా - అన్నస్య హేతోః గ్రామస్య దక్షిణతః చోరస్య రుజా కాని
జ్వర, సమ+తమ్-భాతువులయొగమున కర్మార్థికమునందు వచ్చిన

షష్ఠీవిధ క్తి అంశమందుగలవదము మరియొక వదముతో సమపించును.
ఉదా.- చోరస్య జ్వరః=చోరజ్వరః చోరస్యనన్తాపః=చోరనన్తాపః

VI ఏక జేశి సమానము లేక ప్రథమా తత్పురుషము

ఇప్పటివరకు చెప్పబడిన షష్ఠీతత్పురుష సమానములలో షష్ఠ్యంత వదము పూర్వప్రయత్నమగుచున్నది దీని కవవదముగా కొన్నిచోట్ల షష్ఠ్యంతవదము చివరి ప్రయోగింపబడిచుండును ఆ షష్ఠ్యంతవదములు ఏకదేశివాచకములుగా అనగా అవయవి వాచకములుగా నుండును అందుచే దానిని ఏకదేశి సమానమని కొందఱు వ్యవహరింతురు మొదటివదము ప్రథమాంతమగుటచే తక్కిన తత్పురుషములవలె ప్రథమాతత్పురుషమని కొందఱు వ్యవహరింతురు

- 1 పూర్వ అవర, అధర, ఉత్తర శబ్దములు ఏకవచనమునందుండు షష్ఠ్యనైసయవి వాచకశబ్దముతో సమపించును

ఉదా.- పూర్వం కాయస్య = పూర్వకాయః అవరం కాయస్య = అవరకాయః, అధరం కాయస్య=అధరకాయః, ఉత్తరం కాయస్య= ఉత్తరకాయః-ఈ సమానములకు కాయస్య పూర్వం మున్నగురీతిని గూడ విగ్రహమని చెప్పవచ్చును అయినను ప్రథమావిధక్త్యంతమగు అవయవవాచక శబ్దమే సమానపూర్వవదముగానుండి పూర్వకాయః అనియే సమాన మేర్పరును

- 2 కాలముయొక్క అవయవ వాచక శబ్దములన్నియు షష్ఠ్యంతావయవి వాచకమగు కాలవాచక శబ్దముతో సమపించును

ఉదా - అహ్నం మధ్యః = మధ్యాహ్నః, అహ్నః సాయః = నాయాహ్నః రాత్రేః మధ్యః = మధ్యరాత్రః రాత్రేః వక్త్రీమః = వక్త్రీమరాత్రః (రాత్రిమధ్యః దినమధ్యః - మున్నగు రూపములు కూడ కనబడుచున్నవి)

- 3 నమరాగవాచకమగు శవంసకలింగమునందలి అర్థశబ్దము ఏకవచన మందలి షష్ఠ్యంతావయవి వాచకముతో నమపించును

ఉదా - అర్థం విపర్యాః = అర్థవిప్రళి

- 4 ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ, తుర్యశబ్దములు అవయవివాచకమగు షష్ఠీఏకవచనాంత శబ్దముతో వికల్పముగా నమపించును పఞ్చమ రమన షష్ఠీ తత్పురుషసమానము కలుగును అనగా షష్ఠ్యంతశబ్దము పూర్వప్రయుక్తమగును

ఉదా - ద్వితీయం బిజ్ఞయాః=ద్వితీయబిజ్ఞ (లేక) బిజ్ఞ ద్వితీయన్

- 5 కాలవిశేషవాచకము ఆ కాలముచే కాలవబిరుదబ్ధి పదార్థవాచకముతో నమపించును

ఉదా - మాసౌ జాతస్య = మాసజాతః ద్వే అహని జాతస్య = ద్వ్యహజాతః

VI సప్తమీ తత్పురుషము

- 1 సప్తమీ విభక్త్యంతము శౌండాది గణ పరిక శబ్దములతోడను, సిద్ధ కుష్క, పక్వ బింద, శబ్దములతోడను నమపించును శ్రౌణ్ణ ధూర్త కిరపి వ్యాధ, ప్రవీణ సంవీక, అస్తర్, అది, పటు, పణ్డిత, కుశల వపల నిపుణ - అనునవి శౌణ్డాదులు

ఉదా - అక్షేప శౌణ్డః = అక్షశౌణ్డః ఈశ్వరే అది = ఈశ్వరాదీనః పనే అస్త్రః = పనాస్త్రః సాంకాశ్యే సిద్ధః = సాంకాశ్యసిద్ధః ఆకపే కుష్కః = ఆకపకుష్కః స్థూల్యాం పక్వః = స్థూలీపక్వః చక్రేబన్ధః = చక్రబన్ధః.

- 2 నింద గమ్యమానమగునపుడు సప్తమ్యంతము కాకి అను అర్థముగల శబ్దములతో నమపించును

ఉదా - తీర్థే కాకః (ఇవ)=తీర్థకాకః } =తీర్థమునందలి కాకివలె
 తీర్థే ద్వాంతః (ఇవ)=తీర్థద్వాంతః } అస్థిమైనవాడు

3 అహోరాత్రముల అవయవవాచక సప్తమ్యంతములు క్త ప్రత్య
 యాంతముతో సమపించును

ఉదా - పూర్వాష్టాకృతమ్=పూర్వాష్టా కృతమ్ అవరరాత్రే కృతమ్=
 అవరరాత్రకృతమ్

నజ్ తత్పురుషము

ఉ న అను అవ్యయము సుబంతముతో సమపించును అప్పుడు
 'స' అనునది హలాదికబ్ధములకముందు 'అ అని అజాదికబ్ధములకు
 ముందు 'అన్ అనియు మారును

ఉదా:- న బ్రాహ్మణః=అబ్రాహ్మణః న అశ్వః=అవశ్వః

ప్రాది సమాసము

ప్రాదులు సుబంతములతో నిత్యముగ సమపించును ప్రాదులకు
 విడిగ ప్రయోగముండకపోవుటచే అవి సమాసములో ఏ యర్థమునం
 దుండునో ఆ యర్థములను బోధించుపదములతో విగ్రహవాక్యములు
 చెప్పబడును ఉదా - శోభనః పురుషః=సుపురుషః

1. ప్రగత అను అర్థమున ప్ర అనునది ప్రధమాంతముతో సమపించును
 ప్రగతః అచార్యః = ప్రాచార్యః
- 2 అతిక్రాంత అను అర్థమున అతి అనునది ద్వితీయాంతముతో
 సమపించును అతిక్రాంతః మాలామ్ = అతిమాలః
- 3 అవకృష్ట అను అర్థమున అవ అనునది తృతీయాంతముతో సమపిం
 చును అవకృష్టః కోకిలియా = అవకోకిలిః

- 4 పరిగ్లాన అను అర్థమున పరి అనునది చతుర్థ్యంతముతో సమపించును
పరిగ్లానః అద్యయవాయ = పర్యద్యయనః
- 5 నిష్కాంత అను అర్థమున నిర్ అనునది పంచమ్యంతముతో
సమపించును నిష్కాంతః కౌశామ్యః = నిష్కాంతః

ఉపపద సమాసము

కొన్నిపదములు ఉపపదములుగా (సమీపపదములుగా) ఉన్నపుడు దాకుపుంకు కొన్ని కృత్ప్రకృత్యములు విడిచిపెట్టినవి ఆ ఉపపదములకు అట్టి కృదంతముతో నిత్యముగా సమాసము కలుగును దానికి ఉపపద సమాసమని పేరు (ఆ కృదంతములకు విడిగ ప్రయోగముందక పోవుటచే ఏ యర్థములో ఆ కృత్ప్రకృత్యము చేరునో అట్టి తిజంతముగాని మరియొక కృదంతముగాని ఏగ్రహవాక్యములో ప్రయోగింపబడును

ఉదా - కుచ్చం కరోతీతి = కుచ్చకారః జలాత్ జాయతే ఇతి =
జలజమ్ సోమేన ఇష్టవాన్ = సోమయాజీ

ప్రాచురిలోనిది ఉపపదమును కాకపోయినను కు అనునది కుత్పికార్థములో మరియొక సుబంతముతో సమపించును

ఉదా - కుత్పికః పురుషః = కుపురుషః

సమాసాంత కార్యములు

సంఖ్యావాచకము అవ్యయము పూర్వ అవర - మున్నగు ఏకదేశ వాచకములు, సర్వ సంఖ్యాత శబ్దములను పూర్వమందున్నపుడు తత్పురుషాంతమునందలి 'అహన్' శబ్దమునకు ఆహ్న అను ఆదేశము వచ్చును కాని ద్విగునమాసమువందు, ఏకశబ్దము పూర్వమందున్నపుడును రాదు

ఉదా - పూర్వం చ తత్ అహశ్చ=పూర్వాహ్లాః సర్వం చ తత్
అహశ్చ=సర్వార్థః సంఖ్యాతంచ తత్ అహశ్చ=సంఖ్యాకాహ్లాః

- 2 ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన వానిలో అజంత శబ్దము చివరియద్యుపకు,
హలంతశబ్దముల చివరిహల్లునకు దానికి ముందున్న అచ్చునకును
లోపము కలిగి ఏమ్యుది 'అ' అను సమాసాంత ప్రత్యయము
చేరును అందుచే ఆ సమాసము ఆకారాంతమగును

(క) సమాసాంతమునందలి పథిన్ శబ్దమునకు —

ఉదా - స్వర్గస్య వన్తాః=స్వర్గపతః కాని వజ్ఞో తత్పురుషాంతము
నందలి పథిన్ శబ్దమునకు ఏకల్పముగా వచ్చును అవన్తాః అవతః,

(ఖ) తత్పురుషాంతమునందలి సఖి రాజన్ శబ్దములకు —

ఉదా - మద్రాణాం రాజాః=మద్రరాజః కృష్ణవ్యసఖాః=కృష్ణవనః
కాని వజ్ఞో తత్పురుషాంతమునందు రాదు అరాజా అసఖా

(గ) సంఖ్యావచకము అవ్యయము పూర్వ అవర - మున్నగు ఏకదేశ
వచకములు, సర్వ సంఖ్యాత, పుణ్యశబ్దములను పూర్వమందున్న
తత్పురుషాంత రాత్రి శబ్దమునకు -

ఉదా - ద్వయో రాత్రిః సమాహారః = ద్విరాత్రిమ్ అతి
క్రాంతో రాత్రిమ్ = అతిరాత్రిః పూర్వరాత్రిః = పూర్వరాత్రిః
సర్వా చ సా రాత్రిశ్చ = సర్వరాత్రిః

(ఘ) తత్పురుషాంతముందు అహ్ని అని మార్పు చెందని అహన్ శబ్ద
మునకు -

ఉదా - పుణ్యంచ తత్ అహశ్చ=పుణ్యాహమ్ ద్వయోఃఅహ్నోః
సమాహారః = ద్వ్యహః. ఉత్తమంచ తత్ అహశ్చ=ఉత్తమాహః.

3 తత్పురుషాంతమునందలి గోశబ్దమునకు వరముగా ఆకారముచేరును

ఉదా - వరచక్రా పౌ గోశ్చ=వరచక్రగవః

- 4 సమాసాంతమందలి ఋచ్, పుర్, అన్, ధుర్ శబ్దములకు పరముగా అకారము చేరును (అప్పుడు పుర్ శబ్దాంతసమాసము నపుంసకలింగమందుండును) ఉదా - అర్థం ఋచః=అర్థరచః విష్టోః పూః = విష్టపురమ్ రణస్య ధూః=రణధూరా విమలాశృతాః అపశ్చ=విమలాపాః

రాత్ర అహ్న, అహ అనునవి అంతమందుగల సమాసములు పుంలింగమునందుండును ఉదా - పూర్వం రాత్రే = పూర్వరాత్రః మధ్యం అహ్నః = మధ్యాహ్నః సప్తానాం అహ్నం సమాహారః సప్తాహః

కాని రాత్రి అనుదానికి ముందు సంఖ్యావాచకమున్నపుడు అహ అనుదానికిముందు పుణ్యశబ్దమున్నపుడు ఆ సమాసములు నపుంసకలింగమందుండును ఉదా - ద్వయో రాత్ర్యోః సమాహారః = ద్విరాత్రమ్ పుణ్యంవ తత్ అహశ్చ=పుణ్యాహమ్

కర్మధారయ దిహాప్రీహి సమాసములందు పూర్వపదమగుమహత్ శబ్దము మహా అని మారును ఉదా - మహాంశ్వాసౌ సముద్రశ్చ మహత్+సముద్ర=మహాసముద్రః

కర్మధారయ సమాసము

రెండు సమానాదికరణ పదములకు కలుగు తక్కురుష సమాసమునకు కర్మధారయమని పేరు దీనివే సమానాదికరణ తక్కురుషమని కూడ వ్యవహరింతురు

సమానాదికరణములగు విశేషణ విశేష్య వాచకములకు, రెండు విశేషణ వాచకములకు, ఉపమానసామాన్య వాచకములకు, ఉపమానోపమేయ వాచకములకును ఈ సమాస మేర్పడును

విశేషణ విశేష్యవాచకముల సమాసములలో కొన్నింటిలో విశేషణము పూర్వపదముగను కొన్నింటిలో విశేషణ ముత్తరపదముగ

ఉండును ఉపమానోపమేయవాచక సమాసములలో కొన్నింటిలో ఉపమానము పూర్వపదముగను, కొన్నింటిలో ఉపమాన ముత్తరపదముగను ఉండును

అందువలన కర్మధారయసమాసమును - () విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము (2) విశేషణోత్తరపద కర్మధారయము (3) విశేషణో భయ పద కర్మధారయము (4) ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయము, (5) ఉపమానోత్తర పద కర్మధారయము - అని విధురక్తములుగా విభజింపవచ్చును

కర్మధారయ సమాస మేర్పడునపుడు తాషిశపుంస్కము ఊడో ప్రత్యయాంతభిన్నమును అగు త్రీ ప్రత్యయాంత పూర్వపదమునకు పుంవద్భావము కలుగును అనగా పుంలింగ శబ్దరూపమును బొందునని భావము

ఉదా - మహతీద సా నవమీచ=మహానవమీ కృష్ణాద సా చతుర్థ శీర=కృష్ణదతుర్థశీ సాచకాద సా త్రీర = సాచకత్రీ మహతీద సా ప్రియాచ=మహాప్రియా సుకేశీ చ సా బాల్యాచ=సుకేశబాల్యా

I ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయము

ఉపమానవాచకము సామాన్యవాచకముతో సమసించును

ఉదా - పున ఇవ శ్యామః=పునశ్యామః మృగీవ చపలా = మృగచపలా

II ఉపమేయ పూర్వపద కర్మధారయము

- 1 సామాన్యవాచకప్రయోగము లేనపుడు ఉపమేయవాచకము ఉపమాన వాచకముతో సమసించును ఉదా - పురుషో వ్యాఘ్ర ఇవ=పురుష వ్యాఘ్రః నా సోమ ఇవ=నృసోమః

- 2 సామాన్యచరక ప్రయోగ మున్నప్పటికిని ఉపమేయవాచకము
వృద్ధారక, నాగ క్షణార శబ్దములతో సమపించును
ఉదా - గోః పృష్ఠారక ఇవ=గోపృష్ఠారకః (త్రేష్ఠః) గోః నాగ
ఇవ=గోనాగః (త్రేష్ఠః) గోః క్షణార ఇవ = గోక్షణారః (త్రేష్ఠః)

III విశేషణోత్తరపద శర్కధారయములు

- 1 విశేష్యవాచకము పోటా, యువతి స్తోత్ర, కలిపయ గృష్టి దేను
వహ వేహత్ బిష్కయజీ ప్రవక్తృ త్రోత్రియ ఆర్యాసక్తి, ధూర్త
శబ్దములతోడను మత్తలికా పుచ్చరికా, ప్రకాణ్డమ్ ఉద్ధః తిల్లజి -
మున్నగు ప్రక ప్రవాచకశబ్దము-తోడను సమపించును
ఉదా - పోటా చ నా ఇబీ చ = ఇబిపోటా యువతికౌసౌ ఇబీ చ =
ఇబియువతిః మత్తలికా చ నా గౌశ్చ = గోమత్తలికా ప్రకాణ్డమ్
చ నా గౌశ్చ=గో ప్రకాణ్డమ్ ఉద్ధకౌసౌ గౌశ్చ=గవోద్ధః
- 2 చతుష్పిణ్డతి విశేష్యవాచకము గర్పణీ శబ్దముతో సమపించును
ఉదా - గర్పణీ చ సా గౌశ్చ=గోగర్పణీ
- 3 విశేష్యవాచకముంగు త్రేణ్డ్యాది శబ్దములు కృతాది శబ్దములతో
సమపించును (ఈ సమాసము అమాత తద్భావార్థమునందే ఏర్పడును)
ఉదా - అత్రేణయః త్రేణయః కృతాః = త్రేణ్డ్యాతాః
- 4 మయూర వ్యంసకాది గణమునందు పరింపబడిన కొన్ని సమాసము
లలో విశేష్యము పూర్వపదముగా నుండును
ఉదా - వ్యంసకకౌసౌ మయూరిశ్చ = మయూరవ్యంసకః

IV విశేషణ పూర్వపద శర్కధారయములు

పైన పేర్కొన్న విశేష్యములుకప్ప తక్కిన విశేష్యములతోడి
సమాసములలో విశేషణము పూర్వపదముగా నుండును

ఉదా - నీలం చ తక్ ఉత్పలం చ = నీలోత్పలమ్ పూర్వశ్చాసౌ
మాసశ్చ = పూర్వమాసః పావకశ్చాసౌ బ్రాహ్మణశ్చ = పావక
బ్రాహ్మణః

2. దిగ్వాచకములు సంఖ్యోవాచకములును నంజ్ఞ వాచ్యమగునపుడు
విశేష్యవాచకముతో ననుసించును
సప్త చతే-ముషయశ్చ = సప్తయః (సప్తయను పేరుగలవారు)
పూర్వశ్చాసౌ నముద్రశ్చ = పూర్వసముద్రః (తూర్పునముద్రమను
పేరుగలది)

3 పాప అణక అను విండాపేతు వాచకములు విశేష్యవాచకముతో
నుసించును ఉదా - పావశ్చాసౌ వాపికశ్చ = పాపవాపికః
అణకశ్చాసౌ కులాలశ్చ = అణకః కులాలః

4 సంజ్ఞావాచకములు విశేష్యవాచకముతో ననుసించును
ఉదా - తైలాన ఇతి అడ్రిః = తైలాసాడ్రిః అయోద్యా ఇతి నగరీ =
అయోద్యానగరీ (దీనికే సంభావనాపూర్వక కర్మధారయముని
ప్రత్యేకవ్యవహారము కలదు)

5 విశేషణ విశేష్యముల సమాసములలో కొన్ని అవియిత పూర్వ
పదములుగూడ కలవు కదాదాది శబ్దములు కర్మధారయమునందు
పూర్వపదముగను ఉత్తరపదముగనుకూడ ప్రయోగింపబడినను
ఉదా - కదాఽశ్చాసౌ జైమినిశ్చ = కదాఽజైమినిః (లేదా) జైమిని
కదారః అట్లే గడులకాణ్డీల్యః కాణ్డీల్యగడులః

V విశేషణోభయ పద కర్మధారయములు
వీనిలో కొన్ని నియితపూర్వపదములు అందు పూర్వపదములనే
విశేషణ వాచకములుగా గ్రహించి ఉత్తరపదములకు విశేష్యార్థమును
చెప్పుకొనవలెను (వీనినిగూడ విశేషణపూర్వపదములుగ కొందఱు
పేర్కొందురు)

1. ముందు జరిగిన పనిని దెబ్బ పడము, తరువాత జరిగిన పనిని దెబ్బ పడముతో సమపించునపుడు ముందు జరిగిన పనిని దెబ్బపడియే పూర్వపదముగా ముందును ఉదా - (పూర్వం) స్నాతః (నశ్చాత్) అనులిప్తః = స్నాతాను లిప్తః
2. సమానాధికరణశబ్దములతో సమపించునపుడు ఏక, సర్వ, జరత్ పురాణ, నవ, కేవల, పూర్వ అవర, ప్రథమ చరమ, జపస్య సమాన, మధ్య, చుర్యుచు, వీర-శబ్దములు పూర్వపదముగా ముందును ఉదా - ఏకశ్చాసౌ నాథశ్చ=ఏకనాథః, ఏకశ్చాసౌ వీరశ్చ=ఏకవీరః సర్వే చ తే యాజ్ఞికాశ్చ=సర్వయాజ్ఞికాః కేవలాశ్చ తే వైయాకరణాశ్చ = కేవలవైయాకరణాః వీరశ్చాసౌ వైయాకరణాశ్చ=వీర వైయాకరణాః (వీరశబ్దము ఏకశబ్దముతో సమపించునపుడు మాత్రము ఏకవీరః అనియేయుండును వీరైకః అని యుండదు)
3. నింద్యమానార్థములకు నిందాహేతువాచకములకు సమాసము కలిగి నపుడు నింద్యమార్థకశబ్దములు ముందు ప్రయోగింపబడును ఉదా - వైయాకరణశ్చాసౌ విసూచిశ్చ = వైయాకరణవిసూచిః , మీమాంసకశ్చాసౌ దుర్దురూపిశ్చ = మీమాంసకదుర్దురూపిః
4. నష్టో రహితమైన క్త ప్రత్యయంతము నష్టో విశిష్టమైన అదే క్త ప్రత్యయంతముతో సమపించునపుడు నష్టో రహిత క్త ప్రత్యయంతము ముందు ప్రయోగింపబడును ఉదా - కృతం చ తత్ అకృతః చ=కృతాకృతమ్ అశితం చ తత్ అనశితం చ=అశితానశితమ్
5. సత్, మహత్ పరమ, ఉత్తమ, ఉత్కృష్ట శబ్దములు పూజ్యమాన వాచకములతో సమపించునపుడు ముందుండును ఉదా - సంశ్చాసౌ వైద్యశ్చ=సద్వైద్యః ఉత్తమశ్చాసౌ వైద్యశ్చ = ఉత్తమవైద్యః

6 యుఎన్, యువతి శబ్దములు ఖలతి, వలిత, లివన జరతీ - శబ్దములతో సమపించునపుడు ముందుందును ఉదా - యువా చాసౌ ఖలతిశ్చ = యువఖలతిః యువతిశ్చ సా ఖలతీచ = యువఖలతీ

7 కృత్య ప్రత్యయాంతములు, తుల్యవాచకములును జాతినిన్నవాచకములతో సమపించును
ఉదా - భోజ్యం చ తత్ ఉష్ణం చ = భోజ్యోష్ణమ్ తుల్యశ్చాసౌ శ్వేతశ్చ=తుల్యశ్వేతః సదృశశ్చాసౌ మహంశ్చ=సదృశమహన్.

8. కుమారీ శబ్దము శ్రమణాది శబ్దములతో సమపించును
ఉదా - కుమారీ చ సా శ్రమణా చ = కుమారశ్రమణా.
తక్కిన విశేషణోధయపద కర్మధారయములన్నియు అనియత పూర్వపదములు (కొందఱు వీరినే విశేషణోధయపద కర్మధారయములని పేర్కొందురు) ఉదా - విజ్ఞ కుబ్జః - కుబ్జ విజ్ఞః విజ్ఞ పాచకః పాచక పాచక విజ్ఞ పారకః - పారక పాచకః.

ఈ క్రిందివానికి కర్మధారయ సమాసము రాదు

1 సమాసము సంజ్ఞావాచకము కానపుడు, దిగ్వాచకము, సంఖ్యావాచకమును విశేష్యముతో సమపించదు ఉదా - వజ్రప్రభాహ్లాటాః.
ఉ త్రరాః కురువః

2 యత్ ప్రత్యయాంతము జాతివాచకముతో సమపించదు.
ఉదా - భోజ్యః ఓదనః

ద్వి గు వ మా స ము

సంఖ్యావాచకము పూర్వపదముగా గల కర్మధారయ విశేషమునకు ద్విగువని పేరు

సమాహారము వాచ్యమగునపుడు సంఖ్యావాచక విశేషణములకు సమానాదికరణశబ్దములతో సమాసము కలుగును. దానికి ద్విగుసమాస మని పేరు ఆ సమాస మెల్లప్పుడును ఏకవచనమునందుండును

అకారాంతోత్తరపదము కల ద్విగుసమాసము సాధారణముగా స్త్రీలింగమునందుండును దానికి 'ఈ' యను స్త్రీ ప్రత్యయము చేరి చివరి అకారము లోపించును. ఉదా - క్రయాణాం లోకానాం సమాహారః = క్రిలోకి . అష్టానాం ఆర్యాయానాం సమాహారః = అష్టార్యాయా

కాని పాత్రాది శబ్దములు కొన్ని ఉత్తరపదముగా గల ద్విగు సమాసములు నపుంసకలింగమునందుండును ఉదా - పాత్రాణాం సమాహారః = పాత్రపాత్రమ్. క్రయాణాం భువనాణాం సమాహారః = త్రిభువిసమ్

'ఆ' అను స్త్రీ ప్రత్యయ మంతమందుగల పదము ఉత్తరపదముగా కల ద్విగు సమాసము స్త్రీలింగమునందు నపుంసకలింగమునందును గూడ నుండును నపుంసకలింగమునందు చివరి దీర్ఘమును హ్రస్వము వచ్చును స్త్రీలింగమునందు 'ఈ' అను స్త్రీ ప్రత్యయము చేరి చివరి అకారము లోపించును ఉదా - పశ్చానాం అట్వానాం సమాహారః = పశ్చాత్తీర్వా, పశ్చాత్కర్తవ్యమ్

బహువ్రీహి సమాసము

సామాన్యముగా అనేక (రెండుగాని అంత కెక్కువగాని) ప్రమాంకములకు బహువ్రీహి సమాసమేర్పడిను కలుగుగా ఈ సమాస అన్యపదార్థ ప్రహసముగనుండును అనగా సమాసగతి సదార్థములకై లిప్తిపైని యర్థమును బోధించునని భావము అన్యపదార్థము నందే ఇకపదార్థములందుకూడ కొన్నిచోట్ల ఈ సమాస మేర్పడును.

I అన్యపదార్థ ప్రధాన బహుప్రీహి

సమన్యమాన పదార్థములకంటె బిన్నమైన ఒకానొక అప్రథమాంత పదార్థమునందు విశేషణవిశేష్యములగు ప్రథమాంత పదములకు సమాన మేర్పడును అందు విశేషణవాచకము మొదటను విశేష్య వాచకము తరువాతను ఉండును ఆ సమానము అన్యపదార్థమునకు విశేషణవాచకముగా నుండును

ఉదా - ప్రాస్తం ఉదకం యం సః = ప్రాప్తోదకః (గ్రామః)

కృతం కార్యం యేన సః = కృతకార్యః (పురుషః)

దత్తం దనం యస్మై సః = దత్తదనః (వరః)

పతితాని పర్తాని యస్మాత్ సః = పతితపర్తః (వృక్షః)

పీకం అప్పురం యన్య సః = పీతామృతః (విష్టః)

విరాః పురుషాః యస్మిన్ సః = వీరపురుషకః (దేశః)

పై సమానములు యం, యేన - మున్నగువానిచే తెలువబడు అన్య పదార్థమును ప్రధానముగా బోధించుచున్నవి సమన్యమానపదము లన్నియు సమానాధికరణములు ఆ సమానములన్నియు అన్య పదార్థమునకు విశేషణవాచకములు ఇట్టిసమానములను సమానాధికరణ బహుప్రీహిసమానము లందురు ఈ సమానములలో కొన్నిచోట్ల మధ్యమపదిలోపము కూడ కలుగవచ్చును

- 2 ఏవస్య పూర్వకమైన దాతుల విశేషణములకు మరియొకపదముతో బహుప్రీహి సమానమేర్పడును ఉపస్థి మిగిలి దాతులవిశేషణము నకు వికల్పముగా లోపము కలుగును

ఉదా - పతితాని పర్తాని యస్మాత్ సః = ప్రపర్త ప్రపతితపర్తః

ఉన్నతం మస్తకం యస్మాః సః = ఉన్నతః అన్నతమస్తకా

- 3 నభౌ పూర్వకమైన విద్యమానార్థక శబ్దమునకు మరియొకపదముతో సమాసము కలుగునపుడు వికల్పముగా విద్యమానార్థక శబ్దము లోపించును.

ఉదా - అవిద్యమానః పుత్రః యస్య సః = అపుత్రః అవిద్యమాన పుత్రః

- 4 ఉపమాన వాచకమగు పదము సమానాధికరణపదముతో సమసిండును

ఉదా - చన్ద్ర ఇవ ముఖం యన్యాః సా=చన్ద్రముఖీ
పుష్కరీకే ఇవ ఆషిణి యస్య సః = పుష్కరీకాక్షః

- 5 సజ్జిత వికారశబ్దములతోడి షష్ఠీకర్తురుష సమాసము, సప్తమ్యం తము పూర్వపదముగా గల సమాసము ఉపమాన వాచకమగు సమా సము (ఉపమార్థమునందు) సమానాధికరణ శబ్దముతో సమపించు నపుడు పూర్వపదమగు సమాసములోని ఉత్తరపదము లోపించును

ఉదా - కేశసజ్జితః చూడా యస్య సః=కేశచూడః

సువర్ణ వికారః అలంకారః యస్య సః = సువర్ణాలంకారః

కణ్ఠేస్థః కాలః యస్య సః = కణ్ఠేకాలః

మృగనయనే ఇవ నయనే యన్యాః సా=మృగనయనా

రెండు పదములకేకాక మూడు సమానాధికరణ పదములకుకూడ బహుప్రేహి సమాసము కలుగవచ్చును

ఉదా - శ్యామం ఉజ్జ్వలం వపుః యస్య సః=శ్యామోజ్జ్వలంవపుః

ప్రియాః చిత్రాః గాఢాః యస్య సః=ప్రియచిత్రగాఢాః

సమానాధికరణ బహుప్రేహియందు స్త్రీలింగమగు ఉత్తరపదము పరమగునపుడు పూర్వపదమునకు పుంవద్భావము కలుగును

ఉదా - సుందరీ భార్యా యస్య సః=సుందరభార్యః

యువతిః పత్నీ యస్య సః=యువపత్నీ కః

అన్యపదార్థ ప్రదాన బహుప్రీతి కొన్నిచోట్ల విభిన్న విభక్త్యంత
ములకు గూడ కలుగును అట్టి దానిని వ్యతిరేక బహుప్రీతి
యందురు

- 8 ప్రథమాంతము సప్తమ్యంతముతో అన్యపదార్థ ప్రాధాన్యమునందు
సమసిండును ఉదా - చక్రం పాణౌ యన్య సః=చక్రపాణి, కాలః
కణ్ఠే యన్య సః=కాలఃకణ్ఠః

పైన పేర్కొనబడిన సమాసములేకాక ఇతరకొన్ని రకములైన
బహుప్రీతి సమాసములు కూడ కలవు

- II రెండు దిగ్విచక్రములు అంతరాలమగు విధికు (అనగా వానినడుమ
నుండు చూల) అను అర్థమునందు సమసిండును దీనిని అంతరాలా
ర్థిక బహుప్రీతి అందురు
ఉదా - దక్షిణన్యాళ్ళ పూర్వన్యాళ్ళ దిశః అంతరాలమ్ = దక్షిణ
పూర్వా (ఆగ్నేయము) ఉత్తరన్యాళ్ళ పూర్వన్యాళ్ళదిశః
అంతరాలమ్=ఉత్తరపూర్వా (ఈశాన్యము)

- III ఒందొరులను పట్టుకొని చేయు యుద్ధము అను అర్థముతో పట్టుకొన
బడు ఆవయవములను దెల్పు రెండు సప్తమ్యంత సమాసపదములు
ఒందొరులను కొట్టుచు చేయు యుద్ధము అను అర్థములో కొట్టుకొను
నాదనములను దెల్పు రెండు తృతీయాంత సమాస పదములును
సమసిండును అందలి పూర్వపదాంత్యమునకు దీర్ఘమువచ్చును
ఉత్తరపదాంత్యమునకు ఇకరము చేరును దీనిని తిర్యవ్యతీహారార్థిక
బహుప్రీతి యందురు ఈ సమాసము అన్యాయముగ నుండును
ఉదా - కేశేషు కేశేషు గృహిత్వా ఇదం యుద్ధం ప్రపుత్రమ్ =
కేశాకేశే

దణ్డేషు దణ్డేషు ప్రహృత్య ఇదం యుద్ధం ప్రపుత్రమ్=దణ్డార్థణ్డే

IV సహ అను అవ్యయము శృతీయాంతముతో సమసించును సహ అనునది పూర్వపదముగ నుండును. సమాసమునందు సహ అనుదానికి వికల్పముగా స అను వాదేశము వచ్చును దీనిని సహార్థక బహుప్రీహి యందురు

ఉదా.- పుత్రేణ సహ (లేక) సహ పుత్రేణ=సపుత్రః సహపుత్రః
శిష్యైః సహ (లేక) సహ శిష్యైః = సశిష్యః సహశిష్యః

కాని గో, వచ్చు, హల శబ్దములతోడి సమాసమునందుతప్పి తక్కిన శబ్దములతోడి సమాసమునందు ఆశీర్వాదవక్యమున సహ అనుదానికి స అను వాదేశమురాదు

ఉదా.- స్వస్తి రాజ్యే సహ పుత్రాయ, సహమాత్యాయ చ. సగజే (లేక) సహగజే రాజ్యే స్వస్తి

V అవ్యయము, అసన్న అదూర అధిక శబ్దములు, సంఖ్యావాచకములు అను సంఖ్యేయార్థబోధక సంఖ్యాశబ్దముతో సమసించును (దీనిని సంఖ్యార్థక బహుప్రీహి యందురు) ఈ సమాసాంతమునందు 'అ' అను సమాసాంత ప్రత్యయము చేరును అది పరమగునపుడు వింశతి శబ్దములో 'అతి అనునది తక్కిన ఆజంతశబ్దములలో చివరి యచ్చు హరింతశబ్దములలో చివరి హల్లు దానికి ముందున్న అచ్చును లోపించును

ఉదా - దశానాం సమీపే యే సన్నితే=ఉపదేశాః (తొమ్మిది) రే పదునొకండు. వింశతేః అసన్నాః = అసన్న వింశాః (ఇరువది దగ్గఱగా నున్నవి) త్రింశతః అదూరాః=అదూరత్రింశాః (ముప్పది దూరమున రేనివి) చత్వారింశతః అధికాః = అధిక చత్వారింశ (నలుదిసికంటె ఎక్కువయైనవి) ద్విః ఆపుత్రాః దశ = ద్విదశ (రెండుపదులు)

VI రెండుసంఖ్యలలో నేడియో యొకటి అను అర్థములో ఆ రెండు సంఖ్యావాచకములును సమపించును (దీనికి వికల్పార్థక బహుప్రేషియందురు) ఈ సమాసములలోగూడ పై సమాసములందువలెనే సమాసాంతకార్యములు జరుగును

ఉదా - ద్వై వా త్రయో వా = ద్విత్వాః (రెండుగాని మూడుగాని) వజ్రా వా షడ్వాః = పంచాషాః (ఐదుగాని ఆరుగాని) త్రయో వా చత్వారో వా = త్రిచతురాః (మూడుగాని నాలుగుగాని) (చతుర్ శబ్దములో అంత్యమునకు లోపమురాదు)

సమాసాంత కార్యములు

1. బహుప్రేషి సమాసమునందు ఉత్తరపదము ఋకారాంతమగునపుడు కొన్ని ఈకారాంత, ఊకారాంతి ప్రీలంగశబ్దము లగునపుడును ఆ సమాసమునకు పరముగా క' అను సమాసాంత వ్రత్యయము చేరును

ఉదా - ఈశ్వరః కర్తా యస్య తత్ = ఈశ్వరకర్తృకమ్.

బహ్వ్యః పద్యః యస్మిన్ సః = బహుపదీకః

రూపవతీ చధూః యస్య సః = రూపచధ్వభూకః

2. బహుప్రేషి సమాసాంతమందలి అక్షి ధనుష్ శబ్దములు అక్ష ధన్వన్ శబ్దములుగా మారును

ఉదా - కమలే ఇవ అక్షిణీ యస్య సః = కమలాక్షః

అదిజ్యం ధనుః యస్య సః = అదిజ్యధన్వా

3. ఉర్ హుతి ను సురభి శబ్దములు పూర్వమందున్నపుడు, ఉపమాసము గమ్యమగునపుడును బహుప్రేషి సమాసాంతమునందలి గంధశబ్దము గంధిశబ్దముగా మారును

ఉదా - ఉద్గతః గన్తః యస్యతత్ = ఉద్గంది పూతిః గన్తః యస్యతత్ =
పూతిగన్తి శోభనః గన్తః యస్యతత్ = సుగన్తి సురభిః గన్తః యస్య
తత్ = సురభిగన్తి పద్మగన్తప్యేవ గన్తః యస్య తత్ = పద్మగన్తి

4 ఒకేశబ్దము పూర్వపదముగా నున్నిపుడును బహుప్రీహి సమాసాంతము నందలి దర్శితబ్దము ధర్మన్ శబ్దముగా మారును
ఉదా - కల్యాణో దర్శి యస్య సః = కల్యాణధర్మా

5 బహుప్రీహి సమాసాంతమునందలి జాయాశబ్దము జావిశబ్దముగా మారును

ఉదా - సీతా జాయా యస్య సః = సీతాజానిః
యువతిః జాయా యస్య సః = యువజానిః

6 సమాసాంతమునందు మార్పుగాని అగమముగాని రానపుడు అనపదార్థ ప్రదాన బహుప్రీహికి చివర వికల్పముగా -క' అన సమాసాంత ప్రత్యయము చేరును

ఉదా - మహాన్ యశః యస్య సః = మహాయశస్కః మహాయశాః

7 కప్రత్యయము చేరనపుడు బహుప్రీహి సమాసాంతమందగోళబ్దమునకు అకారాంత త్రిలింగశబ్దమునకు చివరి యచ్చున హ్రస్వము వచ్చును

ఉదా - చిత్రాః గావః యస్య సః = చిత్రగుః లక్ష్మీః భార్యా యసః = లక్ష్మీభార్యః

8. సమాసాంతమున క్లప్తప్రత్యయము పరమగునపుడు అకారమున హ్రస్వము వికల్పముగా వచ్చును.

ఉదా - లక్ష్మీభార్యః లక్ష్మీభార్యః

అవ్యయాలావ సమాసము

అవ్యయాలావ సమాసము సామాన్యముగా ఒక అవ్యయము ఒక సుబింశమును కలయుటచే నేర్పడును. తమిళుగా ఆ సమాసమునందు అవ్యయము పూర్వపదముగా నుండును కాని కొన్నింటిలో అవ్యయము త్తరపదముగా నుండును. కేవలము రెండు సుబింశములకు కలుగు అవ్యయాలావ సమాసములుగూడ కొన్ని కలవు. కావున అవ్యయాలావ సమాసములను - అవ్యయపూర్వపదము - అవ్యయోత్తరపదములు, అవ్యయరహితములు - అని మూడురకములుగా గ్రహింపవచ్చును.

ఉదా - అపదిశమ్ కాకప్రతి సప్తగణమ్

అవ్యయాలావసమాస మేర్పడినపుడు రెండవపదము చివరనున్న దీర్ఘమునకు హ్రస్వమువచ్చును. ఉదా - అపదిశా = అపదిశ = అపదిశమ్. సప్తగణ్ = సప్తగణ్ = సప్తగణమ్.

అవ్యయాలావసమాసములన్నియు అవ్యయములు అందుచే కేవల అవ్యయములకు ఎలెనే వీచి చివరగూడ విభక్తిప్రత్యయము లుండవు. అవగా అవి లోపించునని భావము. కాని అకాంతవ్యయాలావముకంటె పరమయిన పంచమీవిభక్తికి లోపమురాదు. తృతీయాసప్తమీ విభక్తులకు వికల్పముగా లోపము కలుగును. విభక్తిప్రత్యయములకు లోపము కలిగి నపుడు సమాసము చివరి అకారమునకు దురులు అమ్ అనునది చేరును.

ఉదా - దిశయోః మద్యమ్ = అపదిశమ్. దిశయోః మధ్యేన = అపదిశమ్. అపదిశేన దిశయోః మధ్యాత్ = అపదిశాత్. దిశయోః మధ్యే = అపదిశమ్. అపదిశే.

అకారాంతేతరములగు అవ్యయాలావములకంతటను విభక్తి ప్రత్యయములు లోపించును. ఉదా - అదిహరి.

పై వానినిబట్టి అవ్యయాలావనమాసమున్నియు ఆ కర్ణము
యొక్క నవుంసకలింగ ప్రధమైకివచనరూపములో నుండుననియు,
అకారాంతవృత్తాలావములు మాత్రము కృతీయ పంచమీ సప్తమ్యంత
రూపములలోగూడ నుండుననియు గ్రహింపదగును

ఇందు సమసింపబోవు అవ్యయములకు సామాన్యముగా ఆ యా
అర్థములలో విరిగి ప్రయోగముండకపోవుటచే సమాసములలో ఆ
యవ్యయములచే బోధింపబడునట్టి అర్థములుగల సుబంతములతో విగ్రహ
వాక్యములు చెప్పబడును

అవ్యయపూర్వపదావ్యయాలావము

1 విభక్తియొక్క అర్థమునందు సమీప సమృద్ధి మున్నగు
అర్థములందునుండు అవ్యయము సుబంతముతో సమసింపును

ఉదా - హరౌ ఇతి=అఽహరి = హరియందు (ఇందు ఆధి అను
అవ్యయము సప్తమీవిభక్త్యర్థము)

అట్లే—లతాయాన్ ఇతి=అదిలతమ్	విష్టోః సమీపమ్=ఉపవిష్ట
కృష్ణస్య సమీపం=ఉపకృష్ణమ్	మద్రాజాం సమృద్ధిః=సమృద్ధమ్
యవనానాం పృద్ధిః=దుర్భలసమీ	మక్షికాణా మలావః=విర్మక్షికమ్
హిమస్య అత్యయః=అతిహిమమ్	నిద్రాసంప్రతినయుజ్యతే=
	అతినిద్రమ్

హరిశబ్దస్య ప్రకాశః=ఇతిహరి	విష్టోః పశ్చాత్=అనువిష్ట
రూపస్యయోగ్యమ్=అనురూపమ్	అర్థమ్ ఆర్థమ్ ప్రతి=ప్రత్యర్థమ్
శక్తి మనతిక్రమ్య=యదాశక్తి	హరేః సాదృశ్యమ్=సహరి
జ్యేష్ఠస్య అనుపూర్వ్యేణ=అనుజ్యేష్ఠమ్	చక్రేణ యుగవల్=సచక్రమ్
పూర్వాహ్వాన్య సాకల్యే=సహపూర్వాహ్వామ్	సదృశః పఖ్య=ససతి
క్షత్రాణాం సంపత్తిః=సక్షత్రమ్	బుద్ధే రాధిక్యమ్=సమృద్ధి

తృణమప్యపరికృత్య=సతృణమ్	అగ్ని గస్త వర్యనమ్=సాగ్ని
యావ స్తః శ్లోకాః=యావద్ద్యోకమ్	దిశయోఽర్చ్యమ్=అపదిశమ్
విష్టోః అప=అవవిష్టు	విష్టోః పరి=పరివిష్టు
వనాత్ బహిః=బహిర్వనమ్ బహిర్వనాత్	వనాత్ ప్రాక్=ప్రాగ్వ
	నమ్ ప్రాగ్వనాత్
ముత్రేః పర్యస్తమ్=అముక్తి అముత్రేః	బాలాన్ అభివ్యావ్య=
	అబాలన్ అబాలేభ్యః
అగ్నిమ్ అబ=అభ్యగ్ని	అగ్నిమ్ ప్రతి=ప్రత్యగ్ని
వనస్య సమీపమ్=అనువనమ్	గజ్గయాః దైర్ఘ్యమిదం దైర్ఘ్యం
	యస్య=అనుగజమ్.

అవ్యయో త్రపదవ్యయీభావము

2 సుబంతము రేకము అను నర్థముకల ప్రతి అను అవ్యయముతో సమసించును ఉదా - కాకన్యరేకః=కాకప్రతి

3 అక్ష శలాకా శబ్దములు సంఖ్యావాచకములును పరి అనునవ్యయముతో ద్యూతవ్యవహారార్థమున పరాజయ ద్యోతనమునందు సమసించును ఉదా - అక్షేణ విపరీతం వృత్తమ్=అక్షపరి శలాకయా విపరీతం వృత్తమ్=శలాకాపరి ఏకేన విపరీతం వృత్తమ్=ఏకపరి ద్వాభ్యామ్ విపరీతమ్ వృత్తమ్=ద్విపరి

అవ్యయరహితావ్యయీభావములు

4 అడ్వో రాకునిష్పన్నములయిన శబ్దములు పశ్యమ్యంతముతో సమసించును ఉదా - ప్రాక్ వనాత్=ప్రాగ్వనిం, ప్రాగ్వనాత్

5 పార, మద్య అను శబ్దములు షష్ఠ్యంతముతో సమసించును అప్పుడు అవి పారే మధ్యే అని మారును

గజ్జాయాః పారమ్=పారేగజ్జమ్ గజ్జాయాః మధ్యమ్=మధ్యేగజ్జమ్
 వీనికి వస్తేతత్పురుష సమాసముకూడ వికల్పముగా నగును

ఉదా - గజ్జాయాఃపారమ్=గజ్జాపారమ్ గజ్జాయాః మధ్యమ్=గజ్జామధ్యమ్

6 సంఖ్యావాచకము విద్యాసంతతి వాచకముతోడను, జన్మసంతతి
 వాచకముతోడను సమపించును ఉదా - ద్వైముని వంశ్యై = ద్విముని
 క్రయః మునయః వంశ్యై=క్రిముని

ఏకవింశతిః భారద్వాజస్య వంశ్యైః=ఏకవింశతి భారద్వాజమ్

7 సమాహారార్థమునందు సంఖ్యావాచకము నదీవాచకముతో
 సమపించును

ఉదా - సప్తావాం గజ్జానాం సమాహారః=సప్తగజ్జమ్

ద్వయోః యమునయోః సమాహారః=ద్వయమునమ్

సప్తావాం నదావాం సమాహారః=సప్తనదీమ్

సప్తావాం గోదావరీణాం సమాహారః=సప్తగోదావరమ్

8 విశేషణవాచకము నదీవాచకముతో సమపించును ఆ సమా
 సము అన్యపదార్థమునకు సంజ్ఞావాచకమగును ఉదా - ఉన్మత్తా గజ్జో
 యస్మిన్ సః=ఉన్మత్తగజ్జమ్ లోహితా గజ్జా యస్మిన్ సః=లోహిత
 గజ్జమ్ (ఈ రెండును దేశముల పేర్లు)

సమాసాంత కార్యములు

1 అన్యయాభివాంతమునందలి శరదాదులకంటె పరముగా ఆ
 అను సమాసాంత ప్రత్యయముచేరి ఆ సమాసము అకారాంత మగును
 (శరద్ విపాశ్-మున్నగునవి శరదాదులు) ఉదా - శరదః సమీపమ్=
 ఉపశరద్+అ=ఉపశరదమ్ విపాశః ప్రతి=ప్రతివిపాశ్+అ = ప్రతివిపా
 శమ్ (విపాశ్ శబ్దము ఒకనడికి పేరు) జరాయాః సమీపమ్=ఉపజరన్+
 ఆ=ఉపజరన్

2 అవ్యయీ భావసమాసమునందు ప్రతి పర సమ అను వాని కంటె పరమయిన అక్షి శబ్దము చివరి ఇకారము పోయి అకారము చేరును ఉదా - అక్షిప్రతి = ప్రత్యక్షమ్ అక్షిః పరమ్ = పరోక్షమ్ అక్షిః యోగ్యమ్ = సమక్షమ్ అక్షిః వ్యాక = అన్యక్షమ్

3 అవ్యయీభావంతమందలి అన్నంతశబ్దములో అన్ అనునది రోపించి అకారము చేరును నపుంసకలింగమగు అన్నంత శబ్దమునకు వికల్పముగా జేరును ఉదా - రాజః సమీపమ్ = ఉప+రాజన్ = ఉపరాజమ్ ఆత్మని ఇతి = ఆది+ఆత్మన్ = ఆద్యాత్మమ్ చర్యజః సమీపమ్ = ఉప+చర్యన్ = ఉపచర్యమ్ (లేక) ఉపచర్య

4 అవ్యయీభావ సమాసాంతమునందు వికల్పముగా నదీ పౌర్ణమాసీ అగ్రహాయణీశబ్దముల ఈకారము రోపించి అకారముచేరును ఉదా - నద్యాః సమీపమ్ = ఉపనదమ్ ఉపనదీ పౌర్ణమాస్యాః సమీపమ్ = ఉపపౌర్ణమాసమ్ ఉపపౌర్ణమాసీ అగ్రహాయణ్యాః సమీపమ్ = ఉపాగ్రహాయణమ్ ఉపాగ్రహాయణీ (అగ్రహాయణీ యనగా మార్గర పౌర్ణమి యని యర్థము)

5 యుయంతములగు అవ్యయీభావములకంటె పరముగా వికల్పముగా జేరును సమీధః సమీపమ్ = ఉపసమీధమ్ ఉపసమీథ్ గిరేః సమీపమ్ = ఉపగిరిమ్ ఉపగిరి

కేవల సమాసము

పైన పేర్కొనబడిన ద్వంద్వ తత్పురుషాది సమాసలక్షణములకు సరిపడని సమాసములు కొన్ని కలవు అట్టి వానిని సామాన్య సమాసములు లేక కేవల సమాసములు అని యందురు

ఉదా - పూర్వం భూతః = భూతపూర్వంః విస్పష్టం ఎఱుః = విస్పష్టమఱుః స అస్తరీయకమ్ = వాస్తరీయకమ్ ఆత్మనే ఎదమ్ = ఆత్మనే ఎదమ్ - మున్నగునవి

ఏ క శేషము

ఇది ద్వంద్వసమాసమునకు అవవాదముయినది రెండు పదములకు ద్వంద్వసమాసము కలిగినపుడు ఆ రెండును కిరిసి యేకపదమై దాని చివర విభక్తి ప్రత్యయము చేరును కాని యేకశేషములో ఆ రెంటిలో ఒకటిమాత్రమే మిగిలియుండి దానికి అర్థమును బట్టి ద్విపదన ప్రత్యయము గాని బహుపదన ప్రత్యయముగాని చేరుచుండును

1 సమాస ప్రకృతికములయిన ఒక పుంలింగ శబ్దమునకు ఒక స్త్రీలింగ శబ్దమునకును సమాసము కలుగునపుడు అందు పుంలింగ శబ్దము మిగులును

ఉదా - హంసిత హంకృ = హంసౌ

2 బ్రాతృ స్వస్థ శబ్దములకు సమాసము కలుగునపుడు బ్రాతృ శబ్దము, పుత్రృ దుహితృ శబ్దములకు సమాసము కలుగునపుడు పుత్రృ శబ్దమును మిగులును

ఉదా - బ్రాతాద స్వసాద = బ్రాతరౌ పుత్రృశ్చ దుహితాద = పుత్రౌ

3 మాతృ విశ్వశబ్దములకు సమాసము కలుగునపుడు విశ్వ శబ్దము వికల్పముగా మిగులును

ఉదా - మాతాద వితాద = వితరౌ మాతాపితరౌ

4 శ్వశ్రూ శ్వశుర శబ్దములకు సమాసము కలుగునపుడు శ్వశుర శబ్దము వికల్పముగా మిగులును

ఉదా - శ్వశ్రూశ్చ శ్వశురశ్చ = శ్వశురౌ శ్వశ్రూశ్వశురౌ

అష్టాదశః పాఠః - పదునెనిమిదవ పాఠము

అర్థదాతుక లకారములు

దాతువునకు జేరు ప్రత్యయములు రెండరకములు — 1) సార్వ
దాతుకములు, 2) అర్థదాతుకములు

ఇంతకుముందు చెప్పబడిన లట్, లజ్, లోట్, విధిలిజ్ అను
నాల్గు లకారముల తిజ్ ప్రత్యయములును సార్వదాతుక ప్రత్యయములు.
అందుచే ఆ లకారములు గూడ సార్వదాతుక లకారము లనబడును
లిట్ లజ్ లృట్, అశీర్లిజ్, లజ్ లృజ్-అను ఆరు లకారముల
తిజ్ ప్రత్యయములును అర్థదాతుక ప్రత్యయములు. అందుచే ఈ ఆరు
లకారములుగూడ అర్థదాతుక లకారములనబడును ఇట్లే దాతువులకు జేరు
ప్రత్యయములన్నింటిలో - ఏకరణములలో కృత్తులలోగూడ ఈ భేదము
కలదు

లి ట్

ఏకాచ్చములయిన కొన్ని మూలదాతువులకంటె పరమయిన
పరాద్యార్థ దాతుకమునకు (యకారేతర హలాదియగు అర్థదాతుక ప్రత్య
యమునకు) ముందు ఇకారమాగమముగా చేరును ఏ దాతువుల కంటె
పరమయిన పరాద్యార్థ దాతుకములకుముందు ఇకారాగమము వచ్చునో ఆ
దాతువులను పేట్ దాతువులనియు తక్కినవానిని అనిట్ దాతువు లనియు
వ్యవహరింతురు

అజంత దాతువులలో ఊకారాంత ఋకారాంత దాతువులు, యు,
రు ఙ్గ శి స్సు ను, ఙ్, ఙ్వి డి శ్రీ, వృ (అత్కనేపది) వృ (ఉభయ

వది) - అను 12 రాకువులును సేబ్ రాకువులు తక్కినవి అనిబ్ రాకువులు

హరింతరాకువులలో శక్ పవ్ మువ్-మున్నగు 102 రాకువులు అనిబ్ రాకువులు. తక్కినవి సేబ్ రాకువులు

అనేకావృత్తులయిన మూలరాకువులు పదవగణము రాకువులు, ప్రేరణార్థక రాకువులు, సన్నంత రాకువులు - మున్నగు సనాద్యంత రాకువులు అన్నియును సేద్రాకువులే

పరస్పై పద లిట్ ప్రత్యయములు		అత్యనేపద లిట్ ప్రత్యయములు	
అ - అకుః - ఉః		ఏ - ఆతే - ఇరే	
థ - అథుః - ఆ		సే - ఆథే - ర్వే	
అ - వ - మ		ఏ - వహే - నుహే	

పైవానిలో థ వ మ అను పరస్పై పద ప్రత్యయములు, సే ర్వే వహే నుహే - అను అత్యనేపద ప్రత్యయములును పలాద్వార్య రాకుకములు పరస్పై పద లిట్ ప్రత్యయములలో ఏకవచనము అన్నియు దృఢప్రత్యయములు ద్వి బహువచనములన్నియును దుర్బల ప్రత్యయములు అత్యనేపద లిట్ ప్రత్యయములన్నియును దుర్బల ప్రత్యయములే

సామాన్యముగా దృఢప్రత్యయములు పరమగునపుడు దానికి ముందున్న ఇక్కునకు, ఉపదయగు శ్రూస్వ ఇక్కునకును గుణము వచ్చును కాని లిట్టయొక్క దృఢప్రత్యయములలో ప్రథమపుష్పైక వచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు దానికి ముందున్న ఇక్కునకు ఉపదయగు అకారిమునకును వృద్ధియు ఉపదయగు శ్రూస్వ ఇక్కునకు గుణమును వచ్చును ఉత్తమపుష్పైకవచన ప్రత్యయము పరమగునపుడు

దానికి ముందున్న ఇక్కునకు ఉపధయగు అకారమునకును వృద్ధి
వికల్పముగా వచ్చును వృద్ధి రానివక్షమున గుణము వచ్చును ఉపధ
యగు హ్రస్వ ఇక్కునకు గుణము వచ్చును మధ్యమపుడు ప్రకవచన
ప్రత్యయము పరమగునపుడు దానికి ముందున్న ఇక్కునకు ఉపధయగు
హ్రస్వ ఇక్కునకును గుణమే వచ్చును

లిట్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు సామాన్యముగా అన్ని
దాతువులకును మూడవ గణమునందలి దాతువులకువలె ద్వీరుక్తియు
అత్యాసకార్యములును కలుగును

సార్వదాతుక అకారములలో దాతువునకు వచ్చిన ఆదేశములు
అర్థదాతుక అకారములయందు రావు మూలదాతువులనుండియే అర్థదాతుక
అకారాంత రూపము లేర్పడును

లిట్ రూపములు

(పరస్మైపదము)	(ఆత్మనేపదము)
బుటోధ-బుబుదకుః-బుబుధుః	బుబుధే-బుబుధాతే-బుబుధిరే
బుటోధి-బుబుధధుః-బుబుధ	బుబుధిషే-బుబుధాతే-బుబుధిర్వే
బుటోధ-బుబుధివ-బుబుధిమ	బుబుధే-బుబుధివిహే-బుబుధిమహే

పైవానిలో బుద్ ఆమనది దాతువు దానికి లిట్ ప్రత్యయములు
పరమగునపుడు దాతుద్వీరుక్తియు అత్యాస కార్యములును కలుగగా
బుబుధో అను ప్రకృతి యేర్పడును దృఢప్రత్యయములు పరమగు
నపుడు ఆ ప్రకృతి యందలి ఉపధయగు హ్రస్వ ఇక్కునకు గుణము
వచ్చి బుటోధ అని యగును బుద్ అనునది పేర్కాతువగుటచే
పలాద్యార్థదాతుకములకు ఇదాగమము వచ్చును ఈవిధముగా
పై రూపములు విష్పన్నములగును

(పరస్మైపదము)	(అత్మనేపదము)
చకార - చక్రతుః - చక్రః	చక్రే - చక్రాతే - చక్రిరే
చకర్థ - చక్రధుః - చక్ర	చక్రపే - చక్రాథే - చక్రధ్వే
చకార } - చక్రవ - చక్రమ	చక్రే - చక్రవహే - చక్రమహే

పై వానిలో 'కృ' అనునది రాకుపు దానికి లిట్ ప్రత్యయముల వరమగునపుడు రాకుద్విత్వము, అర్థాసకార్యములు కలిగి 'చక్ర' అను ప్రకృతి యేర్పడును దానికి పరస్మైపద ప్రత్యయములలో ప్రథమపురుష ఏకవచన ప్రత్యయము వరమగునపుడు ఋకారమునకు వృద్ధివచ్చి 'చకార' అను రూపమేర్పడును ఉత్తమ పురుషైకవచన ప్రత్యయము వరమగునపుడు ఋకారమునకు వికల్పముగా వృద్ధియు అది రాని పక్షమున గుణమును వచ్చి చకార, చకర అను రెండు రూపము లేర్పడును ఇది అనిర్ధాతువగుటచే ఇదాగమము రాదు

అ అ ణ తప్ప తక్కిన యచ్చులకంటె పరమయిన ఇదాగమ రహితధ్వేప్రత్యయ-ధకారమునకు ధకారాదేశమగును

ఉదా - చక్ర + ధ్వే = చక్రధ్వే

అర్థమునుబట్టి లిడంతప్రకృతి సామాన్యముగా ప్రథమపురుష యందు మాత్రమే ప్రయోగములుండును మధ్యమోత్తమ పురుషుల యందు ప్రయోగావకాశములు తక్కువ అందుచే ప్రథమపురుష క్రియా పదములను గుఱించి మాత్రమే యిచ్చుట వివరింపబడును

(ఏ)-(పరస్మై) నివాయ - నిన్యతుః - నిన్యః } నివీ + అ = నివాయః
 (అత్మనే) నిన్యే - నిన్యాతే - నిన్యరే } నివీ+అతుః = నిన్యతుః
 (సూ-238)

(హ) - (వరప్రేక్ష) మనన - మనునకుః - మనుషః (మహ+అకు) =
మనునకుః (మూ-224)

(హా) - ,, దురాప - దుధువతు: - దుధువే:

సంయుక్తపూర్వక ముకారాంత భావపుయొక్కయు, మూకారాంత
 భావపుయొక్కయు జాగృదావపుయొక్కయు, ముదావపుయొక్కయు,
 చివరి ము మూలకు లిట్లుయొక్క దుర్బలవత్వమునా వరమగుననుకు
 కూడ గుణము వచ్చును

(స్వప్న) - (వరప్రేక్ష) నస్యార - వస్యరతుః - వస్యరతుః

(కౌ) - " చకార - చకరము - చకరు.

(జగ్గు) - " బజాగర - బజాగరము! - బజాగరు!

ఈ తాగ్మ రాకున్నవకు, ముందు చెప్పబోవునట్టి తాగ్మరాక్షాసకార -
మన్నగు 'అమ ప్రయోగ' రూపములుగూడ ముందు)

(మ) - (వర ప్రతి) అర్-అర్తుః - అర్తుః (మ + మ+అ = ఆ + మ+అ
+ అర్ + అర్తుః = అర్తుః)

సూ, ద్య వ్యా ఆను రాకుపుం ఋకారమునకు బిట్టయొక్క దుర్బల
ప్రత్యయము పరచగునపుడు వికల్పముగా గుణము వచ్చును. గుణము
రావి వక్షమున ప్రాప్త్యము వచ్చును

(శా) - (పరస్మై) శకార-శకరము: } శకరు: }
 శక్రము: } శక్రు: }

(5) - , $\left. \begin{array}{l} \text{தொடர்-தொடர்து:} \\ \text{தொடர்து:} \end{array} \right\} \left. \begin{array}{l} \text{தொடர்து:} \\ \text{தொடர்து:} \end{array} \right\}$

(5) - ,, వపార-వవరతు: } వవరు: }
 పవరు: } పవరు: }

శ్రీశక్తిః (మూ-87) పవనముః పవనముః శక్తిః + అనుః = శక్తిశక్తిః + అనుః = శక్తిశక్తిః (శక్తి) శక్తి + అనుః =

శ్రీశకు: శ్రీ + అకు
(సూ-87)

అకారాంత రాతువులకంటె పరమయిన 'అ' అను లిట్ ప్రథమ పురుషైకవచన ప్రత్యయమునకు ఔకారాదేశమగును

అజాది దుర్బలార్థాదుక ప్రత్యయము పరమగునపుడు ధాతువు చివరి అకారమునకు లోపము వచ్చును

(జ్ఞ) - (పరస్మై) జ్ఞా-జ్ఞతుః-జ్ఞాః (జ్ఞా+అ=జ్ఞా+ఔ=జ్ఞా
(సూ-21) జ్ఞా+అతుః=జ్ఞా+అతుః=జ్ఞాతుః

సూ - 28 సార్వదాదుక అకారములందు శతృ శానచ్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడును శప్ప తక్కిన ప్రత్యయములు పరమగు నపుడు ధాతువు చివరి ఏ ఓ ఐ - అనువానికి అకారాదేశము వచ్చును (అప్పుడు వానికి అకారాంత రాతువులవలె రూపము లేర్పడును)

(ధే) - (పరస్మై) ధధా - ధరతుః - ధిరుః

(గై) - (పరస్మై) జగ్గ - జగ్గతుః - జగ్గుః

సూ-282 భూరాతువుయొక్క అభ్యాసమునందలి అకారమునకు అకార మాదేశమగును అజాదులగు లిట్ యజ్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు భూరాతువు చివర వకార మాగమముగా చేరును అన్ రాతువునకు లిట్టునందు 'భూ' అనునది ఆదేశమగును

భూ
అన్ } - (పరస్మై) బభూవ - బభూవతుః - బభూవుః

సూ-283 అభ్యాసముకంటె పరమగు జిధాతువు అకారమునకు గకార మును, హి ధాతువు హకారమునకు ఘకారమును ఆదేశ మగును చి ధాతువు చకారమునకు వికల్పముగా కకారాదేశ మగును

- (కి) - (పరపై) జిగాయ - జిగ్గుతు - జిగ్గుతు
 (హి) ,, జిహాయ - జిహ్నుతు - జిహ్నుతు
 (లి) ,, చికాయ } చిక్కుతు - చిక్కుతు }
 చిదాయ } చిచ్చుతు - చిచ్చుతు }
 (అత్మనే) చిక్కే } చిక్కాతే } చిక్కిరే }
 చిచ్చే } చిచ్చాతే } చిచ్చిరే }

లిట్టయొక్క అజాది దుర్బలవత్వము వరమగునపుడు గమ్ హన్, జన్, ఖన్, ఘన్ దాతువుల ఉపదయగు అకారమునకు లోపము వచ్చును హన్ దాతువు హకారమునకంతటను మకారాదేశమగును జన్ దాతువులో అకారము లోపించగా మిగిలినది 'క్ష' అని మారును.

(సూ-97)
 ఘన్ దాతువులో అకారము లోపించగా మిగిలినది 'క్ష' అని మారును
 (సూ-118 22)

- (గమ్) - (పరపై) జగామ - జగ్గుతు - జగ్గుతు
 (హన్) - ,, జహాన - జహ్నుతు - జహ్నుతు
 (ఘన్) - ,, జఘాన - జక్షతు - జక్షి
 (ఖన్) - ,, చఖాన - చక్కుతు - చక్కుతు
 (అత్మనే) చక్నే - చక్నాతే - చక్కిరే
 (జన్) - ,, జజ్జే - జజ్జాతే - జజ్జిరే

అదే దాతువునకు లిట్టినందు వికల్పముగా 'మ' అనునది ఆదేశ మగును

- (అద్) - (పరపై) - జహాన } జక్షతు - జక్షి }
 ఆద } అదతు - అదు }
 ఇ-అధ్యయనే అను దాతువునకు లిట్టినందు 'గా' అనునది ఆదేశ మగును

(అది+ఇ) - (అత్కవే) అధిగే - అదిగిగా - అదిగిగిరే

మృ దాకువు అత్కవేవడియైనను, లిడ్, టాడ్, ల్యుడ్, ల్యుడ్
అను రికారములందు వరస్మైవదప్రత్యయములే చేరును.

మమార - మమ్రుతుః - మమ్రుః

దాకువులో అసంయుక్త హల్లుల నడుమ అకారముండి దాకువే
మొదటి వర్ణమునకు అర్ధాసములో మార్పురానిచో దుర్బల ప్రత్యయము
వరమగునపుడు ఆ అర్ధాసమునకు లోపము దాకువు నందలి అకారము
నకు ఏకారాదేశమును వచ్చును

(తవ్) - (వరస్మై) తతాన - తేనతుః - తేనుః

(అత్కవే) తేనే - తేనాతే - తేవిరే

దుర్బల ప్రత్యయము వరమగునపుడు త్వా, వర్, భక్, త్రవ్
అను దాకువుల యచ్చునకుగూడ ఏకారాదేశము, అర్ధాసమునకు లోప
మును వచ్చును.

(త్వా)-(వరస్మై) తతార - తేరతుః - తేరుః

(వర్) " వపాం - వేంతుః - వేరుః

(భక్) " బలాః - భేజతుః - భేజుః

(అత్కవే) భేజే - భేజాతే - భేజిరే

((తవ్) " త్రేపే - త్రేపాతే - త్రేపిరే

హింసార్థకమగునపుడు రాద్ దాకువు నిచ్చునకుగూడ ఏకారా
దేశము, అర్ధాసమునకు లోపమును వచ్చును (అన అను ఉపసర్గతో
గూడినపుడు రాద్ దాకువు హింసార్థకమగును)

(అవ+రాద్) (వరస్మై) అవరరాధ - అవరేధతుః - అవరేధుః
(హింసార్థముకానిచో రరాధ - రరాధతుః - రరాధు అనియే యుండును)

జ్యో, ట్రమ్, క్రప్, ఫచ్, రాక్, ట్రాక్ ట్రాక్, బ్లౌ స్వమ్, స్వన్ రాతువులకు దుర్బల ప్రత్యయము వరమగునపుడు రాతువునందలి అచ్చునకు ఏకారాదేశము అభ్యాసలోపమును వికల్పముగా నచ్చును

(జ్యో) - (వరపై) జజార - జేరతుః } జేరుః
జజరతుః } జజరుః

ఏత్వాభ్యాసలోపములు రాతుడు క్యా రాతువునకునలె ఋకారమునకు గుణమువచ్చును

(ట్రమ్) - (వరపై) బ్రామ - బ్రేమతుః } - బ్రేముః
బ్రమతుః } బ్రమముః

ఇన్ద్రే - ట్రప్, ఫచ్, స్వమ్ స్వన్ రాతువులదావముల మూహించునది,

(రాక్) - (వరపై) రరాజ - రేజతుః } - రేజాః
రరాజతుః } రరాజాః

(అత్కవే) రేజే } - రేజాతే } - రేజిరే
రరాజే } రరాజాతే } రరాజిరే

రాక్ రాతువుయొక్క అత్కవేవదదావముల వలెనే ట్రాక్ ట్రాక్, బ్లౌ, రాతువుల దావముల మూహించునది

వకారాది రాతువులకును, కన్ దద్ రాతువులకును ఏత్వాభ్యాస-లోపములు రావు

(వమ్) - (వరపై) వనామ - వనమతుః - వనముః

(కళి) - , కళాన - కళనతుః - కళనుః

(దద్) - (అత్కవే) దదదే - దదదాతే - దదదిరే

సంప్రసారణము

1 సామాన్యముగా దుర్బలప్రత్యయము వరమగునపుడు కొన్ని రాతువులలోని యకార, వకార, రేఫంకు వరుసగా ౩ ఓ ఋ అనునవి అదేశములగును. ఈ యాదేశములను సంప్రసారణము లందురు.

ఆ రాకువు లేవనగా - వన్, వ్యవ యత్, వన్, వహి, వన్
(1 గణము) వే వ్యే, హ్యే శ్వ, వద్ గ్రహ, జ్య, వ్యధ, వక్
వ్యవ్ వ్రక్ష్, వ్రక్ష్ - అనునవి

2 వీవిలో మొదటి 11 రాకువులకు సార్వరాకుకలకారముల దుర్బల
ప్రత్యయములు వ్రక్ష్మగునపుడు సంప్రసారణము రాదు లిట్టయొక్క
దుర్బల ప్రత్యయములు వరమగునపుడు వ్రక్, వ్రక్ష్, వ్రక్ష్ -
రాకువులకు సంప్రసారణము రాదు

3 లిట్టలో సంప్రసారణము రాదగినవానికి దృఢప్రత్యయము వరమగు
నపుడు కూడ సంప్రసారణము వచ్చును కాబి దుర్బల ప్రత్యయము
వరమగునపుడు రాకుద్విరుక్తికంటె ముందుగనే సంప్రసారణము
వచ్చును దృఢప్రత్యయము వరమగునపుడు అభ్యాసమునందు
మాత్రమే సంప్రసారణము వచ్చును

4 వే రాకువునకు లిట్టలో వికల్పముగా వయ్ అను ఆదేశము
వచ్చును అందు వకారమునకే సంప్రసారణము వచ్చును వయా
దేశమురానపుడు లిట్టలో సంప్రసారణము రాదు

5 హ్యే రాకువునకు లిట్ట దృఢప్రత్యయము వరమగునపుడు కూడ
రాకువునందే ద్విరుక్తికంటె ముందుగనే సంప్రసారణము వచ్చును

6 శ్వ రాకువునకు లిట్టనందు సంప్రసారణము వికల్పముగా వచ్చును
ఆ సంప్రసారణము దృఢప్రత్యయము వరమగునపుడు గూడ
ద్విరుక్తికంటె ముందుగనే రాకువునందే వచ్చును

7 సంప్రసారణముకంటె వరమగు అచ్చు లోపించును

8 సంయుక్తవర్ణములలో రెండును సంప్రసారణయోగ్యము లగునపుడు
రెండవ హల్లునకు మాత్రమే సంప్రసారణమువచ్చును

9 పైరాకువులకేకాక వ్యధ రాకువునకు లిట్ వరమగునపుడు అంతట
అభ్యాసమునకు మాత్రము సంప్రసారణము వచ్చును

(పరస్మైవదము)

(ఆత్మనేపదము)

(బ్రా) ఉవాచ-ఊహతుః-ఊహుః ఊచే - ఊహతే - ఊహరే

(అర్హతకు లకారములలో బ్రాహ్మణపునకు పన్ అనునది
అదేశమగును)

(స్వప్) సుష్వాప - సుషువతుః - సుషుషుః

సూ - 284 ఇచ్చో కవర్గాక్షరమలికంటె పరమగునపుడు స్వప్నదాతువు
సకారమునకు ప్రకారదేశమగును

(యజ్) ఇయాజ - ఈజరు - ఈజా: ఈజే - ఈజో - ఈజిరే

(వచ్) ఉవాప - ఉవకు: - ఉపు: ఉపే - ఉపాతే - ఉపిరే

(వహ్) ఉవాహ-ఉహతుః-ఉహః ఉహే - ఉహతే - ఉహరే

(వన్) ఉవాస - ఉషకుః - ఉషుః

(సూ - 221)

(లిట్టయొక్క దుర్బలవక్రయముల వరమగువపుడు వేరొకవు యొక్క వయాదేశములో యకారమువకు వికల్పముగా వకారాదేశ మగును). వయాదేశము రాన్తపుడు దేరొకవునకువలె టావనిప్పత్తి నూహించునది.

(వే) ఉవాయ } ఈయకు: } ఈయ: ఈయే } ఈయతే } ఈయరే }
 } ఈవకు: } ఈవు: ఈవే } ఈవతే } ఈవరే }

వదో - వచకుః - వపుః — వవే - వవాతే - వవిరే

(వే) వివ్యాయ - వివ్యతుః - వివ్యః — వివే - వివ్యతే - వివిరే

(హ్వ) జాహవ - జాహవతుః - జాహవః - జాహవే - జాహవాతే - జాహవిరే

(శ్లో) శుభావ - శుశువతుః - శుశువుః

శిశ్వాయ - శిశ్వియతుః - శిశ్వియః

(వరప్రైవదము)

(అత్మనేపదము)

(వద్) ఉబద - ఉదతు - ఉడు:

(గ్రహ) జగ్రహ - జగ్రహతు: - జగ్రహా: — జగ్రహే - జగ్రహతే -
జగ్రహిరే

(జ్య) జిజ్యౌ - జిజ్యతు: - జిజ్యా:

(వ్యద్) వివ్యాద - వివిరతు: - వివిరు:

(వక్) ఉవాక - ఉవతు: - ఉకు:

(వ్యచ్) వివ్యాచ - వివిరతు: - వివిరు:

(వ్యత్) వివ్యాత - వివ్యతతు: - వివ్యతు:

(వక్చ) వవ్రచ్చ - వవ్రచ్చతు: - వవ్రచ్చు:

(వచ్) వవ్రచ్చ - వవ్రచ్చతు: - వవ్రచ్చు:

(ఠక్ష్) ఠథర్ష - ఠథర్షతు: - ఠథర్షు:

మా - 285 ఠథర్ష దాతువునకు అర్థదాతుక లకారములయందు ఠర్ష అను
నాదేశమువచ్చును ఠర్ష + ఆ = ఠథర్ష

మా - 286 అకారాదియు, సంయుక్తాంతమును అగు దాతువుయొక్కయు
ఋకారాది దాతువులయొక్కయు, అక్, వ్యాప్తి అను దాతువు
యొక్కయు అధ్యాసవర్ణమగు అకారమునకు దీర్ఘమును
అధ్యాసమునకు, దాతువునకును నడుమ నకారాగమమును
వచ్చును

ఉదా - అర్ధ + ఆ = అ + అర్ధ + ఆ = ఆనర్ధ

(అర్ధ) ఆనర్ధ - ఆనర్ధతు: - ఆనర్ధు:

(అన్) ఆనన్త - ఆనన్తతు: - ఆనన్తు:

(ఋజ్) — ఆన్మజే - ఆన్మజాతే - ఆన్మజిరే

(ఋచ్) ఆనర్చ - ఆనర్చతు: - ఆనర్చు:

అ అది తప్ప తక్కిన యచ్చులలో దీర్ఘములుగాని, సంయుక్త పరకములయిన ప్రాస్వములుగాని అదియందుగల రాతువులకు, అనేకాచ్ఛ రాతువులకు, వదవగణము రాతువులకు, ప్రేరణార్థక రాతువులకు, సన్ ప్రత్యయాంతరాతువులు మున్నగువానికి విడంత రూపములు - ఆ రాతువులకు ఆస్ అను ప్రత్యయమును చేర్చి ఏర్పడి క్క, ఘ, అన్ రాతువులలో నొకదాని విడంతరూపములను అను ప్రయుక్తము కావించబడే (అనగా దానితోచేర్చి ప్రయోగింపబడుటచే) ఏర్పడును కాని ఋచ్చ రాతువునకు అచ్చేర్పడదు

మూలరాతువు ఆత్మనేపదియైనచో దానికి కృదాతువుయొక్క ఆత్మనేపదరూపములను, వరస్మైపదియైనచో దానికి-కృదాతువుయొక్క వరస్మైపదరూపములను చేర్చవలెను ఘ రాతువు అన్ రాతువును వరస్మైపదులగుటచే అన్నింటికి వరస్మైపదరూపములే భేదము. అన్ రాతువునకు అర్థరాతుక లకారములలో ప్రయోగములేదు దానికిబద్ధులు ఘరాతురూపములే ప్రయోగింపబడుచుండును - కాని ఈ అను ప్రయోగములలో మాత్రము అన్ రాతురూపములనే (అన-అనకుః-అనుః అనువానివి) చేర్చవలెను

పామాన్యముగా అర్థరాతుక లకారములందు వదవగణము రాతువులకు, ప్రేరణార్థకరాతువులకును జేరు ఆయ అనుదానిలో చివరి లకారము లోపించును.

(ఈ) ఈకాంచక్రే - ఈకాంచక్రాతే - ఈకాంచక్రిరే
ఈకాంచిభూవ - ఈకాంచిభూవతుః - ఈకాంచిభూవుః
ఈకామాన - ఈకామానతుః - ఈకామానుః

(క) కథయాంచకార - కథయాంచక్రతుః - కథయాంచక్రుః
కథయాంచక్రే - కథయాంచక్రాతే - కథయాంచక్రిరే

కథయాంబభూవ - కథయాంబభూవతుః - కభియాంబభూవుః

కథయామాస - కథయామాసతుః - కథయామాసుః

ఇజాది కాకపోయినను దయ్ అయ్ ఆస్ కాస్, అను రాకువులకుగూడ పైరీతిగనే లిడంతరూపము లేర్పడును

ఉష్, విద్ (2-వ గణము) జాగ్య రాకువులకు వికల్పముగా పైరీతిని లిడంతరూపము లేర్పడును

ఓ హీ భృ హ అను మూడవగణము రాకువులకుగూడ పైరీతిని వికల్పముగా అను ప్రయుక్త లిద్ రూపము లేర్పడును కాని మూలరాకువునకు ద్వీరుక్తి కలిగిన తరువాత ఆమ్ ప్రత్యయము చేరును

ఆమ్ అనునది దృఢప్రత్యయము కావున అది వరమగునపుడు రాకువు తుది ఇక్కునకు ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్కునకును గుణము వచ్చును కాని విద్ రాకువునకు రాదు

(దయ్) దయాఞ్మిత్రే దయామ్భభూవ దయామాస

(అయ్) అయాఞ్మిత్రే, అయామ్భభూవ అయామాస

(ఆస్) ఆయాఞ్మిత్రే ఆసామ్భభూవ ఆసామాస.

(ఉష్) ఓషాఞ్మిత్రే [లేక] ఉవోష-ఓషతుః-ఓషుః

(విద్) (2-వ గణము) విదాఞ్మిత్రే [లేక] వివేద-వివిదతుః-వివిదుః

(జాగ్య) జాగరాఞ్మిత్రే [లేక] జజాగర-జజాగరతుః-జజాగరుః

(ఓ) ఓభయాఞ్మిత్రే [లేక] విరాయ-విర్యతుః-విర్యుః

(హీ) జ్ఞీహయాఞ్మిత్రే [లేక] జ్ఞీహయ-జ్ఞీహయతుః-జ్ఞీహయుః

(భృ) విభరాఞ్మిత్రే [లేక] విభర-విభ్రతుః-విభ్రుః

విభరాఞ్మిత్రే [లేక] విభ్రే-విభ్రాతే-విభ్రరే

(హ) జహవాఞ్మిత్రే [లేక] జహవ-జహవతుః-జహవుః.

అర్థదాతుకములలో భావకర్తార్థములందు దాతువులకు య అను ప్రత్యయము చేరదు కావున మూలదాతువులే యుపయోగింపబడును కాని, మూలదాతువు పరస్మైపదియైనను అత్మనేపదియైనను భావకర్తార్థములందు అత్మనేపద ప్రత్యయములే చేరును ఉదా - (భూ) విభూనే (కృ) చక్రే (త్యక్) తత్యజే (ఁభ) లేభే

చిట్

(అనద్యతన భవిష్యదర్థకము)

పరస్మైపద ప్రత్యయములు	అత్మనేపద ప్రత్యయములు
కా - కారౌ - కారః	కా - కారౌ - కారిః
కాసి - కాస్తః - కాస్త	కాసే - కాసాథే - కార్షే
కాస్మి - కాన్వః - కాన్వః	కాహే - కాన్వహే - కాన్వహే

పై చిట్ ప్రత్యయము లన్నియు పలాద్యార్థదాతుకములు దృఢ ప్రత్యయములు కావున పెద్దాతువులకంటె పరమగుననఁబడు వానికి ముందు ఇదాగమము వచ్చును ఈ ప్రత్యయములు పరమగుననఁబడు దాతువు చివరి యిక్కులకు ఉపదయగు ప్రాన్వ ఇక్కులకును గుణము వచ్చును

లుట్ రూపములు

(పరస్మైపదము)	(అత్మనేపదము)
భవితా - భవితారౌ - భవితారః	మోదితా - మోదితారౌ - మోదితారః
భవితాసి - భవితాస్తః - భవితాస్త	మోదితాసే - మోదితాసాథే - మోదితార్షే
భవితాస్మి - భవితాన్వః - భవితాన్వః	మోదితాహే - మోదితాన్వహే - మోదితాన్వహే

పైచానిలో భూ అనునది పరస్మైపదిపేర్దాకువు ముద్ - అనునది
ఆత్మనేపదిపేర్దాకువు భూ+కా = భూ+ఇతా=భో+ఇతా = భవితా మొ
ముద్+కా=ముద్+ఇతా=మోదితా మొ॥

(పరస్మైపదము)

(ఆత్మనేపదము)

యాకా - యాకారో - యాకారః	మస్తా - మస్తారో - మస్తారః
యాకాసి - యాకాస్థః - యాకాప్త	మస్తాసే - మస్తానారే - మస్తార్వే
యాకాస్మి - యాకస్వః - యాకాన్మః	మస్తాహే - మస్తాస్వహే - మస్తా స్మహే

ఏనిలో యా అనునది పరస్మైపది అనిర్దాకువు, మన్ - అనునది
ఆత్మనేపది అనిర్దాకువు

యా+కా=యాకా, మొ మన్+కా=మస్తా మొ

(ఇట్ రూపములలో ప్రథమపురుషరూపములను జూచి ఆ
దాకువు పరస్మైపదియో, ఆత్మనేపదియో గుర్తింపజాలము అందువలన
ఈ క్రింది యుదాహరణములలో మధ్యమపురుషైకవచన రూపములు
గూడ నొసంగబడును దానినిబట్టి తక్కినరూపముల నూహించునది)

సూ-287 తీష సహ బభ రుష రిషః (పా సూ) = ఇష్, సహ, బభ, రిష్
ఇష్ రిష్ దాకువులకంటె వరమయిన తకారాద్యార్థ దాకుక
మునకు వికల్పముగా ఇదాగమము వచ్చును

ఏషితా - ఏష్టా . ఏషితాసి - ఏష్టాసి సహితా - సోధా సహితాసే -
సోధాసే, లోభితా-లోభా లోభితాసి-లోభాసి రోషితా-రోష్టా రోషి
తాసి - రోష్టాసి రేః తా-రేష్టా రేషితాసి-రేష్టాసి

ఇష్+కా = ఏష్+కార్ ఏష్టా (సూ 184) ఇచ్చే రోష్టా రేష్టా మొ
సహ + కా = సర్+కా (సూ-117) సర్ + కా (సూ-187) =
సర్జ+కా (సూ-184) = స+కా (సూ-281)

సూ-268 సహివహోరో దవర్ణవ్య (పా సూ) = సహో, సహో రాతువుల
 రకారమునకు లోపము వచ్చినపుడు లోపించిన రకారమునకు
 ముందున్న అవర్ణమునకు ఓకారాదేశమగును

స+రా = సోరా ఇచ్చే రాతువునకు సహో వోరా, వోరాసి - వోరానై.
 ఐభ+తా=లోభ+తా=లోభ+తా (సూ- 87)=లోబ్ధ
 (సూ-188) లోభితాసి-లోబ్ధాసి, ఇచ్చే లభ రాతువునకు లబ్ధ లబ్ధాసే

సూ-269 ద్రహోఽలిటి దీర్ఘః (పా సూ)=గ్రహో రాతువులకంటె వర
 మగు లిట్టినమగు అర్ధరాతుక ప్రత్యయముల ఇతరగమము
 నకు దీర్ఘ ముపచ్చును గ్రహో+ఇతా=గ్రహీతా, గ్రహీతాసి

సూ-270 వృధాతువుకంటె ఋకారాంత రాతువులకంటెను వరమగు
 లిట్ అత్మనేవదాశ్లిఙ్, వరస్మైవద ల్ అత్ ప్రత్యయములు
 తప్ప తక్కిన అర్ధరాతుక ప్రత్యయముల ఇతరగమమునకు
 వికల్పముగా దీర్ఘ ముపచ్చును వరితా - వరితా వరితాసి
 వరితాసి వరితాసే - వరితాసే ఇచ్చే వృ రాతువునకు గూడ
 ఏర్పడును

(సహో) నద్దా నద్దాసి-నద్దాసే

సూ-271 సహో ధః (పా సూ) = సహోరాతువు హకారమునకు యుల్లి
 వరమగునపుడు వదాంతమందున్నపుడును రకారాదేశమగును.

సహో+తా = సద్+తా = సద్+తా (సూ - 87) = నద్దా (సూ- 88)
 (సహో) సప్తా, సప్తాసి (సహో) ద్రష్టా ద్రష్టాసి

సూ-272 యులాది దృఢ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు సృజ్, దృక్
 రాతువుల ఋకారమునకు విత్యముగను తక్కిన రాతువరా
 ఋకారములకు వికల్పముగను ర అనునది అదేశమగును

సృజ్+తా=స్రజ్+తా=స్రమ్+తా (సూ-208)=స్రష్టా (సూ- 84)

ఇల్లే, దృక్+తా=ద్రష్టా.

(సృష్) స్రప్తా-సర్తా సప్తాసి-సర్తాసి

(తృష్) తర్పితా-తప్తా-తర్పా · తర్పితాసి-తప్తాసి-తర్పాసి

సూ-278 రదాదిభ్యశ్చ (పా సూ) = రద్, నఢ్, తృప్, దృప్ దృహ్, ముహ్, స్నుహ్ స్నిహ్ దాతువులకంటె పరమయిన వలా ద్యారధదాతుకమునకు వికల్పముగా ఇదాగమము ఎచ్చును

తృప్+తా=తర్పితా (లేక) తప్తా (సూ-272) (లేక) తర్పా

ఇల్లే(దృప్) దర్పితా-ద్రప్తా · దర్పితాసి-ద్రప్తాసి-దర్పాసి

(రద్) రదితా- రద్దా రదితాసి-రద్దాసి

రద్+తా=రద్+దా (సూ- 87) = రద్దా (సూ- 88)

(నఢ్) నఢితా-నంష్టా, నఢితాసి-నంష్టాసి

సూ-274 యుల్లపరమగునపుడు మణ్ నఢ్ దాతువుల ఆకారము తరువాత అనుస్వారము ఆగమముగా చేరును.

నఢ్+తా = నంఢ్+తా=నంష్+తా (సూ-208) = నంష్టా (సూ- 84)

(ద్రుహ్) ద్రోహితా-ద్రోగ్ధా-ద్రోధా ద్రోహితాసి-ద్రోగ్ధాసి-ద్రోధాసి

సూ - 275 వా ద్రుహ ముహ ఘ్టహ ప్టిహామ్ (పా సూ) = యుల్ల పరమగునపుడు వదాంతమునందును ద్రుహ్ ముహ్, స్నుహ్ స్నిహ్ దాతువుల హకారమునకు మకారముగాని ధకారము గాని ఆదేశమగును

ద్రుహ్+తా=ద్రోహ్+తా=ద్రోఘ్+తా=ద్రోఘ్+దా (సూ- 87)=ద్రోగ్ధా (సూ- 88) (లేక) ద్రుహ్+తా=ద్రోహ్+తా=ద్రోధ్+తా=ద్రోధ్+దా (సూ- 8)=ద్రోధ్+దా(సూ- 84)=ద్రోధా (సూ-2) ఇల్లే ముహ్, స్నుహ్ స్నిహ్ దాతువుల రూప నిష్పత్తి సూహించునది

(ముహ) మోహిత-మోగ్ధ-మోద : మోహిత-మోగ్ధ-మోద
 (స్నుహ) స్నోహిత-స్నోగ్ధ-స్నోద. స్నోహిత-స్నోగ్ధ-స్నోద
 (స్నిహ) స్నేహిత-స్నేగ్ధ-స్నేద : స్నేహిత-స్నేగ్ధ-స్నేద
 (దహ) దగ్ధ - దగ్ధ
 (కవ) కల్ప - కల్పిత కల్ప-కల్పిత-కల్పిత

సూ - 278 యత్, లృత్, లృజ్ - అను లకారములందు కవ్ రతన
 నకు వికల్పముగా పరస్మైపద ప్రత్యయములు వేరు. ఆ
 పరస్మైపద ప్రత్యయములకు ఇదాగమమురాదు. తక్కిన
 పలాద్యార్థదాతుక ప్రత్యయములకు వికల్పముగా ఇదాగమము
 వచ్చును

లృట్ - భవిష్యదర్థకము

లట్ ప్రత్యయములకు ముందు 'స్య' అను దానిని చేర్చుటచే
 లృట్ ప్రత్యయము లేర్పడును

పరస్మైపద లృట్ ప్రత్యయములు. ఆత్మనేపద లృట్ ప్రత్యయములు:

స్యతి - స్యతః - స్యన్తి

స్యతే - స్యేతే - స్యంతే

స్యసి - స్యధః - స్యథ

స్యవే - స్యేతే - స్యధ్వే

స్యామి - స్యావః - స్యాచుః

స్యే - స్యావహే - స్యాచహే

ఈ ప్రత్యయములన్నియు పలాద్యార్థదాతుకములు; దృఢప్రత్యయ
 ములు. కావున పేర్దాతువులకంటె పరమగునపుడు వీనికి ముందు
 ఇదాగమము వచ్చును. ఈ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు దాతువు
 చివరి ఇక్కునకు ఉపధయగు ప్రహస్య ఇక్కునకు గుణము వచ్చును.
 ఇదాగమముకంటె పరమయిన ఈ ప్రత్యయముల సకారమునకు సకార
 మారేళమగును (సూ-44)

స్వన్త దాతువులకంటె వరమగు అత్మనేవద ప్రత్యయములకు
వికల్పముగా ఇదాగమము వచ్చును

ఉదా- కవ+స్యతి=కర్పస్యతి కవ+స్యతే=కల్పిష్యతే, కర్పస్యతే
మృత+స్యతి=మర్తస్యతి మృత+స్యతే=మర్తిష్యతే మృద+స్యతి=
వర్ద+స్యతి=వర్తస్యతి (సూ- 8) మృద+స్యతే=వర్తిష్యతే ఇట్లే శృద్
దాతువునకు-శర్తస్యతి శర్తిష్యతే స్వన్త+స్యతి=స్వన్తస్యతి (సూ-1 8)
స్వన్త+స్యతే=స్వన్తిష్యతే (నేక) స్వన్తస్యతే (సూ-1 8) లభ+స్యతే=
లప్సిష్యతే (సూ- 8)

దిక్ + స్యతి = ఓన్ + స్యతి (సూ-208) = ఓక్ + స్యతి
(సూ-2 0) = ఓక్ + వ్యతి (సూ-44)=దేక్ష్యతి

దుహ+స్యతి=దుహు+స్యతి (సూ-293)=దుహు+స్యతి (సూ-294)
=దుక్+స్యతి(సూ-1 8)=దుక్+వ్యతి (సూ-44)=దోక్ష్యతి

దృక్+స్యతి=ద్రక్+ వ్యతి (సూ-272) =ద్రవ్ + స్యతి (సూ-209) =

స్పష్+స్యతి=ప్రస్యతి సర్ప్సిష్యతి (సూ-272)

భావకర్మార్థములలో అర్థిదాతుక లకారములయం దంతటను
కర్తృర్థకమునందువలెనే రూపములు విప్లవములగును కాని అన్ని
దాతువులకు అత్మనేవద ప్రత్యయములనే చేర్చవలెను కావున అర్థ
దాతుక లకారములయందు కర్తృర్థకము భావకర్మార్థకములును అత్మనేవది
దాతువులకు ఒకేవిధముగనుండును వరస్యైవదిదాతువులకు వరస్యైవద
ప్రత్యయములకు బదులు అత్మనేవదప్రత్యయములను చేర్చవలెను

లృజ్ - హేతు హేతుమద్భావార్థకము

లజ్ ప్రత్యయములకు ముందు 'స్య' అను దానిని చేర్చుటచే
లృజ్ ప్రత్యయము లేర్పడును

వరపై పదల్యబ్ద ప్రత్యయములు . ఆత్మవేపద ల్యబ్ద ప్రత్యయములు

స్యత్ - స్యతామ్ - స్యన్
స్యః - స్యతమ్ - స్యత
స్యమ్ - స్యావ - స్యామ

స్యత - స్యేతామ్ - స్యంత
స్యథా - స్యేథామ్ - స్యధ్వమ్
స్యే - స్యావహి - స్యామహి

ల్యబ్ద ప్రత్యయములు వరమగునపుడు హలాది రాతువులకు ముందు అకారమును, అజాది రాతువులకుముందు ఆకారమును అగమముగా చేరును. (సూ-94, 95) ఆకారాగమమునకు, రాత్వాదియగు అచ్చునకు వృద్ధి యేకాదేశముగావచ్చును (సూ-98)

ఈ ప్రత్యయములన్నియు వలాద్యార్థ రాతుకములు దృఢ ప్రత్యయములు. అందుచే పేర్దాతువులకంటె వరమగునపుడు ఈ ప్రత్యయములకు ముందు ఇరాగమమువచ్చును ఈ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు రాతువు తుదిఇక్తునకు, ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్తునకును గుణము వచ్చును ఇరాగమము వచ్చినపుడు దానికంటె వరమయిన ప్రత్యయ సకారమునకు సకార మాదేశమగును (సూ-44)

అథవిష్యత్ - అథవిష్యతామ్ -

అమోదిష్యత-అమోష్యేతామ్ -

అథవిష్యన్

అమోదిష్యంత

అథవిష్యః - అథవిష్యతమ్ -

అమోదిష్యథా-అమోదిష్యేథామ్ -

అథవిష్యత

అమోదిష్యధ్వమ్

అథవిష్యమ్ - అథవిష్యావ -

అమోదిష్యే-అమోదిష్యావహి -

అథవిష్యామ

అమోదిష్యామహి

సూ - 28 విభాషా యజ్ ల్యబ్దోః (సా సూ) = అది పూర్వకమగు 'ఇ' అను ఆత్మవేపది రాతువులకు యజ్, ల్యబ్ద-అనునవి వరమగు నపుడు వికల్పముగా 'గా' అనునది ఆదేశమగును
ఉదా - అది+ఇ+ల్యబ్ద=అది+అ+గ+స్యత మే

మా-282 హల్లు వరమగునపుడు 'గా' అనుదానిలో అకారమునకు ఈకారదేశమువచ్చి 'గి' అని మారును. ఉదా - అది+అ+గా+స్యత=అది+అ+గి+స్యత=అది+అగిస్యత (మా-44)=అద్యగిస్యత (మా-87) [లేదా] అది+ఇ+స్యత= అది+అ+ఇ+స్యత=అది+ఐ+స్యత=అది+ఐస్యత (మా-44)=అదైస్యత (మా-87) మొ॥

తక్కినదోల్ల ల్పట్టనందువలెనే యావనిష్పత్తి మాహింతునది.

ల్పట్ కార్యకారణసంబంధమును తెలియజేయును అది యాతము నకుగాని దవిష్యక్తునకుగాని సంబంధించినది కావచ్చును. మొత్తముమీద క్రియయొక్క అవిష్పత్తిగూడ గమ్యమగును. ఉదా - సుపృష్టి రత విష్యచ్చేత్ సుఖిక్తుభవిష్యత్= సుపృష్టియున్నచో సుఖిక్తుండును.

అశీర్లిజ్ - అశీర ధ్ధకము

వరసై వదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు :

యాత్ - యాప్రామ్ - యాసుః
యాః - యాస్తమ్ - యాస్త
యాసమ్ - యాస్వ - యాస్మ

అత్కనేవదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు :

సీష్ట - సీయాప్రామ్ - సీరన్
సీష్టాః - సీయాష్టామ్ - సీధ్యమ్
సీయ - సీవహ - సీమహ

వీనిలో వరసైవదప్రత్యయములు వలాదులు కాకపోవుటచే ఇదాగామ ప్రసక్తిలేదు దుర్బం ప్రత్యయములగుటచే రాతువునకు గుణప్రసక్తిలేదు కాని అత్కనేవద ప్రత్యయములన్నియు వలాద్యాళ్ల రాతుకములు, దృఢప్రత్యయములు నగుటచే పేర్థాతువులకంటె వరమగు నపుడా ప్రత్యయములకు ముందు ఇదాగమమును, ఆ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు రాతువుల చివరి ఇక్కునకు, ఉపధయగు హ్రస్వ

ఇక్కువకు గుణమును వచ్చును ఇదాగమము వచ్చినపుడు, దానికంటె
పరమయిన ప్రత్యయ రకారమునకు పకారాదేశమగును (సూ-44) ఇ+
సీష్ట=ఇషీష్ట మొ॥

అశీర్లిజ్ రూపములు

భూయాత్ - భూయాస్తామ్ -	మోడిషీష్ట - మోడిషీయాస్తామ్ -
భూయాసుః	మోడిషీరన్
భూయాః - భూయాస్తమ్ -	మోడిషీష్టాః - మోడిషీయాస్తామ్ -
భూయాస్త	మోడిషీర్వమ్
భూయాసమ్ - భూయాన్య -	మోడిషీయ - మోడిషీవహి -
భూయాన్య	మోడిషీమహి

కొన్నిచోట్ల 'షీర్వమ్' అను ప్రత్యయములోని రకారమునకు
రకారాదేశమవచ్చి 'షీర్వమ్' అని మారును. అనగా ...

కృ+షీర్వమ్=కృ+షీర్వమ్=కృషీర్వమ్ (సూ-44)

శీ+ఇషీర్వమ్=శీ+ఇషీర్వమ్=శయ+ఇషీర్వమ్ (సూ- 2) = శయషీ
ర్వమ్ (లేక) శయషీర్వమ్

దావకర్కార్థములందు చేరిన 'య' ప్రత్యయము పరమగునపుడు
రకువులో కలుగుమాడ్చులన్నియు పరమైవదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు
పరమగునపుడు కూడ కలుగును కృ+యాత్=క్రియాత్ జాగృ+యాత్
=జాగ్ర్యాత్ ఋ+యాత్=అర్యాత్ స్మృ+యాత్=స్మర్యాత్ వన్+
యాత్=ఉద్యాత్ జి+యాత్=జీయాత్ శ్రు+యాత్=శ్రూయాత్
శృ+యాత్=శీర్యాత్ వ్య+యాత్=వూర్యాత్ మన్+యాత్=మధ్యాత్

కొని పరిపైవదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు దా దా
రకువులకు, దా, దా రూపములనుబొందు రకువులకు (సూ-281) మా,

స్థా, గై, పా (పావే), హా (హ్యగే), సో - అను రాతువులకును చివరి యచ్చునకు ఏకరాదేశమగును. (కాని దా - లవనే, దై - శోదనే అను రాతువుల యచ్చునకు రాదు ఉదా.- దా + యాత్ = దేయాత్, రా + యాత్ = రేయాత్. మా + యాత్ = మేయాత్ స్థా + యాత్ = స్థేయాత్ గై + యాత్ = గేయాత్. పా + యాత్ = పేయాత్ హా + యాత్ = హేయాత్ సో + యాత్ = సేయాత్ కాని (దా - లవనే) దా + యాత్ = దాయాత్ (దై - శోదనే) దై + యాత్ = దాయాత్ (సూ-28) = దాయాత్.

స్థా రాతువు తప్ప తక్కిని రాతువుల సంయుక్త పూర్వకమైన ఆకారమునకు వరప్రైవదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు వికల్పముగా ఏకరాదేశమగును. ఉదా - గై + యాత్ = గ్ల + యాత్ (సూ-28) = గ్లేయాత్, గ్లయాత్.

సంయుక్తపూర్వకమయిన ఋణములు అంతమందుగల రాతువుల కంటెను, వృరాతువుకంటెను వరమగు ఆత్మనేవదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయము లకు వికల్పముగా ఇదాగమము ఎచ్చును ఇదాగమ రహితమగు ఆత్మనే వదాశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు రాతువు చివరి ఋణములకును ఉపదకును గుణమురాదు ఉదా - స్తు + సీష్ట = స్తరిషీష్ట, స్తుషీష్ట. స్తవా + సీష్ట = స్తరిషీష్ట, స్తుషీష్ట (సూ-178) ముచ్ + సీష్ట = ముషీష్ట (సూ-118, 44) వృ + వేష్ట

సూ 183 కావకర్మాత్మములందు యత్, ల్యచ్, ల్యజ్, ఆశీర్లిజ్ ప్రత్యయములు వరమగునపుడు ఆకారాంత రాతువుల చివర యకారాగమము, తక్కిన అజస్తరాతువుల చివరి యచ్చునకు, హన్, గ్రహ్ రాతువుల యచ్చునకును వృద్ధియు, దృక్ రాతువు నచ్చునకు గుణమును వికల్పముగా వచ్చును. అప్పుడవి అనిర్దాతువులైనను వావికంటె వరమయిన నిలా ద్యార్థ రాతుకములకు ఇదాగమము ఎచ్చును

(బట్) పా+తా=పాయితా పాతా

(లృట్) పా+స్యతే=పాయిష్యతే పాస్యతే

(లృట్) అ+పా+స్యత=అపాయిష్యత, అపాస్యత

(ఆశీర్లజ్) పా+సీష్ట=పాయిషీష్ట పాసీష్ట

(బట్) వీ + తా = వాయితా, వేతా (లృట్) వీ+స్యతే = వాయిష్యతే
వేష్యతే (లృట్) అ + వీ + స్యత = అవాయిష్యత అవేష్యత
(ఆశీర్లజ్) వీ + సీష్ట = వాయిషీష్ట వేషీష్ట

సూ - 284 వృద్ధి విమిత్రవ్రత్యయము పరమగునపుడు హన్ రాకు
హకారమునకు ఘకార మారేళమగును

(బట్) హన్ + తా = హనితా, హన్తా (లృట్) హన్ + స్యతే =
హనిష్యతే, హనిష్యతే (సూ-281) అ + హన్ + స్యత=అహా
నిష్యత, అహనిష్యత (సూ-283)

సూ - 285 తావకర్కార్యములలో హన్ రాకువునకు వృద్ధి రానపుడు
ఆశీర్లజ్ వ్రత్యయముల పరమగునపుడు వదారేళమువచ్చును

(ఆశీర్లజ్) హన్ + సీష్ట = హనిషీష్ట పరిశీష్ట-

(బట్) దృక్+తా=దర్శితా, ద్రష్టా (లృట్) దృక్+స్యతే=దర్శిష్యతే,
ద్రక్ష్యతే (లృట్) అ + దృక్+స్యత = అదిర్శిష్యత ఆద్రక్ష్యత.
(ఆశీర్లజ్) దృక్+సీష్ట=దర్శిషీష్ట ద్రక్షిష్ట

భూతార్థకము - లుజ్

బింబము ఒక పనియొక్క సమాప్తిని మాత్రము తెలియ
జేయును కాని భూతకాలమునందు అవని జరిగిన సమయమును
వ్రత్యకముగా ముదించదు లేదా ఈరోజున జరిగినవనిని తెలియజేయును
కావున బట్ భూతసామాన్యార్థకమనిగాని, అనద్యతన భూతార్థకమనిగాని
చెప్పవచ్చును.

'మా' అను విశేషార్థకావ్యయముతో లబంతము ప్రయోగింపబడును అప్పుడది విద్యర్థమును బోధించును.

అట్లే ప్రత్యయములు వరమగునపుడు, లజ్ ల్యజ్ రూపములందు వలెనే హలాది ధాతువులకు ముందు ఆకారము, అజాది ధాతువులకు ముందు ఆకారమును అగమముగా జేరును. (సూ-94-95) కాని 'మా' అను అవ్యయముతో ప్రయోగించునపు డీయాగమములు చేరవు. ఆకారాగమమునకు, ధాతువు తొలియచ్చునకును గలిపి వృద్ధి యేకాదేశమగును (సూ-96)

లబంతరూపము లేదు నిధములుగ ఏర్పడును.

మొదటి విధము

ఇందు చేరు వరస్మైవద అట్లే ప్రత్యయములు వరస్మైవద అట్లే ప్రత్యయములతో సమావేశమే

అవి యేమనగా:-

త్-తామ్-అన్-న్-

తమ్-త-అమ్-వ-మ

అనునవి.

భూ, స్థా, ధా, దానే, దో, ధా అను ధాతువులకు, ఇ-గతే అను ధాతువునకు ఆదేశమగును 'గా' ధాతువునకును ఈ ప్రత్యయములు చేరి లబంత రూపము లేర్పడును.

ఇందలి అజాది ప్రత్యయములు వరమగునపుడు భూధాతువు చివర వకార మాగమముగా చేరును (సూ-262). ఎచ్చటను గుఱియరాదు.

'దో' ధాతువు చివర యచ్చునకు ఆకారాదేశమువచ్చి 'దా' అని యగును. ఆకారాంత ధాతువులకంటె వరమయిన ప్రథమపురుష బహువచన ప్రత్యయమగు అన్ అనుదానికి 'ఓ' అనునది ఆదేశమగును

అభూత్-అభూతామ్-అభూవన్ అదాత్ - అదాతామ్ - అదుః
 అభూః-అభూతమ్ - అభూత అదాః - అదాతమ్ - అదాత
 అభూవమ్ - అభూవ - అభూను అదామ్ - అదావ - అదామ

ప్రూ, ధే పానే కో చో సో - అను ధాతువులకు ఈవిధముగా వికల్ప రూపము లేర్పడును.

ఈవిధమైన రూపములు వరస్మైవదములో మాత్రమే యుండును కావున పై వానిలో ఆవసరమగు వానికి ఆత్మనేపదరూపములు ఆరవ విధమునగాని, ఏడవవిధమునగాని యేర్పడును

రెండవ విధము

మొదటివర్గపు ధాతువులకుజేరు లట్లే ప్రత్యయములకు ముందు అకారమునుజేర్చుటచే రెండవవిధమగు లట్లే ప్రత్యయము లేర్పడును.

వరస్మైవద ప్రత్యయములు

అత్ - అతామ్ - అన్

అప్ - అతమ్ - అత

అమ్ - అవ - అను

ఆత్మనేపద ప్రత్యయములు.

అత - ఏతామ్ - అన్త

అధాః - ఎథామ్ - అధ్వమ్

ఏ - ఆవహి - ఆమహి.

ఈ ప్రత్యయములు చేరుటచే రెండవవిధమగు లుజంతరూపము లేర్పడును ఈ విధమైన రూపములు పుషాదులకు, ద్యుతాదులకు, ఆప్ గమ్-మున్నగు ౭ ఓత్తులగు ధాతువులకు వరస్మైవదమునందు స్పృ ణు-అను మూడవగణము ధాతువులకు కాన్ అప్ వద్ ఖ్యా లిప్, సిద్ హ్వ-అను ధాతువులకుని త్యముగా నేర్పడును అందు లిప్, సిద్ హ్వధాతువులకు ఆత్మనేపదమునందు ఈ విధమున రూపములు వికల్ప ముగా నేర్పడును వరస్మైవదమునందు జూర్, ఘష్ మున్నగు ఇరిత్తు లగు ధాతువులకు, అప్ తప్ మ్ముచ్ మ్ముచ్, గ్రుచ్, గ్లచ్, గ్లచ్ఛ్

శ్రీ దాతువులకును ఈ విధమున రూపములు వికల్పముగా వేర్పడును.
పక్షంతరమున శ్రీ దాతువులకు మూడవవిధమునను తక్కినవనితో
అవిచ్ఛేదములకు ఆరవవిధమునను, పేద దాతువులకు విధవవిధము
నను అజంతరూపము లేర్పడును ఉదా -

అవోచత్-అవోచకామ్-అవోచన్ అవోచత్ - అవోచేతామ్ - అవోచస్త

అవోచా-అవోచతమ్-అవోచత్ అవోచతా-అవోచేతామ్ - అవోచద్యమ్

అవోచమ్-అవోచావ-అవోచాచ అవోచే - అవోచావహా - అవోచాచహా

(బూ దాతువునకు అదేశమగు వచ్ దాతువు ఉభయవది యగును)
అట్లే ప్రత్యయములు వరమగునపుడు వచ్ దాతువు ఆకారమునకు
ఓకారము అదేశమగును అ+వచ్+అత్ = అవోచత్. అ+వచ్+అత్ =
అవోచత్

మూడవ విధము

రెండవవిధమున జేరు అట్లే ప్రత్యయములే ఈ విధమునందు
కూడ జేరును వదన గణము దాతువులకు ప్రేరణార్థక దాతువులకు
క్రి, ద్రు క్రు దాతువులకు వికల్పముగాను, ద్వే శ్రీ దాతువులకు వికల్పము
గాను ఈవిధమున రూపములేర్పడును వదనగణము దాతువులందు
ప్రేరణార్థకమునందును ఉన్న అయ అనునది లోపించును కాని
తక్కుతములగు మార్పులల్లే యుండును ఇందు దాతు ద్వీరుక్తి అభ్యాస
కార్యములును కలుగును కాని అజాదిదాతువులకు మొదటి అచ్చుకంటె
వరమయిన హల్లునకు ద్వీరుక్తి, అభ్యాసముకంటె వరముగా ఇత
రాగమమును వచ్చును అభ్యాసమునందలి ఆకారమునకు ఇతరాదేశ
మగును అభ్యాసమునందలి లఘుక్షరమునకు ద్వీర్షము వచ్చును.

ఈవిధముగా నేర్పడిన ప్రకృతికి ఇజ్ ప్రత్యయములు చేరువవుడు
సామాన్యముగా ప్రాప్తము వచ్చును

అవీధవత్ - అవీధవతామ్ -	అవీధవత - అవీధవేతామ్ -
అవీధవన్	అవీధవన్త
అవీధవః - అవీధవతమ్ -	అవీధవతాః - అవీధవేతామ్ -
అవీధవత	అవీధవద్వమ్
అవీధవమ్ - అవీధవావ -	అవీధవే - అవీధవావహి -
అవీధవాను	అవీధవామహి

[భూవాత్వత్వాసమునందలి ఉకారమునకు అకారాదేశమగును (సూ-282)]

ఈ ప్రత్యయమున్నియు అజాది దుర్బం ప్రత్యయములగుటచే
వానికి ముందున్న ఇకార ఉకారములకు ఇయ్, ఉవ్ - అను నాదేశ
ములు, అకారమునకు లోపమును వచ్చును ఉదా - అశ్రియత్ .
అదుద్రువత్ అకుక్రువత్, అశ్శ్రియత్ అదధత్ శ్చి దాతువునకు
వజ్జెంతరమున రెండవవిధముగను ఏడవవిధముగనుగూడ బాంధవ
రూపము లేర్పడును రెండవవిధమైన రూపములలో ఇజ్ ప్రత్యయములు
వరమగునపుడు వానికి ముందున్న ఇకారము లోపించును అశ్వత్,
అశ్వయీత్ దే దాతువునకు వజ్జెంతరమున మొదటివిధముగ రూపము
లేర్పడును అదాత్.

నాలుగవ విధము

ఈవిధమైన రూపములు పరస్మైపదమునందు మాత్రమే
నిష్పన్నము లగును

ప్రత్యయములు -	యమ్ రమ్, నమ్ దాతువులకు మొదటి రెండవ విధములలో పేర్కొనబడని ఆ ఏ ఓ ఐకా రాంత దాతువులకు ఈవిధముగ బాంధవరూపము లేర్పడును
సీత్-ఃస్థాప్-సిఘః	
సీ-స్థాప్-సిష్ట	
సివమ్-సిష్ట-సిష్ట	

అయంసీత్-అయంసిష్టమ్-అయంసిమః	రమ్ దాతువు అత్మనేవదియై నను ఉవనర్గవళమున వర స్మైవదీ యగునవుడు ఇట్టి దూరము లేర్పడును.
అయంసీః-అయంసిష్టమ్-అయంసిష్ట	
అయంసిషమ్-అయంసిష్ట-అయంసిష్ట	

ఉదా.- వ్యరంసీత్, ఆరంసీత్, వర్యరంసీత్, ఉపారంసీత్. ఇట్లే
అగ్లాసీత్. అన్ఘాసీత్ మున్నగునవి

విదవ విధము

వరస్మైవద ప్రత్యయములు	అత్మనేవద ప్రత్యయములు
సత్ - సతమ్ - నన్	సత్ - సతమ్ - నన్
సః - సతమ్ - నత్	సథాః - సాథామ్ - నద్వమ్
సమ్ - సావ - సామ	వి - సావహి - నామహి

ఇక్కులు ఉవదగాను శ, ష న, హకారములు అంతమందును గల అనిట్దాతువులకు ఈ ప్రత్యయములు చేరించే యజంతదూరము లేర్పడును కాని దృక్ దాతువునకు ఇట్లేర్పడదు క్లిప్ దాతువునకు అలింగనార్థమునందు మాత్రమే ఇట్లేర్పడును. ఇతర్థమునందు రెండవ విధముగ నేర్పడును. స్పృక్, మృక్. కృష్, తృష్, దృష్ దాతువుల కి విధమున వికల్పరూపము లేర్పడును

అద్విక్షత్-అద్విక్షతమ్-అద్విక్షన్	అద్విక్షత్ - అద్విక్షతమ్ - అద్విక్షత్
అద్విక్షః-అద్విక్షతమ్-అద్విక్షత్	అద్విక్షథాః - అద్విక్షతమ్ - అద్విక్షర్వమ్
అద్విక్షమ్-అద్విక్షేవ-అద్విక్షేమ	అద్విక్షి - అద్విక్షేవహి - అద్విక్షేమహి

దుహ, దిహ, విహ గుహ దాతువులకంటె పరమయిన ఆత్మనే
వద లాజ్ ప్రత్యయములలో ప్రథమపురుషైకవచన, బహువచన, ఉత్తమ
పురుష ద్వివచన ప్రత్యయములయందలి స సాలకు వికల్పముగా
లోపము వచ్చును ఉదా - అదుగ్ధ-అధుక్షత, అదుగ్ధాః-అధుక్షతాః అధు
గ్ధమ్-అధుక్షధ్వమ్ అదుహ్యహి-అధుజ్జవహి

ఆరవ విధము

ఇంతకుముందు చెప్పబడిన విధములుగా అజంతరూపములు
నిష్పన్నములుకాని దాతువులలో అనిర్దాతువులకు ఆత్మనేపదమునందు
ప్రయోగింపబడునపుడు స్తు, క్రమ్ దాతువులకును ఈ విధమున
రూపములేర్పడును వృ దాతువునకు, సంయుక్తపూర్వక ఋకారాంత
దాతువులకు ఋకారాంతదాతువులకును ఆరవ, ఏడవ విధముల రూప
ములు రెండును ఏర్పడును

పరస్మైపద ప్రత్యయములు

సీత్ - స్తామ్ - నుః
సీః - స్తమ్ - స్త
సమ్ - స్వ - స్మ

ఆత్మనేపద ప్రత్యయములు

స్త - సాథామ్ - సత
స్థాః - సాథామ్ - ధ్వమ్
సి - స్వహి - స్మహి

ఇందలి పరస్మైపదప్రత్యయములు పరమగునపుడు దాతువు
నందలి యచ్చునకు వృద్ధివచ్చును ఉదా - భృ-అభార్షీత్

ఆత్మనేపదప్రత్యయములు పరమగునపుడు, దాతువు తుది ఇ ఈ
ఉ ఊ లకు గుణమువచ్చును ఉదా - వీ-అనేష్ట సు-అస్థోష్ట
ఋకారమునకు ఈర్ అవిగాని ఊర్ అవిగాని ఆదేశమగును (సూ- 78)
ఉదా - స్త్రా-అస్త్రీర్ వహ-అహార.

ప్రహస్యముకంటె వరమగునపుడు ప్ర, ప్తాః ప్రత్యయములలోని ప్తాః
రము లోపించును

ఉదా.- భృ - అభృత :

అత్మనేపద ప్రత్యయములు వరమగునపుడు రా రాతువుల ఆకారము
ఇకారముగా మారును.

ఉదా:- అదిత, అదిషాతామ్

అభార్గీత్-అభార్గ్తామ్-అభార్గ్తః

అభార్గ్ : -అభార్గ్తామ్-అభార్గ్

అభార్గ్తామ్-అభార్గ్త్వ-అభార్గ్త్వ

అభృత-అభృవాతామ్-అభృషత

అభృతా-అభృషాతామ్-అభృషత్

అభృషి-అభృష్యహి-అభృష్యహి

ఏడవ విధము

ఇంతకుముందు పేర్కొనబడిన విధములకు చెందని పేర్కొనబడిన
క్రీ విధమున లాజంతరూపము లేర్పడును ప్ర, సు రాతువులు అః
తువు లయినను వాని పరిసమైపద రూపము లీవిధముగనే యేర్పడును.
అట్లే దూ రాతువుయొక్క పరిసమైపదరూపములు, 'అష్ట' రాతు రూపము
లును ఈ విధముగనే యేర్పడును

పరిసమైపద ప్రత్యయములు

ఈత్ - ఇష్టామ్ - ఇషుః

ఈః - ఇష్టమ్ - ఇష్ట

ఇషమ్ - ఇష్వ - ఇష్మ

అత్మనేపద ప్రత్యయములు

ఇష్ట - ఇషాతామ్ - ఇషత

ఇష్టాః - ఇషాతామ్ - ఇర్వమ్

ఇషి - ఇష్వహి - ఇష్మహి

ఇందలి పరస్పైపద ప్రత్యయములు పరమగునపుడు

- 1) దాతువు తుదిఇక్కులకు వృద్ధివచ్చును. లా - అలావీత్ పు అవారీత్
- 2) వద్, వ్రక్ దాతువులయొక్కయు రేప లకారాంత దాతువుల యొక్కయు ఉపదకు వృద్ధివచ్చును అవాదీత్ అవ్రాజీత్
- 3) రేప లకారాంత భిన్నములగు హలాది దాతువుల ఉపదయగు లఘు అకారమునకు వికల్పముగా వృద్ధివచ్చును ఐచ్-అఖాదీత్ అఐదీత్ కాని హ, మ యకారాంత దాతువులకు క్షద్, శ్వప్ జాగృకద్, లగ్ హన్, లస్, శ్వ మున్నగు దాతువులకు వృద్ధిరాదు అక్షదీత్
- 4) ఉపదయగు హ్రస్వ ఇక్కులకు, జాగృ శ్వ దాతువుల యచ్చుల కును గుణమువచ్చును కుచ్-అశోచీత్ జాగృ - అజాగరీత్

అత్మనేపద ప్రత్యయములు పరమగునపుడు—

- 1) దాతువు తుదిఇక్కునకు ఉపదయగు హ్రస్వఇక్కునకును గుణము వచ్చును లా-అంవిష్ట ముద్ - అమోదిష్ట
- 2) వద్ దాతువునకు ప్రథమపురుషైవచనమున 'ఇ అను ప్రత్యయము చేరి ఆపాది అను రూపమేర్పడును

(పరస్పైపదము)	(అత్మనేపదము)
అవాదీత్-అవాదిష్టమ్-అవాదిషుః	అరోచిష్ట - అరోచిషాకామ్ - అరోచిషత
అవాదీః-అవాదిష్టమ్-అవాదిష్ట	అరోచిష్ఠాః - అరోచిషోధామ్ - అరోచిధ్వమ్
అవాదిషమ్-అవాదిష్వ-అవాదిష్వ	అరోచిష - అరోచిష్వహ - అరోచిష్వహ

పైన పేర్కొనబడినవాటిలో మొదటి వాల్లవిధములుగను కర్తృ
ర్థక రాతువులకు మాత్రమే అజంతరూపములేర్పడును కావున ఆ రాతువు
లకు కూడ భావకర్మార్థములందు తరువాతి మూడువిధములలో నేదో
యొక విధముగ అజంతరూపము లేర్పడునని గ్రహించునది భావ
కర్మార్థములందంతటను ప్రథమపురుషైకవచనమున 'ఇ' అను ప్రత్య
యము మాత్రమే చేరును. ఆ ప్రత్యయము వరమగునపుడు దానికి
ముందున్న అచ్చునకు, ఉపధయగు అకారమునకును వృద్ధివచ్చును కాని
జన్ రాతువునకు, కొన్ని మకారాంతరాతువులకును రాదు ఉపధయగు
హస్వజకునకు గుణమువచ్చును అకారాంత రాతువుల చివర యకార
మాగమముగా చేరును హన్ రాతువు 'హక్' అని మారును

ఉదా - అభావి అదాయ . అవాచి అనామి అకమి అద్వేషి
అభారి . అవాది . అరోచి అనూతి అజచి అపధి అగామి .
అకామి . అదామి అవామి



ఏకోవవింశః పాఠః - పందొమ్మిదవ పాఠము

విశేషణములు - తరతమ భావార్థకములు

- 1) రెండు పదార్థములను ఒందొంటితో పోల్చి అందు ఒకదానికంటె రెండవది అతిశయముకలది అను నర్థములో ఈయన్, తర అను తద్విక ప్రత్యయములు అనేక పదార్థములను సరిపోల్చుచు వానిలో ఒకటి తక్కినవానికంటె అతిశయముకలది అను నర్థములో ఇష్ట 'తమ' అను తద్విక ప్రత్యయములును చేరును

ఈయన్ ఇష్ట ప్రత్యయాలంతములు

- 2) ఈ ప్రత్యయములు గుణవాచకములకే చేరును ఈ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు సామాన్యముగ అజంత ప్రాతిపదికముల చివరి యచ్చులకు హారంత ప్రాతిపదికముల చివరి హల్లులకు వానికి ముందున్న అచ్చులకును లోపమువచ్చును

ఉదా - లఘు+ఈయన్=లఘీయన్ లఘు+ఇష్ట=లఘిష్ట

మహత్+ఈయన్ = మహీయన్ మహత్+ఇష్ట = మహిష్ట

బిలిన్ + ఈయన్ = బిలీయన్ బిలిన్ + ఇష్ట = బిలిష్ట

- 3) ఈ ప్రత్యయములు పరమగునపుడు హాలాది పదములయందలి ప్రహస్య ఋకారమునకు రాదేశమగును

ఉదా - పృథు-ప్రథీయన్ ప్రెథిష్ట మృదు-మ్రదీయన్ మ్రెడిష్ట

ఇల్లెల్ల భృశ కృశ దృఢ పరిపృఢ మున్నగు శబ్దములకును ఈయన్ ఇష్ట ప్రత్యయాలంతముల సూహించునది

ఈయన్ ప్రత్యయాంతములకు ఈ అను ప్రీ ప్రత్యయముచేరుట చేతను ఇష్ట ప్రత్యయాంతములకు ఆ అను ప్రీ ప్రత్యయము చేరుట చేతను ప్రీలింగరూపము లేర్పడును

తర తమ ప్రత్యయాంతములు

ఈ ప్రత్యయములు గుణవాచకవిశేషణములకేకాక క్రియావాచక విశేషణములకు, అవ్యయములకు క్రియలకునుగూడ చేరును క్రియలకు చేరినపుడు ఇవి తరామ్ తమామ్ అను రూపములను బొందును అప్పు డవి క్రియాత్రికయమునే బోధించును కొన్నిచోట్ల అవ్యయములకు చేరినపుడుగూడ ఇ. తరామ్ తమామ్ అను రూపములను బొందును అప్పుడవి క్రియావిశేషణములగును

లము - లముతర - లముతమ వాచక - పాదకతర - పాదకతమ పవతి-పవతితరామ్-పవతితమామ్ ఉచ్చైః-ఉచ్చైఃస్తర-ఉచ్చైఃస్తమ ఉచ్చైః-ఉచ్చైఃతరామ్-ఉచ్చైఃస్తమామ్

తర తమ ప్రత్యయాంతములకు ఆ అను ప్రీ ప్రత్యయము చేరి ప్రీలింగరూపము లేర్పడును

సంఖ్యావాచకములు

ఏక-ద్వి-త్రి-చతుర్-పంచన్-షష్ఠ-సప్తన్-అష్టన్-నవన్-దశన్-ఏకాదశన్-ద్వాదశన్-త్రయోదశన్-చతుర్దశన్-ఐశ్వాదశన్ - షోడశన్ - సప్తదశన్-అష్టాదశన్-నవదశన్ (లేక) ఏకోనవింశతి-వింశతి అనునవి ఒకటి మొదలు 20 వరకు సంస్కృత సంఖ్యవాచక శబ్దములు వానిలో నవదశన్ వరకు గల శబ్దములు కేవలము విశేషణవాచకములుగనే యుండును అనగా ఆ శబ్దములన్నియు సంఖ్యేయపరిణామని భాషము అందు మొదటి నాలుగుశబ్దములకును మూడులింగములయందు యాస

భేదముకలదు సంవన్ మొదలు నవతివరకుగల శబ్దములు మూడు
లింగములయందును సమానరూపములుగనే యుండును

ఉదా - ఏకో నరః ఏకా వారీ ఏకం పరిం

దశ నరః దశ వార్యం దిశపలాని

వింశతి (20) - త్రింశత్ (30) - చత్వారింశత్ (40) పంచాశత్ (50) -
షష్ఠి (60) - సప్తతి (70) - అశీతి (80) - నవతి (90) - శత (100) -
సహస్ర (1000)

వింశతి మొదలు నవతివరకుగల శబ్దములు అని అంతమందుగల
సంఖ్యాశబ్దములును నిత్య త్రిలింగములు ఇరువదికి ముప్పదికి నడుమగల
సంఖ్యావాచకశబ్దములు ఏక, ద్వి, త్రి - మున్నగువానిని నవన్ వంతు
వరుసగా వింశతికి ముందు చేర్చుటచే నేర్పడును అట్లు చేర్చునపుడు
మొదటిపదము చివరనున్న నకారము లోపించును ద్వి, త్రి అష్టన్ -
అనునవి వరుసగా ద్వా త్రయః అష్టా అని మారును ఉదా - ఏకవింశతిః -
ద్వావింశతిః - త్రయోవింశతిః - చతుర్వింశతిః - పంచవింశతిః - షడ్వింశతిః -
సప్తవింశతిః - అష్టావింశతిః - నవవింశతిః

సవన్ అనునది చేరుటకు బదులు తరువాతి సంఖ్యాశబ్దమునకు
ఒకటి తక్కువ అను ఆర్థముగల ఏకోన అనుదానిని ముందుచేర్చిగూడ
వ్యవహరింతురు ఉదా - నవవింశతిః = ఏకోనత్రింశత్

ఇట్లే తరువాతి సంఖ్యాశబ్దము లన్నియు నేర్పడును ద్వి, త్రి
అష్టన్ అనునవి చత్వారింశత్ పంచాశత్ షష్ఠి సప్తతి నవతి అనువానికి
ముందు చేరినపుడు వికల్పముగా ద్వా త్రయః అష్టా అను రూపములను
బొందును

అశీతి శబ్దమునకు ముందు చేరునపుడు మారిదు
ఉదా - ద్వాత్రింశత్ త్రయత్రింశత్ అష్టాత్రింశత్

ద్విచత్వారింశత్ (లేక) ద్విచత్వారింశత్ త్రిచత్వారింశత్ (లేక)
 త్రయశ్చత్వారింశత్ అష్టచత్వారింశత్ (లేక) అష్టాచత్వారింశత్
 మున్నగునవి

ద్వ్యశీతిః త్ర్యశీతిః అష్టాశీతిః

శతశబ్దము అది అంతమందుగల సంఖ్యాశబ్దములును నిత్య
 నపునకలింగములు ఉదా - శతమ్, ఏకోన శతమ్

ఏకోనవింశతిశబ్దము మొదలుగాగల శబ్దములన్నియు సంఖ్య
 యందును సంఖ్యేయములయందును వర్తించును సంఖ్యావరములయినచో
 విశేష్యవాచకములగును సంఖ్యేయవరములయినచో విశేషణవాచకము
 లగును సంఖ్యేయవరములయినప్పు డవి విత్తైక వచనాంతములు
 సంఖ్యావరము లయినపుడు మూడువచనములందును ఉండును ఉదా -
 వింశతిఃగావః=ఇరువదిగోవులు గవాం వింశతిః=గోవులయొక్క ఇరువది
 గవాం వింశతిః=గోవులయొక్క రెండు ఇరువదులు గవాం వింశతయః=
 గోవులయొక్క ఇరువదులు

ఏకశబ్దము విత్తైకవచనాంతము దీనికి మూడులింగముల
 యందును సర్వశబ్దమునకువలె సుబంతరూపము లేర్పరును

ద్విశబ్దము నిత్యద్వివచనాంతము దీనికిగూడ మూడులింగముల
 యందును సర్వశబ్దమునకువలెనే సుబంతరూపము లేర్పరును త్రి
 మొదలు నవదశన్ ఎరకుగల శబ్దములు నిత్య బహువచనాంతములు

(త్రిశబ్దము)

పుంలింగము - త్రయః - త్రీన్ - త్రిభిః - త్రిభ్యః - త్రిభ్యః - త్రయా-
 ణామ్ - త్రిషు

స్త్రీలింగము - తిస్రః - తిస్రః - తిస్సభిః - తిస్సభ్యః - తిస్సభ్యః -
 తిస్సాణామ్ - తిస్సృషు

నపుంసకలింగము - త్రిణి - త్రిణి (తక్కినవి పులింగమునందువలె
నుండును)

(చతుర్ శబ్దము)

పులింగము - చత్వారి - చతుర - చతుర్వి - చతుర్వ్య - చతుర్వ్యః -

చతుర్థామ్-చతుర్థు

త్రీలింగము - చతస్రః- చతస్రః- చతస్పతిః- చతస్పత్యః- చతస్పత్యః-
చతస్పత్యామ్-చతస్పతి

నపుంసకలింగము - చత్వారి-చత్వారి (తక్కినవి పులింగము నందువలె
నుండును)

పంచన మొదలు నవదశన్ వరకుగల శబ్దములకుంటే వర్తమైన
ప్రదమా ద్వితీయా విభక్తుల బహువచన ప్రత్యయములు లోపించును
పంచన శబ్దమునకు వదాంతముండును హలాది విభక్తులు వరమగునపు
డును సకారము లోపించును షష్ఠి బహువచనమునందు సకారాంత
శబ్దముల తివదకు దీర్ఘము వచ్చును
పంచ-పంచ-పంచతిః - పంచత్యః - పంచత్యః- పంచానామ్- పంచసు

ఇట్లే తక్కిన సకారాంత సంఖ్యశబ్దములకును సుబింతరూపముల
నూహించునది కాని అష్టన్ శబ్దమునకు మరియొక విధమైన సుబింత
రూపములు గూడ గలవు ఉదా - అష్టా అష్టా అష్టాభిః అష్టాభ్యః
అష్టాభ్యః అష్టానామ్ అష్టాసు (షష్ఠి విధక్రియందు భేదము లేదు)
షష్ఠశబ్దము - షట్ (ఓ) షట్ (ఓ) షడ్భిః షడ్భ్యః
షడ్యః షడ్జామ్ షట్సు

ఎన్ని : ఎందఱు : అను అర్థములుగల కతిశబ్దముగూడ నిత్య
బహువచనాంతము మూడులింగములందును ఎకరూపముగా నుండును
కతి కతి, కతిభిః కతిభ్యః కతినామ్ కతిసు

(సంఖ్యాపూరణార్థములు)

మొదటి రెండవ, మూడవ - మున్నగు అర్థములుగల శబ్దములు సంఖ్యాపూరణార్థములనబడును

ఏక, ద్వి, త్రి, చతుర్, షష్ శబ్దములకు వరుసగా ప్రథమ ద్వితీయ, తృతీయ చతుర్థ షష్ఠ అనునవి పూరణార్థకశబ్దములు వాల్గిన అను అర్థములో కుర్య, కురీయ శబ్దములుగూడ వాడుకలో గలవు దశన్ శబ్దమువరకుగల తక్కిన సంఖ్యావాచకములకు చివరి నకారము లోపించి మకారము చేరుటచే ఏకాదశన్ మొదలు సవదశన్ వరకు గల వానికి చివరి అన్ లోపించి అకారము చేరుటచేతను పూరిణార్థక శబ్దము లేర్పడును ఉదా - షడ్మ సప్తమ అష్టమ నవమ, దశమ ఏకాదశ, ద్వాదశ మున్నగునవి

ఏకోనవింశతి మొదలు నవవింశతివరకు గలవానికి తమ అనునది చేరుటచేగాని చివరి తి వర్తము లోపించుటచేగాని పూరణార్థకము లేర్పడును ఉదా - ఏకోనవింశతితమః ఏకోన వింశః వింశతితమః వింశః మున్నగునవి

ఏకోనత్రింశత్ మొదలుగాగల సంఖ్యావాచకములలో హలంకము లకు (అనగా నవవజ్ఞాశత్ వరకు) చివర తమ అనునది చేరుటచేగాని చివరి హల్లు లోపించుటచేగాని పూరణార్థకము లేర్పడును ఉదా - ఏకోన త్రింశత్తమః ఏకోనత్రింశః త్రింశత్తమః త్రింశః - మున్నగునవి

షష్ఠి సప్తతి అశీతి సవతి శబ్దములకు శతాది శబ్దములకును నిత్య ముగా తమ అనునది చేరుటచే పూరణార్థకశబ్దము లేర్పడును ఉదా - షష్ఠి తమ, సప్తతితమ అశీతితమ, నవతితమ, శతతమ ఏకశతతమ మున్నగునవి

షష్ఠి సప్తతి అశీతి నవతిశబ్దములతో కూడిన తక్కిన సంఖ్య వాచకములకు (ఏకోన షష్ఠి మున్నగువానికి) శమ చేయబడేగాని చివరి ఇకారము లోపించి అకారము చేయబడేగాని పూరణార్థకశబ్దము లేర్పడును. ఏకోన షష్ఠితమ, ఏనోనషష్ఠ ఏకషష్ఠితమ, ఏకషష్ఠ మున్నగునవి కతిశబ్దమునకు 'థ' ప్రత్యయము చేరి పూరణార్థకశబ్దమేర్పడును కతిథ

పై వానిలో ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ చతుర్థ తుర్య తురీయ అనువానికి 'అ' అను ప్రీప్రత్యయము చేయబడే తక్కినవానికి చివరి అకారము లోపించి 'ఈ' అను ప్రీప్రత్యయము చేయబడేకను ప్రీరింగ శబ్దరూపము లేర్పడును

పుంలింగ ప్రథమశబ్దమునకు ప్రథమాచిరక్తి బహువచనమునందు ప్రథమే - ప్రథమాః అను రెండు రూపము లేర్పడును. ద్వితీయ తృతీయ శబ్దములకు, ద్వితీయా, తృతీయా శబ్దములకు చతుర్థి పదమి, షష్ఠి సప్తమి ఏకవచనములయందు ఏకల్యముగా నర్వనామ శబ్దములకునరే సుబంధరూపము లేర్పడును ఉదా - ద్వితీయస్యై - ద్వితీయాదే ద్వితీయస్మాక్ - ద్వితీయాక్ ద్వితీయస్యః ద్వితీయస్మిన్ - ద్వితీయే ద్వితీయస్యై - ద్వితీయాద్యై. ద్వితీయస్యః - ద్వితీయాద్యః ద్వితీయస్మామ్ - ద్వితీయాద్యమ్ (తృతీయ తృతీయాశబ్దములకు కూడ ఇట్లే సుబంధ రూపము లేర్పడును)

క్రియయొక్క అర్థాన్ని త్రి గణమునందు అనగా ఒకపది జరిగిన పర్యాయములను లెక్కించునపుడు ఒక్కసారి అను నర్థములో ఏకశబ్దము నకు సకృత్ అను రూపమేర్పడును

ద్వి, త్రి, చతుర్ శబ్దములకు 'న్' అను తద్దితప్రత్యయము చేరి ద్వీ, త్రి, చతుః అను రూపములేర్పడును తక్కిన సంఖ్యవాచకములకు కృత్వస్ అను తద్దిత ప్రత్యయముచేరి పఞ్చకృత్వ మున్నగు రూపము లేర్పడును. ఈ శబ్దములన్నియు తద్దితాంతావ్యయములు

వింశతి పాఠః - ఇరువదవ పాఠము

సనాద్యంత ధాతువులు

సంస్కృతభాషలో రెండురకముల ధాతువులు కలవు) ఊ
మున్నగు మూలధాతువులు 2) సనాద్యంత ధాతువులు

సన్ క్యచ్ శామ్యచ్, క్యజ్, క్యష్ క్విప్, జిచ్ యజ్, యక్
ఆయ ఈయజ్ జిజ్-అను పండ్రెండును సనాదులు ఇవి అంతమందు
గల శబ్దస్వరూపములుకూడ ధాతువులుగ పేర్కొనబడుచున్నవి ఇవియే
సనాద్యంత ధాతువు లనబడును ప్రైప్రత్యయములలో కొన్ని స్వార్థము
నందు కొన్ని విశేషార్థములందును చేరును అందు సన్ యజ్ యక్
ఆయ ఈయజ్ జిజ్ అను ప్రత్యయములు ధాతువులకు చేరిను జిజ్
ప్రత్యయము ధాతువులకు ప్రాతిపదికములగునుగూడ చేరును తక్కినవి
ప్రాతిపదికములకు (నామములకు) చేరును అందుచే అవి ప్రత్యేకముగ
నామధాతువులనికూడ వ్యవహరింపబడుచున్నవి వీనిని గుఱించి
సంగ్రహముగ మాత్రమే ఇచ్చట వివరింపబడును

• సన్ ప్రత్యయాంత ధాతువులు

ఇష్ ధాతువునకు కర్మయ్య ఇష్ధాతువుతో సమానకర్తృకమును
అగు ధాతువునకు ఇచ్చార్థమునందు స అనునది (సన్ ప్రత్యయము)
జేరును ఉదా - పఠితుమ్ ఇచ్చతి (=చదువుటకు కొరుచున్నాడు) అను
నర్థములో పర్ ధాతువునకు 'స అనునది చేరును (పర్+స) ఆ ప్రత్య
యము వలద్యార్థధాతుకమగుటచే నామాన్యముగా పేర్ధాతువులకంటె
పరమగునపుడు దానికిముందు ఇదాగమము వచ్చును (పర్+స=ఽర్+

ఇష (సూ-44) సన్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు మూడవవిధమగు లజంతరూపములందువలె రాకుద్విరుక్తియు, అభ్యాసకార్యములును కలుగును (పవర్+ఇష). సన్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాకుపు యొక్క అభ్యాసమునందలి ఆకారమునకు ఇకార మాదేశమగును. (పిపర్+ఇష). ఇది సన్నంతరాకుపు ఈ ప్రకృతికి తిజ్ ప్రత్యయములు చేరి పిపరిషతి మున్నగు క్రియాపదము లేర్పడును

అర్థరాకుక అకారములు పరమగునపుడు 'స' ప్రత్యయములోని ఆకారము లోపించును ఉదా - పిపరిష్+ఇష్యతి=పిపరిష్యతి నామాన్యముగా మూం రాకుపు పరప్రైవడియైనచో సన్నంతరాకుపునకుగూడ పరప్రైవడములు అత్మనేపదియైనచో సన్నంతరాకుపునకుగూడ అత్మనేపదములు చేరువు. ఉదా:- పిపితుమిచ్చతి=పిపితిషతే. కాని జ్ఞా, క్త, స్క, దృక్ రాకుపుం సన్నంతములకు అత్మనేపదములే చేరును ఉదా - జ్ఞాతుమిచ్చతి = జ్ఞానతే సన్ ప్రత్యయము దృఢప్రత్యయమగుటచే రాకుపు తుదిఇక్కు నకు, ఉపధయగు హ్రస్వఇక్కునకు గుణమువచ్చును ఉదా - స్మర్తు మిచ్చతి=సిస్మరిషతే కాని ఇదాగమ రహిత సన్ ప్రత్యయము పర మగునపుడు గుణమురాదు ఉదా - ద్రష్టు మిచ్చతి=దిదృషతే, భేత్తు మిచ్చతి=బిభిత్సతి

ఇదాగమరహిత సన్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు రాకుపు తుది యచ్చునకు దీర్ఘమువచ్చును ఉదా - జేతు మిచ్చతి=జిగీషతి (సూ-283) శ్రోతుమిచ్చతి=శ్రుకూషతే

సన్నంతరాకుపులకు కర్తృత్వమునందు ఉ అను కృత్ప్రత్యయము చేరును. అది పరమగునపుడు అకారము లోపించును ఉదా - పరికుష్ ఇచ్చుః=పిపరిష్+ఉః=పిపరిషుః ఇల్లే, జ్ఞాతు మిచ్చుః=జిజ్ఞాసుః

సన్నంతదాకుషంకు తావార్థమునందు 'అ' యను కృత్ప్రత్యయము చేరుమ అట్టి 'అ' ప్రత్యయాంతశబ్దము త్రిలింగమునందుండును అందుచే దానికి ఆ యను త్రిప్రత్యయముచేరి, ఆ శబ్దము ఆకారాంతమగును అదా - పరికుమిదా=పిపరిషా జ్ఞాకుమిదా=జిజ్ఞాసా

కాన్ని విశేషరూపము లీక్రింది పేర్కొనబడుచున్నవి -

పతికుమిచ్చతి=పిపతిషతి పిచ్చతి	హస్తమిచ్చతి=హహంసతి
జ్ఞపికుమిచ్చతి=జిజ్ఞవయిషతి జ్ఞీచ్చతి	ప్రపత్తుమిచ్చతి=ప్రపిత్తుతే
తరికుమిచ్చతి=తికరిషతి, తిత్తిరితి	మర్తుమిచ్చతి=ముమూర్షతి
మాకుమిచ్చతి=మిచ్చతి - తే	ఆప్తుమిచ్చతి=ఆపిత్తుతి
కర్తుమిచ్చతి=చిత్తిర్షతి, - తే	ఆర్తుమిచ్చతి=ఆరిప్తుతే
మోక్తుమిచ్చతి=మోక్షతే ముముక్షతే	అక్తుమిచ్చతి=అపిత్తుతి
సకర్మక మైనదో - ముముక్షతి	భవికుమిచ్చతి=బాభూషతి
సంగస్తమిచ్చతి=సజ్జగంసతే	గస్తమిచ్చతి=గిగమిషతి
గూహకుమిచ్చతి=జుముక్షతి - తే	గ్రహీకుమిచ్చతి=గిహ్మిక్షతి
ప్రస్థాకుమిచ్చతి=ప్రతిష్ఠాసతే	స్థాకుమిచ్చతి=తిష్ఠాసతి
దాకుమిచ్చతి=చిచ్చతి, - తే	దర్తుమిచ్చతి=దిదరిషతే
స్వప్తుమిచ్చతి=సుపుచ్చతి (సూ-281)	మీమాంసికుమిచ్చతి =
ఉర్ద్రుమిచ్చతి=ఉర్దిర్దీర్షతి - తే	మీమాంసిషతే
అధ్యేకుమిచ్చతి=అదిజిగమిషతే	చిక్తికుమిచ్చతి=చిక్తిషతి
ఈక్షికుమిచ్చతి=ఈచిక్షిషతే	ప్రత్యేకుమిచ్చతి=ప్రతిషిషతి
దర్శయకుమిచ్చతి=దిదర్శయిషతి	లబ్ధుమిచ్చతి=లిప్తుతే
	తాపయకుమిచ్చతి=విభాపయిషతి

2. యజ్ఞ ప్రత్యయాంతధాతువులు

హలాదియగు ఏకావ్క-ధాతువునకు పోషః పుష్కము, అతిశయము అను నర్థములందు 'య' అనునది చేరి యజంన-ధాతువులైర్పడును. యజ్ఞ ప్రత్యయము వరమగునపుడు ధాతుచ్చిత్తుక్తి అధ్యానకార్యములును కలుగును. అధ్యానమునందలి ఆకారమునకు దీర్ఘము, ఇక్కు నేతి గుణమును వచ్చును కాని అనునా ఏకాంత ధాతువుల యధ్యానమందలి ఆకారమునకు దీర్ఘమురాదు అట్టి అకాంతముకంటె వరముగా అనునా ఏకము (నకారము) అగమముగా చేరును యజంత ధాతువులకు ఆత్మవేదద ప్రత్యయములే చేరును

ఉదా - దోహయతే=మాటిమాటికి (లేక) మరల మరలఉన్నాడు; ఎక్కువగా నున్నాడు గత్యర్థి ధాతువునకు కొటిల్వార్థమునందు యజ్ఞ ప్రత్యయము చేరును ఉదా - నావ్రజ్యతే : జల్లప్యతే = కుటిలముగా పోవుచున్నాడు

అర్థధాతుక లకారములయందు యజ్ఞ ప్రత్యయమునకు రోపము వచ్చును ఉదా - బోధవాంతత్రే

3. యక్ ప్రత్యయాంత ధాతువులు

కణ్ణా మున్నగు కొన్ని ధాతువులకు స్వార్థమునందు 'య' అనునది చేరి యగంత ధాతువు లైర్పడును ఉదా - కణ్ణాయతి = గోకు చున్నాడు

4. ఆయ ప్రత్యయాంత ధాతువులు

పూర్వము 'గుహా దూప విద్వి వతీ వవిభ్య ఆయః' (సూ-185) అను సూత్రముచే స్వార్థమునందు విడింపబడిన ఆయ ప్రత్యయము అంతమందు గలవియే ఆయ ప్రత్యయాంత ధాతువులనెందును. ఉదా:- గోపాయతి, దూపాయతి మున్నగునవి.

5. ఈయజ్ ప్రత్యయాంతధాతువు

ఋక్ దాతువునకు స్వార్థమునందు 'ఈయ' అనునది చేరి ఈయజంతధాతు వేర్పడును ఇది ఆత్మనేపదమునం దుండును ఉదా - ఋతీయతే=అసహ్యించుకొనుచున్నాడు దయచూపుచున్నాడు

6. ణీజ్ ప్రత్యయాంతధాతువు

కమ్ దాతువునకు స్వార్థమునందు 'ఇ' అనునది చేరి కామి అను జీజంతధాతువేర్పడును ఇది ఆత్మనేపదధాతువు దానికి మొదటిగణము దాతువులకువలె శిజంతరూపము లేర్పడును ఉదా - కామి + అ + తే= కామయతే=కోరుచున్నాడు

ఆయ, ఈయజ్, ణీజ్ ప్రత్యయములు అర్థధాతుకలకారముల యందు వికల్పముగాచేరును ఉదా - గోనాయాంచకార జగోప ఋతీ యాంచక్రే ఆనర్త (ఋక్ దాతువు ఈయజ్ ప్రత్యయము చేరనపుడు పరిష్కృతపదమునందుండును) కామయాశ్చక్రే-చకమే

7. ణీచ్ ప్రత్యయాంతధాతువులు

స్వార్థమునందు పదవగణము దాతువులకు, ప్రేరణార్థమునందు అన్నిదాతువులకును 'ఇ' అనునదిచేరి జీజంతధాతువులేర్పడును ణీచ్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు దాతువు చివరి ఇక్కువకు ఉపదయగు అకారమునకు వృద్ధి ఉపధయగు అకారేతరప్రాన్వయమునకు గుణమును వచ్చును ఉదా - చుర్ + ఇ = చోరి కృ + ఇ = కారి ఈ దాతువులకు మొదటిగణము దాతువులకువలె శిజంతరూపము లేర్పడును ఈ ణీచ్ ప్రత్యయమునకు ఆ అను వికరణ ప్రత్యయము పరమగునపుడు, గుణము దానికి ఆ యాదేశమును కలుగగా 'అయ' అను రూప మేర్పడును ఆ రూపమే పూర్వము పదవగణము దాతువులకు ప్రేరణార్థక

దాతువులకును చేరు ప్రత్యయముగా పేర్కొనబడినదని గ్రహింపదగును
ఇవియన్నియు ఉభయవదులు ఉదా - చోరయతి చోరయతే కారయతి,
కారయతే

ప్రాతిపదికమునకు 'చేయుట' మున్నగు దాత్వర్థములయందు
'ఇ' అనునది చేరి జీజంతదాతువు లేర్పడును ఆ జీవ్ ప్రత్యయము
వరమగునపుడు ప్రాతిపదికములో నామాన్యముగ, తరతమ భావార్థకము
లగు ఈయన్ ఇష్టప్రత్యయములు వరమగునపుడు కలుగు మాధ్వి
లన్నియును కలుగును ఆ దాతువులకు మొదటిగణము దాతునలకువలె
తిజంతరూపము లేర్పడును

ఉదా - దృఢంశరోతి = ద్రఢయతి సగ్విణం = స్రజయతి వటుం
అపస్తే = బయతి, అశ్వేనాతిక్రామతి = అశ్వయతి హస్తినాతిక్రామతి =
హస్తయతి

8. క్యచ్ ప్రత్యయాంతదాతువులు

ఇష్ దాతువుయొక్క కర్మ కోరువానికి సంబంధించునట్టిదియు
నగు అర్థమును బోధించు ప్రాతిపదికమునకు య అనునదిచేరి క్యచ్
ప్రత్యయాంత దాతువులేర్పడును క్త్ ప్రత్యయము వరమగునపుడు
అకారమునకు ఈకారాదేశమగును ఉదా - పుత్రమాత్మన ఇచ్చతి -
పుత్రీయతి = పుత్రుని తనకు కోరుచున్నాడు ఇందు పుత్రీయ అనునది
క్యజంతదాతువు క్యచ్ ప్రత్యయము వరమగునపుడు వకారాంత శబ్దముల
తుది నకారమునకు లోపమువచ్చి దానికి ముందున్న అకారమునకు
ఈకారాదేశమగును రాజాన మాత్మన ఇచ్చతి = రాజీయతి

అర్థదాతుక అకారములయందు చివరి అకారమునకు లోపము
వచ్చును ఉదా - పుత్రీయంవకార స్రతీయ్యతి

హరితకబిమ్బములకంటె పరమగు క్యచ్ ప్రత్యయమునకు అర్థ రాకులకారములయందు వికల్పముగా లోపము వచ్చును ఉదా - సమిద మాత్మనభిచ్చతి-సమిద్యతి, సమిదితా-సమదితా

ఉపమానవాచకము కర్మవాచకమును అగు ప్రాతిపదికమునకు అదార్యమునందు య అనునది చేరి క్యచ్ ప్రత్యయాంతరాకు వేర్పడును ఉదా - పుత్రమివాచరతి - పుత్రీయతి (చాత్రమ్) = (చాత్రుని) పుత్రునివలె చూచుకొనుచున్నాడు విష్ణుమివాచరతి-విష్ణూయతి (అతిథిమ్) = (అతిథిని) విష్ణువువలె చూచుకొనుచున్నాడు

ఉపమానవాచకము, అధికరణవాచకమును అగు ప్రాతిపదికమునకు అదార్యమునందు య అనునదిచేరి క్యచ్ ప్రత్యయాంత రాకు వేర్పడును ఉదా - ప్రానాదే ఇవాచరతి - ప్రానాదీయతి (కుట్యామ్) = (గుడివెయిండు) ప్రానాదమునందుపలెమిన్నాడు

9. కామ్యచ్ ప్రత్యయాంతధాతువులు

పైన పేర్కొన్న విధముగనే ప్రాతిపదికమునకు య అను దానికి బదులు కామ్య అనుదానిని చేర్చుటచే కామ్యచ్ ప్రత్యయాంత రాకువు లేర్పడును ఉదా - పుత్రమాత్మన భిచ్చతి-పుత్రకామ్యతి ఇందు పుత్ర కామ్య అనునది రాకువు

10. క్యజ్ ప్రత్యయాంతధాతువులు

ఉపమానవాచకము కర్మవాచకమును అగు ప్రాతిపదికమునకు 'య అనునది చేరి క్యజంతరాకువేర్పడును దీనికి ఆత్మనేపద ప్రత్యయములు చేరును క్యజ్ ప్రత్యయము పరమగునపుడు సకారమునకు వికల్పముగా లోపము అకారమునకు విత్యముగా దీర్ఘమును వచ్చును ఉదా - కృష్ణ ఇవాచరతి-కృష్ణాయతే=కృష్ణుడువలె ఆచరించుచున్నాడు. విద్వానివాచరతి-విద్వాయతే విద్వస్యతే.

11. క్వీప్ ప్రత్యయాంతధాతువులు

అభూత తద్భావ విషయములలో లోహిత మున్నగుశబ్దములకు భవత్యర్థమునందు 'య' అనునది చేరి క్యషంతరాకువు లేర్పడును. క్యషంత రాకువులకు వర్తపైవదాత్మనేవదప్రత్యయములు రెండును చేరును ఉదా - అలోహితః లోహితః భవతి-లోహితాయతి, లోహితాయతే.

12. క్విప్ ప్రత్యయాంతధాతువులు

అదారాధ్యమునందు అన్ని ప్రాతిపదికములకు క్విప్ ప్రత్యయము చేరి క్విజంతరాకువు లేర్పడును కాని ఆ క్విప్ ప్రత్యయము పూర్తిగ లోపించును కావున ఆ ప్రాతిపదికములు మాత్రమే రాకువులుగా మిగిలి తిజంతరూపము లేర్పడును ఉదా - కృష్ణ ఇవాచరతి-కృష్ణతి=కృష్ణుడువలె ఆచరించుచున్నాడు కవిరివాచరతి-కవయతి ఏతేవాచరతి=ఏతరతి



అనుబంధము

మొందుపాఠములలో ఉదహరింపబడిన కొన్నిదాతువుల వివరణము :-

(మొదటిగణము - పరస్మైపదము)

అన్ - బన్దనే = బంధించుట	అన్తతి
అమ్ - గతి, శబ్ద భుక్తిః = పోవుట, ధ్వనించేయుట, భుజించుట	అమతి
అర్థ - గతౌ, యావనేత = పోవుట యాచించుట	అర్థతి
ఉష్ - దాహే = కాల్చుట	ఓషతి
శై - క్షయే = క్షీణించుట	క్షయతి
ఘవ - అదనే = తినుట	ఘనతి
రే - సానే = త్రాగుట	రయతి
ఝష్ } - హింసాయామ్ = హింసించుట	రోషతి
రిష్ } - రేషతి	
వన్ - సంభక్తౌ వ్యాపారే చ = విభజించుట, ప్రవర్తించుట	వనతి
వై - శోషణే = ఎంచుట	వాయతి
శ్వ - గతివృద్ధ్యః = పోవుట వృద్ధిపొందుట	శ్వయతి
సిధ్ - గత్యామ్, కాప్తే మాజ్ఞశ్యేచ = పోవుట, కాపించుట	సేధతి
స్పవ - గతౌ = ప్రాకుట, కదిలుట	సర్పతి
స్యమ్ } - శబ్దే = ధ్వనించేయుట	స్యమతి
స్యన్ } - స్వనతి	

(అత్కవేవదులు)

అయ్ - గతౌ = పొందుట, పోవుట	అయతే
ఋజ్ - గతి స్థానార్థనోపార్థనేషు = అర్థించుట మొ	అర్జతే
క్నూయా - శబ్దే, ఉన్దనేచ = ధ్వనిచేయుట, తడవుట	క్నూయతే
జ్ఞాయ్ - విదూననే = దులుపుట, కదలుట	జ్ఞాయతే
దయ్ - దానగదిరక్షణ హింసాదానేషు = ఇచ్చుట మొ	దయతే
భ్రాజ్ - దీప్తౌ = ప్రకాశించుట	భ్రాజతే
రభ్ - రాభిష్యే = ఆరంభించుట తొందరపడుట	రభతే
వర్ - సంరపిడె = కప్పట	వలతే
వ్యత్ - భయ సంఘ్నలవయోః = భయపడుట, కలతచెందుట	వ్యథతే
శద్ (శీయ్) - శాశనే = విశీర్ణమగుట	శీయతే
శృద్ - శబ్దికుశ్చాయామ్ = విత్తుట	శర్దతే
స్పాయ్ - వృద్ధౌ = వర్ధిల్లుట	స్పాయతే
స్యన్ద్ - ప్రప్రవణే = ప్రసరించుట	స్యన్దతే
కమ్ - ఇచ్ఛాయామ్ = కోరుట	కామయతే

(ఉభయపదులు)

వ్యే - సంవరణే = కప్పట	వ్యయతి - వ్యయతే
శృద్ - ఉన్దనే = తడవుట	శర్ధతి - శర్ధతే

(రెండవగణము - పరస్మైవదులు)

వీ - గతి, వ్యాప్తి ప్రజన, కాన్యసన, భాదనేషు = పోవుట మొ	వేతి
వక్ - కాన్తౌ = కోరుట	వప్తి

(బద్ధవగణము - పరస్మైవదులు)

వ్యర్ - కాదనే = కొట్టుట	విద్యతి
రుష్ } - హింసాయామ్ = హింపించుట	రుష్యతి
రిష్ }	రిష్యతి
రద్ - హింసాసంరాధ్యోః = హింపించుట, నిషున్నమగుట	రద్యతి
స్నుహ్ - ఉద్గిరణే = వాంతిచేయుట	స్నుహ్యతి

(అత్మనేవది)

రి - ప్రవణే = ప్రవించుట	రియతే
-------------------------	-------

(బద్ధవగణము - పరస్మైవది)

ఛమ్ - ఛక్షణే = తినుట	ఛమ్నోతి
----------------------	---------

(అరవగణము - పరస్మైవదులు)

వ్యచ్ - వ్యాజీకరణే = మోసగించుట	విచతి
ప్రశ్ (వృశ్) ఛేదనే = ఛేదించుట	వృశ్యతి
ఋచ్ - గతీన్ద్రియ ప్రళయమూర్తి భావేషు = పోవుట మొ	ఋచ్ఛతి

(కౌమ్మిదవగణము - పరస్మైవదులు)

స్లి (స్లి) - వరణే = వరించుట కోరుట	స్లినాతి
రి (రి) - గతిరేషణయోః = పోవుట (కోదేయ) అరచుట	రిణాతి

(వదవగణము)

అమ్ - రోషే = రోగము కలుగుట	అమయతి - అమయతే
రుష్ - రోషే = కోపగించుట	రోషయతి - రోషయతే
శృద్ - ప్రసహనే, హసనేష=ఓర్చుట, నవ్వుట	శర్దయతి - శర్దయతే

2 హంశధాతువులలో అనిర్ధాతువులు -

శక్-పచ్-ముచ్-రిచ్-వచ్-విచ్-ప్రచ్ఛ-త్యక్-నిజ్-తక్ -
 థజ్-భుజ్-బ్రజ్-మజ్-యజ్-యజ్-రజ్జ్ - విజ్ - స్వజ్ - సజ్ -
 సృజ్-అజ్-జుజ్-ఖిజ్-చిజ్-కుజ్-మజ్-వజ్-విజ్-శజ్-స్విజ్-స్కజ్ -
 హజ్-కృజ్-క్షజ్-ఘజ్-ఙజ్-యజ్-ఝజ్-ఞజ్-వ్యజ్-కుజ్ - సాజ్ -
 సిజ్-మజ్-హజ్-అజ్-ఞిజ్-చుజ్-తజ్-తిజ్-తృజ్-దృజ్-లిజ్-ఱజ్-చజ్-
 శజ్-స్వజ్-సృజ్-యజ్-రజ్-లజ్-గజ్-నజ్-ఝజ్-రజ్-త్రజ్-దంజ్-
 దిజ్-దృజ్-మృజ్-రిజ్-ఱజ్-లిజ్-విజ్-స్పృజ్-కృజ్-త్విజ్-కుజ్ - ద్విజ్ -
 దుజ్-ఘజ్-ఙజ్-విజ్-శిజ్-కుజ్-క్లిజ్-ఘజ్-చిజ్-ఙిజ్-దుజ్-
 మిహ్-ఱహ్-లిహ్-పహ్

పై వానిలో వన్ అనువానిని మొదటిగణమునందలి ధాతువుగ
 నిజ్, విజ్ అను వానిని మూడవగణమునందలి ధాతువులుగ వర్, స్విజ్,
 బుజ్ సిజ్ మన్ తృజ్ దృజ్, పుష్ - అను వానిని చార్లవగణము
 నందలి ధాతువులుగ ఒక విద్ ధాతువును ఆరవగణమునందలి
 ధాతువుగ మరియొక 'విద్' ధాతువును ఏడవగణమునందలి ధాతువుగను
 గ్రహింపదగును

3 రెండవ విధమగు అజంత రూపములనుబొందు పుషాదులు -

చార్లవగణమునందు పుష్-పృష్టా అను ధాతువు మొదలు గృర్-
 అభికాంక్షయామ్ అను ధాతువువరకునుగల 34 ధాతువులు పుషాదు
 లనబడును ఇందు 'శక్' ధాతువు మాత్రమే ఉభయవర్తి. దాని వరపై పద
 అజంతరూపము మాత్రమే రెండవవిధమున నేర్పరును తక్కిన
 ధాతువులన్నియు పరపై పదులే

'పుష్ - కుష్ - కుష్ - దుష్ - శ్లిష్ - శక్ - స్విద్ - క్రుద్ - జుద్ -
 కుద్ - పిద్ - రద్ - నక్ - తృన్ - దృవ - ద్రుహ - ముహ - స్నుహ -
 ప్నిహ - శమ్ - తమ్ - దమ్ - శ్రమ్ - భ్రమ్ - శ్చమ్ - క్లమ్ - మ - అన్ -
 యన్ - జన్ - తన్ - వన్ - వ్యుష్ - ప్లుష్ - బిన్ - కున్ - బున్ - మున్ -
 మున్ - యర్ - వర్ - భృక్ - భ్రంక్ - వృక్ - కృక్ - తృష్ - హృష్ - ఝష్ -
 ఝష్ - డిష్ - కవ - గువ - యువ - రువ - యవ - ఇభ - జుభ - నభ -
 కుభ - క్లిద్ - మిద్ - శిద్ - ముద్ - గృద్'

4 రెండవ విధమగు అజంతరూపములను బొందు ద్యుతాదులు -

మొదటిగణమునందు 'ద్యుత్ - దీప్తా' అను రాశువు మొదలు;
 'కృష్-సామర్థ్యే' అను రాశువువరకునుగల 23 రాశువులు ద్యుతాదులన
 బడును ద్యుతాదులు షహజముగ ఆత్మనేపదులు కాని 'ద్యుద్భృతాజీ' -
 అను పాణిని సూత్రముచే వీనికి బట్టుకొందు పరస్మైపద ప్రత్యయములు
 కూడ వికల్పముగా విధించబడినవి - అందు పరస్మైపద అజంతరూప
 ములు మాత్రమే వీనికి రెండవవిధమున నేర్పడును

'ద్యుత్ - క్విత్ - మిద్ - స్విద్ - క్విద్ - రువ్ - ఘుద్ - రుట్ -
 యట్ - యర్ - కుభ - జుభ - నభ - కుభ - స్రంస్ - ద్వంస్ -
 భ్రంస్ - స్రంభ - వృక్ - పృద్ - క్రుద్ - శ్చన్ - కృప్'

5 రెండవవిధమగు అజంతరూపములను బొందు ౧౦ దిక్తులగు
 రాశువులు -

'గమ్ - ఘన్ - వత్ - శద్ - సద్ - నృవ్ (మొదటిగణము -
 పరస్మైపదులు) విష్ (మూడవగణము - ఉభయపది) . శక్ (నల్లవ
 గణము - ఉభయపది) అవ - శక్ (ఐదవగణము - పరస్మైపదులు);

ముద్ - ఐస్ - విద్ (అరవగణము-ఉభయపదులు) శద్, నద్ (అరవ
గణము-వరస్మైపదులు) విష్ - శిష్ (ఏడవగణము - వరస్మైపదులు);
అప్ (నడవగణము - ఉభయపది)

ఈ ధాతువుల వరస్మైపద లాజంతరూపములు మాత్రమే రెండవ
విధమున నేర్పడును

6 రెండవవిధమగు లాజంతరూపములనుబొందు ఇరిత్తులగు ధాతువులు .

మొదటిగణము - ఉహ్ - ఘో - ద్యౌత్ - తుహ్ - దుహ్ - ద్యౌః-
బృహ్ - శ్చుత్ - శ్చ్యుత్ - స్కన్త్ - స్పుట్ - బురిర్ - బున్త్ (ఇందు చివరి
రెండును ఉభయపదులు, తక్కినవన్నియు వరస్మైపదులు)

రెండవగణము - రుద్ (వరస్మైపది) మూడవగణము - ణిక్ -
విక్ (ఉభయపదులు) : నల్గవగణము - శుచ్ (ఉభయపది) ఏడవ
గణము - ఊద్ - చిద్ - చృద్ - తృద్ - భిద్ - యుజ్ - రిచ్ -
రుద్ - విచ్ (ఉభయపదులు)

ఈ ధాతువుల వరస్మైపద లాజంతరూపముల వికల్పముగా
రెండవ విధమున నేర్పడును

7 ప్రత్యాహార సూత్రములు - ప్రత్యాహారములు -

అఙ్ఞఉణ్ బుక్క - ఐఓణ్ - ఐఓచ్ - హయవరల్ - లణ్ -
ఇమజణనమ్ - రుభణ్ - షుభణ్ - జణగదదణ్ - అపచరథ చటతప్ -
కపయ్ - శషసర్ - హల్

పీనిని ప్రత్యాహార సూత్రములు (లేక) మాహేశ్వరసూత్రములు
అని అందురు ఇందలి తుదివర్ణములకు అనగా ణ్ క్ - మున్నగువానికి
ఇత్తులని పేరు ఈ సూత్రములలోని ఏదేని ఒక ఇత్సంజ్ఞకేతర వర్ణము

నకు, దాని తరువాతనున్న ఇత్సంజక వర్ణములలో నొకదానిని చేర్చి యుచ్చరించినచో నదియొక సంజయగును అట్టి దానికి ప్రత్యాహారము అని వ్యవహారము కలదు ఆ ప్రత్యాహారముచే ఆ సంజయందలి మొదటి వర్ణమునుండి చివరి ఇత్సంజక వర్ణమువరకుగల ఎర్ణములు బోధింప బడును అందు ఇత్సంజ్ఞావర్ణములకు మాత్రము గ్రహణములేదు

ఉదా - 'అ ఇ ఊ ఓ ఛో' అను సూత్రములోని అకారమునకు ఐ ఔ ఛ అను సూత్రములోని చకారమును చేర్చినచో 'అచ్' అను ప్రత్యాహార సంజ యేర్పడును వానిచే అకారము మొదలు చకారమువరకుగల ఇత్సంజకేతర వర్ణములన్నియు బోధింపబడును ఆ వర్ణములు మాత్రమే వాని సవర్ణములుకూడ ఆ సంజచేత బోధింపబడును. అందుచే అచ్ ను ప్రత్యాహారముచే అ అ ఇ ఈ ఊ ఓ - మున్నగునవి బోధింపబడుచున్నవి ఇట్లే అబ్ అక్, ఇక్ ఇచ్ ఇబ్, హల్, యల్, వల్ మున్నగు ప్రత్యాహార సంజల నేర్పరచుకొని పాడినిమహర్షి లాఘవము కొఱకై ఆ సంజలను తన సూత్రములందు ఉపయోగించుకొనెను



కొన్ని ప్రసిద్ధ గ్రంథాలు

సంస్కృత వ్యాకరణ ప్రకాశిక	-కె. వి. కృష్ణమాచార్యులు	50-00
సాహిత్య దర్శనం	-ఆచార్య కె.వి.ఆర్. నరసింహం	80-00
ఆధునికాంధ్ర కవిత్వా సమీక్ష	"	90-00
రత్నావళి	"	8-00
సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష	-ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతం	30-00
తెలుగులో చాటు కవిత్వం	-ప్రొ. జి. లలిత	60-00
వ్యాకరణ దీపిక	-డా॥ కోరాడ మహదేవశాస్త్రి	100-00
ఆంధ్రభాషా వికాసం	-ఆచార్య గంటిజోగి సోమయాజి	100-00
పోతన్నగారి వెలివెలి	-ప్రొ. కె.వి. రామకోటిశాస్త్రి	25-00
సూక్తులు-హితోక్తులు 1, 2 భా.	-కప్పగంతుల మురళీకృష్ణ	50-00
ఆరుద్ర కవితలు	-ఆరుద్ర	60-00
మనుచరిత్ర	-అల్లసాని పెద్దన	18-00
వసుచరిత్ర	-రామరాజ భూషణుడు	30-00
పాండురంగ మహాత్మ్యము	-తెనాలి రామకృష్ణుడు	30-00
పారిజాతాపహరణం	-నంది తిమ్మన్న	18-00
విజయ విలాసం	-చేమకూర వేంకటకవి	15-00
శృంగార నైషధం	-శ్రీనాథుడు	25-00
అంతరార్థ భాగవతం-	-డా॥ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ	30-00
అంతరార్థ శ్రీదేవీభాగవతం-		
మహావిష్ణు పురాణం	"	30-00
అంతరార్థ మహాభారతం	"	50-00
ముక్తికి మెట్లు	"	25-00
జాతీయాలు-పుట్టుపూర్వోత్తరాలు	-రెంటాల గోపాలకృష్ణ	18-00
సుభాషిత రత్నావళి	"	15-00
బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశిని		
-డా॥ కంభంపాటి రామగోపాల కృష్ణమూర్తి		30-00